

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

ELAZIĞ İLİ KEBAN İLÇESİ HALK İNANIŞLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Davut KILIÇ

HAZIRLAYAN
Şevki DOĞAN

ELAZIĞ - 2013

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

ELAZIĞ İLİ KEBAN İLÇESİ HALK İNANIŞLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Davut KILIÇ

HAZIRLAYAN

Şevki DOĞAN

Jürimiz, tarihinde yapılan Tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora seminer başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../2011 tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Elazığ İli Keban İlçesi Halk İnanışları

Şevki DOĞAN

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Dinler Tarihi Bilim Dalı

Elazığ, 2013; Sayfa: XI +221

“Elazığ ili Keban ilçesi Halk İnanışları” adlı çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında; ilçenin tarihi, coğrafi konumu, sosyal yapısı, eğitim ve ekonomik durumu hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Keban’daki geçiş dönemleriyle ilgili inanışlar gözlem ve mülakat yoluyla araştırılmış ve değerlendirilmesi yapılmıştır. İkinci bölümde ise Keban’daki tabiatla ilgili inanışlar ve değerlendirilmesi ele alınmıştır.

Bu çalışma bibliyografya ve ekler kısmı ile son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Keban, Doğum, Sünnet, Ölüm, Tabiat ile ilgili inanışlar.

ABSTRACT

Master Thesis

Public Beliefs in Elazığ Province, Keban County

Şevki DOĞAN

Firat University

Social Sciences Institute

Department of Philosophy and History of Religion

Department of Religions

Elazığ-2013; Page: XI + 221

The research named “ Public Beliefs in Elazığ province, Keban county” consist of introduction and two part.

In the introduction part, information were given about province’s history, geographical location, social structure, education and economic status. In the first part, the believes about transitional periods in Keban and their evaluation are analyzed with the medhods of observation and interview. In the second part, consist of evaluation of believes about nature in Keban.

This study ends with bibliography and appendices parts.

Key Words: Keban, Birth, Circuncision, Marry, Dead, Believes of Nature.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	IX
METOT VE KAYNAKLAR	X
A- METOT	X
B- KAYNAKLAR	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KEBAN VE ÇEVRESİNDEKİ GEÇİŞ DÖNEMLERİYLE İLGİLİ

İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ	12
1.1. Doğum İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi.....	12
1.1.1. Doğum İle İlgili İnanışlar	13
1.1.1.1. Doğum Öncesi İnanışlar	13
1.1.1.2. Doğum Esnasındaki İnanışlar	23
1.1.1.3. Doğum Sonrası İnanışlar	24
1.1.2. Doğum İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	43
1.2. Sünnet İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi.....	52
1.2.1. Sünnet ile İlgili İnanışlar.....	52
1.2.2. Sünnet İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	56
1.3. Evlenme İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi.....	57
1.3.1. Evlenme İle İlgili İnanışlar	58
1.3.1.1. Evlilik Öncesi İnanışlar	59
1.3.1.2. Evlilik Esnasındaki İnanışlar	72
1.3.1.3. Evlilik Sonrası İnanışlar.....	85
1.3.2. Evlenmeyle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi.....	88
1.4. Ölüm İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi.....	93
1.4.1. Ölüm İle İlgili İnanışlar	93
1.4.1.1. Ölüm Öncesi İnanışlar	94

1.4.1.2. Ölüm Esnasındaki İnanışlar	97
1.4.1.3. Ölüm Sonrası İnanışlar	98
1.4.2. Ölüm İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	106

İKİNCİ BÖLÜM

2. KEBAN'DAKİ TABİATLA İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ	115
2.1. Yağmur Duası İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi	115
2.1.1. Yağmur Duası İle İlgili İnanışlar	115
2.1.2. Yağmur Duası İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	119
2.2. Ağaç ve Ormanla İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi	122
2.2.1. Ağaç ve Orman İle İlgili İnanışlar	122
2.2.2. Ağaç ve Orman İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	127
2.3. Hayvanlar İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi	130
2.3.1. Hayvanlarla İlgili İnanışlar	130
2.3.1.1. Evcil Hayvanlarla İlgili İnanışlar	131
2.3.1.2. Doğa Hayvanları İle İlgili İnanışlar	133
2.3.2. Hayvanlarla İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	138
2.4. Su İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi	143
2.4.1. Su İle İlgili İnanışlar	143
2.4.2. Su İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	145
2.5. Ateş İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi	147
2.5.1. Ateş İle İlgili İnanışlar	147
2.5.2. Ateş İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	150
2.6. Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi	152
2.6.1. Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanışlar	152
2.6.1.1. Keban ve Çevresindeki Ziyaret Yerleri ve Burada Yapılan Uygulamalar	153
2.6.1.1.1. Pir (seyyid) Hasan Zerraki Ziyareti	153
2.6.1.1.2. Pir Gazi (ğizi) Ziyareti	156
2.6.1.1.3. Kasım-Kadir Ziyareti	156
2.6.1.1.4. Seyid Ocağı (ocağı seyd) Ziyareti	157
2.6.1.1.5. Pir-i Davut Türbesi	158

2.6.1.1.6. Nallı Ziyaret.....	160
2.6.1.1.7. Seftil (Zeftil) Baba Ziyareti	161
2.6.1.1.8. Karcıh (Karcık) Ziyareti	162
2.6.1.1.9. Uzun Mehmet (mami direj) Ziyareti.....	162
2.6.1.1.10. Demrek Ocağı Ziyareti	163
2.6.1.1.11. Derviş Hızır Ziyareti.....	164
2.6.1.1.12. Hançerli Ziyareti	164
2.6.1.1.13. Sülbüs (silbüs) Ziyareti.....	165
2.6.1.1.14. Ağbaba Ziyareti	166
2.6.1.1.15. Arus Baba ve Murab Ziyareti	166
2.6.1.1.16. Endabi (An-Davut) Ziyareti.....	167
2.6.1.1.17. Kayalıktaki Erkek (Meri Tote) Ziyareti.....	167
2.6.1.1.18. Kırklar, Kılhar ve Asker Ziyaretleri	168
2.6.1.1.19. Murabık ve Karşı Kaya Ziyareti	168
2.6.1.1.20. Ölük (Eglük) Baba Ziyareti	169
2.6.1.1.21. Sultan Sinemilli, Hısınimili (Hüseyin Mili, Molla Hüseyin) Ziyareti.....	169
2.6.1.1.22. Kırmızı Gelin Ziyareti	170
2.6.1.1.23. Geyikli Baba ve Lokman Baba Türbesi.....	171
2.6.1.1.24. Diğerleri	171
2.6.2. Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi.....	172
SONUÇ	177
BİBLİYOGRAFYA	180
EKLER	192
ÖZGEÇMİŞ	221

ÖNSÖZ

Tarihin derinliklerinden günümüze kadar, birçok din, inanç, mezhep ve sistemle birlikte; imparatorluk, devlet, beylik ve topluluklara şahitlik etmiş olan Keban ve çevresi, gerek kenarına kurulduğu Fırat nehri ve gerekse de sahip olduğu maden yataklarıyla önemli bir merkez konumundadır. Kurulduğu tarih tam olarak bilinmemekle birlikte, kaynaklardaki ifadelerden eskiden Keban ve çevresinde birçok kilisenin mevcut olduğu ve kiliseye devam eden cemaatin bulunduğu anlaşılmaktadır. Keban merkezde ki tarihi cami, türbe ve çeşmelerin varlığı İslam'ın erken dönemlerde buralara ulaştığını ve iki dinin mensuplarının beraber yaşadıklarını göstermektedir. Günümüze kadar Müslüman nüfus çoğunlukta olmakla birlikte gayri Müslim nüfusa da rastlanmaktadır. Müslüman nüfusun geneli Hanefi mezhebine bağlı olmakla birlikte, Alevi-Bektaşî nüfusta belli yerlerde yoğunluk arz etmektedir.

İnsanın inanç biçimini ve düşüncelerini, tavır ve davranışlarını, beden ve ruh yapısını, dua ve ibadetlerini; kendisine, yaşadığı topluma ve inandığı değerlere karşı olan vazifelerini belirleyen sisteme din denilmektedir. Din, insan hayatının fitratı gereği, doğuştan gelen bir duygudur. Bundan dolayı da inançsız veya dinsiz bir toplum, tarihi süreçte söz konusu olmamıştır. Toplum veya toplumu oluşturan alt gruplar, belli niteliklere sahip olan insanlardan meydana gelmektedir. Bu niteliklerin başında tarih, kültür, coğrafya, dil, ekonomik ve sosyal şartlar, din ve inanışlar yer almaktadır. İnsanlar yaşadığı coğrafyada karşılaşmış olduğu topluluklardan hem madden hem de manen etkilenmektedirler. Bu etkilenmenin neticesinde kendilerine has olan örf, âdet, anane, töre, tören, gelenek ve göreneklerini unutmakta, bazen de eski uygulamalarının üzerine yenilerini ekleyerek, hem kendi ritüellerini yaşatmakta hem de karşılaşmış oldukları ve kendilerine uygun olan pratikleri yaşamaktadırlar. Dinle bağlantılı olmakla beraber, dinden bağımsız olarak toplum tarafından kabullenilen ve uygulana gelen değerler olarak karşımıza çıkan halk inanışları, yaşatıldığı veya yaşatılmaya çalışıldığı kültürlerin yapısını en iyi şekilde koruyan ve ortaya koyan önemli olgulardır.

Dünyada ki her şeyin bir başlangıcı ve belli bir süre sonra da sonu vardır. Bazı şeylerin sonu çok kısa sürede gelmekte bazılarıysa yaşamak ve yaşatılmak için çaba sarf etmektedir. Günümüzde çok çabuk tükettiğimiz, unuttuğumuz, değersizleştirdiğimiz ve yozlaştırdığımız birçok şey bulunmaktadır. Bunun en büyük sebebi de günümüz dünyasında hızla gelişen teknoloji ve kitle iletişim araçlarının getirmiş olduğu

VIII

yeniliklerin iyi analiz edilmemesidir. Kültürel değerlerimizde zaman içerisinde bilinçli-bilinçsiz yapılan tahribatlar, hurafe adı altında başlatılan kampanyalar, popüler olma veya çağdaşlaşma yolunda ilerlerken geçmişi hiçe sayma gibi nedenlerden ötürü toplumlarda ayrışmalar, yıkımlar ve ötekileştirmeler artmaktadır. Toplumdaki ötekileştirmeleri önlemek, toplumlara toplum yapan değerlere sahip çıkmak, bu değerlerin yaşamasına ve bizden sonraki nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılmasına vesile olmak için “Elazığ İli Keban İlçesi Halk İnanışları”nı araştırmaya gayret ettik.

Araştırma konumuzun seçiminden, plan ve araştırma yöntemi konularından, araştırmamızın sonuna kadar her aşamasında değerli bilgi ve engin görüşlerini esirgemeyen, fikirlerimize ve çalışmamıza destek veren değerli hocam, Sayın Doç. Dr. Davut KILIÇ’a teşekkür etmeyi kendime vazife sayıyorum. Ayrıca çalışmamız sırasında bizden yakın ilgi ve desteklerini esirgemeyen değerli hocamız, Sayın Doç. Dr. Sami KILIÇ’a, Keban Kaymakamlığı personeline, çalışmamızın daha verimli geçmesine vesile olan yardımını ve sıcak ilgilerini bizden esirgemeyen Keban’ın misafirperver halkına teşekkür ediyorum.

ELAZIĞ- 2013

Şevki DOĞAN

KISALTMALAR

a. g. e.	: adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
B.L.A.	: Büyük Lerause Ansiklopedisi
Böl.	: Bölüm
C.	: Cilt
Ç.	: Çevirmen
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
D.S.İ.	: Devlet Su İşleri
Fak.	: Fakülte
F.Ü.	: Fırat Üniversitesi
H.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
K.K.	: Kaynak Kişi
Km.	: Kilometre
m.	: metre
mad.	: Maddesi
M.L.A.	: Meydan Lerause Ansiklopedisi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
s.	: sayfa
(s.a.v)	: sallallahu aleyhi vesellem
T.A.	: Türk Ansiklopedisi
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
T.E.A.Ş.	: Türkiye Elektrikleri Anonim Şirketi
T.E.K.	: Türkiye Elektrik Kurumu
Trs.	: Tarihsiz
Ünv.	: Üniversite
Y.A.	: Yurt Ansiklopedisi
Y.T.A.	: Yeni Türk Ansiklopedisi
Y.y.	: Yüzyıl

METOT VE KAYNAKLAR

A- METOT

“Elazığ ili Keban İlçesi Halk İnanışları” adlı bu çalışmamız, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Keban ilçesinin tarihçesi, adının kaynağı, coğrafi yapısı, ilçenin idari yapısı, nüfusu ve ekonomik durumu hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın “Giriş” kısmındaki bilgiler genel olarak kaynak taraması yapılarak, elde edilmiştir. Birinci bölümde Keban’daki geçiş dönemlerinden doğum, sünnet, evlenme ve ölüm ile ilgili inanışlar ve değerlendirilmesi ele alınmıştır. İkinci bölümde ise; Keban’daki tabiatla ilgili yaşayan inanışların değerlendirilmesi yapılmıştır. Bunlar; Yağmur duası, ağaç ve orman, hayvanlar, su, ateş ve ziyaret yerleri ile ilgili inanışlardır. Tüm bu verilerin toplanması safhasında, mülakat ve gözlem teknikleri kullanılarak elde edilen veriler objektiflik esasına dayanarak, Deskriptif metot ile yazıya alınmıştır.

Keban’daki geçiş dönemlerinden doğum ile ilgili inanışlar araştırılırken doğum yapan kadınlar ve doğum olayıyla ilgilenen bayanlar, sünnet ile ilgili inanışlar araştırılırken çocuğunu sünnet ettirenler ve kirve olanlar, evlenme ile ilgili inanışlar araştırılırken evli olan kişiler, ölüm ile ilgili inanışlar araştırılırken de ölüm olayına şahitlik etmiş ve bir yakını kaybetmiş kişiler, tabiat ile ilgili inanışlar araştırılırken yörenin milli ve manevi değerlerini içine sindirmiş farklı yaş gruplarındaki kişilerle mülakat yapılarak, bu inanışları objektif bir şekilde yansıtmaya çalıştık. Keban ve çevresinde uygulana gelen tüm inanışların Dinler Tarihi ile olan bağlantısını belirtmek için de kaynak taraması yapmak suretiyle konuyu daha iyi anlaşılır hale getirmeye amaçladık.

B- KAYNAKLAR

Araştırmamız, konusu gereği genel olarak alan çalışması yapılarak ortaya konmuştur. Bunun için elde ettiğimiz veriler, gözlemlenerek ve yöre halkıyla birebir görüşülerek elde edilmiştir. Araştırmamız için mülakat yapılan kişiler bibliyografya kısmında gösterilmiştir.

Çalışmamızın giriş bölümündeki, Elazığ ili Keban ilçesi hakkında bilgiler verilirken, bölge ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalardan, Sait Bilgin’in “**Dünden**

Bugüne Keban", Pirhasan Doğan'ın "**Keban Derneği'nin Tanıtımı, Keban İsmi**", "**Elazığ 1973, 1992 İl Yıllığı**", "**Keban Kaymakamlığı 60 Dakikalık Brifing Dosyası**", İsmet Parmaksızoğlu'nun "**Elazığ Maddesi**" T.A, Nusret Özgen'in "**Keban Barajı ve Tarihçesi**", Yakup Tuncel'in "**Tarihte Keban**", Hasan Yüksel'in "**Maden Emni Defteri**", Ramazan Demir'in "**İşığı Arayan Genç**", çeşitli ansiklopedilerden; "**Keban Maddesi**" T.A, "**Elazığ Maddesi**" İ.A ayrıca **Yurt Ansiklopedisi** ve ilçe kaymakamlığının yazı işleri arşivinden faydalanılmıştır.

Keban ilçesindeki halk inanışları ile ilgili; Ziya Gökalp'ın "**Türk Medeniyeti Tarihi**", Ünver Günay- Harun Güngör'ün "**Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**", Yaşar Kalafat'ın "**Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**", Abdülkadir İnan'ın "**Eski Türk Dini Tarihi**", Nedim Şahhüseyinoğlu'nun "**Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri**", Sedat Veyis Örnek'in "**Türk Halk Bilimi**", Bahaeddin Ögel'in "**Türk Kültür Tarihine Giriş**", Sami Kılıç'ın "**Türk Halk İnanışlarında Yiyecek ve İçecekler**", Rıfat Araz'ın **Harput'ta Eski Türk İnaçları ve Halk Hekimliği** adlı çalışmalardan faydalanıldığı gibi burada ismini zikretmediğimiz bibliyografyada yazılan diğer eserlerden de faydalanılmıştır.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar, bütün ileri medeniyetlerde ve yerleşim merkezlerinde olduğu gibi Elazığ iline bağlı bir ilçe olan Keban ilçesi de kurulmuş olduğu ilk günden bugüne kadar sahip olduğu coğrafi yapısı, zengin yeraltı kaynakları ve ilçeye hayat veren Fırat Nehri ile tarihte olduğu gibi bugün de büyük bir öneme sahiptir. Keban'ın, hangi tarihte kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Keban'ın kendisini çevresine duyurması, kendisinden bahsettirmesi Osmanlı İmparatorluğu dönemine rastlamaktadır. Keban'daki simli kurşun ve gümüş madenleriyle birlikte, kenarına kurulduğu Fırat Nehri ve ekonomik anlamda bir güce sahip olması; bunun yanında Harput'un¹, tarihin çeşitli devirlerinde doğunun stratejik önemine sahip bir kale şehri olması ve Keban ilçesinin çok yakınında olmasından dolayı Keban, XVIII. yy. dan 1834 yılına kadar eyalet merkezi olmuştur.

Keban ilçesi, Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat Bölümünde yer alan Elazığ iline² bağlı, dağlık bir alanda kurulu, küçük ilçelerden biridir³. Keban⁴, doğusunda Elazığ ili (Bkz. Ek-1), batısında “*Malatya*” iline bağlı “*Arapkir*” ve “*Arguvan*” ilçeleri, güneyde “*Baskil*” ilçesi, kuzeyde “*Tunceli*” iline bağlı “*Çemişgezek*” ilçesi ve kuzeybatıda “*Ağın*” ilçeleriyle çevrilidir (Bkz. Ek-2). Keban, Elazığ'a 45 km. mesafede yüzölçümü 543 km.² olan bir ilçedir⁵. İlçe merkezi güneyinde doğudan batıya doğru uzanan “*Bezirgân Deresi*” yöre halkı tarafından “*Çırçır Çayı*” diye bilinen dere geçmektedir. Ayrıca ilçeyi çevreleyen, batısında “*Nimri*” , doğusunda “*Kıjkıjik*” , güneyinde “*Seftil*” ve “*Zeytin Dağları*” , kuzeyinde “*Nallı Ziyaret Dağı*” ve “*Asker Tepesi*” bulunmaktadır⁶. İlçe merkezi 780 m. yükseklikte olup, çayın kuzey tarafına⁷,

¹ Mehmet Ali Ünal, “*Harput*”, *İslam A. T.D.V. Yay.*, C. XVI, İstanbul 1997, s. 232; “*Harput*”, *Büyük Lerause A. C. X*, İstanbul 1986, s. 5048; “*Harput*”, *Meydan Lerause A. Meydan Yay*, C. VI, İstanbul 1992, s. 166-167; İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında* C. I, İstanbul 1958, s. 44.

² Ahmet Halaçoğlu, “*Elazığ*”, *İ.A. T.D.V. Yay.*, C. X, İstanbul 1994, s. 551; “*Elazığ*”, *M.L.A. Meydan Yay*, C. VI, İstanbul 1992, s. 166-167; “*Elazığ*”, *Yeni Türk A. C. 2*, İstanbul 1985, s. 782-784.

³ Yakup Tuncel, *Tarihte Keban*, Elazığ 1997, s. 1; Ahmet Buran, *Keban Ağzı*, (F.Ü. Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Yayınlanmamış Lisans Tezi) Elazığ 1984, s. 19.

⁴ Metin Tuncel, “*Elazığ*”, *İ.A. T.D.V. Yay.*, C. X, İstanbul 1994, s. 554; “*Keban*”, *M. L. A. Meydan Yay*, C. VII, İstanbul 1990, s. 127; “*Keban*”, *B.L.A. C. XIII*, İstanbul 1986, s. 6582; “*Keban*”, *Y.T.A. C. V*, İstanbul 1985, s. 1775.

⁵ *Elazığ 1992 İl Yıllığı*, Eazığ 1992, s. 195; *Elazığ Turizm ve Tanıtma Bölge Müdürlüğü, Elazığ, Malatya, Bingöl, Tunceli İlleri*, Elazığ 1993; Sait Bilgin, *Dünden Bugüne Keban*, İstanbul 2007, s. 23.

⁶ *Keban Kaymakamlığı 60 Dakikalık Brifing Dosyası*, Keban 2005, s. 12.

⁷ İbrahim Tekin, *Tarih İçinde Keban*, (F.Ü. Fen Edebiyat Fak. Tarih Böl. Yayınlanmamış Lisans Tezi) Elazığ 1989, s. 6; Pirhasan Doğan, *Keban Derneği'nin Tanıtımı*, Keban İsmi, Keban 2010, s. 1.

Fırat⁸ Nehrinin güneyine ve güneydoğu tarafına gelecek şekilde dağın yamacına kurulmuştur. Keban ilçesi bulunduğu mevki olarak 3. derece deprem bölgesidir⁹.

Keban ve çevresi esas itibariyle dağlık bir bölgedir. Keban'ın sarp dağların arasına yerleşmesinin en önemli nedeni yörenin maden yatakları açısından zengin oluşudur. Keban barajının (Bkz. Ek-3) yapımı ve burada meydana gelen büyük göl, ilçenin ikliminde fark edilir derecede bir ısı değişikliği meydana getirmiştir. Yazları sıcak ve kurak; kışları da soğuk ve kar yağışlı olarak geçse de, kışları biraz daha ılıman bir iklim görülür. Kışın yağın kar, eskisi gibi fazla yerde kalmamakta ve kısa sürede erimektedir. Yağışlar daha çok ilkbahar ve sonbaharda düşer. Yazın en sıcak gün 40 derece iken, kışın kar yağışı ilçe merkezinde 30 cm.¹⁰ daha yüksek yerlerde ise bir metreye kadar ulaşmaktadır. En fazla yağmur, Nisan ayında olur.

Keban ilçesi genel görünüm olarak etrafı yüksek dağlarla çevrili bir vadi içerisinde, bir tarafı Fırat nehriyle, diğer tarafı da çırçır çayıyla çevrilidir. Keban'daki dağların bitki örtüsü olarak ormandan yoksun olduğu görülse de, bazı yerlerde ormanlık alanlara da rastlanmaktadır. Ormanlık alanlar, asırlar önce insanlar tarafından Keban'da çıkarılan madenleri eritmek ve maden aramalarında kazılan tünellerin tavanını tutturulabilmek için kesilmiştir. Kesilen odunlar madeni eritmeye yetmeyince de, ağaçların geride kalan kökleri çıkarılıp, odun kömürü haline getirilmiş ve yöre halkı tarafından bu kömürler geçim kaynağı haline gelmiştir. Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Keban'daki ormanlar, genellikle meşe ve zeytin ağaçlarından oluşmaktaydı¹¹. Günümüzdeki ormanlık da, ya insanların ulaşmada güçlük çektikleri ya da kesmeye kıyamadıkları alanlarda kalan ağaçların oluşturduğu ormanlık alanlardır. Günümüzde halkın bilinçlenmesi sonucu ve özel teşebbüslerle dağların eski görünümünü yeniden kazandırılmaya çalışılmaktadır. Keban'ın içerisinde meyve ağaçları, köylerinde de meyve bahçeleri ve bağlar bulunmaktadır. Ağaç olarak: Meşe, çam, gürgen, palamut, meyveli ağaç olarak ta; ığde, alıç, kayısı, elma, armut, erik, ayva, dut, nar, ceviz, badem, üzüm, vişne ve şeftali ağaçları yetişir¹².

⁸ *Fırat*: Aslı Sumerce Bu-ra-nu-nu olan Asur dilindeki Purattu, İbranice'deki Perath adının Arapçalaşmış (Furat) halidir. Kur'an-ı Kerim'de "*azbün furatun*" (Furkan-53) şeklinde geçen furat kelimesi "*içine ferahlık veren tatlı su*" anlamındadır. Arapça'da tatlı su anlamındadır. Bkz. Metin Tuncel-Mustafa uzun, "*Fırat*", İ.A. C. XIII, İstanbul 1996, s. 31-34.

⁹ Y. Tuncel, *a.g.e.*, s. 2; *Elazığ İl Yapı Malzemesi ve Mahalli Şartlar*, Ankara 1964, s. 1, 2.

¹⁰ A. Buran, *a. g. e.*, s. 20.

¹¹ Y. Tuncel, *a.g.e.*, s. 24.

¹² Ramazan Demir, *Işığın Arayan Genç*, Antalya 2002, s. 5-6.

Yer şekilleri olarak engebeli bir yapıya sahip olan ilçenin en önemli dağları ise “Kameroğlu” , “Pınarlar” (Nimri Dağı), “Seftil” (Zeftil), “Nallı Ziyaret” , “Gıgıjk” , “Piran Dağları”¹³, “Ziyaret Dağı (Pir Hasan Zerraki)” , “Karcıçık (Karcıh) Dağı” , “Ali Ağa Dağı” , “Uzun Mehmet Dağı” ; küçük tepelikler ve yer yer de küçük düzlükler bulunmaktadır. Düz arazisi çok fazla olmayan ilçenin, tarımsal faaliyetlerin yapıldığı arazisi de genelde susuzdur. Yetiştirilen ürünlerin başında: buğday, arpa, nohut ve yem bitkileri gelir.

Keban adı ve kaynağı: “Keban ve çevresi tarih içerisinde birbirinden farklı isimler almıştır. Hititler zamanında “İşuva” ; Urartular döneminde “Supani” ; Romalılar zamanında “Suphane” ; Araplar döneminde “El Cezire” veya “ Sugur” ; Bizans döneminde “Anzitene” ; Türkler döneminde “Hanzit” olarak isimlendirilmiştir”¹⁴.

Osmanlı kayıtlarında ilçenin adı “Keban Madeni” olarak geçmektedir¹⁵. Bugün Yusuf Ziya Paşa Camii olarak bilinen caminin asıl giriş kapısı üzerine yerleştirilmiş kitabedeki yazıya göre “Keban” adının kullanıldığı görülmektedir (Bkz. Ek-4). Kitabeden yapılan alıntı şu şekildedir:

*a-Bu makam-ı kıldı ihya Hazret-i Yusuf Ziya
Bez-i emval eyledi bu cayu ol kadr-i ala
c-Zat-ı valası anın viridi şaref bu yerlere
Camii mısır oldı maden Keban-ı haliye.*

Cumhuriyetin kuruluşunda sadece “Keban” ismi kullanılır. “Keban” ismi eski yazılış olarak “Keben” şeklindedir¹⁶. “Keban” kelimesindeki “ke” Osmanlıcada “gibi” manasındadır; Arapçada teşbih edatı, kelimenin başına gelir. Mesela, “kezalik” gibi. “ban” ise Farsçada kelimenin sonuna gelerek; Türkçedeki “ci, cu” ekleri yerini tutan manada kullanılır. Meselâ, “bağban, bağcı” gibi. Yine “ban” kelimesi Osmanlıcada; dam, çatı, bey söğüdü gibi anlamlara gelmektedir. Buradan hareketle “ke” ve “ban” “dam gibi, çatı bibi, bey söğüdü gibi yer” anlamında kullanılmış olabilir. Nitekim Keban’ın kurulduğu yer dikkate alındığında; dağın yamacında, iki tarafında dere “Fırat ve Çay” olan bir yerleşime sahiptir. Bu görüntüsüyle çatıyı arındırmaktadır. Keban’ın etrafının suyla çevrili olması, çeşitli ağaç ve bitkinin yetişmesine imkân sağlamıştır. Ayrıca maden sahaları açılmadan önce Keban dağlarının ormanla kaplı olduğu

¹³ A. Buran, a. g. e., s. 19.

¹⁴ Y. Tuncel, a.g.e., s. 4,5; İshak Sunguroğlu, a.g.e., s. 44; Besim Darkot, “Harput” , İ.A. C. V., İstanbul 1982, s. 297.

¹⁵ P. Doğan, a.g.e., s. 1.

¹⁶ Y. Tuncel, a.g.e., s. 6.

bilinmektedir. Keban'ın bu yeşil görüntüsünden dolayı; “*bey söğüdü gibi yer*” anlamıyla “*Ke'ban*” olarak isimlendirildiği düşünülebilir¹⁷.

Keban adı kaynaklarda geçtiği kadarıyla “*üstten aşma, aşirtma*” anlamlarında kullanılmıştır. Keban adının kaynağının, Keban'ın coğrafi yapısıyla ilgili olarak “*Dağ yolu*” anlamına gelir¹⁸. Yine Keban'dan “*Taş başı*” mevkinde olan yer, sarp ve kayalık bir yapıya sahiptir. Keban ilçesi ve yöresi Anadolu'daki bazı önemli yerleşim yerleri gibi çeşitli milletlerin idaresi altına girmiş ve milletlerin kullandığı dillerin etkisinde kalmıştır. Keban ismi anlamıyla birlikte, “*Kuban*”, “*Koman*”, “*Kuwa-Aba*”, “*Gaban*”, “*Geban*”, “*Keben*”, “*Seben*”, “*Kaban*”, “*Kıran*”, “*Kiervan*”, gibi çeşitli söyleniş şekilleri mevcuttur¹⁹.

Yine Keban isminin “*Keb* ve *ân*” kelimelerinin birleşimiyle oluştuğunu görmekteyiz. Buradaki “*Keb*” Osmanlıcada menetmek, mani olmak, engellemek gibi anlamlara gelmektedir. “*Ân*” kelimesi de Osmanlıcada uzağı gösteren işaret ismi; “*bu, şu, o* ve *güzellik*” anlamlarında kullanılır. Bu haliyle “*engelli, manili, güzel yer, engebeli* ve *güzel yer*” anlamındadır. “*An*” kelimesi ise cemi (çoğul) edatı, kelimenin sonuna getirilerek çoğul yapılır. Mesela; “*aliman*” : “*Âlimler*” gibi; kelimenin sonuna “*an*” getirilerek sıfat edatı yapılır. Mesela; “*ters*”: Korku, “*tersan*” : Korkak gibi; “*Keb*” : “*Men etmek*” ve “*Keb'an*” : “*Men eden, mani olan*” anlamıyla kullanılabileceğini düşünerek; Keban'ın bir hükümdar, paşa veya yasa koyan kişinin adı olabileceğini ya da bu kişilere verilen genel bir isim olabileceğini akıllara getirmektedir²⁰.

Keban kelimesi Osmanlıcada “*Kebban*” : “*Büyük terazi, kantar*” anlamında kullanılmaktadır²¹. Biliyoruz ki Keban ilçesi tarihin derinliklerinden bu yana bir yerleşim birimi olarak var olmuştur. Yerleşim birimlerinde en büyük geçim kaynağı da ticarettir. Ticaretin en önemli kısmını da tartı ve ölçüm oluşturmaktadır. O günün şartlarında tartı işleri burada yapıldığı için “*Kebban*”, “*kantar*” ismi verilmiş olabilir. Buradaki “*Kebban*” kelimesindeki “*b*” harfinin zamanla düşürülmesi sonucu, “*Keban*” olarak kullanılmış olabileceğini söyleyebiliriz²².

¹⁷ Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügati**, Ankara 1970, s. 600.

¹⁸ “**Keban**”, **T. A.**, C. XXI, İstanbul 1982; S. Bilgin, **a.g.e.**, s. 26.

¹⁹ S. Bilgin, **a.g.e.**, s. 25.

²⁰ Şevki Doğan, **Elazığ İli Keban İlçesi Doğum İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Semineri, Elazığ 2012, s. 4.

²¹ F. Develioğlu, **a.g.e.**, s. 600-601.

²² Ş. Doğan, **a.g.e.**, s. 4.

Ayrıca Keban'ın anlamlarından biride “*Kebani*” (hanım efendi, ev kadını) yani yöredeki kadınların hanım efendi, evine sahip kadınlar, işi yöneten kadınlar olduğu anlamında, zamanla -i harfi çıkarılarak sadece Keban isminin kalması ile bugün Keban ismi ile tanınır hale gelmiştir²³.

Keban adı, diğer bir iddiaya göre “*Gaban*” olarak kullanılmıştır²⁴. “*Ga*” Farsçada “*gav*” olarak “*öküz, sığır*” anlamındadır. “*Ban*” ise “*çoban*” anlamına gelmektedir. Bu haliyle “*Gav-ban*” sığır çobanı anlamına gelmekte; “*Gav-ban*” kelimesindeki “*v*” harfi zamanla günlük kullanımdan çıkarılarak “*Gaban*”a dönüşmüş olabilir. Yine yöre halkıyla yapmış olduğumuz mülakatlarda Keban ismi “*Modôn*” ve “*Gevan*” olarak zikredilmektedir²⁵. Buradaki “*Modôn*” isminin “*maden*” ismiyle benzerlik göstermesi, Keban'ın da bir maden şehri olması, “*maden*” isminin zamanla “*Modôn*”a dönüşmüş olabileceğini göstermektedir. Ayrıca halk arasında kuytu ve vadilik yerlere “*Govôn, Gavan*” denilmektedir. Keban'ın da coğrafi yapısı gereği vadiye kurulmuş olmasından dolayı “*Gavan*”ın zamanla “*Gevan*”a dönüşmüş olabileceğini göstermektedir²⁶.

Çeşitli kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Türkler yaşadıkları coğrafyadaki su, dağ, nehir, boy isimlerini gittikleri coğrafyalarda da yer ismi olarak kullanıyorlardı. Elazığ ve civarında “*Hazar devleti*” ile alakalı olarak kullanılan birçok isme rastlamaktayız. Günümüzde de kullanılan “*Hazar dağı*”, “*Hazar gölü*” adları bunun en bariz örnekleridir. Buradan yola çıkarak, Hazarların “*İdil*”, “*Yayık*”, “*Kuban*” ve “*Don*” gibi dört büyük nehir üzerinde kurulduğunu da hatırlayarak Keban adının Hazarların yıllarca çevresinde yaşadığı “*Kuban*” nehrinin yansıması olarak Fırat nehri kıyısında kurulan Keban ilçemize ad olarak verilmesi de düşünülebilir²⁷. Yine Osmanlıcada: “*Kuban*” vurucular, dövücüler anlamına gelmektedir. Yine Keban ilçesinin eskilerde “*Gümüş Madeni*”²⁸ olarak isimlendirildiği ve bazı kimseler tarafından bu isimle anıldığı bilinmektedir.

Bölgede ilk Türk hâkimiyeti Selçuklular devrinde başlar. Selçuklu komutanlarından Çağrı Bey, 1018 yılında 3.000 kişilik ordusu ile birlikte Ağın üzerinden gelerek bölgeye girmiş; daha sonra Türk akınlarının geçiş yerleri bu

²³ Pirhasan Doğan, **Keban Derneği'nin Tanıtımı**, Keban İsmi, Keban 2010. s.1.

²⁴ K.K., 4, 7, 6, 14, 28, 29, 34, 57.

²⁵ K.K., 12, 20, 21, 23, 24, 37, 71, 77.

²⁶ Ş. Doğan, **a.g.e.**, s. 5-6.

²⁷ Y. Tuncel, **a.g.e.**, s. 6.

²⁸ S. Bilgin, **a.g.e.**, s. 25; K.K., 5, 6, 12, 13, 14, 20, 37, 38, 57, 71.

topraklardan olmuştur²⁹. 1070'den sonra Keban, “Çubukoğulları, Artuklular, Anadolu Selçukluları, Dulkadiroğulları, Akkoyunlular ve Safeviler'in” idaresine girmiştir³⁰. Osmanlı öncesi Türk hâkimiyetinde Keban hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak Keban'ın da Harput ve havalisinde meydana gelen siyasi gelişmelerin dışında kalmadığını daha ilerideki yıllarda meydana gelen gelişmelerden anlıyoruz. Harput ve havalisi Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'e karşı yaptığı Çaldıran savaşından sonra (1515) Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Yavuz Sultan Selim, savaş dönüşü Doğu Anadolu'nun fethinin tamamlanması için Bıyıklı Mehmet Paşayı görevlendirmiştir. Bölgede Osmanlı hâkimiyetinin tesisinde müverrih İdris-i Bitlisi'nin de çok büyük rolü olmuştur. 1515 yılında Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa kumandasında büyük bir ordu harekete geçerek Harput ve havalisini fethettikten sonra Diyarbakır tarafına yönelmiştir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde Keban genellikle madencilik faaliyetleri ile gündeme gelmiştir. İlçenin kendisini çevreye duyurması ise Osmanlı İmparatorluğu dönemine rastlamaktadır. Harput'un tarihin çeşitli devrelerinde doğunun stratejik öneme haiz bir kale şehri olmasına rağmen, Keban'ın 1700'lü yıllardan itibaren ekonomik yönden (simli kurşun madeni üretimi ve işletilmesi dolayısıyla) canlanmaya başlamış ve XVIII. yüzyıldan 1834 yılına kadar Eyalet Merkezi olduğunu bilmekteyiz³¹.

Keban madeni yaklaşık olarak 1708 tarihinde işletmeye alınmıştır. 1730 tarihinde bölgede vuku bulan depremin verdiği hasar ve can kaybı bölgedeki aşiretlerin nefretine sebep olmuş; bundan sonra maden mağaraları ve 70 kadar izabe³² fırını tahrip edilmiştir. Bu sebeple Keban'daki maden işletmesi ve üretimi 20 sene durmuştur. H. 1147'de (m.1734) Keban'da gümüş para kesmek için bir darphane açıldığı kaydedilmiştir³³. 1751 yılında İspanakçı Mustafa Paşa, maden nazırı olarak Keban'a tayin edilmiştir³⁴. 7 yıl kadar süren onarım ve bakım çalışmaları sonucu 1758'de yeniden faaliyete geçmiştir³⁵.

²⁹Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul 1993, s. 52; *Elazığ 1992 İl Yıllığı*, s. 195.

³⁰ M. Beşir Aşan, *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde İskân İzleri(XI. XII. y.y)* Ankara 1992, s. 36, 51, 53.

³¹ Keban Kaymakamlığı, *60 Dakikalık Brifing Dosyası*, s. 2.

³² *İzabe fırını*: Madeni eritmek için kurulan fırınlara verilen isim.

³³ “**Keban**”, *M. L.A.*, C. VII, İstanbul 1990, s. 127.

³⁴ Hasan Yüksel, *Maden Emni Defteri*, Sivas 2002, s. X.

³⁵ Nusret Özgen, *Keban Barajı ve Tarihçesi*, Ankara 2000, s. 7.

Keban 1830'lu yıllardan itibaren eski önemini yitirmiş ve eyalet merkezi Harput'a nakledilmiştir. IV. Murat, Bağdat seferine giderken yöreye uğramış ve Denizli köyü yakınlarında bir kervansaray yaptırmıştır³⁶. Tanzimat sonrası idari düzenlemelerde XIX. yy. sonlarında "Mamuret-ül Aziz Vilayeti" merkez sancağına bağlı bir kaza olmuştur. İlçe, zamanında Harput gibi Stratejik bir merkez olsa da zamanla bu hüviyetinden uzaklaşmıştır. 1836 yılında Keban'a gelmiş olan James Brandt'ın bildirdiğine göre Keban madeninde yerleşmiş olan halkın hemen tümü simli kurşun madeni ocaklarında çalışmaktaydı³⁷.

1926 yılında yapılan idari teşkilatlanma sonunda Keban ilçesine Bağlı Hekimhan Bucağı ve Tahir (Arguvan) Bucağı Malatya iline; Muşar (Baskil) Bucağı ilçe haline getirilmiştir ve böylece Keban'dan ayrılmışlardır. Bugün ise sadece 30 köyü olup bucağı dahi yoktur. 31-01-2011 yılı itibariyle nüfus sayımına göre ilçe merkezinin nüfusu 4927 kişidir. Köylerle birlikte toplam nüfus 7376 kişidir³⁸.

İlçede TEAŞ İşletme Grup Müdürlüğünün bulunması ve Keban Barajının inşa edilmesi ile çevre halkına iş bulma imkânı sağlanmıştır. Bu işletmenin açılması ile Eğitimin önemi daha çok anlaşılmış ve Eğitim-Öğretim Kurumlarına daha çok önem verilmeye başlanmıştır. Yüksek öğrenime devam eden kişi sayısında artışlar görülmüştür. 1992-1993 Öğretim yılında Elazığ Fırat Üniversitesine bağlı Hidroelektrik Santral, Madencilik ve Su Ürünleri, 1998-99 öğretim yılında ise İpek Böcekçiliği ve Çevre Koruma bölümlerini içeren bir Meslek Yüksek Okul açılarak Eğitim ve öğretime başlamıştır. Keban'da bu gün bir Meslek Yüksek Okulu; 1 çok programlı, 1 kız meslek, 1'de İmam-Hatip Lisesi olmak üzere 3 lise; 1 Ortaokul, 3'de İlkokul mevcuttur. Köylerdeki okullar kapalıdır. İlçede Okulların dışında Kültür yaşantısını etkileyebilecek kuruluşlar yoktur. Sadece Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Halk Kütüphanesi mevcuttur. Halk Eğitimi Merkezi Müdürlüğü bir program dâhilinde yürüttüğü Biçki-Dikiş, Nakış, Kilimcilik kursları ile halka ve öğrencilere bu yönde hizmet sunmaktadır. İlçede TEK Spor Kulübü amatör olarak spor faaliyetlerini sürdürmektedir. Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğünün İlçe merkezinde yaptırdığı spor salonu hizmet vermektedir. Günümüzde Keban ilçesinde eğitim-öğretime önem verilmiş, halkın okur-yazar oranı artmış ve ilçe gençlerinin çoğu ilçedeki Yüksek Okula devam etmektedir³⁹.

³⁶ P. Doğan, **a.g.e.**, s. 3.

³⁷ "Elazığ", **Yurt A. C. IV**, İstanbul 1982, s. 2500.

³⁸ P. Doğan, **a.g.e.**, s. 3; K.K., 7, 28, 29, 61, 62.

³⁹ Keban Kaymakamlığı, **60 Dakikalık Brifing Dosyası**, s. 9.

İlçede bir Toplum Sağlığı merkezi hizmet vermektedir. Bunun yanında İlçeye bağlı 7 köyde Sağlık evi mevcut olup her hangi bir personel mevcut değildir.

Keban ilçesinin ekonomik yapısının temeli, ilçenin maden ocaklarının bulunduğu ve işletildiği ilk çağlara kadar uzanır. İlk çağlardan beri ilçenin maden ocakları ve onun etrafında oluşan nüfus yoğunluğu, ekonomik yapının ve hayatın temeli olmuştur. Madencilik en faal dönemi 1700-1900'lü yıllar olmuştur. İlçe nüfusunun büyük bir kısmı küçük çapta tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. İlçe merkezinde bahçe tarımı yanında çiftçilikte yapılmaktadır. Ekilebilir arazilerin % 87' si tarla ürünleri ile kaplıdır. Bunlarında başında arpa, buğday, nohut ve yem bitkileri yer alır. İlçenin arazisi kıraç ve engebelidir. Bundan dolayı tarıma pek elverişli değildir. Hayvancılık ise yöre halkının kendi imkânları ile ihtiyaçlarını karşılayacak kadar yapılmaktadır. Genellikle küçükbaş olarak, koyun, keçi ve büyükbaş olarak da süt ineği ve kasaplık sığır besiciliği yapılmaktadır. Son senelerde arıcılık hızla yayılmaktadır.

İlçe fabrika ve sanayileşmede çok geridedir. Keban' da yapılan Keban Barajının inşaatı döneminde ilçeye ve çevresine belli bir canlılık gelmiş ancak inşaatın bitmesi ile bu canlılık giderek azalmış ve kaybolmuştur. İlçede TEAŞ Grup Müdürlüğü ve DSİ. Su Ürünleri Şube Müdürlüğünün ekonomik katkılarından söz edilebilir. Başta açıklandığı gibi ilçemizde büyük çaplı sanayi kuruluşu yoktur. Küçük çapta makine ile iş gören esnafın (Marangoz-Demirci) çalıştığı Keban Belediyesine ait sanayi sitesi bulunmaktadır⁴⁰.

64100 km² havza alanına sahip yaklaşık olarak 31 milyar m³. su toplanabilen Keban Baraj göl sahası, su ürünleri için Doğu Anadolu'nun en büyük su kaynaklarından birisidir. Bu yörede gölün değerlendirilmesi ülke ekonomisi açısından çok önemlidir. Bu bakımdan su ürünleri üretim tesisleri ile ilgili olarak DSİ'nin son zamanlarda yaptığı çalışmalar sevindiricidir. Yapılan etütler neticesinde bu gölde aynalı sazan sudak türü balıkların üretilmesi ve hâkim tür haline getirilmesi mümkün olacağı anlaşılmıştır. DSİ Su Ürünleri Müdürlüğünce yılda 5 milyon sazan, 1 milyon alabalık, 200 bin ot sazanı, 3 bin adet yayın balığı üretilmektedir. Bu gün Keban Baraj Gölünde yılda 900-1000 ton balık avlanmaktadır. Ayrıca Keban Baraj Gölünde ve Fırat Nehri üzerinde Alabalık üretme ve yetiştirme çiftliklerinin kurulması ve yaygınlaşmasıyla ilçe halkına büyük bir gelir kaynağı sunulmuştur. İlçemizde kooperatif olarak, Tarım Kredi Kooperatifi ile

⁴⁰ K.K., 6, 20, 34, 47, 77.

Keban Su Ürünleri Değerlendirme Kooperatifi DSİ ve TEAŞ Kuruluşlarında Tüketim Kooperatifleri faaliyet göstermektedir. Elazığ Orman Bölge Müdürlüğü'nün Keban Baraj rezervuarı'nın toprak muhafazası ve ağaçlandırılması çalışmaları 1984 yılında başlamış ve devam etmektedir. Bu çalışmaların hızlandırılması Milli Ekonomi açısından büyük bir önem arz etmektedir. Turizm açısından Keban Barajı ve Hidroelektrik santrali vardır. Ayrıca Keban Çırçır deresi üzerinde ve Fırat nehri üzerindeki özel müteşebbisler tarafından kurulan balık üretim çiftliği, dinlenme tesisi ve piknik alanı vatandaşların hizmetine sunulmuş ve bu işletmeler ilçedeki işsiz gençlere iş imkânı sağlamıştır. Özellikle yaz aylarında ilçeye yurt içinden ve yurt dışından gelen turistlerde, ilçeye gözle görülür bir ekonomik katkı sağlamaktadır. İlçemizde son yıllarda inşaat sektöründe de bir iyileşme söz konusudur. İlçedeki işçi, memur, emekli ve esnafların katkılarıyla, ilçe kendi kendisine yetebilecek duruma gelmiştir. İlçemizde özellikle Zırkı yöresinde sulu ve susuz kayısı yetiştiriciliği önemli bir gelir kaynağını teşkil etmektedir. Tarım arazisi engebeli olduğundan kayıscılığın yanında bağcılıkta yapılmaktadır. İlçemizde 7.700 hektar arazinin 223 hektarı sebze, 1548 hektarı bağ bahçe ve 5827 hektarı ise tarla alanı olarak kullanılmaktadır. İlçemizde 10815 küçükbaş, 1080 büyükbaş hayvan varlığı mevcuttur⁴¹.

Keban ilçesinde tarihi eserlerin başında Yusuf Ziya Paşa Külliyesi gelmektedir. Yusuf Ziya Paşa Camii (Bkz. Ek-5), kütüphane, şadırvan, tuvaletler ve avlu dışında bulunan çeşme ile bunlardan ayrı inşa edilmiş ikinci bir çeşme ve türbeden meydana gelmektedir. Bu külliye 1700'lü yıllarda Yusuf Ziya Paşa tarafından yaptırılmıştır⁴². Külliyedeki kütüphanenin içerisinde Hz. Muhammed (s.a.v) mübarek sakal-ı şerifinin bulunduğu ahşap kafesli bir muhafazalık vardır (Bkz. Ek-6). H. 1301, 1312, 1325 tarihli salnamelerde kütüphanede 350 cilt kitap olduğu yazılıdır⁴³. Ayrıca Fırat mahallesinde bulunan tarihi türbede Yusuf Ziya Paşa'nın iki kız çocuğu gömülüdür⁴⁴.

IV. Murat tarafından Bağdat seferine çıktığı ve Harput'tan geçtiği sırada Bağdat yolu üzerinde bir kervansaray yaptırmıştır. Bu kervansaray Denizli köyümüzdedir⁴⁵. Köylüler bu yapıya "*Makıthan*" demektedirler. Fazla bir mimari özelliği olmamakla birlikte, bir ayvan ve iki odadan ibarettir. Üzeri tonozla kaplıdır. Kapı kemerleri

⁴¹ Keban Kaymakamlığı, **60 Dakikalık Brifing Dosyası**, s. 10, 14.

⁴² Y. Tuncel, **a.g.e.**, s. 47.

⁴³ Erdal Açıkse, "**Mamuratü'l Aziz Vilayet Salnamelerinde Kayıtlı Kütüphaneler ve Yazma Eserler**" **Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu**, Elazığ 1987, s. 140-141.

⁴⁴ **Elazığ Turizm ve Tanıtma Bölgesi Müdürlüğü Elazığ, Malatya, Bingöl, Tunceli, İlleri**, s. 21.

⁴⁵ İ. Tekin, **a.g.e.**, s. 10.

üzerinde iki kartal başı ve tonozla yakın bölümde üç insan figürü bulunmaktadır. Günümüzde yapının geneli sağlam olarak durmaktadır (Bkz. Ek-7).

Keban ilçesi Kallar mahallesinde bulunan “*Surp Asdvadzadzin*” isimli “*Meryem Ana Ermeni Kilisesi*”nin 1824 yılında yapıldığı söylenmektedir (Bkz. Ek-8). Duvar, tavak kalıntıları sağlam bir şekilde durmaktadır. Duvarlarda halen fresk kalıntıları bulunmaktadır⁴⁶(Bkz. Ek-9). Ayrıca, şimdiki çok programlı lisenin yerinde olduğu rivayet edilen “*Meryem Ana Rum Kilisesi* ile diğer yerlerdeki *Tomar Rum Kilisesi, Karabet Rum Kilisesi*”⁴⁷, Gökbelen köyü yakınlarında “*Goşker*” tepesindeki kilise, Topkıran köyü sınırlarında Fırat kıyısındaki kilise ve “*Dummu*” denilen yerdeki kilisenin de aralarında bulunduğu birçok eser zamanla tahrip olmuş ve şimdilerde bazılarının yerlerinde sadece kalıntılar mevcuttur⁴⁸.

Keban İlçe Merkezi Kallar Mahallesinde iki adet tarihi hamam kalıntısı bulunmaktadır. Keban İlçesi Ulupınar Köyü’nde ne zaman yapıldığı bilinmeyen kalelerden olan bugün büyük bir kısmı yıkılan kaleye yöre halkı tarafından “*Kaleban* (Yassı kale)” denmektedir. Keban İlçesi Gökbelen Köyünde (Zırkıbaz) “*Sari kale*” isimli Kale bulunmakta, bu kaleden çok az iz kalmıştır. Ayrıca bu köyde yine kaleye yakın mesafede bir gözetleme kulesi ve yine kaleyi gören “*Sivri(niçi) kale, Çendikan kalesi ve Kiliran kalesi*” bulunmakta, bu kalelerden de çok az iz bulunmaktadır. Ayrıca yine Gökbelen Köyü yakınlarında “*Göşker tepesi*” olarak bilinen yerde bir kaya oyuğu bulunmaktadır. Bu oyuk kimi rivayetlere göre burada kurulu olan şehrin ayakkabıcısına ait bir iş yeridir. Kimi rivayetlere göre de kaya mezarı, kimine göre de Baskil İlçesi sınırlarında bulunan, halk arasında da “*Abdulvahap*” olarak isimlenen dağın doruğunda bulunan “*Mar Ahron-Muşar manastırı*”nın(Bkz. Ek-10) ve Malatya’nın hâkim konumundaki bu dağın, kullanılarak Harput’a kadar olan bölgedeki gelişmelerin ses veya ateşle bildirildiği kulelerden birisidir⁴⁹. Yine “*Koyunuşağı*” köyünde de Urartulara ait kale ve şehir kalıntıları, Akçatepe ve Göldere köyü yakınlarında kale kalıntıları bulunmaktadır⁵⁰.

Keban İlçesi “*Dürümlü*” (Minehöyük) Köyünde bulunan ve bir döneme kadar köyün ismini taşıyan “*Minehöyük-Lüğ*” höyüğü bulunmaktadır. Herhangi bir kazı çalışması yapılmamış höyük içerisinde bir Urartu hükümdarının mezarının ve ona ait

⁴⁶ Y. Tuncel, a.g.e., s. 61.

⁴⁷ S. Bilgin, a.g.e., s. 35,36.

⁴⁸ K.K., 4, 5, 6, 12, 21, 23, 24, 62, 77.

⁴⁹ K.K., 37, 38, 39, 41.

⁵⁰ K.K., 20, 21, 26.

değerli eşyaların bulunduğu rivayet edilir. Keban İlçesi, Bayındır Köyü sınırları içinde bir tümülüs bulunmaktadır⁵¹.

Keban İlçesi, geçmişten bugüne kadar tarihi dokusu, çeşitli ekonomik faaliyetleri, coğrafi yapısı, tarihi eserleri, kültür ve turizm açısından, ülkemiz ve bilhassa da Elazığ ili için önemi bir yere sahiptir.

⁵¹ K.K., 7, 62, 66, 69, 70, 77.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KEBAN VE ÇEVRESİNDEKİ GEÇİŞ DÖNEMLERİYLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsanlığın ilk atası Hz. Âdem'den bugüne kadar her dönemde; bütün din, inanç ve sistemlerde, insan hayatının dönüm noktaları olarak ifade ettiğimiz süreçler mevcuttur. Bazen bizim elimizdeki sebeplerle, bazen de elimizde olmayan sebeplerle cereyan eden; bir önceki dönemin, sonraki döneme göre daha kolay olduğu ve yeni roller kazandırdığı bu dönemler, bir kısım inanış ve uygulamaların da gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu inanış ve uygulamalar, insan hayatının farklı aşamaları olan “geçiş dönemi” olarak adlandırılır. Bunların en önemlileri doğum, evlenme ve ölümdür. Her bir dönemin kendine has alt başlıkları içerisinde bir takım bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın etrafında birçok inanış, gelenek, görenek, töre, merasim, ayin, dinsel ve büyüsel özlü uygulama gruplanarak bahis konusu dönemleri, ait oldukları kültürün beklentilerine ve kabullerine uygun bir biçimde yönetmektedir. Burada söz konusu olan uygulamaların amacı, kişinin bu “geçiş” dönemlerinde karşılaşmış olduğu hastalık, sıkıntı, yalnızlık, çaresizlik, korku ve musibetler, ümit vb. sebeplerden dolayı yeni durumunu belirlemek, kutsamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı olabilecek etkilerden korumaktır. Bu durumda geçiş dönemlerinde görülen âdetler, gelenek ve görenekler, töreler ve törenlerle bunların içerisinde yer alan inanış ve uygulamalar; bir ülkenin, bölgenin, belirli bir yörenin veya toplumun geleneksel kültürünün ana bölümlerinden birini oluşturmaktadır⁵².

1.1. Doğum İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

Doğum, insan hayatının en önemli ve başta gelen geçiş dönemlerindedir. Toplumun temelini oluşturan aile; akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlı olan kişilerin bir araya gelmesiyle oluşan topluluktur⁵³. Ailenin oluşumu önce anne ve babanın bir araya gelmesiyle başlar. Daha sonra buna çocuklar da eklenir⁵⁴. Çocukların aileyle bütünleşmesi doğum olayıyla gerçekleşir. Doğum olayı, yetişkin durumdaki insanlara

⁵² S. Veyis Örnek, **Türk Halk Bilimi**, Ankara 2000, s. 131.

⁵³ Mehmet Akif Aydın, “**Aile**”, İ.A. T.D.V. Yay., C. II, İstanbul 1989, s. 196.

⁵⁴ Zekiye Demir, **Aile Huzuru**, D. İ. B. Yay., Ankara 2009, s. 12.

has bir durum olmakla birlikte yeni bir hayatın başlangıcıdır. Dünyaya gelen her çocuk, hem aile hem de akraba ve komşular için bir sevinç kaynağı olur. Ayrıca çocuk, anne ve babası için, geleceğe güvenle bakabilmenin ve toplumda saygınlık kazanabilmenin ana unsurudur. Çocuk, anneye benlik ve bütünlük; babaya güven, akrabaya güç; soya sopa devamlılık kazandıran önemli bir bireydir⁵⁵.

1.1.1. Doğum İle İlgili İnanışlar

Aile, toplumu oluşturan yapının en küçük modelidir. Güçlü ve sağlam aile yapısı, toplumları ayakta tutan önemli bir göstergedir. Çünkü aile, bilgi ve görgünün, örf ve âdetlerin en saf bir biçimde öğrenildiği, yaşatıldığı ve sonraki nesillere sağlıklı bir şekilde aktarıldığı yerdir. Ailenin korunması ve devamı; dini hayatımızın devamlılığının sağlanması için son derece önemlidir⁵⁶. Dini hayatımızın yanında özellikle de ata ruhlarına ait inançlardan dolayı “*Ocak*” , “*Baba Ocağı*” deyimini ile kutsallaştırılan bu müessesenin varlığı ve sürekliliği doğumla sağlanmaktadır⁵⁷. Bunun için evlenip çocuk sahibi olmak büyük önem arz etmektedir. Türkiye’nin her yerinde olduğu gibi Keban ve çevresinde de üreme, doğum ve çoğalmayla ilgili çeşitli inanışlar görülmektedir. İlçedeki doğum ile ilgili inanışları doğum öncesi, doğum esnası ve doğum sonrası olmak üzere üç başlık altında toplayıp inceleyeceğiz. Şunu ifade edelim ki ele alacağımız örnekler, ilçede tespit edebildiklerimizin tamamı olmayacaktır. Tespitlerimiz konumuzla alakalı olarak, unutulmuş veya yaşanmakta olan inanışların bir değerlendirmesini yapmaktır.

1.1.1.1. Doğum Öncesi İnanışlar

Ailenin en önemli özelliklerinden birisi, neslin devamını güvenli bir biçimde sağlamasıdır. Bunun için de her sağlıklı anne ve baba adayının ilk isteği sağlıklı bir çocuk sahibi olarak toplumdaki “*çocuk, ailede ocağı tüttürür*”⁵⁸ ifadesinin getirmiş olduğu sevince muhatap olmaktır. Çocuk gücün ve dayanışmanın artması anlamına da gelir. Çünkü çocuğu olmayan kadın ve erkek için “*kısır, zürriyetsiz, ocağı körelmiş, evi-ocağı batmış*” gibi ifadeler kullanılarak bu kişilerin toplum içerisinde rencide

⁵⁵ S. V. Örnek, **a.g.e.**, s. 132.

⁵⁶ Z. Demir, **a.g.e.**, s. 11.

⁵⁷ Ziya Gökalp, **Türk Medeniyeti Tarihi**, İstanbul 1976, s. 295.

⁵⁸ Sami Kılıç, **Türk Halk İnanışlarında Yiyecek ve İçecekler**, Elazığ 2012, s. 18; S. V. Örnek, **a.g.e.**, s. 131.

edilmesine neden olmaktadır. Evliliklerinin üzerinden belli bir süre geçtikten sonra çocuk sahibi olamayan çiftlerden, akrabaları kısa zamanda çocuk yapmalarını istemektedir. Belli bir zamandan sonra eğer çocuk olmuyorsa, kadın için “*halk hekimliği*” olarak isimlendirilen bir takım uygulamalara başvurulur. Çeşitli sebeplerden dolayı doktora gidemeyen, doktora gitmekten çekinen veya doktora gittiği halde çocuğu olmayan kadınlar, “analık duygusunu tatma, ailedeki yerini sağlamlaştırma, çocuğuyla bütünleşme ve çevrenin kınayıcı baskısından kurtulmak”⁵⁹, hastalıklarını teşhis ve tedavi etmek amacı ile başvurduğu inanış ve uygulamaların tümü, halk inanışları olarak tanımlanmaktadır. Bu inanış ve uygulamaların bir kısmı “*dinsel-büyüsel*” , bir kısmı da “*halk hekimliği*” ile ilgilidir⁶⁰. İlçenin dinsel sayılabilecek nitelikteki uygulamalarının başında ata mezarlarını, evliya türbelerini ziyaret edip; onlara adak adar, dilek diler ve kendilerinden himmet beklenirdi. Eskiden de, mukaddes kabul edilen ağaçlara, ata mezarlarına, kam mezarlarına çaput bağlayarak; saçı ve kurban sunarak çocuk dilemek ve yardım istemek insanlar arasında yaygın bir inanıştı. Türklerin hayatında çocuk sahibi olmak isteyenler, Tanrının rızasını kazanmak için açları doyurur, çıplakları giydirebilir ve ağzı dualı kişilerin dualarını alırlardı. Bazı destanlarımızda, çocuk sahibi olmak isteyenlerin “*elma*” ağacının dibinde⁶¹ ve “*elma*” ağaçlarının olduğu yerlerde yuvarlanması, kutlu pınar başlarında yatması⁶² ve mezarları ziyaret etmesi gerektiği⁶³ vurgulanır. Keban’da da buna benzer adak, dilek ve ziyaret yerleri vardır.

İnsanlar zaman içerisinde, karşılaştığı sorunlar karşısında farklı bir takım tutum ve davranışlar geliştirmiş ve bunların arkasına sığınmak mecburiyetinde kalmışlardır. Nesilden nesile geçen bu tutum ve davranışlar toplumumuz içinde halk inanışları olarak karşımıza çıkmıştır. Bu halk inanışlarının en fazla görüldüğü durumlardan birisi de doğum öncesidir. Doğum öncesi halk inanışları henüz çocuk ana rahmine düşmeden önce başlamaktadır. Keban ve çevresinde çocuğun olması ile ilgili uygulamalar gelin isteme olayıyla başlar. İstenilecek gelinin ailesinde veya geçmişinde kısır olanlar, çocuğu olmayanlar; çocuğu olup ta yaşamayanlar varsa, bu gelinin istenmesine iyi bakılmamaktadır. Bunun sebebi istenilecek gelinin de kısır olacağı inanışının hâkim olmasıdır. Bu uygulamalar eskiye nazaran pek görülmemektedir.

⁵⁹ Sedat Veyis Örnek, *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, Ankara 1979, s. 2.

⁶⁰ S. V. Örnek, *Türk Halk Bilimi*, s. 133.

⁶¹ S. Kılıç, *a.g.e.*, s. 14.

⁶² Wilhelm Radloff, *Türklük ve Şamanlık*, II. Baskı, İstanbul 2009, s. 361.

⁶³ Ünver Günay-Harun Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, İstanbul 2009, s. 77.

Çocuğun olmasıyla ilgili inanışların bir diğeri de düğün sırasındadır. Düğün evinin çatısına veya evin yüksek bir yerine, düğün evini belli etmek için uzun bir sırığa ay yıldızlı bayrak asılır, bayrak düğün sonuna kadar dalgalandırılır. Gelin erkek evine getirilince, bayrağın sivri ucuna kırmızı bir elma konur. Gelin evin avlusundan içeri girince bayrakta asılı olan elma evin büyüğü veya düğüne gelen ziyaretçiler tarafından silahla vurularak parçalanır. Daha önceden hazırlanmış olan; içinde şeker, buğday, darı, para ve elmanın olduğu çeşitli yiyecekler gelinin üzerine serpilir⁶⁴. Ayrıca gelin, evin avlusundan içeri girince; damat evin damında durarak gelinin kafasına bir elma atar. Damat elmayı gelinin kafasına isabet ettirir. Burada atılan elmayla, daha sonra olması muhtemel kısırlılığın önüne geçilmiş olacağına inanılır⁶⁵. Dolayısıyla burada ismi zikredilen elma ve ağacı, doğurganlığı sembolize etmektedir⁶⁶. Ayrıca gelin erkek evine getirildiğinde; erkek çocuğu olması için gelinin kucığına (Bkz. Ek-11) ve yatağına bir erkek çocuk verilir. Gelinin kucığına verilen çocuğun cinsiyeti ne ise doğacak ilk çocuğun cinsiyetinin de aynı olacağına inanılır⁶⁷.

Burada gelinin kucığına verilen erkek çocuk, soyun devamını sağlamak, ailenin adını sürdürmek, baba ocağını tütürmek, mirasın dağılmasını önlemek⁶⁸ ve insanlar arasındaki güç dengesini kurmada önemli bir unsur olarak görülür. Bilhassa erkeklerin savaşlarda kaybedilmesi sebebiyle evin, ocağın başsız kalmaması ve erkeğin, eve ekmek getiren bir statüde olması, erkek çocuğu önemli kılmaktadır. Günümüzde çocuğun cinsiyetinden çok, sağlıklı bir şekilde doğması daha önemlidir. Bunun için gerdek gecesini karı-koca hayırlı bir çocuk sahibi olabilmek için iki rekât namaz kılar ve Allah'a dua ederler. Çünkü kısırlılığı giderenin, çocuğu anne karnına koyanın, hamile kadının doğuracağı çocuğun cinsiyetini, sağlık durumunu, bir batında kaç çocuk doğuracağını belirleyen Allah olduğuna inanırlar⁶⁹.

Keban ve çevresinde, evlendikten belli bir süre sonra çocuğu olmayan çiftlerin çocuk sahibi olabilmeleri için başvurdukları yollardan biri türbe, yatır vb. yerleri ziyaret etmeleridir. Bu ziyarette yapılan uygulamaların başında; namaz kılmak, kurban kesmek, dua etmek ve dilekte bulunma gelir. Bu ziyaret yerlerinden halkın en çok tercih ettikleri

⁶⁴ K.K., 1, 3, 8, 11, 19.

⁶⁵ Rıfat Araz, **Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını No: 108, Ankara 1995, s. 90.

⁶⁶ S. Kılıç, **a.g.e.**, s. 14.

⁶⁷ K.K., 4, 5, 13, 14, 20, 21.

⁶⁸ S. V. Örnek, **Geleneksel Kültürümüzde Çocuk**, s. 3.

⁶⁹ K.K., 8, 9, 10, 23,24.

yerlerin başında; Pir (Seyyid) Hasan Zerraki, Kasım-Kadir, Fatih Ahmet Baba, Beşikli Baba, Karcıh (Karcıgık), Endabi (an-Davut), Sülbüs (Silbüs), Ağbaba, Eglük (Ölük) Baba, Sultan Sinemini (Hısnimili), Pir-i Davut, Geyikli Baba, Lokman Baba, Abdulvahap Gazi, Nallı Ziyaret gelmektedir. Ayrıca Kral Kızı Sıddı Zeynep Ocağı ile Kavri Çallan (kırklı taşı) ve bazı kutsal sayılan ağaçlar ziyaret edilen yerlerdendir. Yine bazı aileler “Zülkift” Peygamberin Diyarbakır’da olduğuna inanılan kabri şeriflerini ziyaret ederler⁷⁰.

Çocuğu olmayan çiftlerin, çocuk sahibi olmak için veya çocukları olup ta kız veya erkek çocuk sahibi olmak isteyen çiftlerin ziyaret ettiği yerlerden biri “*Pir Hasan Zerraki Ziyareti*”dir. Burayı ziyarete gidecekler, günler öncesinden hazırlık yapar. Genellikle Perşembe ve Cuma günü ziyarete gidilir. Çocuk sahibi olmak isteyenler Allah’a dua eder. Pir Hasan Zerraki diye bilinen zatın, dualarına aracı olmasını beklerler. Dilek diledikten sonra türbenin duvarlarına taş yapıştırılır; eğer taşlar yapışırsa dileklerinin kabul olacağına, yapışmazsa dileklerin kabul olmayacağına inanılır. Ziyarete gittikten sonra çocuğu olan çiftler, çocuğunun ismini “*Pir Hasan* veya *Hasan*” koyar⁷¹.

Yine Keban ve çevresindeki çocuğu olmayan birçok çift, “*Bahçeli*” köyü sınırları içerisinde bulunan “*Karcıh*” (Karcıgık) ziyaretine gitmektedirler. Buraya giden ziyaretçiler, dua ederler ve dilekte bulunurlar. Ayrıca ziyarete bulunan delik bir taşın içerisinde çocuğu olmayan kadınlar geçerler. Böylelikle çocuğu olmayan kadınların kırklarının çıktığına ve çocuklarının olacağına inanılır. Bu ziyarete çocuk sahibi olmak için giden çiftlerin, genellikle çocuk sahibi olduklarına inanılır⁷².

Çocuk sahibi olmak isteyen kadınların çokça ziyaret ettikleri ziyaret yerlerinden biriside Elazığ merkeze bağlı Harput’ta bulunan “*Fatih Ahmet Baba Türbesi*”dir. Buraya çocuk sahibi olmak için dilekte bulunulur. Dileği kabul olup, çocukları olanlar çocuklarına “*Fatih Ahmet*” ismini koyarlar⁷³. Ayrıca çocuk sahibi olmak isteyen kadınların sıkça gittikleri türbelere de Harput’ta bulunan “*Beşik Baba türbesi*”dir. Buraya giden kadınlar, küçük beşikler veya bezden yapılmış beşikler götürürler. Burada boş bırakılan beşiğin bebekle dolması için Allah’a dua edilir. Boş beşiğin konmasının sebebi de daha önce, buraya boş bırakılan beşiklerin sahiplerinin

⁷⁰ K.K., 27, 31, 37, 44, 45.

⁷¹ K.K., 7, 15, 17, 18, 21, 23.

⁷² K.K., 52, 53, 60, 71.

⁷³ Elazığ Valiliği, *Cumhuriyetin 50. Yılında Elazığ İl Yılığ*, Bingöl Matbaası, Elazığ 1973, s. 100.

bebek sahibi olduğu ve bu şekilde bebek sahibi olunacağına inanılır. Yine Keban ilçesi Denizli köyündeki “*Geyikli Baba Türbesi*”nin yanındaki “*Sakız Ağacı*”nı çocuğu olmayan çiftlerin gidip ziyaret ettikleri rivayet edilir⁷⁴.

Çocuk sahibi olamayan kadınların başvurdukları uygulamalardan biri de, samanın su ile karıştırılıp kaynatılması sonucu meydana gelen buhara; kadının oturtulmasıdır. Yine çocuk sahibi olmak isteyen kadınların, başvurdukları yöntemlerden biri de, halk arasında “*döl yatağı kayması*” diye tabir olunan rahatsızlığın hekim ve ebe kadın tarafından düzeltilmesidir. Burada ebe kadın, kadının belini çekerek ve karnını ovarak “*döl yatağı*”nı düzeltir. Böylece çocuğun olacağına inanılır⁷⁵.

Keban ve çevresinde çocuğu olmayan kadınların “*kırkklı*” olduğuna inanılır. Yöre halkı “*kırkklı*” olan insanların veya insanların sahip olduğu canlı ve cansız varlıkların hastalık, rahatsızlık, uğursuzluk, eksiklik ve nazar gibi durumlara uğraması karşısında “*kırk*” ifadesini kullanırlar. Bu türden olumsuzluklarla karşılaşan kişi, canlı ve cansız nesnelere de “*kırkklı*” denmektedir⁷⁶. Kırkklı olan bir kişi ve kişiye ait olan canlı veya cansız nesnenin, kırkklı olmayan fakat aynı durumda olan kişi ve kişiye ait olan canlı veya cansız nesneyi, bir yerde aynı anda bulunmaları sebebiyle etkilemesi olayına “*kırk basması*”⁷⁷ denir. Keban ve çevresinde “*kırkklı*” olan kimselerin uyması gereken bazı kurallar vardır. Bunlar şu şekildedir: Kırkklı kişiler evlenirse veya doğum yaparsa; kendileri gibi evlenen veya doğum yapan kimselerle kırk gün boyunca karşılaşmamaya çalışır. Aksi durumda birbiriyle karşılaşacak olurlarsa “*kırklarının karışacağına*” inanırlar⁷⁸. Bu şekilde kendilerindeki olumsuz vasıfları, karşı tarafa da bir şekilde aktarırlar.

Kırkklı olan kadını bu durumundan arındırmak için “*kırk çıkarma işlemi*” yapılır. Kırk yemek kaşığı miktarı su, bir kaba konur. Daha sonra bal mumu eritilip bu suya karıştırılır. Bu suyun bir kısmı kadının banyo yapacağı suya karıştırılır ve kadın banyo yaptırılır. Kadın banyo yaptırdıktan sonra içerisinde makas ve iğnenin olduğu elek, kadının başının üzerinde tutulur ve suyun geri kalanı kadının başından aşağı dökülür. Böylelikle banyo yaptırılan kadının kırkının çıkmış olacağına inanılır. Kırk çıkarma işlemi yapılırken suya bırakılan mumun aldığı şekillerle ilgili bazı inanışlar mevcuttur. Bunlar şu şekildedir: Suyu bırakılan mum eğer bitki kökünü arındırırsa, kadına suyun

⁷⁴ K.K., 11, 25, 30, 31, 32, 66.

⁷⁵ K.K., 2, 3, 6, 36, 40, 44, 45.

⁷⁶ K.K., 4, 7, 12, 20, 47, 48.

⁷⁷ S. Kılıç, **a.g.e.**, s. 29.

⁷⁸ K.K., 34, 35, 46, 54, 67.

kırkının değdiğine; suyun içerisine bırakılan mum, hangi hayvanın Şeklini alırsa o, hayvanın kırkının değdiğine inanılır. Bu hayvanların başında: “*Yılan, fare, yengeç ve eşek*” gelmektedir. Yine sudaki mum bir insanın yüzünü andırırsa, kadına insanın kırkının değdiğine inanılır. Kırklı olduğuna inanılan kadın, “*Kırklı Taşı*” (Kavri allan) denilen yere gőtürölür. Burada delik bir taş vardır. Kadın, yedi defa bu delikli taştan geçirilir. Buradaki sudan kadına içirilir ve kırk tas su alınarak bir kaba konur; bu su ile çocuğu olmayan kadın, üç hafta peş peşe arŐamba günü banyo ettirilir. Buraya giden kırklı kimseler birbirleriyle karşılaşmamaya, konuŐmamaya ve aynı eşyaları kullanmamaya gayret ederler. Kırklı Taşına gidenler dönüŐ yollarını deđiŐtirirler⁷⁹.

Keban ve çevresinde çocuğu olmayan kadınların yapmış olduğu uygulamalardan biri de, ölmüş bir kurdun ağzı kesilir ve bir süre kurutulur. Kurutulduktan sonra ip eklenerek büyük bir halka elde edilir ve hamile kalması istenilen kadın, halk arasında “*Kurt Ağzı*” olarak bilinen bu halkadan geçirilir; böylece bu kadının çocuğunun olacağına inanılır⁸⁰.

Halk arasında çocuğu olmayan çiftlerle ilgili diğer bir inanışta Şu Şekildedir. Bir yılın içerisinde yeryüzünün muhtelif yerlerine bir gün hariç diğer günlerde yađıŐ indiğini, o günde doğan çiftlerin ise çocuklarının olmayacağına inanılır. Bilindiği üzere yağmur ve yađıŐ bereketin ve bolluğun simgesidir. Yağmur yağmadığı zaman kıtlık ve bir takım sıkıntılar baş gösterir. İŞte yağmurun yağmadığı varsayılan bu günde doğanların da kısır kalacaklarına inanılır. Bundan kurtulmanın yolunun da yine “*Nisan yağmuru*” olarak bilinen; Nisan ayında yağan yağmurların temiz bir kap içerisinde biriktirilip usulünü bilen ve halk arasında “*hoca*” diye tabir edilen kişilere okutturulması sonucu, bu okunmuş suyun çiftler tarafından içilmesi veya bu su ile banyo yapılması sonucunda çiftlerin ocuk sahibi olacakları inanışı mevcuttur⁸¹. Yine çocuğu olmayan kadınların “Şifalı olduğuna inanılan kaplıcalara, imelere gitmesi ve buralardan su imesiyle”⁸², deve sütü ve eti yemesiyle çocuğunun olacağına inanılır⁸³.

Keban ve çevresinde insanların ani ve Şiddetli bir Şekilde korkmaları, kız ve erkek çocukların küçük yaŐlarda ağır bir Şeyler kaldırmaları neticesinde çocuklarının olmayacağına inanılır.

⁷⁹ K.K., 6, 14, 16, 20, 25, 32, 33, 34.

⁸⁰ K.K., 1, 2, 9, 16, 22, 23, 24, 31.

⁸¹ K.K., 7, 12, 20, 26, 34.

⁸² S. Kılıç, a.g.e.,s. 21.

⁸³ K.K., 3, 4, 10, 41, 46.

Keban ve çevresinde kız çocukları olduğu halde, erkek çocuğu olmayan veya olduğu halde yaşamayan kadınların başvurduğu uygulamalar bulunmaktadır. Doğan kız çocuklarına, yedi yaşına kadar kız çocuğu elbisesi yerine erkek çocuk elbisesi giydirmeleridir. Ayrıca kız çocuklarının saçlarını da sürekli kısaltırlar; bununla hem erkek çocuğa olan özlemlerini dile getirmiş olurlar, hem de olağan durumu tersine çevireceklerine inanırlar. Ailelerin erkek çocukları olduğu zaman, yedi yaşına kadar çocuğun saçlarını, kız saçı gibi uzatır, örer ve kendisine bu zaman içinde kız elbisesi giydirirler. “*Ters giyme*” adı ile bilinen bu pratiğin değişik biçimi de, çocuğa yedi yıl boyunca “*haşılı*” (kullanılmamış) elbisenin giydirilmemesidir. Komşu ve akrabalarından alınan eski, yamalı, hatta yırtık elbise ile yedi yıl süreyle büyütülen bu oğlan çocuğunun, bu yaştan sonra artık yaşayacağına inanılır⁸⁴. Bunun tam tersini de kız çocuğu olmayan aileler uygulamaktadır. Aileler doğan erkek çocuklarına etek, fistan ve yazma giydirirler; erkek çocuklarının saçlarını hiç kesmeden uzatırlar. Böylelikle yeni doğacak olan çocuğun kız olacağına inanırlar. Ayrıca çocuğun cinsiyetini bilmeyenlere de, cevap olarak erkekse kız; kızsarsa erkek olduğunu söylerler. Çocuklarını severken ve çağırırken de böyle yaparlar⁸⁵.

Keban ve çevresinde çocuğu olmayan veya doğduktan kısa süre sonra ölen, kadınlara halk arasında “*tobe’li, tabe’li, tave’li*”⁸⁶ kadın” denilir. Tobe’li olan kadınlar hamile kadınların yanına bırakılmaz; doğum anında ve doğumdan sonra kadının ve çocuğun yanına sokulmaz. Tobe’li kadının, hamilelikte düşük yapmaya ve doğumdan sonra çocukların ölümüne sebep olduğuna inanılır. Bu türden kadınlara diğer kadınlar mesafelidir.

Normal şartlarda kadının hamile olduğu adet kesilmesinden, bazı bedeni rahatsızlıklardan ve karnının büyümesinden anlaşılır. Kadın doktora başvurarak hamile kalıp kalmadığını kesin olarak öğrenebilir. Çocuk bekleyen bir kadına “*hamile, gebe, yüklü, karnı burnunda, iki canlı, bebek bekliyor, dolu*” gibi isimler verilir. Kadının hamile kaldığı anlaşıldıktan sonra toplumdaki değeri artar ve kendisine daha fazla önem

⁸⁴ R. Araz, **a.g.e.**, s. 100; K.K., 1, 3, 22, 42, 43.

⁸⁵ K.K., 5, 15, 21, 31, 44, 38.

⁸⁶ *Tobe, tabe, tave*: Bazı kadınlarda var olduğuna inanılan istenmedik bir özellik, kimine göre de bedeni veya ruhi hastalığın adıdır. K.K., 1, 2, 3, 31, 40; S. Veyis Örnek’e göre; hastalığa sebep olan bazı doğaüstü varlıkların (cin, peri) çarptığı kimselere verilen addır. Bkz. Türk Halk Bilimi, s. 164; Tabe kelimesi Divanü Lûgat’it Türk’te: “*Kınamak, ayıplamak*” anlamına gelen “*tabalamak*” kelimesindeki “*tabala*” fiilinin zamanla değişikliğe uğramış bir biçimidir. Bkz. Rıfat Araz, **Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını No: 108, Ankara 1995, s. 92.

verilir. Durum öncelikle kadının annesine bildirilir. Kocasına gizlice söylenir. Bu tür konular eskiden açık olarak söylenmez; gizli tutulurdu. Son yıllarda bu durum değişmiştir. Hamilelik döneminde kadının düşük yapmaması için kadın koruma altına alınır ve kendisi de bazı şeylerden korunur. Özellikle düşük yapan kadınlar için doğum öncesi bir takım tedbirler alınır. Bu kadınlar doktor kontrolüne alınır. Ayrıca ağır yük kaldırmaz, yüksekte atlatılmaz, halı-kilim gibi şeyler silkeletilmez, yükseğe uzandırılmaz, merdivenden yavaşça indirilir, ilk ve son ayda fazla iş yaptırılmaz⁸⁷.

Yaygın halk inanışlarına baktığımızda hamile kadının genellikle bir takım kısıtlamalarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Kadının hamileliği sırasında baktığı, yediği, içtiği ve yaptıklarıyla dünyaya getireceği çocuk arasında bir ilişki olacağı endişesinden dolayı bazı olaylara karşı tedbirler alınmıştır. Hamile kadının karnındaki çocuğun şekillenmeye başladığı dönemde, dışarıdan gelebilecek her hangi bir şeyin çocuk üzerinde etkili olacağı inancı yaygındır. Keban ve çevresinde hamile kadınların karanlık çöktükten sonra tek başlarına dışarıya çıkmamaları, evin içerisinde ve dışında dikkatli hareket etmeleri, kaynamış suyu ve kor halindeki ateşi, gelişi-güzel yerlere dökmemeleri gerektiği tembih edilir. Karanlık bastıktan sonra “yerlerin ve göklerin mühürlendiğini, dolayısıyla geceleyin bazı olumsuzlukların meydana gelebileceğine inanan yöre halkı, bu saatlerde her yerde bulunan bir takım gizli güç ve varlıkların anne adayına zarar vereceğine ve çocuğun sakat doğmasına sebep olacağına inanır”⁸⁸. Bunu önlemek için hamile kadının yanında üzerlik ve tütsü yakılır, ortaya çıkan dumanın ve kokusunun kadına geçmesi sağlanır. Hamile kadın köpek, yılan veya ürkütücü bir şey görürse çocuğunun düşeceği inancı mevcuttur⁸⁹. Hamile kadının rüyasında korkması halinde doğacak olan çocuğu etkileyeceğine inanılır. Bu nedenle hamile bir kadının rüyasında korkmaması için yastığının altına “*Mushaf ve Ayet*” konulur. Hamile kadın mezarlığa götürülmez; ölü bir insana bakmasına izin verilmez. Çünkü doğacak olan çocuğun halsiz kalacağına ve yüzünün sarı kesileceğine inanılır. Yine hamile kadın hamileliği süresince, dünyaya gelecek olan çocuğun ömrünün uzun olması için kendi saçını kestirmez ve dişini çektirmez⁹⁰.

Keban ve çevresinde, hamilelik dönemi halk inanışları arasında türbe ziyaretleri de görülmektedir. Gebe olan kadın, türbe ziyaretine gittiğinde eliyle her hangi bir şeye

⁸⁷ K.K., 40, 44, 46, 55.

⁸⁸ R. Araz, a.g.e., s. 95.

⁸⁹ K.K., 1, 8, 11, 16.

⁹⁰ K.K., 3, 20, 23, 26, 67, 68.

dokunmaz; dokunduğu takdirde elini vücuduna sürmez. Aksi halde vücudunun neresine dokunmuşsa çocuğun vücudunda, o bölgede “ziyaret beni” olarak adlandırılan; siyah veya kırmızı lekelerin oluşacağına inanılır⁹¹. Yine ziyaret yerinde her hangi bir şey yiyecek olursa, elini vücuduna sürmez; sürerse çocukta iz veya leke (ben) çıkacağına inanılır. Hamile kadının ayna karşısında süslenmesi halinde çocuğun da güzel olacağına inanılır. Hamile kadın, hamileliği sırasında kime dikkatli bir şekilde bakarsa doğacak çocuğun o kişiye çok benzeyeceğine inanılır. Bu yüzden hamile kadın, hamileliği boyunca güzel huylu ve güzel yüzlü insanlara bakmaya gayret eder. Kötü huylu, çirkin, sakat ve hasta insanlardan uzak durmaya çalışır ve onlara bakmaz. Hamile kadın hamileliği sırasında bir hayvana bile dikkatli bakacak olursa doğacak çocuğun bir yönüyle baktığı hayvana benzeyeceğine inanılır⁹². Doğan çocuğun dudaklarında her hangi bir yarıklık olursa; halk arasında “yarık dudaklı” , “yarık damaklı” veya “tavşan dudaklı” gibi isimler verilmesinin sebebi; kadının hamileliğinde tavşan eti yediği veya tavşana baktığı için çocuğun dudağının böyle olduğuna inanılır. Eğer hamileliğinde balık eti yerse doğacak çocuğun ağız yapısının balık ağzına benzeyeceğine inanılır. Hamilelikte kadının sakız çiğnemesi de uygun görülmez. Çünkü çocuğun sümüklü olacağına inanılır. Ayrıca hamile kadınların hamilelikte toprak yedikleri görülür. Toprağın yenmesiyle çocuğun toprak gibi sağlam ve alçakgönüllü olacağına inanılır. Hamile kadın Ay’a çok bakarsa ve ayvayı çokça yerse doğacak çocuğun güzel olacağı inancı vardır. Yine bazı kadınlar doğacak çocukları gamzeli olsun diye ayva yerler⁹³.

Keban’daki halk inanışlarına göre; hamilelikte aşerme döneminde kadının, canının istediği şeyin tadına bakması lazımdır. Aksi halde çocukta bir zarara sebep olacağına inanılır. “Aşerme deyiminin aslı, “yiyecelerden tikslenme” anlamına gelen “aş yerme”dir. Aş yerme deyimi zamanla anlam kaymasına uğramış ve “hamile kadının bazı yiyecekleri canının çekmesi, onları tatmak istemesi” anlamında aşermeye dönüşmüştür”⁹⁴. Aşerme döneminde hamile kadının canının çektiği yiyecek ile doğacak çocuğun cinsiyeti arasında bir ilişki olduğuna inanılmaktadır. Hamile kadın ekşi yiyecekleri aşerse kız, tatlı şeyleri aşerse erkek çocuğu doğuracağına inanılır. Bununla ilgili olarak halk arasında: “Ye ekşiyi doğur Ayşe’yi; ye tatlıyı doğur Hakkı’yi!” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Özellikle bal, süt, yumurta; sebze, meyve ve tatlı gıdaların

⁹¹ S. Kılıç, a.g.e., s. 25; Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1995, s.73,74.

⁹² K.K., 3, 8, 9, 16, 30.

⁹³ K.K., 1, 10, 22, 25, 31.

⁹⁴ S. Kılıç, a.g.e., s. 23.

yenmesi tavsiye edilir. Hamile bir kadın, çalıntı bir yiyecek yerse dünyaya getireceği çocuğun ileride hırsızlık yapacağına inanılır⁹⁵.

Hamile kadınların doğuracağı çocuğun cinsiyeti hakkında, yörede çeşitli tahminler yapılmaktadır. Hamile bir kadın, eğer rüyasında armut görmüşse erkek çocuk, elma görmüş ise kız çocuk sahibi olacağına inanılır. Rüyada görülen bıçak, salatalık ve kabak erkek çocuğa; bilezik ve boncuk ise kız çocuğa yorumlanır. Çocuk, hamile kadının karnının sağ tarafında başını vurursa erkek; şayet karnın sol tarafında başını vurursa kız olacağına inanılır. Kadın hamileliği sırasında çok halsizlik hissederse, doğacak çocuğun kız olacağına inanılır. Kadın hamilelik döneminde, diğer dönemlerden daha güzel olursa erkek; çirkin olursa kız çocuğu doğuracağına inanılır. Doğumu yaklaşan anne adayının canı tatlı şeyler yemek isterse erkek çocuk; şayet canı ekşi şeyler yemek isterse kız çocuğu olacağına inanılır. Hamile kadının, kalça ve karın kısmının geniş olması halinde kız çocuğuna; kalça kısmının pek belli etmemesi halinde erkek çocuğu doğuracağına inanılır. Hamile bir kadının, hamileliğinin ileriki dönemlerinde göbeğinin üzerinde şişkinlik varsa ve bu şişkinlik ileriye doğru ise çocuğun erkek olacağına inanılır. Eğer hamile kadının karnı bütün olarak şişkin ve oval bir hal alırsa doğacak çocuğun kız olacağına inanılır⁹⁶.

Keban ve çevresinde çocuk, Allah'ın bahşettiği önemli bir nimet olarak görülür. Bunu ifade etmek için şu sözler kullanılır. “*Çocuk evin neşesi, Dünyanın en güzel meyvesidir*” denilir. Bundan dolayı çocuğun düşürülmesine rıza gösterilmez ve bundan kaçınılır. Ancak hastalık, fakirlik ve çok çocuk sahibi olmak gibi nedenlerden dolayı çocuğu düşürmek isteyen kadınlar ağır bir şey kaldırarak veya yüksek bir yere çıkıp atlayarak; çocuğu düşürmeye çalışırlar. Bu durum gizli tutularak ailenin içinde kalır, kimseye söylenmez. Ayrıca kürtaj meselesine iyi bakılmamaktadır⁹⁷.

Keban ve çevresinde, doğumun yaklaştığı anlaşılınca doğacak çocuk için yatacağı oda temizlendikten sonra dizilir. Maddi temizliğin yanı sıra manevi temizliğe de önem verilir. Önceden hazırlanmış giyecekleri ve bezlerden bir kundak hazırlanır. Çocuğun konulacağı beşik, kızın annesi tarafından satın alınır ve içerisi hazırlanır. Beşiğin içine bir yorgan, battaniye ve yastık konulur. Maddi durumu iyi olmayanlar da beşiği ödünç alır ve çocuk büyüdükten sonra geri verirler⁹⁸.

⁹⁵ K.K., 1, 8, 9, 22.

⁹⁶ K.K., 2, 3, 30, 31.

⁹⁷ K.K., 4, 9, 12, 23.

⁹⁸ K.K., 3, 10, 11, 16.

1.1.1.2. Doğum Esnasındaki İnanışlar

Doğum olayı barındırdığı olağanüstülükler ve zorluklarla beraber, bu doğumu bekleyenler için de bir sevinç ve gurur vesilesidir. Çünkü her şeyden habersiz olarak doğan çocuk, anne için hem dokuz ay boyunca çeşitli zorluk ve meşakkatin son bulması; hem de annelik gibi ulvi bir mertebeye ulaşmanın müjdecisidir. Baba adayı için baba olmanın verdiği gurur; içinde bulunduğu toplumda kabul görmeyen vesilesidir. Çocuk herkes için yeni bir umut, büyük bir aile olma yolunda atılan ilk adımdır; soyun devamı, ocağın tütmesi, kısırlık gibi korkuların son bulması ve geleceğe umutla bakabilmenin ışığıdır⁹⁹.

Doğum olayı meşakkatli bir durum olduğu için doğum yapacak kadın, doğacak çocuk ve doğum olayı ile ilgili olan herkes sıkıntılı bir süreçten geçer. Doğum sürecinin kusursuz olması için herkes elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışır. Keban ve çevresinde hamile bir kadının doğumu yaklaşınca hastaneye doğum kontrolü için aralıklarla götürülür. Doğum olayının sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için genellikle tam teşekküllü bir hastane tercih edilmektedir. Eskiden buna fırsatı olmayan ve kırsal kesimlerde yaşayan insanlar da kendi evlerinde, tecrübeli ve yaşlı bir kadın tarafından doğumu yapılmaktaydı. Doğum olayıyla ilgilenen bu kadına Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Keban ve çevresinde de “ebe” denilmektedir¹⁰⁰.

Doğum eğer evde yapılacaksa ebe kadın hazır bulundurulur. Bazı kadınlar hiç kimseye ihtiyaç duymadan kendi başlarına doğum yaparlar. Evde yapılan doğum geleneksel yöntemlerle; yatarak veya oturarak gerçekleştirilir. Doğum sırasında kadının ve kocasının akrabaları doğuma yardımcı olurlar. Doğum esnasında erkekler ve yaşlı büyük çocuklar evden uzaklaştırılır¹⁰¹. Hamile kadının sancısı çok olduğu zaman kimseye söylenmez. Eğer sancı duyulursa doğumun zorlaşacağına, uzayacağına ve sancının artacağına inanılır. Hamile kadının sancıları başlayınca, doğumu yaptıracak kadın tarafından muayene edilir. Çocuğun eğri veya doğru gelip gelmediğine bakar. Yöre halkına göre bebek, koldan gelirse eğri; baştan gelirse doğru demektir. Doğum esnasında bebek ters gelirse veya doğum zor olursa gebe kadın odada gezdirilir. Doğum yapacak kadına sık sık yürüyüş yaptırılır; beli ve karnı ovulur, ayrıca sıcak su ile banyo yaptırılır. Battaniye ve yorgan gibi şeylere sarılır. Doğumun kolay olabilmesi için hamile kadının yakınları, fakirlere sadaka verirler; herkesten dua isterler. Ayrıca

⁹⁹ K.K., 4, 5, 7, 14.

¹⁰⁰ K.K., 32, 33, 34, 46.

¹⁰¹ K.K., 40, 41, 55, 56.

doğumun kolay olması için hamile kadına doğuma yakın hafif şeyler, tuzsuz ve acısız yemekler yedirilir; saç örgüleri çözülür, doğum sırasında kolay doğum yapmış kadınlar, doğum odasına alınır. Ayrıca düşük yapmış, “*tobeli*” , adet gören, loğusa ve “*kırklı*” (kırkı çıkmamış) kadınlar doğumu zorlaştıracığına inanıldığı için doğum odasına sokulmaz. Hamile kadının kocası evden uzaklaştırılır¹⁰².

1.1.1.3. Doğum Sonrası İnanışlar

Anadolu'nun her köşesinde olduğu gibi Keban ve çevresinde de kadının hamilelik dönemi ve doğum hadisesi ne derece önemli ise, doğumdan sonra geçen belli zaman dilimi de o derece önemlidir. Yeni doğan çocuk, korunmaya, beslenmeye ve büyütülmeye muhtaç olarak doğar. Çocuğun tüm ihtiyaçlarını annesi karşılamaktadır. Bu temel ihtiyaçların karşılanmasının yanında anne, inanişaya dayalı bazı kurallara uymak; bir takım pratikleri ise uygulamak mecburiyetindedir.

Hamile kadın, doğum yaptıktan sonra, önceden hazırlanmış olan özel yatağa yatırılır. Genellikle yatağın temiz ve yeni olmasına dikkat edilir. Yatak, yeni gelinin yatağı gibi hazırlanır. Doğum, yeni bir başlangıç sayılmakta ve doğum sayesinde bütün olumsuzlukların gitmesi; eski ve kötü olan şeylerin son bulması amacıyla yeni bir hayata, temiz bir sayfayla başlamaktır. Ayrıca eskiden kalan olumsuzlukların yeni doğan çocuğu etkilememesi amacıyla böyle bir uygulamaya başvurulur. Yatağın renginin beyaz ve yeşil tonlarında olmasına dikkat edilir. Yatağın başucuna “*Kur'an-ı Kerim* ve *Ayet-i Kerime*” yazılı levhalar konulur. Ayrıca bulunduğu yere “*süpürge, soğan* ve *sarımsak*” asılır. Yastığın altına “*muska, ekmek, çuvaldız* ve *mendil*” konulur¹⁰³.

Çocuğun doğumu, ailesi için çok önemli bir haberdır. Çocuk doğduktan sonra doğumu yaptıran ebe kadın, eğer o müsait değilse akrabalarından biri doğumun iyi geçtiğini ve çocuğun cinsiyetini babasına bildirmek için dışarı çıkar ve babadan “*müjde verme*” denilen bahşişi ister. Bahşiş sözünü alan kadın, çocuğun cinsiyetini söyler. Müjde karşısında baba müjdeciyeye hediyesini verir. Bu hediye genelde “*para* ve *elbise*” cinsinden olup; miktarı ailenin mali durumuna göre değişiklik gösterir¹⁰⁴. Bazen de müjde verilirken, aile de daha önce doğan çocuklar kız ise doğacak çocuğun erkek olması istenir. Bu durumda eğer erkek çocuk müjdesi verilirse alınan bahşiş daha da

¹⁰² K.K., 3, 9, 27, 54.

¹⁰³ K.K., 1, 8, 16.

¹⁰⁴ K.K., 5, 12, 14, 15, 47.

kıymetli olur. Bunun tam aksine erkek çocukları var ve kız çocuk bekleniyorsa yine bahşiş güzel olur. İlk doğan çocuğun erkek olması durumunda da böyledir. Aksi durumlarda bahşiş ya verilmez ya da verilecek olursa kıymeti az olur¹⁰⁵.

Sağlıklı bir şekilde doğmuş olan çocuğun göbek bağı, bıçak veya makasla göbekten dört parmak üstten kesildikten sonra “*ebe*” tarafından tuzlanarak bağlanır. Çocuk doğduktan ve göbeği kesildikten sonra, çocuğun göbek bağı; kokmaması, terlememesi ve pişmemesi için tuzlanır, sonrada yıkanır. Çocuk, yaz mevsiminde doğmuşsa hemen her gün yıkanır; eğer kışın dünyaya gelmişse havalar genellikle soğuk olduğu için belirli günlerde ve imkânlar nispetinde yıkanır. Çocuğu yıkama işi kırk gün devam eder¹⁰⁶.

Doğan çocukların “*göbek bağı ve eşi ya da sonu (plesenta)*” ile ilgili bazı pratikler vardır. Yeni doğan kız veya erkek çocukların göbek bağı, çocuklar ileriki hayatlarında kendileri, aileleri ve yaşadıkları toplum için akıllı, okumuş faydalı birer birey olsunlar diye okul bahçesine veya cami avlusuna gömülür. Yine çocukların göbek bağı suya atılırsa huyunun su gibi temiz olacağına inanılır. Kesilen göbek bağı, kız çocuğuna aitse, çocuğun sağlıklı büyümesi, ev işlerinde becerikli olması, gelin olup evinin hanımlığını yapması amacı ve inancı ile evin uygun bir yerine gömülür. Kız çocuğunun göbek bağı, dışarıya veya kapıya atılmaz ki kız büyüyünce gözü dışarıda olmasın, bir başka deyişle evine ve ailesine bağlı olsun diye, evin temelinde gömülür. Göbek bağı erkek çocuğa aitse; rızkını temin edebilsin, evine bağlı olsun diye evin ayakkabılığına ya da çift ve tarım malzemelerinin bulunduğu yere gömülür. Yine erkek çocuğun göbek bağı, “*dinine bağlı, hafız, hoca, imanlı, eli yazılı-dili Kur’an’lı*” biri olarak yetişmesi için temiz bir beze sarılarak Kur’an-ı Kerim kılıfının içerisine konulur veya cami avlusuna gömülür. Doğum yapan kadının “*eşi*” ise güzelce yıkanır; kimsenin görmeyeceği bahçe veya mezarlığa gömülür¹⁰⁷.

Göbeği kesilen ve tuzlu suyla yıkanan çocuk kundağa sarılır. Bunun için temiz bir yere önceden hazırlanmış büyükçe bir bez serilir. Daha sonra bunun üzerine ara bezi serilir. Bunun üzerine de hafifçe ısıtılmış özel bir toprak: “*Kundak toprağı*” konur. Bu toprağın üzerine çocuğa zarar vermemesi ve toprağın çok ıslanmaması için küçük bir bez konur. Çocuğun başı dışarıda kalacak şekilde baştan ayağa kadar, bütün vücudu bu kundakla sarılır. Çocuğun kundağa sarılmasındaki gaye, çocuğun bütün vücudunu

¹⁰⁵ K.K., 6, 21, 26, 29, 47.

¹⁰⁶ K.K., 1, 3, 10, 32, 33, 40.

¹⁰⁷ K.K., 5, 21, 24, 34, 45.

soğuktan, eklem yerlerindeki çıkıklardan korumak ve çocuk kucağa alınırken rahat tutulabilmesini sağlamak içindir. Ayrıca kundağa sarılan çocuğun “*kambur, eğik bacaklı*” olmayacağına; uzun boylu ve dik duruşlu olacağına inanılır. Ayrıca bebeğin altı bağlanırken göbek kısmına, “*göbeklik*” konur. Bunun sebebi de kesilen göbek bağının zedelenmesini önlemek içindir. Kundağa konulduktan sonra çocuğun başı güzel görünümlü ve yuvarlak olsun diye yazma sarılır onun üzerine de takke konur. Yine çocuğun başının arka kısmı çıkıntılı olmasın diye kafasının altına hafifçe sert olan karton, ince bir tahta parçası gibi şeyler konur. Çocuğun büyüyünce halk arasında, “*kepçe kulak, sivri kulak veya yapışık kulak*” gibi, kulakta meydana gelebilecek şekil bozukluklarına mahal vermemek için; çocuk yatırılırken kulaklarının konumuna dikkat edilir. Ayrıca yeni doğan çocuğun, büyüdüğünde korkak olmaması için yastığının altına “*bıçak, ekmek, Mushaf ve ayet-i kerimelerin yazılı olduğu kâğıtlar*” konur¹⁰⁸.

Eskiden çocuk doğduktan sonra beş ezan vakti geçmeden çocuğa meme verilmezdi. Meme yerine çocuğun, büyüdüğünde zekâsı iyi olsun diye ağzına pekmez sürülürdü. Anne sütü çok önemlidir. Anne, çocuğuna kendisinde barındırdığı özellikleri, sütü yoluyla aktarmaktadır. Anne sütüyle büyüyen çocukların, güçlü, zeki, iyi huylu ve sağlıklı olacağına inanılır. Dolayısıyla anne, çocuğunu emzirdiği dönemde yediği ve içtiği şeylerin helalinden olmasına önem verir. Çünkü çocuğun içtiği anne sütü kişiliğinin oluşmasında son derece önemlidir. Eğer anne haram bir şeyle beslenir ve sütünü çocuğa verirse çocuğun ileride hırsız olacağına, söz dinlemeyeceğine, kötü işlerle işgal edeceğine inanılır. Bebekler ağladıklarında avutmak için boş meme verilirse, bu çocukların ileriki hayatlarında yalancı olacaklarına inanılır. Annenin sütü az olursa, ek olarak “*koyun ve inek sütü*” verilir. Halk arasında inatçı olan, söz dinlemeyen ve ahmak olan kimselere “*eşek sütü mü emdin?*”, geveze olanlara da “*köpek sütü mü emdin?*” denilir. Sütkardeşliğinin ileride sıkıntı çıkarmaması için mümkün mertebe başka kadınların sütü çocuğa verilmez¹⁰⁹. Ayrıca annenin doğumdan sonra memesinde ağrı, şişkinlik, kızarıklık ve kaşıntı olması durumunda “*bezleme suyu*”yla¹¹⁰ masaj yapılır ve “*domuz dişi*” ile sıvazlanır.

¹⁰⁸ K.K., 1, 2, 22, 25.

¹⁰⁹ K.K., 3, 10, 16, 25, 31, 36.

¹¹⁰ *Bezleme Suyu*: Vücutta oluşan ağrı, şişkinlik, kızarıklık, kaşıntı gibi durumlarda, bu rahatsızlıkları tedavi amaçlı bezleme ocağındaki ocaklı tarafından usulüne göre okunan suya verilen isimdir. Bu suyun rahatsızlık olan yere sürülmesi ve içilmesiyle şifa olacağına inanılır. **Şerife Aslan**, Abdulvahap kızı 1946 Gökbelen Köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Elazığ’da ikamet etmekte, Ev hanımı.

Doğum olayından sonra hayata gözlerini yeni açan bebeği bekleyen en önemli merhale; çocuğun korunmasını, hayatı boyunca karakterini, geleceğini ve ileriki hayatındaki başarısını etkileyecek olan isimlerin çocuğa verilmesidir. Çocuğa konulan isim gelişigüzel seçilmez. Bundan dolayı Keban ve çevresinde çocuğun doğduğu “*belli mevsim, ay, vakit, gün ve gecelere*” ilişkin adlara rastlanılmaktadır. Yine çevrede yaşamış veya metfun bulunan “*şehit, asker, paşa, âlim, ulu kişilere, atalara, kendisine hayranlık ve şükran duyulan kişilere*” ait adlara rastlanır. Bunun yanında çocuğun doğduğu yer; doğduğu sıradaki hadiseler, ailenin maddi durumu, çocuğun babasının aile içindeki sosyal statüsü; gök ve ilgili adlara; sosyal hayatın içinde bazı sebeplere bağlı olan hadiselerle ilgili adlara; moda, kültür değişimleri¹¹¹ ve çocuğu kötü ruhların fenalıklarından korumak için verilen adlara rastlanmaktadır¹¹².

Sağlıklı bir şekilde doğan çocuğa ilk üç gün isim konulmamaktadır. Genellikle isim, anne ve baba adayları tarafından doğum olayı olmadan önce hazırlanmıştır. Yinede isim konusunda büyüklerin görüşü alınmaya çalışılır. Eğer isim üzerinde bir uzlaşma sağlanırsa çocuğun ismi hemen konur. Lakin aile büyüğünün teklif ettiği isim, anne ve babanın belirlediği isimden farklı olursa, burada devreye genellikle göbek bağı kesilirken konulan; halk arasında “*göbek adı*” olarak bilinen isim verilir. Çoğunlukla kutsal kitaplarda geçen adlar; aile büyüklerinin: Anne, baba, dede, ninenin isimleri konulur. Bu isimler resmi kayıta geçtiği gibi; kayda geçmeden de çocukların anne ve babaları, akrabaları ve yakınları tarafından kullanılır. Genellikle kimsenin gönlü kırılmasın diye, çocuğa hem “*göbek adı*” hem de “*gerçek adı*” verilir ve böyle hitap edilir. İsim verilirken, ismi verilen kişinin ölü veya sağ olmasına önem verilmez¹¹³.

Keban ve çevresinde, çocuğun doğumundan üç gün sonra, çevrede dindar olarak bilinen bir kişi, cami imamı veya evin büyüğü; abdest alır ve çocuğu kucağına alarak isim verme işlemine başlar. İlk önce çocuğun sağ kulağına “*ezan*” okunur, bu arada çocuk erkek ise “*göbek adı*” , “*Muhammed Mustafa*” diye; kız ise “*Fatma*” diye seslenir. Daha sonra da çocuğun asıl ismini normal bir ses tonuyla üç defa söyler; daha sonra sol kulağına “*kamei*” okur¹¹⁴, ardından yine çocuğun ismini üç defa söyleyerek en

¹¹¹ S. Veyis Örnek, **Türk Halk Bilimi**, s. 149.

¹¹² R. Araz, **a.g.e.**, s. 104.

¹¹³ K.K., 4, 7, 37, 41, 42, 67.

¹¹⁴ Özgü Aras, “**Ad Koyma**”, **İ.A. T.D.V. Yay.**, C. I, İstanbul 1988, s. 333.

sonunda kısa bir dua yapar; duanın sonunda da merasimdeki kişilerin “*adı gibi yaşasın*” demeleriyle, “*ad verme*” merasimi sona ermiş olur¹¹⁵.

Doğumdan hemen sonra ölen veya düşük (ölü olarak doğan) olan çocukların da isimleri konmadan defnedilmez; defnedilecek olursa mezarının üzerinde ismi söylenir¹¹⁶. Aileler çocuklarına ad verirken göz önünde bulundurdıkları gök, gökyüzündeki cisimler ve burada meydana gelen olaylarla ilgili olarak; gün, ay, yıldız’ın tek başına veya bu kelimelerin önüne ya da arkasına konan bazı kelimelerle isimler verilir. Bu isimlerin başında; “*Yıldız, Sema, Güneş, Bulut, Yıldırım, Nur, Nuran, Nursel, Nuray, Aytan, Aynur, Ayhan, Günay, Gökhan*” gibi isimler gelmektedir¹¹⁷. Bu isimlerin gök ve ışık motifleriyle ilgili olduğu bilinmekle beraber, daha çok yeni doğan çocuğun almış olduğu ismin taşıdığı anlamla bütünleşeceği ve ulaşılması zor olan bu cisimlerin, çocukta olumlu etkiler bırakmakla birlikte aşırı bir güzellik sağlayacağı umulur¹¹⁸.

Keban ve çevresinde isim konulurken “*Deniz, Nilsu, Yağmur, Pınar, Cansu, Çınar, Selvi, Gül, Güllü, Gülser, Gülhan, Gül Deniz, Lale, Fırat, Dicle*” gibi isimlerin yanında, su, ağaç ve bitki motiflerini hatırlatan isimlere de rastlanmaktadır¹¹⁹.

Uzun süre çocuk sahibi olamayan aileler de, ilk doğan çocuğa; “*Özlem, Uğur, Umut, Ümit, Murat, Dilek, İlknur, İlkay, Birgül, Biricik, Birsan*” gibi isimler koyarak; çocuğa duydukları özlemi ifade ederler ve artık çocuklarının olacağına inanırlar. Yine bazı aileler çocukları sağ doğdukları halde, daha sonra yaşamazlarsa başvurdukları yollardan biri de; çocuklarına: “*Ömür, Hayat, Hayati, Yaşar, Ölmez, Solmaz, Dursun, Durak, Duran, Duranali, Durmuş, Durdu, Duriye, Can, Canan, Cansu*” gibi isimleri ad olarak verirler. Yine aileler çocuklarını nazardan ve kötü ruhlardan korumak için “*Sati, Sato, Satiye, Satım*” gibi isimler verirler. Anlamlarından da anlaşılacağı üzere, bu adların çocuklara verilmesi ile çocuğun ölümünün önüne geçilerek önemli bir tedbir olacağı inancı mevcuttur¹²⁰.

Ayrıca çocukları kötü kalpli insanlardan, kıskanç gözlerden ve kötü ruhlardan korumak için “*adsız*” ismi konulur. Yani bu çocuk, adsız, işe yaramaz; ruhunu alıp götürmeye değmez şeklindeki davranışlarla, kötü göz ve ruhların çocuğa

¹¹⁵ K.K., 3, 5, 12, 20, 34, 45.

¹¹⁶ Ö. Aras, **a.g.e.**, s. 333.

¹¹⁷ K.K., 13, 20, 26, 47, 48.

¹¹⁸ R.Araz, **a.g.e.**, s. 104.

¹¹⁹ Y. Kalafat, **a.g.e.**, s. 85.

¹²⁰ K.K., 5, 6, 23, 28, 56, 67.

yaklaştırılmayacağına inanılır. Yine bazı ailelere çocuklarının ismi sorulduğunda çocuğun gerçek ismi gizlenir ve cevap olarak: “Allahın köpeği, iti” , “senin kulun, kölen” gibi cevaplar verilir. Ayrıca çocuğu nazardan korumak için “Nazar, Nazire” ismi konulur. Aileler çocukları büyüdüğü zaman güzel huylu, efendi, kibar, zarafetli, nazik, mert, babacan, cesaretli, adaletli, metanetli ve sevilen insanlar olmalarını isterler. Bunun için “Güzel, Hanım, Hatun, Fazilet, Fazıl, Erdem, Efendi, Paşa, Kibariye, Kibar, Nazlı, Nazan, Nazlıcan, Zariş, Zarafet, Zinet, Mert, Efe, Yiğit, Cesur, Adil, Adile, Adalet, Metin, Hakkı, Hakan, Sevgi, Sevilay, Sevcan, Sevtap, Sevim, Sevda ve Sevil” gibi isimler koyarlar¹²¹.

Çocuklarının sayıca fazla olmasından yakınan aileler, son doğan çocuklarına “Yeter, Besim, Besime” adını verirler. Böylelikle artık çocuklarının olmayacağına inanırlar. Çocuklarının hepsinin erkek ya da kız çocuğu olmasından dolayı; aileler, son doğan çocukları yine kız olursa, “Songül” ya da “Döne, Döndü” gibi isimler koyarak; sonraki çocuğun erkek olacağına inanırlar¹²². Erkek çocuğu olmayan aileler, kız çocuklarına; “Hidayet, İsmet, Kudret, Hikmet” gibi erkek ismi koyarlar. Böylelikle sonraki doğacak olan çocuklarının erkek olacağına inanırlar. Talihi iyi gitmeyen insanlar da çocuklarına “Kader, Bahtiyar” ismini koyarak; çocuklarının talihlerinin iyi gideceğine ve kendi talihlerinin değişeceğine inanırlar¹²³.

Keban ve çevresinde, aileden ve yakın akrabalarından genç yaşta veya talihsiz bir şekilde hayatını kaybeden bir kişinin adı; yeni doğan çocuğa verilerek ölen kişinin adının yaşatılacağına inanılır. Aileler, sağ olarak doğduktan sonra ölen çocuklarının isimlerini, sonraki çocukları da aynı cinsiyette olursa; ona verirler. Böylelikle bu çocuklarının yaşayacağına inanırlar. Ayrıca sürekli hastalanan, huzursuzluk çıkararak, çok ağlayan; aynı zamanda doğmuş olmalarına rağmen çelimsiz ve iflah olmayan çocuklarla; yürüme çağına geldiği halde yürümede sorun yaşayan çocukların adları, kendilerine ağır geldiği inancı ile tamamen değiştirilir. Yeni adından dolayı sıkıntılar yaşanacaksa, çocuğun mevcut adı, yöreye has bir ağız özelliğine büründürülerek “Fatma ise Fatoş, Emine ise Emoş, Mehmet veya Muhammet ise Memoş veya Memo, Ali ise Aliş diye çağrılır¹²⁴.

¹²¹ K.K., 7, 12, 14, 29, 61, 62.

¹²² K.K., 3, 4, 5, 11, 18, 19.

¹²³ K.K., 6, 21, 53, 71, 73.

¹²⁴ R. Araz, **a.g.e.**, s. 108.

Anadolu'nun çoğu yerinde olduğu gibi Keban ve çevresinde çocuğu olduğu halde yaşamayan anne-baba kendi adlarını çocuklarına verirler. Çocuk kız olursa annenin, erkek olursa babanın adı verilir. Böylelikle çocuğun yaşı itibarı ile büyük birisi olarak algılanmasına vesile olacağına ve yaşayacağına inanılır¹²⁵.

Ad koyma merasimlerinde öncelikli olan bir diğer hususta belli gün, ay, mevsim ve gecelerle ilgili adlara rastlanır. Cuma günü doğan çocuklara, “*Cuma, Cumali*”; Ramazan ayında doğan çocuklara “*Oruç, ramazan*”; Kadir gecesinde doğan çocuklara, “*Kadir, Kadriye, Abdulkadir, Leyla*”; Kandil geceleri doğan çocuklara, “*Miraç, Mevlüd, Mevlüde, Berat*”; Arife günü doğan çocuklara, “*Arif, Arife*”; Hac mevsiminde dünyaya gelen çocuklara, “*Hacı, Hacıali*”; bayram günü doğan çocuklara, “*Bayram, Kurban, İsmail*” adı verilir. Sala okunurken doğan çocuklara, “*Selma, Saliha, Selami*”; seher ve şafak vakti doğanlara¹²⁶, “*Seher, Şafak, Tan, Tanyeli, Taner, Tansu, Tankut, Tanju*”; İlkbahar mevsiminde doğanlara “*Bahar, Cemre, Yağmur, Filiz, Yeşim, Çiçek, Tomurcuk, Yaprak, Gül, Yasemin, Sümbül, Lale, Menekşe, Nergis*” adı verilir. Kış mevsiminde doğanlara, “*Kardelen*”; yılın belirli aylarında doğanlara, “*Nisan, Eylül, Kasım, Muharrem, Recep, Şaban, Şevval*” gibi adlar verilir¹²⁷.

Yine ailelerin çoğunlukla çocuklarına verdikleri kuş isimlerinden “*Kanarya, Doğan, Şahin, Kartal, Kumru*”; bazı asil hayvan isimlerinden “*Aslan, Kaplan, Bozkurt, Asena*”; ve “*Hasan, Musa, Yüksel, Şeref, Kamil, Zeki, Mustafa, Sinan, Akif, Alperen, Muzaffer, Veysel*”... gibi sıkça rastlanan adlar; genellikle aile büyüklerin gördüğü, duyduğu, bildiği veya birebir yaşadığı olaylarla yahut da sevdiği ve benimsediği şahsiyetlerle ilgilidir. Özellikle halk tarafından sevilen ve ünlü olan şahsiyetlerin adlarının çocuğa verilmesi ile adın asıl sahibi olan kişinin bilgi, ilgi ve istidadına dayanan bütün özelliklerinin verilen adla birlikte çocuğa geçeceğine inanılmakta ve böyle ümit edilmektedir¹²⁸.

Bütün bu sayılan isimlerin dışında Keban ve çevresinde, Kur'an-ı Kerim'de geçen “*Allah'ın sıfatları ve isimleri, sure, peygamber, melek, önemli insan, yer ve olay*” isimleri konmaktadır. Genellikle; “*Abdullah, Abdussamed, Fatih, Nisa, İmran, Yunus, İshak, Yusuf, Furkan, Lokman, Yasin, Tarık, Meryem, İhlâs, Kevser, Muhammet Mustafa, Mehmet, Ahmet, Davut, İsa, Cennet, Cebrail, İhsan, Medine, Zümer, Samed*”

¹²⁵ K.K., 7, 12, 28, 34, 64.

¹²⁶ R. Araz, **a.g.e.**, s. 108.

¹²⁷ K.K., 3, 4, 14, 34, 50.

¹²⁸ P. Naili Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul 1984, s. 90.

gibi isimlerin konmasında, ismi konulan çocuğun hayatında dini bütün bir insan olacağına inanılır. Ayrıca isim konulurken; “*sahabe, halife, sultan, padişah, tarihi kahraman ve siyasi lider*” isimlerinden: “*Bekir, Ömer, Osman, Ali, Alpaslan, Melikşah, Selim, Fatih, Cengiz, Battal*” gibi isimler konulur. Böylelikle çocukların cesaretli, güçlü, adaletli, lider ruhlu ve seçkin insanlar olacağına inanılır. Yine Keban ve çevresinde kimi aileler çocuklarının isimleri uyumlu (kafiyeli) olsun diye “*Murat, Sedat, Vedat, Serhat, Ferhat, Kürşat*”; “*Yelda, Selda, Melda, Seda, Eda*” koyarlar¹²⁹.

Doğum olayından birkaç gün geçtikten sonra, kadında ve çocukta herhangi bir hastalık ve sıkıntı söz konusu değilse; akrabaları, yakınları ve komşuları doğum ziyaretine giderler. Doğum ziyaretiyle, hem kadına ve ailesine, geçmiş olsun dilekleri sunulur ve hem de aileye katılan çocuk için “*hayırlı olsun*” ve “*göz aydınlığına*” gidilir. Doğum ziyaretine gidenler kadına ve çocuğa iyi niyet dileklerini şu sözlerle ifade ederler: “*Allah hayırlı etsin, Allah bağışlasın, Allah nazardan saklasın, gözünüz aydın, analı babalı büyüsün, geçmiş olsun*”; aradaki muhabbeti pekiştirmek için de kadına takı, yiyecek ve giyecek; çocuk için de takı ve elbiseler götürürler. Bu ziyaretleşmeler genellikle doğum yapan aileler tarafından beklenmekte, ziyaretçiler için de bir borç sayılmaktadır. Ziyarete gitmede akrabalık ve komşuluğun yakınlık ve uzaklığı, zenginlik ve fakirlik gibi etmenler, hediye miktarında ve özelliklerinde etkilidir. Kaynanalar genellikle gelinlerine “*tam altın*”, çocuğa da “*yarım altın*” takarak bu olayı tebrik ederler. Doğum olduktan birkaç gün sonra, kadını ziyarete gidenler beraberinde yağlı ekmek ve “*Haside*”¹³⁰ denilen tatlıyı götürürler. Bundaki amaç, doğum yapan kadının kendisini erken toparlamasına yardımcı olmak ve karın bölgesinin yumuşak kalmasını sağlamaktır¹³¹.

Keban ve çevresinde doğum yapan kadına “*loğusa*” denilmektedir. Loğusalık kırk gün devam etmektedir. Bu kırk günlük süre içerisinde “*loğusa*” olan kadın dışarıya çıkarılmaz, ağır şeyler kaldırmaz, soğuk şeyler yemez ve içmez, soğuktan korunur, eli öpülmez, loğusa kadın yalnız bırakılmaz; üzüntüden uzak tutulur. Loğusa kadın düğüne ve değirmene gitmez, kötü gözlü insanlara gösterilmez, yanına kirli (ay halindeki) kadın bırakılmaz, loğusa kadının evine “*et*” sokulmaz. Ölü evinden, düğün evinden çıkan kimse loğusa ziyaretine gitmez. Loğusayı ziyarete gelen aynı gün başka loğusaya gitmez. Çocuk yalnız bırakılmaz, çocuğun bulunduğu yere “*av tüfeği, tabanca ve av*

¹²⁹ K.K., 30, 31, 32, 49, 50.

¹³⁰ *Haside*: Un, şeker ve yağın karışımından elde edilen bir tür tatlıdır. K.K., 1, 2, 30.

¹³¹ K.K., 1, 2, 3, 10, 16, 25, 55, 67.

hayvani” getirilmez, getirilecek olursa çocuk evden çıkarılır. Yine değirmenden “*un*” öğütülüp geldiği zaman çocuk evden çıkarılır. Çocuk “*kırklı*” iken, bulunduğu evde ölen veya yolculuğa çıkan olursa çocuğa “*kırk basacağına*” inanılır. Çocuğun yastığının altına ekmek konur. Kadının yanında kocası, kaynanası, annesi, kız kardeşi veya küçük bir çocuk mutlaka yanında bulunur ve ihtiyaçlarını karşılar¹³².

Her toplumda olduğu gibi Keban ve çevresinde de doğum yapan kadın ve çocuk görünür ve görünmez tehlikelerden korunmaya çalışılır. Görünmez olan bu varlıklardan biri de halk arasında “*Alkarısı*”¹³³ diye bilinen gizli bir güçtür.

Halk arasında “*Alkarası, Albastı, Albis, Almis*”¹³⁴, “*alanası, alkızı* olarak da isimlendirilen *alkarısı/albasması* insan hayvan karışımı bir görünümde olduğuna inanılan *ruh, şeytan, dev, peri* veya *cin*”¹³⁵ şeklinde tasavvur edilen, iri yarı, kırmızı giysili,¹³⁶ yaşlı ve çirkin bir cadıdır¹³⁷. Loğusa kadınlarla çocuklarının ölümüne sebep olan, doğumu zorlaştıran, “ailenin gelişim ve çoğalmasını engelleyen, bazı hayvanlara eziyet ederek onların kuvvet ve bereketlerini azaltan, efsanevi görünümü ile konuşan, duyan, hissedilen, ailesi, yuvası, kabilesi bulunan bir varlıktır. Ayrıca yakalanıp gücünden istifade edilen, “*demir*” vb. aletlerden korkan; yapısında insanlar için hastalık, korku ve ölüm gibi acı ve ızdırap unsurlarını taşıyan “*şerir bir ruhtur*”¹³⁸. Ayrıca ahır ve samanlıklarda, harabe, ıssız, karanlık ve kuytu yerlerde, kayalıklarda, dere ve su kenarlarında bulunduğu inanılır. Olağanüstü yeteneklere sahip olduğu, şekilden şekle girdiği, korkutucu olduğu; yalnızları, gençleri, loğusa kadınları ve çocukları korkuttuğuna inanılır¹³⁹. Yalnız kalan kadınlara gelen “*Alkarısı*” ancak *iğne, çuvaldız* ve demirden yapılmış bir aletle uzaklaştırılır; aksi takdirde loğusa kadın ve çocuğun ciğerini göğsünden çıkaracağına inanılır. Türk zümrelerinde albastının tüfek sesinden, demirci ve ocaklılardan korktuğu anlaşılmaktadır¹⁴⁰.

Loğusa kadınlara zarar verdiğiğine inanılan bir diğer tehlikeli ve şerir ruh “*Karabasan*”dır. Evde tek başına kalarak uyuyan insanların göğsünün üzerine oturup eliyle ağzını ve burnunu kapattığı, insanların kollarını ve ellerini bağlayarak hareketsiz

¹³² K.K., 8, 15, 21, 22, 31, 60, 64.

¹³³ Abdurrahman Küçük, “*Alkarısı*”, İ.A. C. II, İstanbul 1989, s. 469.

¹³⁴ W. Radloff, *a.g.e.*, s. 364.

¹³⁵ S. Kılıç, *a.g.e.*, s. 29.

¹³⁶ Esat Korkmaz, *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimler Sözlüğü*, II. Baskı, İstanbul 2008, s.22.

¹³⁷ A. Küçük, *a.g.e.*, s. 469.

¹³⁸ R. Araz, *a.g.e.*, s. 35.

¹³⁹ K.K., 3, 4, 10, 18, 41, 54.

¹⁴⁰ W. Radloff. *a.g.e.*, s. 366.

bıraktığı ve böylece insanları boğarak öldürdüğüne inanılan şerir ruha verilen isimdir¹⁴¹. Ayrıca elinin içi delik olduğu için çoğu insanın bu şekilde boğulmaktan kurtulduğuna inanılır. Kurtulan insanların çoğu psikolojik rahatsızlıklar yaşar; ağır hastalıklara yakalanır ve yalnız başlarına uyuyamazlar. “*Karabasanlar*” yalnız kalan kadın ve çocuğa uyurken gelir, onları savunmasız bırakır ve boğarak öldürürler. Bundan korunmak için loğusa kadın ve çocuğun üzerinde “*iğneyle tutturulmuş muska*” bulundurulur. Genellikle adet gören ve loğusa kadınlarla, cünüp haldeki insanlara uğradığına inanılır. Karabasanlardan korunmak için gece uyumadan abdest alınır, dualar okunur; ışık bulunan ortamlarda uyumaya çalışılır. Ayrıca Karabasan’ın geldiği anlaşılınca “*Besmele*” çekilirse kaçacağına inanılır. Üzerinde “*Muska*” taşınacak olursa Karabasan’ın zarar veremeyeceğine inanılır. Yine “*kamos*” ya da “*karabasan*”ın geldiği anlaşıldığında: “*iğne ya da çuvaldız*” denilecek olursa uzaklaşacağına, iğne batırılırsa da; iğneyi batıran kişinin zengin olacağına inanılır¹⁴². Doğum yapan kadının ve bebeğin Karabasanın dışında dikkat etmesi gereken bazı hususlar vardır.

Keban ve çevresinde yeni doğan çocuk, “*havale*” (şiddetli ateş) geçirdiği zaman; annenin, çocuğunun gözlerini kapatıp yere “*çivi*” çakması gerekir. Aksi takdirde çocuğun sakat kalacağına inanılır. Yeni doğan çocuğun kulağında akıntı olursa, çocuğun kulağına “*anne sütü*” damlatılır veya “*elma suyu*” akıtılır. Aynı şekilde çocuğun veya bir başkasının kulağı ağrıdığı zaman, “*anne sütü*” damlatılır. Çocuğun burnu yara olursa aynı işlem yapılır. Sarılık olan çocuğa “*sarı tülbent*” örtülür, eğer sarılık geçmezse altın madeninden yapılmış bir takı suya atılıp bu su ile çocuğa banyo yaptırılır. Sarılık yine geçmezse bu defa bir “*yumurta*” haşlanır. Haşlanmış olan yumurtanın sarısı “*sarılık mezar*”lığında¹⁴³ gömülür, beyazı ise toprağa sürülür ve hasta çocuğa yedirilir; yiyemeyecek kadar küçük olanlara da yumurtanın kaynatıldığı su içirilir. Çocuk sarılıktan yine iyileşmezse son olarak alınına, kulağının arkasına ve topuğuna sarılık ocağındaki kişi tarafından özel bir bıçak veya kesici bir aletle, kan akıttırılır ve çocuğun alınına ve burnuna sürülür. Yaradan kan aktıkça hastalık da akar gider. Böylelikle çocuğun iyileşeceğine inanılır¹⁴⁴. Keban ve çevresinde, çocuklar sık sık ağlayacak olursa, her hangi bir hastalığı var mı? diye hastaneye götürülür. Hastanede tedavi edilemeyen çocukların nazar olduğuna inanılır. Nazar (Nazar

¹⁴¹ K.K., 1, 13, 21, 25, 57, 58.

¹⁴² K.K., 2, 3, 6, 26, 27, 59, 63.

¹⁴³ *Sarılık mezarı*: Daha önce hayatta iken sarılık olmuş ve bu hastalıktan ölmüş kişilerin mezarlarına denir. K.K., 1, 3, 4, 8, 9, 16, 21, 22.

¹⁴⁴ K.K., 17, 31, 38, 41.

Değmesi): Halk arasında “*kötü göz, pis göz, göz değmesi, göze gelme, kem göz, nazara gelme, nefesi değme*” gibi ifadelerle anlatılır¹⁴⁵. Yine halk arasında bazı kişilerin “*kötü bakışa, kötü dile, kötü nefese*” sahip olduklarına inanılır ve böylesi kişilerin nazarlarından korunmak için çeşitli önlemler alınır. İnsanın daha anne karnından başlayarak; bebekliği, çocukluğu, gençliği, olgunluğu, yürümesi, konuşması, ahlakı, evi, işi, bağı-bahçesi, ailesi, çocukları, mal varlığı gibi akla gelen her şeyi nazara hedef olabilir. Hatta bununla ilgili “*mezarda yatan insanların çoğunun nazardan gittiğine*” , “*nazarın insanı mezara, deveyi kazana koyduğuna*” inanılır¹⁴⁶. Dolayısıyla halk, keskin göze, kuvvetli dile ve güçlü nefese sahip olan kötü niyetli kişilerin bakışlarından, dillerinden ve nefeslerinden korunmaya çalışır. Bunun için çocuklarına kirli, eski ve yırtık elbiseler giydirirler. Nazar, psikolojik temelinde kıskançlık ve haset duyguları taşıyan kimselerde olduğuna inanılan insanlara ve cansız nesnelere bile zarar veren, bakışlardan fırlayan çarpıcı ve öldürücü kuvvettir. Dolayısıyla bu vurucu kuvvetin ruhun dışı açılan iki noktasından, yani gözlerden fişkırlarak kurbanına isabet ettiğine inanılır. “Gözde çıkış yolunu bulan ve sembollenen bu vurucu kuvveti önlemenin ve onun zararından korunmanın ilk çaresi “*göze gözle*” karşı koymak düşüncesi olmuştur. Bu nedenle rengi ve biçimi gözü andıran her nesne, ya olduğu gibi ya da bazı ek öğelerle birlikte nazarı uzaklaştırıcı birer savunma aracı olarak kullanılmıştır”¹⁴⁷.

Nazar değmesin diye de, bahsi geçen kuvvetli dil ve nefesin, “*kötü gözün etkisinden sakınmak için genellikle mavi boncuk ya da göz boncuğu olarak bilinen nazar boncuğu*”¹⁴⁸ bulundurulur. Ayrıca “*Maşallah*”¹⁴⁹ yazısının, Afsun ve Tılsımın da nazara karşı etkili olduğuna inanılır”. Bunun için yeni doğmuş çocukların üzerinde, yeni satın alınmış arabaların ön ve arka camlarında, hayvanların ve bazı nenelerin üzerinde taşınır. “*Maşallah*” yazısı, kötü gözlü ve kötü nefesli kimselerin bakışlarına ve sözlerine karşı bir koruma görevi görür. Çünkü bu türden kimseler baktıkları her hangi bir şeye elinde olmadan zarar verebilirler. Dolayısıyla baktıkları nesnenin üzerinde “*Maşallah*” yazısını görünce, gözü bu yazıya işecek ve ister istemez yazıyı okuyacaktır. Böylelikle baktığı şeye nazar etmeyecek ve nazara sebep olacak sözler de

¹⁴⁵ K.K., 5, 7, 30, 39, 40, 55, 56.

¹⁴⁶ K.K., 2, 14, 20, 23, 63, 71.

¹⁴⁷ S. V. Örnek, **Etnoloji Sözlüğü**, Ankara 1971, s. 180.

¹⁴⁸ *Nazar boncuğu*: İnsanı nazardan koruduğuna inanılan camdan yapılmış, göz biçimindeki boncuk. Bkz. S. V. Örnek, **Etnoloji Sözlüğü**, Ankara 1971, s. 98.

¹⁴⁹ *Maşallah* : “Allah’ın dilediği şey”, “Allah ne isterse”. İslam’da herhangi bir şeye ya da kişiye ilişkin beğenme, övgü, sakınma vb. duygu ve düşünceleri ifade etmek için kullanılan ifade. Bkz. Ş. Gündüz, **a.g.e.**, s. 250.

sarf edemeyecektir. Yine bazı nesnelere üzerinde yazılan “*kıskananlar çatlasın*” gibi ifadeler de bu kabildendir. Ayrıca nazardan korunmak için dua okunur; “*kara sürme yapılır, muska, üzerlik*¹⁵⁰, *kespik*”¹⁵¹ (Bkz. Ek-12), vb. şeyler taşınır. “*Üzerlik*” otunun göze görünen bir yerde taşınmasıyla kötü gözlü insanların, kötülüklerinin dokunmayacağına ve nazardan korunacağına inanılır. Ayrıca nazar değdiği inanan kişiye, üzerlik otunun dumanı verilirse nazardan kurtulacağına inanılır. “*Üzerlik*” otunun dumanı verilirken şu sözler söylenir:

*Üzerliksin havasın, her derlere devasın,
Ak göz, kara göz, mavi göz, ela göz,
Hangisi nazar etmişse onların nazarını boz*¹⁵².

Yine nazara karşı “*kespik*” olarak bilinen nesnenin genellikle küçük çocukların omuzlarında ve boyunlarında taşınarak veya duvarlarda asılı bulundurularak göz değmesinden ve kötü ruhlardan koruyacağına inanılır. Nazar ettiği inanan insanlarla karşılaştığı zaman, çocuğun kalçasını veya kişi kendi kalçasını mıncıklar. Ayrıca nazardan korunmak, göz değmesini önlemek için “*kömür karası*”, ocak veya her hangi bir kabın altındaki isin, çocuğun alnına, ensesine, kulak arkasına veya göz kenarlarına sürülmesiyle nazardan kurtulacağına inanılır¹⁵³. Bu işlemin, gelecek kötülükleri önleyeceğine inanılır. Yine nazardan korunmak için eskilerde insanlar yüzlerine, günümüzde ise vücudunun çeşitli yerlerine dövme yapmaktadırlar. Kişiyi dövme yaptırmaya iten sebeplerden biri de, sıfatında yapacağı değişikliklerle göz değmesini önlemek gayesidir. Ayrıca vücuda yapılan dövmelerdeki ilginç figürler, gözün ilgisini başka yönü çevirmek içindir¹⁵⁴.

Ayrıca Keban ve çevresinde nazar değmesinden korunmak için genellikle şunlar okunur: “*Fatiha, Âyetü'l- Kürsi, Muavvizeteyn* (Felak ve Nas), *İhlâs*” sureleri okunur. Bu duaları okuyanların nazardan korunacağına inanılır. Bu dualar küçük çocuklara okunursa, çocukların kötü gözlü insanların ve şeytanın şerrinden korunacağına

¹⁵⁰ *Üzerlik*: Üzerlik olarak bilinen otun tohumları tam kurumadan toplanıp süslü bir şekilde işlenerek odanın duvarına veya çocuğun boynuna asılır. Genellikle harabe yerlerde yetişen, yeşil renkli ve keskin kokusu olan köklü bir bitkidir. K.K., 1, 2, 16, 25, 31, 40.

¹⁵¹ *Kespik*: Suda yaşayan bir tür canlının kabuklarından toplanıp birbirlerine bağlanarak, bir bezin üzerine dokunmasıyla yapılan bir tür nazardan korunma şeklidir. K.K., 1, 2, 16, 25, 31, 40.

¹⁵² S. V. Örnek, *Türk Halk Bilimi*, s. 209.

¹⁵³ K.K., 3, 10, 11, 23, 24.

¹⁵⁴ K.K., 4, 7, 11, 29, 36, 37, 39, 40, 77.

inanılır¹⁵⁵. Yine “*Nazar değmesi*”ni önlemek veya nazar değdiğine inanılan çocuğu nazardan kurtarmak için de çocuğun başında tuz çevrilir ve kurşun dökülür.

Tuz çevirme işlemi: Genellikle halk arasında “*Tuz Çeviren Kadın*”, “*Tuz Okuma Ocağı*”¹⁵⁶ olarak bilinen bir kadın tarafından yapılır. Kadın, daha önceden okunmuş olan bir miktar tuzu avucunun içine alır ve nazar olduğuna inanılan çocuğun başının üzerinde gezdirir¹⁵⁷. Daha sonra üç “*İhlâs Suresi*” okunur ve okunmuş olan tuz etraftaki kişilere yedirilir. Tuz çevirme işlemi sırasında çocuk esneyecek olursa, çocuğun nazar olduğuna inanılır. Kadın elindeki tuzu çocuğun çevresine serper, geri kalanını da ateşte yakar ve böylelikle nazarın gideceğine inanılır. Burada tuzun “*koruyuculuk* ve *kurtarma*” fonksiyonu ile ateşin; “*kurtarıcılık*” unsurunun yanında “*temizleyicilik*” unsurunun da olduğu ikisinin birleşmesiyle, insanı hem koruma hem de kötü olan her şeyden temizleme gibi bir faydasının olduğuna inanılır. Tuzun bu işlemlerin dışında yakılması ve yere atılması iyi sayılmamaktadır. Tuzu bilinçli olarak yere atan, yere döküğü tuzları “*öteki dünyada kirpikleri ile toplama cezasına*” çarptırılır¹⁵⁸.

Kurşun Dökme İşlemi: Kurşun dökme işlemi yapacak kişi mevcut inanışlara göre, mutlaka izinli, yetkili ve ocaklı olması gerekir. Nazara uğramış olan hastalar, kurşun dökme ocaklarına götürülür. Burada ocaklı kişi tarafından bir miktar kurşun, özel bir tavanın içerisinde ateşte eritilir. Daha sonra beyaz bir örtü çocuğun başı üzerinde tutulur; örtünün üzerinde de içinde soğuk su bulunan bir tabak tutulur. Önceden eritilen kurşun, bazı dualarla çocuğun üzerinde gezdirildikten sonra, çocuğun başı üzerindeki tabağa dökülür. Kurşun tabağa dökülürken “*cızz*” diye bir ses çıkarır, bu sesi duyan çocuk aniden irkilir ve böylece nazardan kurtulduğuna inanılır. Ayrıca; nazar eden kişi eğer kadınsa kurşun, kadın şeklini alır ve nazar eden kadının yüzünü andırdığına inanılır. Nazar eden kişi erkekse kurşun, erkek şeklini alır ve nazar eden erkeğin yüzünü andırdığına inanılır. Böylelikle nazar eden kişi bulunur ve ondan uzak durulmaya çalışılır. Ayrıca kurşun dökülürken göz halini alır. Göz halini almış bu kurşuna iğne batırılır. Böylece nazar eden gözden, kurtulacağına inanılır. Kurşunu

¹⁵⁵ K.K., 7, 12, 34, 57.

¹⁵⁶ *Ocak*: Halk hekimliğinin unsurlarından olan ve belli bir hastalığı çeşitli yöntemler ile tedavi etme gücüne sahip olduğuna inanılan ailelere verilen isimdir. Bu ailelerde hastalık tedavisi ile uğraşan kişilere de ocaklı denilmektedir. Her hastalığın ayrı bir ocağı vardır. Hastalığı tedavi etme gücü ve yetkisi ocaklı ailelerden kan yoluyla alınır. Bkz. Sami Kılıç, “*Çocuk Sahibi Olmak İçin Dinsel-Sihirsel Bir Uygulama: Irkatma Ocağı (Takmak Köyü- Elif İskeçe Örneği)*”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Güz 2012, Ankara 2012, s. 63.

¹⁵⁷ S. Bilgin, *a.g.e.*, s. 68.

¹⁵⁸ K.K., 6, 13, 20, 21, 29.

döken ocaklıya, gönlünü almak için, hediye veya bir miktar para verilir; verilmediği takdirde nazarın kalkmayacağına inanılır. Ocak yetkisi “*el verme*” yoluyla¹⁵⁹ kocadan, kariya, çocuklara ve torunlara verilebilir¹⁶⁰.

Yeni doğan çocuğa nazar değmesin diye “*merhem ağacı*”nın dalından bir parça kesilir, kesilen bu dalın küçük bir parçasının ortası delinir ve ortasından bir ip geçirilerek çocuğun omzuna bağlanır. Yeni doğan çocuğu görmeye gelenlerin çocuğun yüzünü açıp bakması pek hoş karşılanmaz. Bundan dolayı çocuğu görmeye gelenlerin “*Maşallah*” demesi beklenir. Bütün bu uygulamalara rağmen yine de çocuğa nazar değmiş ise çocuk, bu sefer de hocaya götürülür; üzerine dualar okunur ve muska yaptırılır¹⁶¹.

Doğum sırasında, anne ve doğacak çocuk daima risk altındadır. Bu risk doğumdan sonra da devam etmektedir. Bu risklerin en başında da anne veya çocuğun hastalanması ve hayatını kaybetmeleri gelmektedir. “Bu tür olumsuzlukların nedeni ve onlardan korunma yollarının bulunması hep bilinmeyene, manevi güçlere bağlanır”¹⁶².

Erkek veya kız çocuğu yirmi günlük olunca, “*küçük kırk*” çıkarılır. Küçük kırkın çıkarılması için şu işlemler yapılır. Yirmi adet “*arpa ve buğday*” tanesi sayılır ve okunur. Bu arpa ve buğday taneleri ılıtılmış ve okunmuş suyun içerisine dökülür. Daha sonra çocuk, büyükçe bir leğenin içerisine konulur ve çocuğun kafasının üstünde bir “*kalbur*” (elek) tutulur. Okunmuş arpalı ve buğdaylı su, çocuğun başından aşağı dökülür. Daha sonra çocuk, sudan çıkarılarak kurulur. Ardından loğusa kadın dizlerini bükerek leğenin içine oturtulur; başından aşağıya “*arpalı ve buğdaylı su*” dökülür. Daha sonra loğusa kadın leğenden çıkarken elleri birbirinin üzerine konur, daha sonra elleri omuz başlarına, diz üstüne konarak üzerinde üçer defa olmak üzere ebe tarafından su dökülür. Bu zaman zarfında loğusa kadın, ebe kadın ve etrafındakiler dua okurlar. Bunu takiben loğusa kadın leğenden çıkarılır¹⁶³. Leğenin içinde kalan “*Kırkılı su*” leğenle birlikte alınıp; “*ahura, eşiğe, beşiğe, kilere*” vs. yerlere serpilir ki, böylece bu dualı

¹⁵⁹ Pertev N. Boratav, **Türk Mitolojisi Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi**, Ç. Recep Özbay, Ankara 2012, s. 35.

¹⁶⁰ Şevki Doğan, **Elazığ İli Keban İlçesi Doğum İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Semineri, Elazığ 2012, s. 45.

¹⁶¹ K.K., 1, 2, 8, 14, 30, 31.

¹⁶² Şevki Doğan, **Keban İlçesi Gökbelen Köyü Yaygın Halk İnanışları**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Elazığ 2004, s. 15.

¹⁶³ Zülküf Topu, **Keban İlçesi Halk İnanışları**, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basılmamış Bitirme Tezi, Elazığ, 2002, s. 35; Ş. Doğan, **Elazığ İli Keban İlçesi Doğum İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**, s. 40.

suyun, çocuğu ve loğusa kadını gelebilecek tehlikelere karşı koruyacağına inanılır¹⁶⁴. Kırk merasimi yapılmamış çocuğa: “*Kırklı çocuk*”, loğusa kadına da: “*Kırklı kadın*” denir.

Küçük kırk çıkarılmış olduğu halde çocuğun sürekli ağlaması, gelişiminin yavaş olması, zayıflaması, iştahsız olması, huysuzlanması, uyumaması, meme yememesi ve renginin sararması; loğusa kadınının da halsiz, zayıf ve iştahsız olmasından dolayı kırklarının çıkmadığına inanılır. Bu sefer de “*büyük kırk*” uygulamasına geçilir. Büyük kırk için, bu defa kırk arpa ve kırk buğday tanesi alınır; sayılır, okunur ve bir kaba konur. Küçük kırk için yapılan bütün işlemler “*büyük kırk*” içinde yapılır. Amaç çocuğu ve loğusa kadını, kötü ruhlardan ve nazar gibi kötülüklerden korumaktır¹⁶⁵.

Doğumdan kırk gün sonra çocuğu ve anneyi arıtmak, topluma katılmalarını sağlamak ve hastalıklardan, uğursuzluklardan korumak amacıyla “*Kırklama*” yapılmaktadır¹⁶⁶. Doğumun kırkinci günü anne ve çocuk, hamamda veya banyoda yıkanarak temizlenir. En sonunda da bir tasa su konur. Yaşlı bir kadın başparmağını aynı şekilde kırk kere suya koyup çıkarır. Daha sonra bu su, loğusa kadının ve çocuğun başından aşağı dökülür. Kırk çıkarılınca bütün hastalık, uğursuzluk ve pisliklerin gittiği inancı mevcuttur¹⁶⁷.

Bir yerde aynı anda doğum yapanlar veya kırkları karışmış olanlar kırk gün boyunca birbirlerine gidip gelmezler. Eğer birbirleriyle karşılaşırlarsa kırk basacağına inanılır. Büyük kırk dolmamış iki kadının karşılaşması veya bir araya gelmesine iyi bakılmaz; karşılaşırlarsa birbirlerine sarılıp geçmelidirler. Eğer sarılmaz iseler birbirlerine “*iğne*” verirler ve oradan ayrılırlar. Böylece kırk basmasından kurtulacaklarına inanılır. Ayrıca çocuğa kırk bastıktan sonra, çocuk iflah olmaz. Hastalıklardan kurtulmaz inancı yaygındır. Bundan dolayı aileler bu hususa önem verir ve korunmaya çalışırlar¹⁶⁸.

Keban ve çevresinde çocuğu yaşamayan kadınlar, çocuklarının yaşamasını sağlamak için çöp ve benzerlerden yapılan sembolik bir bebeği, Harput'ta metfun

¹⁶⁴ K.K., 1, 2, 8, 9, 36, 40, 44.

¹⁶⁵ K.K., 3, 8, 16, 22, 27, 33; Ş. Doğan, **Keban İlçesi Gökbelen Köyü Yaygın Halk İnanışları**, s. 16.

¹⁶⁶ K.K., 1, 10, 30, 31, 32.

¹⁶⁷ Ş. Doğan, **Elazığ İli Keban İlçesi Doğum İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**, s. 41.

¹⁶⁸ K.K., 3, 32, 36, 40, 44, 45.

bulunan “*Beşik Baba*”nın sandukası üzerinde sökerek dağıtırlar. Böylece çocuklarının yaşayacağına inanırlar¹⁶⁹.

Keban ve çevresinde çocuğu yaşamayan ailelerin başvurduğu yöntemlerden biri de kurban kesmektir. Çocuk doğduktan sonra “*Akika Kurbanı*”¹⁷⁰ keserler ve çocuğun saçı ağırlığında altını sadaka olarak verirler. Böylece adanan kurban ve dağıtılan altın sayesinde, bazı insanların duası alınacak ve çocuğun yaşamasına vesile olacaktır. Akika kurbanın etleri parçalanırken kurbanın kemikleri kırılmaz; kemikler eklem yerlerinden ayrılarak parçalanır. Eğer kurbanın kemikleri kırılırsa çocuğun kemiklerinin de kırılacağına ve sıkıntı yaşayacağına inanılır¹⁷¹. Çocuğun sağlığı ve mutluluğu için bir uğur sayılarak Akika kurbanının kemikleri kırılmadan mafsallarından ayrılır¹⁷².

Yine Keban ve çevresinde, doğumdan kısa süre sonra çocukları ölen ailelerin başvurduğu yöntemlerden bir diğeri de, doğan en son çocuklarının kulağını kesip annesine yedirmeleridir. Yapılan bu uygulamayla son doğan çocuğun yaşayacağına inanılır. Burada çocuğun kulağının kesilip annesine yedirilmesiyle çocukta bir eksiklik ve işkence meydana gelir. Hem de çocuğun kulağının annesine yedirilmesiyle, anneye de kendi çocuğunun etini yemek ve kendi çocuğuna eziyet etmek gibi bir durum söz konusudur. Çocukta meydana gelen eksiklik ve annede oluşan aşırı derecedeki çocuk isteğinin yaptırmış olduğu kötü uygulamalar, bazı kötü ruhlar ve kötü niyetli kişiler tarafından bu aile üzerindeki amaçlarına ulaştıklarını ve ailenin son çocuğunu öldürmeye değmeyeceğine yorumlanır. Yine burada çocuğun kulağının kesilmesiyle sanki bir kurban verildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Çünkü daha önce ölen çocukların birer kurban olduğu ve bu yüzden öldüklerine inanılır. Annenin kendi öz evladının kulağını kesip yemesi, bir bakıma çocuğa duyulan özlemin fiili duayla Allah’a bildirilmesi ve Allah’u Teala’nın kendilerine acıyıp; çocuğu kendilerine bağışlamasını istemektir¹⁷³.

Ayrıca çocuğu yaşamayan ailelerin başvurduğu bir diğeri uygulama da şu şekildedir. Çocuğu ölen anne adaylarının boynuna, “*siyah eşeğin kulağı*”nın bir

¹⁶⁹ R. Araz, **a.g.e.**, s. 99.

¹⁷⁰ *Akika Kurbanı*: İslam’da çocuğun doğumu sonrası yedinci günde, Allah’a şükretmek amacıyla kesilen ve dağıtılan kurban verilen addır. Hz. Muhammed dönemi öncesi Arap toplumunda mevcut olan bu kurban geleneği Müslümanlarca sürdürülmüştür. Bkz. Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Akara 1998, s. 23. Akika Kurbanı sonrası çocuğun saçları kesilir, tartılır ve ismi konur. Tartılan saçların ağırlığı kadar altın veya bu altının fiyatına denk bir miktar para, fakirlere sadaka olarak dağıtılır. Bkz. Fahrettin Atar, “**Akika**”, **İ.A.** T.D.V. Yay., C. II, İstanbul 1989, s. 264.

¹⁷¹ K.K., 4, 7, 21, 29, 37.

¹⁷² F. Atar, **a.g.e.**, s. 264.

¹⁷³ K.K., 4, 5, 15, 21, 47, 48, 60, 71.

parçasının kesilip bir bez parçası içerisinde asılmasıdır. Bu uygulamayla kötü ruhların artık anne adayına ve çocuğuna zarar vermeyeceğine inanılır. Burada “*siyah eşek kulağı*”nın kadının boynunda asılı olmasıyla kötü ruhların, kadını “*eşek*” gibi telakki etmelerine ve kadından uzaklaşmasına sebep olacağına inanılır¹⁷⁴.

Keban ve çevresinde doğum olayından belli bir süre geçtikten sonra birbirine yakın akrabalıkları olan aileler, yakın zaman da doğan çocuklarını aynı beşiğe koyarak daha beşikteyken söz keserek nişanlarlar. Bu şekilde aileler bir araya gelerek ziyafetler verir ve törenler yaparlar. Bu törende yapılan nişanı da çocukların içinde bulunduğu beşiğin görünen bir yerine bıçakla bir kertik (iz, yarık, kesik, çizgi) atarlar. Atılan bu kertik çocukların nişanlandığının bir göstergesi olarak beşikte kalır. Beşik kertme usulüyle evlenen çiftlere “*Beşik Kertmeliler*” denmektedir. Bu kertiği görenler beşikteki çocuğun nişanlandığını bilir ve bu çocukların nişanlı olduğu duyurulmuş olur. Nihayet bu çocuklar büyüdükleri zaman birbirleriyle evleneceğini bilir. İlerleyen zaman içerisinde Beşik kertmesiyle nişanlanan çocukların hepsi evlilikle neticelenmediği için bu kültür kalkmaya başlamıştır. Keban ve çevresinde eskilerde yaygın olan bu uygulamaya şimdilerde rastlanmamaktadır. Bunun sebebi de sonradan çıkan bazı olumsuzlukların evliliğe engel teşkil etmesidir¹⁷⁵.

Keban ve çevresinde doğumdan belli bir süre sonra annenin saçları her hangi bir sebep yokken dökülürse bebeğin annesini tanımaya başladığını ve bu yüzden de annenin saçlarının döküldüğüne inanılır¹⁷⁶.

Sağlıklı bir şekilde doğan çocuğu bekleyen süreçlerden bir diğeri de çocuğun dişlerinin çıkmaya başlamasıdır. Genellikle dişi çıkan çocuklar, huysuzlanır, ağlar, elini ağzına koyup damaklarını kaşır; damaklarını kaşımak için ağzına annesinin parmaklarını koyar, bulmuş olduğu her hangi bir şeyle sürekli damağını kaşır. Çocukların ilk çıkan dişi halk arasında “*Diş Hediği*” olarak bilinen bir merasimle kutlanır. Eğer bu merasim yapılmazsa çocuğun dişlerinin geç ve zor çıkacağına inanılır. Keban ve çevresinde diş hediği merasimi şu şekilde yapılır. Çocuğun ilk dişini aileden biri görür ama genellikle bu gizlenir. Dişi ilk gören dayı, amca, nine, dede veya bir başkası olursa, ilk dişi gördüğü için çocuğa hediye alması gerekir. Bundan sonra hediye çocuğa verilirken, hedik denilen buğday haşlaması üzerine; “*ceviz, tuz veya şeker*” dövülerek serpilir. Yakın komşu ve akrabalar davet edilir. Çocuğu güzelce yıkadıktan

¹⁷⁴ K.K., 1, 3, 11, 22, 33.

¹⁷⁵ K.K., 6, 7, 18, 49, 50.

¹⁷⁶ K.K., 3, 8, 9, 22, 30, 31.

sonra, elbiseleri giydirilir; hediyeleri verilir. Davet edilen misafirlere hedikler ikram edilir. Daha sonra tepsi içerisine “*kalem, makas, ayna, tarak, bıçak, çakmak, altın, para, kitap ve Kur’an-ı Kerim*” konur. Çocuk tepsinin içinden hangisini alırsa ileride seçeceği meslek hakkında yorumlar yapılır. Mesela; çocuk kalem alırsa, okuyacağına; makas alırsa, terzi; tarak ve ayna alırsa, berber; bıçak alırsa, kasap; altın ve para alırsa, kuyumcu, tüccar ve zengin; Kur’an-ı Kerim alırsa, din adamı veya dini bütün bir kişi olacağına inanırlar¹⁷⁷.

Keban ve çevresinde konuşma çağına geldiği halde konuşamayan veya kekeme olan çocukların konuşması için öncelikle uzman bir doktora gösterilir; her hangi bir çözüm bulunamazsa devreye halk hekimliği girer. Konuşamayan çocukların yanında Kur’an-ı Kerim’den “*Yasin Suresi*” okunur; çocuk ta Kur’an-ı Kerim’e yakın tutulur, surenin yarısına gelindiğinde Kur’an-ı Kerim aniden kapatılır ve yüksek bir ses çıkarılır. Eğer çocuk çıkan sestten korkup irkilirse dilinin açılacağına veya kekemeliğin sona ereceğine inanılır. Yine konuşma zorluğu çeken çocuklara, güzel sesli kuşların etinden yedirilir ki çocuğun sesi açılsın ve kuş gibi şakıyabilsin. Ayrıca kurban kesilir; eti fakirlere sadaka olarak dağıtılır ve kurbanın dili pişirilerek çocuğa yedirilir ki çocuk konuşabilsin¹⁷⁸.

Keban ve çevresinde konuşamayan çocuklar türbelere, ziyaret yerlerine, şehit mezarlarına ve camilere götürülür; buralarda dua edilir ve adaklarda bulunulur. Ayrıca Nisan ayında yağın yağmurlar temiz bir kaptan toplanır; dualar okunur ve konuşamayan çocuklara içirilir. Burada “*Nisan Yağmuru*”nun tedavi ediciliğine inanılır¹⁷⁹. Konuşma güçlüğü çeken çocuklar için diğer bir uygulama da, çocuğun ailesi cuma günü caminin kapısına bir kilit vururlar; bu kilidi cami imamı veya ağzı dualı birisi açacak olursa çocuklarının dilinde ki düğümün de bu sayede açılacağına inanırlar. Ayrıca konuşamayan çocukların konuşabilmesi için Cuma namazından sonra müezzin, cami anahtarını çocuğun ağzına sokup çıkarır; böylelikle çocuğun dilinin çözüleceğine inanılır¹⁸⁰.

Keban ve çevresinde çocuklarla ilgili diğer inanışlar da şu şekildedir. Kırkı çıkmamış bir bebeğin tırnakları kesilirse o çocuğun hırsız olacağına, küçük çocukların

¹⁷⁷ Ş. Doğan, **Elazığ İli Keban İlçesi Doğum İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**, s. 46.

¹⁷⁸ K.K.,2, 7, 26, 29, 30, 37, 45, 46.

¹⁷⁹ K.K., 1, 4, 8, 14, 41, 59.

¹⁸⁰ Kıyasettin Koçoğlu, **21. Yüzyıl Türkiye’sinde Hurafeler**, D. İ. B. Yay., II. Baskı, Ankara 2009, s. 30.

üzerinden atlanıldığında boylarının kısa olacağına; boyu ölçülen çocuğun cüce kalacağına, yürüyemeyen çocukların ayaklarına ip bağlayarak Cuma namazından sonra ilk çıkan kişiye ip kestirilirse çocuğun yürüyeceğine inanılır¹⁸¹.

Çocuğun ilk saçının çıkması, emeklemeye, yürümeye ve konuşmaya başlaması, gülümsemesi, kendi başına yemek yemesi ve sulu şeyler içmesi hep olay niteliğinde değerlendirilir ve bir takım uygulamalar yapılır. Çocuğun uyurken gülümsemesi, rüyasında melekleri gördüğüne yorumlanır. Yine çocuğun ilk düşürdüğü dişini eline alıp, bacaklarının arasından bakarak arkasına doğru üç defa atmasıyla yeni dişinin daha erken ve güzel çıkacağına inanılır. İlk düşürülen dişler, yenisi çıkana kadar, anne veya baba tarafından saklanır. Çocukların düşen dişleri ulu orta yerlere atılmaz. Böyle yapılırsa çocuğun dişlerinin kötü görünümlü olacağına ve erken düşeceğine inanılır. Küçük çocukların saçlarındaki kıvrım noktalarının sayısı, çocuğun büyüyünce kıvrımların sayısı kadar evlilik yapacağına inanılır. Çocuğun ensesinin ortasında saç uzantısı olursa o çocuğun kıskanç olacağına inanılır. Küçük çocukların attıkları tokat sert olursa o çocukların büyüyünce dul kimselerle evleneceğine inanılır¹⁸².

Keban ve çevresinde çocukların vücut yapılarına bakılıp kendileriyle ilgili bazı özelliklerin olacağına inanılır. Başı büyük olan çocukların zeki, küçük olanların ise aklının az olduğuna inanılır. Alnı dar olan çocukların sıkıntılı, alnı enli olanların kötü huylu olacağına inanılır. Kulağı büyük olanın tembel olacağına, küçük kulaklı kimselerin yalancı olacağına; kaşlarının ucu ince olanların fitneci, kaşlarının kılları çok olanların üzüntü çekeceğine; kaşlarının arası açık olanların iyi, kaşları çatma olanların, yalancı olacağına inanılır. Kara gözlülerin itaatkâr olacağına, mavi gözlü olanların nazar ettiğine inanılır. Burnu uzun olanların şehvete düşkün, burnu kısa olanların korkak olduğuna inanılır. Büyük ağızlı olan çocukların cesur, küçük ağızlı olanların korkak olacağına inanılır¹⁸³.

Keban ve çevresinde eskilerde, anne ve babalar çocuklarını büyüklerin yanında sevmemezlerdi; bunun sebebi de büyüklere saygısızlık olarak kabul edilmesiydi. Bu uygulamaya bazı ailelerde halen karşılaşılmaktadır. Genel itibariyle uygulamadan kalkmıştır.

¹⁸¹ K.K., 1, 2, 8, 16, 21, 29, 67, 68.

¹⁸² K.K., 4, 7, 13, 20, 23, 41, 45, 48, 56.

¹⁸³ K.K., 14, 15, 20, 21, 23, 47.

1.1.2. Doğum İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

İnsan hayatının başlangıcı olan doğum, içerisinde barındırdığı olağanüstülükler, zorluklar, korkular, ümitler ve çeşitli inanışlarıyla, geçmişin günümüze aktarılmasında önemli bir geçiş dönemidir. Bugün doğum olayı ile ilgili yaşatılan ve insanların hatıralarında kalan inanışlar, insanların zaman içerisinde karşılaşmış olduğu din, inanç, kültür, akım ve sistemlerden etkilendiğini ve bunlara kendilerinden de bir şeyler katarak geliştirdiklerini görüyoruz.

Keban ve çevresinde ailelerin hayırlı bir çocuk sahibi olabilmek için Allah'a dua etmeleri; insanı yaratanın, doğumuna vesile olanın ve yaşamasına izin verenin yüce Allah olduğu inancı İslami gelenekle alakalıdır. Ayrıca çocuk, bir evin neşesi, anne ve babanın teselli kaynağıdır. Çocuğu olmayan bir aile, geleceğine umutla bakıp şevkle çalışamaz. Nitekim Hz. Zekeriyya (a.s.), neslinin devamı için Allah (c.c.)'a şu duada bulunmuştur: *“Doğrusu ben, arkamdan iş başına geçecek olanlardan endişe ediyorum. Karım da kısırdır. Tarafından bana bir veli (oğul) ver ki, bana varis olsun. Rabbim, onu rızana lââyık kı!”*¹⁸⁴. Yine kimi insanların kısır olarak yaratıldığı, hamile kadının doğuracağı çocuğun cinsiyetinin erkek veya kız; sağlıklı veya hasta; tek veya çift olduğunu belirleyen Allah olduğuna inanır. Bununla ilgili olarak, *“Yahut hem kız hem erkek çocuk verir, dilediğini de kısır kılar. O, bilendir, her şeye Kadir'dir”*¹⁸⁵ buyrulmuştur. Konuyla alakalı olarak yine ilgili ayette: *“Onun bilgisi olmadan ne bir dişi hamile olur, ne de doğurur”*¹⁸⁶ buyrulmuştur. Yine çocuğun anne rahmine girmesi, doğumu, yaşaması ve sağlıklı bir şekilde ergenliğe ermesi zorlu bir süreçtir. Bununla ilgili olarak *Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri'nin “Marifetname”* isimli eserinde şöyle geçmektedir. *“Bin damla meniden ancak bir damlası rahme düşer. Rahme düşen spermelerden binde biri çocuk olarak doğar. Doğanlardan binde biri yaşar. Yaşayanların binde biri akıl baliğ olur”*.

Kimi insanların da kısırlığının sonradan giderildiğiyle ilgili olarak: *“Ey Rabbim, dedi, benim nasıl oğlum olabilir? Bana ihtiyarlık gelip çatmış, karım ise kısırken?”* Buyurdu ki *“Öyledir, Allah dilediğini yapar”*¹⁸⁷ buyrulmuştur. Yine *“İhtiyarlığına rağmen kendisine Allah'ın iki çocuk vermesi karşısında Hz. İbrahim (a.s.) şu duayı*

¹⁸⁴ Meryem, 5, 6.

¹⁸⁵ Şûra, 50.

¹⁸⁶ Fatır, 11.

¹⁸⁷ Âl-i İmran, 40.

yapmıştır: “İhtiyarlığuma rağmen bana İsmail’i ve İshak’ı bahşeden Allah’a hamd olsun. Doğrusu Rabbim duaları işitendir” buyrulmuştur¹⁸⁸.

Başlangıçta Türkler, üreme, üremeyi sağlama ve çocukları koruma görevinin “Umay”a¹⁸⁹ verildiğine inanmışlardır. Bu inanış “Umayka tapınsa oğul bulur” atasözündeki ifadesiyle, birisi ona hizmet eder ve hürmet gösterirse evlat sahibi olur şeklindedir¹⁹⁰. Burada Umay’a hürmet gösterme, yerini İslamileşerek Allah’a dua etmeye dönüşmüştür.

Keban ve çevresinde yapmış olduğumuz çalışmalarda doğumla ilgili olarak, ailenin, “ocak, baba ocağı” ; çocuğun da “çocuk, ailede ocağı tütürür” gibi ifadelerle kutsanması, başlangıçtaki Türk inançlarından kaynaklanan ve ailenin sürekliliğini sağlayan çocuğun önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca ailenin “ocak”la bağdaştırılması, eski Türklerdeki “demir”e verilen değerle ilgilidir. Ocağın kutsallaştırılması da ateşten gelmektedir. Dört asli unsurdan biri olan ateş, arıtıcı, ısıtıcı ve kötülüklerden uzaklaştırandır¹⁹¹. Eski Türklerde demir, Tanrı tarafından gökten indirilen, ruhu olduğuna inanılan ve kötü ruhları kovduğuna inanılan kutsal bir madendir. Bundan dolayı Türkler demirin koruyuculuk ve kurtarıcılık unsurunun olduğuna inanmışlardır¹⁹².

Çocuğu olmayan çiftlerin ulu ve bilge kişilerin türbe ve mezarlarını ziyaret etme, taş yapıştırma, buğday serpmeye, kutsal kabul edilen ağaçlara nezir olarak renkli iplik ve çaputlar bağlama¹⁹³, ziyaret edilen delikli taşlara, kutlu pınar başlarına ve tepebaşlarına; “para, şeker, ekmek, meyve ve çamaşır” gibi nesnelere bıraktıkları görülür. Yine nazardan koruyacağı inancı ile çocukların omuzlarına; “kespiik, muska, mavi boncuk veya nazarlık” sayılabilecek figürleri asma gibi “saçı” ile ilişkili inanışların, yine başlangıçtaki Türk inançlarının bir bakiyesi olan, saçta saçma pratiklerine rastlanılmıştır. Nitekim gelin, erkek evine getirildiği zaman, gelinin kaynanası tarafından, gelinin ve damadın başına “buğday, para, dari¹⁹⁴, şeker, leblebi,

¹⁸⁸ İbrahim, 39.

¹⁸⁹ Umay: Kadın, ana ve çocuklarla ilgili tanrıça ya da ruha verilen isim. Bkz. Esat Korkmaz, **a.g.e.**, s. 154.

¹⁹⁰ Y. Kalafat, **a.g.e.**, s. 120.

¹⁹¹ S.V.Örnek, **Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançlar ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki**, Ankara 1966, s. 115.

¹⁹² Sami Kılıç, “Çocuk Sahibi Olmak İçin Dinsel-Sihirsel Bir Uygulama: Irkatma Ocağı (Takmak Köyü- Elif İskeçe Örneği)”, s. 305.

¹⁹³ Harun Güngör, “Eski Türk Dini”, **Yaşayan Dünya Dinleri**, I. Baskı, Ankara 2007, s. 535.

¹⁹⁴ Dari: Taneleri ufak olan mısır türü. Mehmet Aydın, **Dinler Tarihine Giriş**, IV Baskı, Konya 2008, s. 80 W. Radloff, **a.g.e.**, s. 316.

kuru üzüm, badem, elma” vb. nesnelere oluşan saçığı, uğur, bolluk ve bereket getirmesi inancı ile gelinin başına serper¹⁹⁵. Burada saçığı olarak serpilene nesnelere, eski Türk inançlarında, “*Gök Tanrı*”ya, ata ruhlarına¹⁹⁶ ve “*yer-su*” iyelerine sunulan kansız kurbanların¹⁹⁷ izlerini taşımaktadır.

Yine Keban ve çevresinde düğün evinde parçalanan, damat tarafından gelinin kafasına atılan elma, saçığı olarak serpilene darı ve buğday unsuru; doğuma ve çoğalmaya bağlı bir motif olarak Manas Destanı’nda da tespit edilmiştir; ayrıca halk arasında evlenen çiftler, bekâr olan gençlere “*darısı sizin başınıza*” diyerek temennide bulunurlar. Çakıp (Yakup) Han, hatunlarının kısırlığından yakılarak büyük hatunu “*Çıyırdı*”ya; “Mezarlı yerleri, yatırları ziyaret edip elma ağaçlarının olduğu kutlu yerlerde yuvarlanmadığından” söz etmiştir¹⁹⁸. R. Araz’ın naklettiğine göre, Elma bu özellikleri ile Tevrat’ta; “*Düaim-Aşk elmaları*” adı ile bahsedilmektedir. Elmanın bu özelliği sadece milletimize has olmayıp, bütün milletlerde görülmektedir¹⁹⁹. Yine eski Türk inançlarıyla alakalı olarak “Çocuğu olmayan Yakut kadınları mukaddes bir ağacın dibinde, ak boz at derisi üzerinde, “*yer sahibi*” ne yalvarırlar, ağlaya sızlaya dua ederler. Bu duadan sonra çocuk sahibi olanlar bunun tanrıdan, yer ağaç ruhlarından verildiğine inanırlar”²⁰⁰.

Yine çocuğu olmayan kadınların yapmış olduğu uygulamalardan biri de yatır ve türbe ziyaretleridir. Bu yerlere giden kadınlar, dua eder ve kurban keserler. Çocukları olduktan sonra da bu yerlerde kurban keserler ve insanlara ziyafet verirler. Kurban ibadeti birçok inanç sistemlerinde olduğu gibi, Anadolu’nun çoğu yerinde de görülmektedir. Buradaki kanlı kurbanın tarihin derinliklerindeki “*Eski çağ uygarlıklarında, ilkel kabilelerde, Animizm ve totemizmde, Eski Mezopotamya, Mısır, Hint, İran*”²⁰¹, *Çin uygarlıklarında, Hitit ve Eski Türklerde*²⁰² çeşitli sebeplerden dolayı kutsal sayılan güce sunulduğunu görüyoruz. Ayrıca günümüzde ki kurban ibadetinin özde İslam diniyle bağlantısı söz konusudur. “Türklerin Müslüman olmadan

¹⁹⁵ İ. Sunguroğlu, **Harput Yollarında IV**, İstanbul 1998, s. 32.

¹⁹⁶ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yay. Ankara 2002, s. 79-82; Ü. Günay-H. Güngör, **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, s. 80.

¹⁹⁷ E. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 102; W. Radloff, **a.g.e.**, s. 315; R. Araz, **a.g.e.**, s. 112.

¹⁹⁸ Abdulkadir İnan, **Manas Destanı**, Ankara 1985, s.14.

¹⁹⁹ R. Araz, **a.g.e.**, s. 91.

²⁰⁰ W. Radloff, **a.g.e.**, s.360.

²⁰¹ Ugo Bianchi, **Dinler Tarihi Araştırma Yöntemleri**, Çev. Mustafa Ünal, Kayseri 1999, s. 58.

²⁰² Selahaddin Bekki, “**Türk Mitolojisinde Kurban**”, A. Ü. Sos. Bil. Enst. Halk Bilimi, Akademik Araştırmalar. Yıl I, Sayı III, Kış 1996, s. 16-28; Altun Armutak, “**Eskiçağ Uygarlıklarında Kurban Edilen Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme**”, İ.Ü. Vet. Fak. Morfoloji Anabilim Dalı Vet. Hek. Tar. ve Deontoloji Bilim Dalı, 34850, Avcılar- İstanbul.

önce de kutsal kabul edilen yer ve zamanlarda kurban kestikleri, tıgladıkları veya “*Iduk*” adı altında hayvanları kırlara başıboş bıraktıkları, bu hayvanların yünlerini kırkmadıkları, sütünü sağmadıkları, hatta üzerine hiçbir şey yüklemedikleri bilinmekle birlikte, kurban terimi yerine hangi kelimeyi kullandıkları tespit edilememiştir”. Gagauzların İslam öncesi Türk kültür unsurlarından biri olan “*Iduk*” kurbanını “*Allahlık*” adı altında devam ettirdikleri görülmektedir. “*Allahlık*” adı verilen kurbanlar olağanüstü hallerde kesilir ve bütün köylü davet edilerek ziyafet verilir²⁰³.

Keban ve çevresinde çocuğu olmayan kadınların kırkı çıkarılırken suyla banyo yapmaları; şifalı olduğuna inanılan kaplıcalara gitme; şifalı suların içme eski Türk inançlarından “*su*” iyesiyle ilişkilidir. Su Türklerin dini tarihi içerisinde temizlik ve safiyet unsuru olmuştur²⁰⁴. Şifa, uğur, bolluk ve bereket getireceği inancıyla “*Nisan yağmuru*”ndan toplanan sudan içme ve banyo yapma gibi hususlar, özde Hz. Muhammed’le ilişkilendirilen ve halkbilimi alanında kaleme alınmış olan bazı eserlerde: Hz. Muhammed’in “*nisan yağmurunda başına yağmur damlalarının değmesi için açtığı*” ve “*sen benden sonra geldin ya mübarek*” dediği ifadesi geçmektedir²⁰⁵.

Üzerinde durulması gereken bir husus ta çocuğu olmayan, hasta olan, kırklı kadınların ve hasta çocukların hocaya okutulmasıdır. Gerek Keban ve çevresinde gerekse de Anadolu’nun birçok yerinde *Eski Türk Dini*’nin kalıcı izlerinden olan, hastalıklar ve başka amaçlarla hocalara başvurma geleneğidir. Bu gelenek içerisinde eski Türk kamlarının dini-sihri birçok uygulamalarını Türklerin İslam’ı kabulü ile birlikte İslami motiflere bezeyerek meşrulaştırmışlardır. Gagauz Türklerinde “*ba-bu*” (yaşlı kadın)lara okunma âdeti eski Türk kamlarının yukarıda sözü edilen uygulamalarının devamının bir başka örneğini oluşturmaktadır²⁰⁶.

Çocuğu olmayan kadınların başvurduğu yöntemlerden birisi de “*Kırklı Taşı*” denilen yere gidip banyo yapmaları, buradaki delik taştan geçmeleri ve sürtünmeleri, “*Karcıgık Ziyareti*”nde bulunan delikli taştan geçmeleri ve “*Seyyid Ocağı Ziyareti*”nde bulunan yuvarlak taşı vücutlarına sürmeleri gibi hususlar, kutsal sayılan bir takım taşların doğumla ilgili âdetlerde, kısır kadınlara doğurganlık gücü verdiği inancıyla alakalıdır²⁰⁷.

²⁰³ Harun Güngör, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, II. Baskı, İstanbul 2008, s. 194,197.

²⁰⁴ Ü. Günay-H. Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, s. 77.

²⁰⁵ S. Kılıç, *a.g.e.*, s. 93.

²⁰⁶ H. Güngör, *a.g.e.*, s. 107.

²⁰⁷ S.V.Örnek, *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul 1971, s. 101.

Hamile kadınların karanlık çöktükten sonra tek başlarına dışarıya çıkmalarının uygun görülmemesi hususu da İslam inancıyla alakalıdır. Bununla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v): “*Akşam olduğunda veya gece karanlığında çocuklarınızı dışarı salmayınız. Şeytanlar bu vakitte ortalığa yayılırlar*”²⁰⁸ buyurmuştur.

Çocuğu yaşamayanların çocuğun muhafazası için aldıkları tedbirler gerek İslam öncesi ve sonrası Türklerde ayındır. “Yakutlar, aileye musallat olan ölüm ruhunu aldatmak için çocuğu komşulardan birine satarlar”. “Çocuğu yaşamayan Başkurtlar da, Müslüman oldukları halde, ölüm meleğini şaşırtmaya çalışırlar”. Çocuk doğduğu gibi, ebe çocuğu eline alıp dışarı çıkar. Birkaç ev dolaştıktan sonra ebe babasının evinden seslenir: “Yabancı ülkeden bir çocuk getirdim, satın alan var mı?” der. Pazarlık başlar. Çocuk ağırlığında demir verilip satın alınır. Çocuğa: “*Demir*” ya da “*satılmış*” gibi isimler verirler”. Çocuğun yaşamasını sağlamak için “*Yaşar, Ölmez, Dursun*” gibi adlar verildiği gibi, “*İtalmas, Domuzbay*” gibi kötü adlar da verilirdi²⁰⁹. Tuba Türkleri, çocuğun doğumunu müteakip onu, büyükçe bir kazanın altına saklayarak yanına, “*Ak Eren*” adı verilen “*Ongon*”u ve arpa unundan hazırlanmış sembolik bir bebeği bırakırlardı. Kamlar aracılığıyla yapılan bu ayin ve merasim sırasında sembolik bebeğin karnı yarılr; parçalanır ve toprağa gömülürdü. Bu tören sırasında anne ve baba, çocukları gerçekten ölmüş gibi ağlaşırlardı. Bununla çocuğa hastalık veren veya onun ruhunu alarak ölümüne sebep olan şerir ruhların aldatıldığına, şaşırtıldığına inanılırdı²¹⁰. Eski Türk inançlarının kalıntıları olan bu vb. uygulamalara Keban ve çevresinde de rastlamaktayız. İnsanlar tarihin her devrinde çocuklarını korumak için bazı ritüeller geliştirmiş ve inaniş haline getirmişlerdir.

Ad koyma insanın tarih sahnesine çıktığı Hz. *Âdem* (a.s) ile başlamaktadır. Zira isimlerin ilk defa Allah tarafından öğretildiği Kur’an-ı Kerim’de zikredilmektedir. Eski Türkler İslam’dan önce çocuklarına, çocukluk ve gençlik dönemlerinde olmak üzere iki safhada isim verilirdi. Çocuğa doğumdan sonra hemen isim verilmez, bir yaşına kadar beklenirdi. Türklerde çocuğa ad verilirken “*Toy*” (büyük bir şölen) yapılır ve en yaşlı kişi çocuğa ismini verirdi. Gençlikte ise adı konulacak kişinin kahramanlık göstermesi gerekir. Bu durum *Dede Korkut Kitabı*’nda, “*Bir oğlan baş kesmese kan dökmese ad komazlardı*”²¹¹ diye anlatılmıştır. İslam’da ise çocuğa isim doğumun birinci gününden

²⁰⁸ Sahih-i Buhari, **Muhtasarı Tecrid-i Sarih**, Çev. Abdullah Feyzi Kocaer, C. II, İstanbul 2004, s. 477.

²⁰⁹ W. Radloff, **a.g.e.**, s. 369-370.

²¹⁰ A. İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara 1972, s. 174; W. Radloff, **a.g.e.**, s. 369.

²¹¹ Ö. Aras, **a.g.e.**, s. 332.

yedinci gününe kadar konmaktadır. Çocuğa isim genellikle bazı ritüellerle ve baba tarafından verilirdi. Çocuğa isim seçilirken çok titiz davranılır. Bununla ilgili olarak çocuğa isim verilirken halkın önemle üzerinde durduğu Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) "*Sizler kıyamet günü isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız, öyleyse isimlerinizi güzel yapın*"²¹². Hadis'i Şerif'ine binaen Kebanlılar çocuklarına güzel isim vermenin bir görev ve hak olduğuna inanırlar. Bu vb. uygulamalar insanların çocuklarına isim verirken eski Türk'lerdeki bazı inanışları İslam'la yoğurmaları sonucunda yaşattıkları görülmektedir.

Sarılık tedavisinde, çocuğa sarı tülbent örtülmesi, altın madeninden yapılmış bir takının suya atılıp bu su ile çocuğa banyo yaptırılması, "*Sarılık mezarı*"na haşlanmış olan yumurtanın sarısının gömülmesi, çocuğun alnına, kulağının arkasına ve topuğuna sarılık ocağındaki kişi tarafından kesici bir aletle, kan akıttırılması ve çocuğun alnına sürülmesi gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Sarılığı, aralarında renk yönünden sempatik bir bağıntı olan sarı bir şeyle tedavi etmek mümkündür. Dolayısıyla "*Similia Similibus Curantur*"²¹³ kuralı gereği, "*eşya ile evrenin güçleri arasında gizli bir sempati bağı olduğu düşüncesi, insanı bir benzerlik görüşüne yaklaştırmış*"²¹⁴ ve böyle bir tedavi şekli geliştirmişlerdir.

Yine Kazak ve Kırgız Türkleri arasında, çocukların kötü ruhlardan; nazar değmesinden korumak için çocuklara "*Satılmış, Satık, Satuk, Satılğan*" gibi adların yanı sıra; "*it, köpek*" gibi hayvan; "*Taştan, Kaya, Çelik, Demir*" gibi isimlerin konmasıyla da, çocukların sağlam yapılı ve hastaliksız olacakları inanışı mevcuttur. Bu tür çocukların, belirlenen süre içinde uzun süren bir hastalığa yakalanmaları halinde ise adları değiştirilerek özellik arz eden adlar takılır. Bu pratikler Başkurt, Kırgız, Kıpçak, ve Kazak Türklerinde de tespit edilmiştir²¹⁵.

Keban ve çevresinde nazar tedavisinde kullanılan "*tuz, su, kurşun, demir ve ateş*" gibi unsurlar bazı din ve inanç sistemlerinde ön plana çıkmaktadır. Eski Türklerde *demir*²¹⁶, *ateş* ve *su*²¹⁷ önemli bir yer tutar. Yörede uygulanan kurşun dökme ve tuz çevirme gibi ritüellerde kullanılan kurşunun ateşte eritilip suya bırakılması neticesinde

²¹² İbrahim Canan, **Kütüb-i Sitte(Hadis Ansiklopedisi)**, Akçağ Yay. İstanbul Trs. C. I., s. 279.

²¹³ *Similia Similibus Curantur*: Bir şey ancak benzeriyle tedavi edilir. Bkz. S.V.Örnek, **Sivas ve Çevresinde Hayatın...**, s. 106.

²¹⁴ S.V.Örnek, **Sivas ve Çevresinde Hayatın...**, s. 106.

²¹⁵ A. İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 174, 175.

²¹⁶ A. İnan, **Eski Türk Dini**, s. 132.

²¹⁷ Ü. Günay-H. Güngör, **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, s. 77.

hastalıkların tedavi edilmesi inancı; demir, ateş ve suyun kutsallığına ait başlangıçtaki inançlarla, dolayısıyla “*koruyucu ruh*” inancıyla bütünleşmektedir²¹⁸.

Keban ve çevresinde nazara karşı korunma ve nazar tedavisiyle ilgili olarak, karşılaştığımız bazı insanların üzerlerinde muska taşımalarıdır. Muska ile ilgili olarak; “*Ubeyd Bin Rifaa Ez-Züraki*’den rivayet edilmiştir: “*Umeyys’in kızı Esma*” “*Ya Resulallah*” Dedi, “*Cafer’in çocuklarına çabuk nazar değiyor; onlar için muska yaptırayım mı?*” Resul-i Ekrem “*evet*” buyurdu²¹⁹. Ayrıca muska ile ilgili inançlar VII-XIV. asırlarda Budizm ve Maniheizm dinlerine mensup Türk zümrelerinde, Budist Uygurlarda ve Türkistan Türklerinde de tespit edilmiştir²²⁰. Türk topluluklarında her türlü kötülükten koruması amacıyla muska kullanılır²²¹. Bununla ilgili olarak; Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) Buhari’de geçen bir Hadis’i Şerifte: “*Nazar haktır*”²²² buyurmuştur. Yine Kur’an-ı Kerimde, Hz. Yakub (a.s.)’un oğullarını nazardan korumak için Mısır’a girerken farklı kapılardan girmelerini istemiş ve şöyle dediği anlatılmaktadır: “*Ey oğullarım! Bir kapıdan (Mısır’a) girmeyin; ayrı ayrı kapılardan girin. Ama ben Allah’tan hiçbir şeyi sizin için savamam. Çünkü hüküm Allah’tan başkasının değildir. Onun için ben yalnız O’na tevekkül ettim. Tevekkül edenler yalnız O’na tevekkül etsinler*”²²³.

Yine nazar olduğuna inanılan kimselerin üzerine dua okunması İslam’i inanışlarla ilgilidir. Zira İbni Abbas (r.a) ’dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin küçükken nazar değmemeleri için aşağıdaki duayı okurdu. Bir rivayete göre Hz. İbrahim de oğulları İsmail ve İshak’a nazara gelmemeleri için aynı duayı okurdu. Adı geçen dua şudur: “*Üzükümâ bi kelimâtillâhi’tâmmeti min külli şeytanin ve hammetin ve min küli aynin lâmmetin*” . Nazar değmemesi için insanlara ve hayvanlara yedi defa okunan duanın mealı şudur: “*Her şeytan’dan ve zararlı yaratıktan ve göz değmesinden Allah’u Teâlâ’nın eksiksiz kelimelerine sığınırım*”²²⁴.

²¹⁸ R. Araz, **a.g.e.**, s. 178.

²¹⁹ Bkz. Tirmizi, Ebu İshak Muhammed b. İsa, **Sünen-i Tirmizi Tercemesi**, Çağrı Yay. C., III. İstanbul 1992, s. 445.

²²⁰ R. Araz, **a.g.e.**, s. 176.

²²¹ Ali Selçuk, **Tahtacılar**, İstanbul 2004, s. 156.

²²² İsmail Karagöz, **Dualar**, D.İ.B. Yay. (III. Baskı) Ankara 2011, s. 288.

²²³ Yusuf, 67.

²²⁴ Abdullah Karakuş-Yunus Sağlam, **Resulullah’ın Dilinden Tercümeli ve İzahlı Tam Dua Kitabı**, İstanbul 2008. s. 156.

Yine nazardan korunmak için Kalem suresinin 51 ve 52. ayetleri okunur. Mealen: “*Ve gerçek, o küfredenler o zikri işittikleri vakit az daha seni gözleriyle kaydıracaklardı; bir de durmuşlar “O her halde bir mecnun!” diyorlar; Halbuki o (Kur’an) halis bir zikirdir, bütün (akıl ve idraki olan) âlemler için!*”²²⁵. Ayetlerden de anlaşıldığı kadarıyla nazarın psikolojik temelinde kıskançlık ve haset duygularının yattığı görülmektedir²²⁶.

Keban ve çevresinde insanların nazardan korumak için kullandıkları “*Maşallah*” ifadesi özde İslam dini ile ilişkilidir. Kavramının dilimizdeki karşılığı ise, “Allah’ın dilediği şey veya Allah’ın dilemesi” demektir. Dilimizde bu kavramın başka bir biçimi de kullanılmaktadır. Bu da Allah dilerse manasındadır. “*Maşallah*”, Allah’ın istediği gibi; Allah nazarından saklasın, ne güzel gibi manalara da gelmektedir. Bununla birlikte, maşallah, hayret ve memnurluk da ifade etmektedir. Konuyla ilgili bir ayette, verimli ve son derece göz alıcı bir bahçeye sahip olan Allah’a şükretmeyen, “maşallah” demeyen; neticede tüm serveti helak olan nankör bir insandan bahsederken, ona nasihat eden mü’min bir kişinin şu sözlerine yer verilmektedir²²⁷. “Kendi başına girdiğin zaman: “*Maşallah*”, “*Bu Allah’tandır, benim kuvvetim değil, Allah’ın kuvveti ile olmuştur*”. *deseysin ya!*”²²⁸

Yine yöre halkı tarafından nazarı önlemek için uygulanan “*kara sürme*” işlemine İslam’i gelenekte de rastlamaktayız. İmam Begavî’nin nakline göre Hz. Osman yakışıklı bir oğlan görünce, sahiplerine çocuğa göz değmemesi için yüzünü biraz karartarak çirkinleştirmelerini tavsiye etmiştir²²⁹.

Günümüz Türkiye’inde ve bilhassa da yörede karşılaşılan nazar tedavisi ve nazardan korunma için başvurulan pratikler; kurtağzı bağlama, çocukların ağlamasını kesmek, kutsal kabul edilen ağaçlara çaput bağlamak ve hatta albastı... vb. uygulamalar, Orta Asya Şamanlığı içerisinde de görülmektedir²³⁰.

Nazar tedavisi için yapılan tuz gezdirme sırasında ocaklı kadının, etraftaki kadınların ve nazar olduğuna inanılan kişinin esnemesi nazarla ifade edilir. Bununla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v) “*Esnemek şeytandandır*” buyurmuştur. Buna göre

²²⁵ Kalem, 51, 52.

²²⁶ S. V. Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatı Çeşitli...*, s. 73.

²²⁷ İsmail Karagöz, *Dualar*, D.İ.B. Yay., Ankara 2011, s. 290.

²²⁸ Kehf, 39.

²²⁹ İ. Canan, *a.g.e.*, C. VII., s. 372.

²³⁰ H. Güngör, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, s. 107.

nazarla, şeytan arasında bir ilişkinin var olduğu; zira nazar da şeytan da insanı esnetmektedir²³¹.

Keban ve çevresinde tespit ettiğimiz ve loğusa kadınlara zarar verdiği inanan “*Albastı* ve *Karabasan*”ın Anadolu’nun birçok yerinde benzer şekillerde görülmesiyle birlikte; hemen hemen bütün Türk topluluklarında da görülmektedir. Albastı’dan korunmak için yapılan uygulamalarda biraz farklılık gözükse de öz itibarıyla benzerliklere rastlanmaktadır. Türk dünyasındaki toplulukları incelediğimizde bunu daha iyi görmekteyiz. “Gagauzlar, dev şeklinde tasavvur ettikleri Albastı’nın varlığına da inanmaktadırlar. Albastı kötü ruhlu bir devdir. Loğusalara zarar verir, onları öldürebilir. Bunun için Loğusaları albastının kötülüklerinden korumak gerekir. Gagauzlar Loğusayı Albastının şerrinden korumak için ona, doğumdan üç gün önce ve üç gün sonra rakı verirler. Akşamları Loğusanın yatak odasının kapısı önüne kor haline gelmiş ateş konulur. Zira bütün Türk boylarında olduğu gibi ateş, hastaları kötü ruhların etkisinden korur”. Yine Gagauzlar, kadın doğum yaptığında onu kötü ruhların etkisinden korumak amacıyla loğusanın yastığının altına makas koymakta, odada süpürge bulundurmakta ve kırk gün mum yakmaktaydılar²³². Buradaki makas figürüyle yöredeki iğne ve çuvaldız figürünün demirden yapılmış olması ve delici olması benzerlik göstermektedir. Kırgız-Kazaklar Albastı’yı, “*tilki* veya *keçi*” şeklinde; Kazan Türkleri, kötü bir ruh olarak; Özbekler, pejmürde, dağınık saçlı bir koca-karı şeklinde tasavvur etmişlerdir²³³. Burada Albastı’nın kötü bir ruh olduğu, loğusa kadına zarar verdiği ve hatta loğusa kadını öldürdüğü inancı yöreyle benzerlik göstermekte; “*Alkarası*, *Albastı*”nın şekli itibarıyla hayvana, deve ve koca-karıya benzetilmesi gibi durumlar biraz farklılıklar göstermektedir. Eski Türk inançlarında, hayatta iken kötülükleri ağır bastığı için körmösler zümresine dâhil olan ata ruhlarının, yeryüzünde yaşadıkları ve her fırsatta kişioğluna zarar verdikleri bilinmektedir²³⁴.

Çocukların beşikteyken nişanlandırılması geleneği eski Türk inanışlarıyla alakalı bir durumdur. Beşik kertme inancı Oğuzlarda da mevcuttu²³⁵. Eski Türk inanışlarında “*demir*” (bıçak) koruyucu ve kurtarıcı, “*beşik*” (ağaç) ise besleyici ruhları temsil etmektedir²³⁶.

²³¹ Sahih-i Buhari, **Muhtasarı Tecrid-i Sarih**, Çev. Abdullah Feyzi Kocaer, C. I, İstanbul 2004, s. 479.

²³² H. Güngör, **Türk Bodun Bilimi Araştırmaları**, s. 190, 201.

²³³ Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm/ Materyeller ve Araştırmalar**, s. 169-171.

²³⁴ A. İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, s. 96.

²³⁵ A. İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara 1987, s. 329.

²³⁶ R. Araz, **a.g.e.**, s. 102.

1.2. Sünnet İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

1.2.1. Sünnet ile İlgili İnanışlar

Sünnet, İslam'da ve Yahudilik gibi bazı dinlerde erkek çocukların erkeklik organlarının ön derisinden bir kısmın, Allah'la yapılan ahdin bir işareti ve Hz. İbrahim'in konuyla ilgili davranışının tekrarlanması olarak kesilmesidir²³⁷. Sünnet olmak insanın fitratından kaynaklanmaktadır. Peygamber Efendimiz Buhari'de geçen bir Hadisi Şeriflerinde “*Sünnet olmayı, doğuştan insan ruhuna yakışan bir husus*” olarak zikretmiştir²³⁸.

Müslüman bir anne ve babanın çocuklarına karşı görevleri arasında doğduktan sonra güzel bir ad vermek, daha sonrada erkek çocuğun doğumunu takip eden yedinci günden on üç yaşına kadar geçen süre zarfında çocuğu sünnet ettirmesi yer almaktadır. Bu süre zarfında sünnet olmayan veya imkân bulamayan kimseye Keban ve çevresinde “*sünnetsiz*” veya “*sünnetsiz gavur*” gibi yakıştırmalar söz konusudur²³⁹.

Kirve, sünnet edilen her erkek çocuğun bir nevi sağdıcı, çocukları sünnet ettiren, çocuğun sünnetine yardım eden, sünnet sırasında çocuğu kucağına alıp sakinleştiren, acıdan dolayı çırpınmasına engel olan ve sünnet işini yöneten olduğu için sünnet olan çocuk ve ailesiyle duygusal anlamda bir yakınlık ve dostluk kurar. Çocuk büyüyüp evleninceye kadar ve evlendikten sonra da her zaman kendisine güvenilir. Amca ve dayı gibi kendisine hürmet edilir ve sözünden hiç çıkılmaz²⁴⁰. Kirvelik bağı aileler arasında kutsal kabul edilen, değeri hiçbir şeyle ifade edilemeyen bir dostluğun kurulmasına vesile olan, kan bağından da önemli bir kurumdur. Kirvelik babadan oğla geçen bir sistem olduğu için kirve seçilen kişinin bütün ailesi kirve sayılır. Kirveler arasında çok önemli bir problem çıkmadığı sürece kirvelik devam eder ve aradaki bağ koparılmaz. Kirvelik nesilden nesile geçen bir durum olduğu için aileler, bazen kaç soy önceden kirve olduklarını bile bilmezler. Kirve sözcüğü sünnet ile bağlantılı olduğuna göre, onun Kürtçede erkeğin cinsel organının adı olan “*kir*” ya da “*kır*” sözcüğü ile bağlantısı olduğu yönünde değerlendirmeler mevcuttur²⁴¹.

Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Keban ve çevresinde de sünnet yapılmadan önce, çocuğun kirvesi seçilir. Genellikle daha önceden kirvelik bağı olan, çok yakın akrabadan; amca ve dayı olmamak şartıyla dost ve yakınlar, komşular,

²³⁷ Ş. Gündüz, **a.g.e.**, s. 349.

²³⁸ İ. Canan, **a.g.e.**, C. VII., s. 33.

²³⁹ K.K., 4, 5, 13, 20, 21, 37, 65, 71, 73.

²⁴⁰ S. V. Örnek, **Geleneksel Kültürümüzde Çocuk**, s. 217.

²⁴¹ Munzur Çem, **Dersim Merkezli Kürt Aleviliği**, İstanbul 2009, s. 71.

çocuğun istemesiyle veya kirve adayı olacak kişinin özel isteğiyle, sevilen bir kişi kirvelik için seçilir. Sünnet edilecek çocuk tek olursa bir kirve, daha çok çocuk olursa her bir çocuk için ayrı kirveler seçilir, bazen de aileler sünnet edilecek bütün çocukları için tek kirve de seçerler. Genellikle kirvenin kim olacağına çocuğun babası karar verir; bazen de aile büyüklerinin önerdiği bir kişi kirvelik için seçilebilir²⁴².

Kirvelik yapacak kişi üzerinde uzlaşa sağlandıktan sonra, kirve olacak kişiye haber salınır. Kirvelik bir onur ve itibar meselesi olduğu için reddedilmez, hemen kabul edilir. Eğer kirvelik kabul edilirse; çocuğun ailesi çocukla beraber çeşitli hediyelerle kirvenin evine ziyarete giderler. Bu ziyarette götürülen hediyeler genellikle; koç ya da kuzu, elbise, yiyecek ve çeşitli hediyeleklerden oluşur. Aileler aralarında konuşur, çocuk kirvesiyle tanışırılır, daha sonrada uygun bir tarihte sünnet için karar alınır. Keban ve çevresinde sünnet edilecek çocuklar eğer okula gidiyorlarsa sünnet düğünü için yaz ve sonbahar mevsimi tercih edilir²⁴³.

Sünnetin tarihi belli olunca; sünneti yapacak olan aile kendi eş-dost ve akrabalarına davetiye gönderir; kirve olan şahıs ta kendi akrabalarını sünnete davet eder. Sünnet merasimi geçmiş dönemlerde genellikle sünnet olacak çocuğun evinde yapılırdı. Günümüzde ise köyde yaşayan ailelerle durumu normal olan aileler yine kendi evlerinde sünnet yapmakta; şehirlerde ise davetliler kalabalık olursa düğün salonu tutulmaktadır. Sünnet düğünleri masraflı olduğu için aileler ilk çocuklarını erken yaşta sünnet ettirmezler. Diğer çocuklarda erkek olur düşüncesiyle geciktirirler ki bütün çocuklar bir arada sünnet edilsin ve masrafları az olsun. Bazen de aileler büyük çocuklarını everirlerken veya dayı ve amca evlenirken küçük çocuklar da sünnet ettirilir ki hem düğün masrafı az olsun hem de davetlilere sıkıntı çıkarılmasın düşüncesi vardır. Sünnet merasimi için, eskiden “*sünnetçi*” diye tabir edilen kişi çağrılırdı²⁴⁴.

Sünnetçi, eskiden sünnet işiyle uğraşan, çocukları sünnet eden kişiye verilen isimdir. Sünnetçiler genellikle berberlikte yaparlardı. Ehemmiyet gerektiren bir iş olduğu için herkes yapamazdı. Sayıları az olduğu için sünnet gününden çok önce randevu alınmak suretiyle, özel olarak paralı getirilirlerdi²⁴⁵.

²⁴² K.K., 7, 14, 18, 24, 29, 39, 56, 62, 72.

²⁴³ K.K., 4, 13, 21, 37, 59.

²⁴⁴ K.K., 6, 15, 18, 20, 23, 24.

²⁴⁵ K.K., 34, 39, 41, 42, 43.

Keban ve çevresinde eskiden çocuklar sünnet günü, evde sünnetçi tarafından sünnet ettirilirdi. Günümüzde ise sünnet işlemi tam teşekküllü bir hastanede doktor tarafından, sünnet düğününden yaklaşık bir hafta öncesinden yapılmaktadır.

Sünnet düğünü için günler öncesinden aileler, eş-dost ve akrabaları, uzaktakileri davetiyelerle, yakındakileri ise davet işinden anlayan iki şahsı özel olarak görevlendirirler. Bu davetçilere içinde lokum veya şeker bulunan bir torba verilir. Davetçiler, bütün davetlilere birer şeker veya lokum vermek suretiyle sünnete davet ederler. Davetlilerde davetçilere şeker ve lokum karşılığında bir miktar para veya küçük hediyeler vererek “*hayırlı olsun*” derler²⁴⁶.

Türkiye'nin bütün bölgelerinde olduğu gibi Keban ve çevresinde de sünnet merasimleri genellikle yemekli yapılmaktadır. Yemekler için günler öncesinden aşçılar getirilerek yemekler hazırlanır. Kurbanlar kesilir, gelen misafirlere ikram edilir. Eğer sünnet mevlitli ise hoca çağrılır; yok eğer davullu ise davulcu ve zurnacı çağrılır. Çocuğun kirvesi sünnetten birkaç gün önce çocuğun elbiselerini ve hediyeliklerini temin eder. Sünnet merasiminden önceki günde kurbanlık bir koçla birlikte sünnet merasimine gelir. Kirvenin gelmesiyle düğün başlamış olur. Sünnet çocuğunun yatağı gelin odası gibi süslenir. Başucuna işlemeli bir mahfaza içinde “*Kur'ân-ı Kerim*” asılır. Etrafına güzel kokular serpilir. Ailenin maddi durumuna göre çocuk sırmalı, işlemeli, nazarlıklı başlık ve elbise giyer. Külâh ve omuzdan koltuk altına uzanan bir kuşak üzerinde “*Maşallah*” yazılır (Bkz. Ek-13). Sünnet günü sabahı çocuğa, tepeden tırnağa yeni çamaşırlar, elbise ve ayakkabılar giydirilmek suretiyle hazırlanır²⁴⁷.

Sünnet merasimi için bütün davetliler toplanınca, çocuğun babası veya bir yakını çocuğu davetlilerin huzuruna getirip kirvesine teslim eder. Çocuk kirvesinin elini öper ve sarılırlar. Sünnetin yapılacağı yer önceden hazırlanmıştır. Kirveye ayrılan yere birisi bilerek oturur, kirve gelince yerinden kalkmaz ve kalkmak için bahşiş ister; kirvede bahşişini vererek razı eder. Odanın içerisine bir perde gerilir; sünnetçi, kirve, çocuğun babası ve çocuk bu bölmeyle alınır. Çocuğun dikkatini dağıtmak için şeker yedirilir ve kendisine oyuncaklar verilir. Ayrıca çocuğu cesaretlendirmek için bazı sözler söylenir. Bunların en bilindik olanları şu şekildedir: “*Sünnet erkeklığe atılan ilk adımdır*” , “*sünnet olmayana erkek denmez*” , “*erkek adam ağlamaz*” gibi... Daha sonra çocuk kirvesinin kucağına oturtulur, kollarından sıkıca tutulur. Sünnet yapılırken, çocuğun

²⁴⁶ K.K., 5, 6, 12, 24, 29, 34, 47, 62, 67.

²⁴⁷ K.K., 4, 7, 20, 21, 37, 39, 59.

annesi sadaka verir ki her hangi bir aksilik çıkmasın ve çocuğu fazla acı çekmesin. Ayrıca sünnet anında dualar okunur, tekbirler getirilir ve çocuk sünnet edilir. Sünnet bittikten sonra, sünnetçi eline bir tepsi alır, üzerine de bir havlu serer. Eskilerde sünnetçi, sünnet ettiği çocuğun erkeklik organından kestiği deriyi pamuğun içerisine saklar ve tepsideki havlunun altına koyardı²⁴⁸. Tepsiyi ilkin kirvenin yanına götürür, kirve tepsiye bahşış atar, daha sonra çocuğun babası ve sünnete gelen davetliler gönlünden koptuğu kadar bahşış atarlar. Kirve mahcup duruma düşmesin diye kimse kirveden fazla bahşış vermez. Bu işlemlerden sonra sünnet eğer mevlitliyse mevlit okunur; yok eğer davullu ise davul çalar ve düğün başlamış olur. Gelen davetliler gönlünce eğlendikten sonra yemekler yenir; yemekten sonra dua edilir ve en son şerbet içilir. Daha sonra çocuğun gönlü hoş edilsin diye başta kirvesi çocuğa altın takar; sırasıyla ailesi ve diğer davetliler altın ve para takarlar. Gelen misafirler çocuğa “geçmiş olsun” , aileye ve kirveye de “hayırlı olsun” dileklerinde bulunurlar. Davetlilerin sünnet olana hediye getirmesi veya zarf içinde para vermesi âdet olmuştur. Hediyeler çocuğun, elbisesine iğneyle tutturulur ya da yatağına veya yastığının altına bırakılır²⁴⁹. Sünnet bittikten sonra herkes dağılır. Çocuğun yarasının çabuk iyileşmesi için çocuk yataktan kaldırılmaz, soğuktan korunur, yaranın üzerine “mazi”²⁵⁰ iyice dövülerek un haline getirilir ve konur. Yine yara üzerine, ağaç kurtlarının yediği ağacın tozları konur. Daha sonra çocuk, yataktan kalkınca yarası çabuk iyileşsin diye etek giydirilir (Bkz. Ek-14). Çocuğun yarası tamamen iyileşene kadar bu etekle dolaşır. Çocuğun yarası iyileşince kirvesi hediyelerle hem aileyi hem de çocuğu ziyarete gelir. Sünnette çocuğa kirve olan kişi ve ailesi, artık sonsuza kadar sünnet edilen çocuğun ailesi ile akraba sayılır²⁵¹.

Kirveler birbirlerinden kız alıp vermektedirler, bunda bir sakınca görülmez. Ama alevi kesimlerde ve bazı ailelerde bu duruma pek hoş bakılmamaktadır²⁵². Aralarında kirvelik bağı bulunan ailelerin bireyleri arasında evlilik yasaktır²⁵³; böyle bir şey büyük günah olarak kabul edilir. Buna sebep olarak ta çocuğun kanının kirvenin önüne düştüğünü ve bu kanın evliliğe engel olduğuna inanırlar. Bu yasağa iki tarafın akraba çevresi de dâhildir²⁵⁴.

²⁴⁸ K.K., 13, 18, 26, 56, 57.

²⁴⁹ K.K., 4, 7, 14, 15, 20, 64, 65.

²⁵⁰ *Mazi*: Meşe ağacından elde edilen misket büyüklüğünde, ortası delik, beyaz renkli bir tür meyvedir.

²⁵¹ S. V. Örnek, *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, s. 218.

²⁵² K.K., 24, 25, 26, 34, 66, 71, 72.

²⁵³ S. V. Örnek, *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, s. 218.

²⁵⁴ M. Çem, *a.g.e.*, s. 73.

1.2.2. Sünnet İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Sünnet merasimi içinde barındırdığı dini motiflerin yanında tıbbi manada da önemli roller üstlenmektedir. Bu öneminden dolayı tarihin çeşitli devirlerinde; bazı din ve inanç sistemlerinde olduğu gibi Anadolu’da yaşayan Müslümanların genelinde görülen bir uygulamadır.

Sünnet İsa (a.s)’dan önce 4000 yıllarına, Mısırlılara kadar uzanmaktadır. Mısırlıların bu işi Afrikalılardan öğrendiği sanılıyor. Sünnet fiilinin ilk defa neden yapıldığı konusunda çeşitli görüşler vardır. Bunların başında ise; cinlerden, perilerden, mabutlardan pek korkan eski kavimler, ilahlara şükran borçlarını ödemek; bazen de onların hiddetlerini teskin etmek için kurban olarak insan keserlerdi. Sonraları bu gelenek çeşitli biçimler aldı. Birçok kabilelerde insan yerine insanın çeşitli uzuvlarını keserek yapılan kurban şekline dönüştü. Penis uzvunu kurban etme de ilk defa Sakkarahanlar’da görülmüştür. Hz. İbrahim’in doksan dokuz yaşındayken kendisini keserle sünnet ettiği²⁵⁵, Hz. Musa’nın ve Tevrat aracılığıyla Musevilerin sünneti benimsediği biliniyor. Daha sonra Hıristiyanlar “*kalbi bürüyen perdenin atıldığı*” gerekçesiyle sünneti reddetmişlerdir. Sonra İslam’la birlikte sünnet yeniden gündeme gelmiştir. Türklerin sünnet gelenekleri de Müslüman olmalarıyla başlamaktadır²⁵⁶. Geleneksel Türk Dininde sünnet uygulaması bulunmamaktadır. Kur’ân’da “*Sünnet*” (hıtan) ile ilgili bir ayet bulunmamakla birlikte, Müslümanlığın simgesi olarak kabul edilmiştir. Geçmiş Hz. İbrahim’e kadar varan sünnet, cahiliye devri Arapları arasında da devam eden bir âdetti. Araplarda hem kadın hem de erkekler sünnet edilirdi. Gerek hadis kaynaklarında gerekse Yahudi kutsal kitabı Tevrat’ta yazıldığı gibi sünnetin ilk olarak Hz. İbrahim döneminde başladığı bilinmektedir²⁵⁷. Hz. İbrahim’in Kaddüm köyünde sünnet olduğu rivayet edilir. Ebu Hureyre’den gelen bir rivayette “*Kaddüm*” yerine “*kadum*” ifadesi kullanılmıştır ki o zaman ifade “*bir marangoz aleti olan keserle sünnet oldu*” anlamına gelmektedir. İsrail oğulları arasında cari olan Tevrat’ın hükmü de böyle idi. İsa (a.s)’ya kadar böyle devam etmişken sonradan Hıristiyanlar bu âdeti bozmuş ve “*hıtan*” , kalbin guffesini (kalbi bürüyen perdeyi) atmaktır, şeklinde yanlış bir yorumla sünneti bırakmışlardır. Başka bir rivayette de şöyle denilmektedir: “*Hiç kuşkusuz ilk misafir edinen, ilk defa don giyen ve ilk kez sünnet*

²⁵⁵ B. Adam, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 209.

²⁵⁶ Nedim Şahhüseyinoğlu, *Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri*, Ay Yıldız Yay. Ankara 2000, s. 119.

²⁵⁷ İlhami Atmaca, *Suruç ve Çevresi Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2006, s. 22.

olan Hz. İbrahim'dir"²⁵⁸. Sünnet olmak ondan sonra bütün peygamberlerde ve onlara uyanlarda devam etmiş, Peygamberimiz (s.a.s) peygamber olarak gönderilinceye kadar sürüp gitmiştir. Rivayete göre, Peygamberlerin bazıları sünnetli olarak dünyaya gelmişlerdir²⁵⁹. Bunların sayısı 10-17 kadardır. Hz. Peygamber'in sünnetli doğduğuna dair rivayetler vardır²⁶⁰. Atası Hz. İbrahim'in bu güzel geleneğini Hz. Muhammed de devam ettirmiştir. "O, sünnet hükümdarı" olarak anılmıştır.

İslam öncesi Arabistan'da sünnet bir temizlik, güzelleşme ve hastalık tedbiri olarak düşünülmüştür²⁶¹. Bundan dolayı sünnet karşılığında "taharet" kelimesi de kullanılmaktadır²⁶². İslâmiyet'te sünnetin yaşı konusunda kati bir emir yoktur. Doğumun ilk gününden başlayarak on iki-on üç yaşlarına kadar çocuklar sünnet ettirilmektedir. İslâm dünyası, sünnete çok önem vermiştir. Türkler İslami kabul ettikten sonra, sünnet olmayı dinin aslî vecibeleri gibi kabul etmişler ve öyle kabul etmeye devam etmektedirler.

Çocukların buluşa ermeden sünnet ettirilmeleri babalarının bir vazifesidir. Hz. Peygamber (s.a.s) torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i doğumlarının yedinci gününde sünnet ettirmiştir²⁶³.

1.3. Evlenme İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

İnsanları bir arada yaşamaya bağlayan unsur toplum olma bilincidir. Toplumu oluşturan temel yapı ise ailedir. Aile; anne, baba ve çocuklardan oluşur. Bu kutsal kurumun oluşumu da evlilik ilişkisiyle olur²⁶⁴. Evlenme karı-koca arasında birlikte yaşamaya ve karşılıklı yardımlaşmaya imkân veren, taraflara karşılıklı hak ve sorumluluklar yükleyen; toplumsal kuralların, örf, âdet, gelenek, göreneklerin ve yasaların öngördüğü şekilde, karşı cinsten iki kişinin hayatlarını birleştirdikleri ve bunu ayakta tutmak için çabaladıkları ilişkiler bütünüdür. Evlilik, toplumdan topluma şekil itibariyle farklılıklar gösteren evlenme töreninin tamamlanmasıyla başlar ve böylece hukuki ve toplumsal açıdan geçerli sayılan ve doğacak çocuklara belli bir statü sağlayan birlik olmanın adıdır²⁶⁵.

²⁵⁸ İ. Canan, **a.g.e.**, C. VII, s. 43.

²⁵⁹ İbn Haldun, **Mukaddime**, İstanbul 1970, II, s. 400.

²⁶⁰ Cevdet Paşa, **Kıyas-ı Enbiya I**, İstanbul 1972, s. 59.

²⁶¹ Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Çev. Salih Tuğ, İstanbul 1973, s. 291.

²⁶² Karşlızade Cemalettin, **Me'debetül-Hitân**, İstanbul 1252 H., s. 7.

²⁶³ <http://www.darulkitap.com/Sunnet/makale/Sunnet.html> (12.09.2012).

²⁶⁴ Z. Demir, **a.g.e.**, s. 12.

²⁶⁵ **İlmihal II**, D. İ. B. Yay., Ankara 2006, s. 199.

İslam Öncesi Türklerin hayatında evlilik, yeni bir yuva kurmak, çocuk sahibi olup neslin devamını sağlayabilmek için kurulan aile ocağı, kişilere itibar kazandıran bir öneme sahiptir. Hayatın bu önemli safhasında, iyi ve kötü karaktere sahip olan ruhlarla beraber, ev iyeleri ve ata ruhlarının, kişinin eş bulmasında, yuva kurup çocuk sahibi olmasında, hayatını idame etmesinde olumlu veya olumsuz yönde tesir ederek adı geçen konularda etkili olduklarına ilişkin inançlar vardır²⁶⁶. Evlenme kız ve erkeğin sosyalleşme sürecinde birlikte yeni bir bağ kurmaları ve aileler arasındaki düzeni, ekonomiyi etkilemesi²⁶⁷ bakımından her zaman için üzerinde titizlikle durulan, her dönemi ayrı merasimle ayrı âdetlerle süslenen bir olay olarak önem kazanmıştır. Aileye verilen önem Türklerde evin, eşiğin ve ocağın kutsallık kazanmasıyla sonuçlanmıştır²⁶⁸. Hayatın ikinci önemli geçiş dönemi olan evlilikle ilgili birçok inanış mevcuttur.

1.3.1. Evlenme İle İlgili İnanışlar

Günümüz Türkiye'sinde hayata dair yaşatılan birçok değer gibi evlilik müessesesi de yaşatılmaya devam etmektedir. Keban ve çevresinde de evlilik kurumu bütün kutsallığıyla, örf, âdet, gelenek ve görenekleri ile korunmaktadır.

Evlenme çağına gelmiş veya kendisini evliliğe hazır hisseden bütün bireyler evlilik yoluyla hayatlarını birleştirmektedirler. Evlilik için ön şart olarak genellikle erkeklerde özgüven sahibi, aile sorumluluğunu kaldırabilecek olgunluğa erişmiş, askerliğini yapmış, kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin geçimini sağlayabilecek bir iş veya meslek sahibi olmak gerekmektedir. Evlenecek kızlarda ise yine kendisini evliliğe hazır hissedecek özgüven ve olgunluğa sahip olmak, ailede kadın olmanın sorumluluğunu kaldırabilecek kabiliyetlere sahip olmak gelmektedir. Erkeklerde evlenme yaşı değişiklik gösterse de genelde askerlik yaptıktan ve iş sahibi olduktan sonra evlilik olmaktadır. Yaş aralığı da eskilerde; 16-22 iken, günümüzde 17-26 civarındır. Kızlarda ise bu yaş aralığı ailelere ve evlenecek kişilere göre değişmektedir. Yaş aralığı eskilerde 15-18 iken, günümüzde bu oran 17-24 civarındır²⁶⁹. Evlenmeye ilgili inanışlar; evlilik öncesi, evlilik esnası ve evlilik sonrası olarak üç başlık altında incelenecektir.

Tarih boyunca evlenme kurumunu düzenlememiş olan toplum yoktur. Bütün

²⁶⁶ R. Araz, **a.g.e.**, s. 110.

²⁶⁷ S. V. Örnek, **Türk Halk Bilimi**, s. 185; S. Kılıç, **a.g.e.**, s. 39.

²⁶⁸ Ünver Günay-Harun Güngör, **Türk Din Tarihi**, Laçın Yay., İstanbul 1998, s. 83.

²⁶⁹ K.K., 1, 2, 6, 7, 10, 11, 29, 30.

toplumlarda olduğu gibi Keban yöresinde de evliliğin geçerli sayılabilmesini sağlayan, eşlerin hak ve yükümlülüklerini belirleyen kanunlar, kurallar, gelenekler yahut inançlar mevcuttur.

1.3.1.1. Evlilik Öncesi İnanışlar

Evlilik kutsal bir kurum olduğu için temellerinin sağlam atılması gerekmektedir. Bunun bilincinde olan evlenecek erkek ve kızlarla, bunların aileleri işi sıkı tutmaktadırlar. Evlilik kent merkezinde ve köylerde farklılıklar göstermekle birlikte, geçmişte yapılan evliliklerle günümüzde yapılan evlilikler ve evlilikten beklentiler arasında da farklılıklar görülmektedir.

Evlenmeler genellikle “*görücü usulüyle*” olmakla birlikte, önceden kız ve erkeğin birbirleriyle konuşup tanışmalarıyla ve ailelerin görüşü de alınarak olmaktadır²⁷⁰. Bazen de aileler işin içine karıştırılmadan, gençler kendi aralarında anlaşarak erkek, kızı baba evinden kaçıtır ve “*kız kaçırma*” şeklinde olmaktadır²⁷¹. Diğer evlendirme şekli de çok nadir de olsa “*berdel*” (karşılıklı iki ailenin kız ve erkek çocuklarını evermeleri) şeklindedir. Eskiden de çok az olan “*beşik kertmesi*” geleneği günümüzde tamamen ortadan kalkmıştır. Evlenme aşamasından önce, evlilikle ilgili bazı ritüeller vardır. Bunların en başlıca olanı evlenmede diğer arkadaşlarına göre gecikmiş olmaktır. Bunun için kismetin kapalı olduğuna inanılır²⁷².

Keban ve çevresinde kendisini evliliğe hazır hisseden ve evlenmek istediği halde bir türlü bu muratlarına eremeyen genç kız ve erkeklerin ebeveynleri, çocuklarının kismetlerinin kapalı veya bağlı olduğuna inanırlar. Bunu çözmek ve kismetlerini açmak için bir takım yollara başvururlar. Bunların başında türbeleri ziyaret etmek, dua ve dilekte bulunma gelir. Gençler bu şekilde kismetlerinin açılacağına ve muratlarına ereceklerine inanırlar. Bahtının kapalı olduğuna inanan genç kız ve erkekler, Harput'ta bulunan “*Fatih Ahmet Baba, Arap Baba, Murat Baba*, Gökbelen Köyü'nde bulunan *Pir Hasan Zerraki*, Koyunuşağı Köyü sınırlarında olan *Kasım-Kadir* türbelerine, Bahçeli Köyü sınırları içindeki *Karcıh Ziyaretine*” giderek buradaki ulu ve bilge kişilerin “*ruhlarının yüzü suyu hürmetine*” diye duada bulunurlar. Ayrıca kismetinin açılmasını isteyen genç kızlar, Keban yakınlarında yer alan *Seftil Baba* türbesini ziyaret edip orada bulunan ağaca çaput bağlar ve bardak kırarlar. Dileklerinin kabul olması için rekât

²⁷⁰ K.K., 12, 15, 23, 24, 29, 37, 39, 41, 47.

²⁷¹ K.K., 34, 42, 43, 45, 50, 56.

²⁷² K.K., 18, 21, 47, 53, 57.

namaz kılıp biraz uyurlar. Ağaçtaki çaput yere düşerse ve uykuda görülen rüyalar iyiye kısmetin açılacağına yorumlanır²⁷³.

Keban ve çevresinde kısmetlerinin kapalı olduğuna inanan genç kızlar, kısmetlerinin açılması için gelinin ayakkabısının altına isimlerini yazarlar; kimin ismi önce silinirse ilkin o kızın gelin olacağına inanırlar. Gelin oturduğu yerden kalktığı zaman, gelinin yerine ilk önce kim oturursa onun kısmetinin açılacağına inanılır. Yine gelin, evden ayrılırken arkasını dönmeden gelin çiçeğini havaya atar; bu çiçeği kim önce tutarsa onun gelin olacağına inanılır. Gelin götürülürken eline bir adet yün çorap verilerek, kendisinden bu çorabı sökmesi istenir. Gelin çorabı sökerken bir taraftan da kısmeti bağlı olan kızın ismini ilave ederek “*ben nasıl gelin olduysam kısmeti bağlı olan falanca kız da gelin olsun*” derse, o kızın gelin olacağına inanılır²⁷⁴.

Kısmeti kapalı olduğuna inanılan yaşı ilerlemiş kızlar sabah namazından önce caminin kilitli kapısını açarlar, böylelikle “*kaderinin-kısmetinin açılacağına*” inanırlar. Cuma günü “*Cuma namazı*”ndan çıkan ilk kişiye kilit açtırılır; böylelikle kısmetin açılacağına inanılır. Kısmetinin kapalı olduğuna inanılan genç kızlar için, “*Yıldız name*” diye bilinen kitaba bakması için hocaya gidilir. Hoca kitaba bakıp kısmetinin açık veya kapalı olduğunu, evlenecekse de evleneceği kişinin uygun olup olmadığını söyler. Kısmet açmanın tam tersi bir durumda kısmetin kapanmasıdır. Düğün sırasında ellerini birbirine geçirerek bağlayan, kollarını göğsü üzerinde bağlayan, kapının eşiğinde oturan gençlerin, sanki de kendi mutluluğunu istemediğine yorulur ve kısmetinin kapalı olduğuna inanılır. Kendisinden büyük ablası veya abisi olduğu halde evlenen gençlerin, onların kısmetini kapattığına inanılır. Ayrıca evde ayna kıran kişinin yedi sene evde kalacağına, bekâr birinin ilk defa gittiği evin anahtarını yastığının altına koyup uyumasıyla, gece rüyasında evleneceği kimseyi veya kısmetini göreceğine inanılır. Nişanlı bir kimsenin yüzüğünü parmağına takarsa ve nişan kurdelesinin bir parçasını alırsa kısmetinin açılacağına inanılır. Yine kısmetle ilgili anlatılan bir rivayete göre: “*Allah kaderleri yazarken güzeli çirkine, çirkini de güzele yazmıştır. Tam şafak vakti iki güzeli birbirine yazmış ve bunların da mutlu olamayacaklarını söylemiştir*” . Bu yüzden evlenen çiftlerden biri veya ikisi de çirkin olursa mutlu olacaklarına, bunun tam aksine ikisi de güzel olan çiftlerin mutlu olamayacaklarına inanılır²⁷⁵.

²⁷³ K.K., 1, 16, 30.

²⁷⁴ Namık Tan, “**Türkiye’de Evlenemeyen Kızların Kısmetlerini Açma Pratikleri**”, Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı, Ankara 1976, s. 213-247.

²⁷⁵ K.K., 1, 2, 8, 9, 22, 67.

Evlilik çağına gelmiş ve kendisini evliliğe hazır hissedен genç kız ve erkekler “etrafına bakmak” diye ifade edilen tabirle, kendilerine eş adayı ararlar. Bu eş arama işlemi genellikle yakın akraba; amca, dayı, hala ve teyze çocuklarından olur. Eğer aileler arasında bir küslük durumu, çocuklar arasında yaş farkı veya beğenmezlik gibi durumlar olursa bundan vazgeçilir. Bir diğer eş arama yöntemi de yakın komşu çocukları, aynı köyden ve aşiretten ailelerin çocukları, okul arkadaşları ve bir tanıdık sayesinde yapılan tanıştırmalarla olmaktadır. Bu tür eş aramalarda genellikle kız ve erkek kendi aralarında konuşur; tanışır ve evlenmeye karar verirler. Eskilerde ise tanışmalar günümüzdeki kadar kolay olmamaktadır. Hele köy hayatında evlilik öncesinde açık olarak arkadaşlık teklifinde bulunmak daha da zordur. Ama bu kız ve erkek arasında tanışmanın olmadığı anlamına gelmemektedir. Köy yeri küçük bir yer olduğu için genellikle çeşme başlarında, yolda, tarlada, harmanda, düğünde, bayramda ve misafirlikte kız veya erkek niyetini bakışlarıyla belli etmektedir. Köy yerinde buluşup konuşmalar uygun görülmemektedir ama yine de bir fırsatını bulup hallerini birbirlerine anlatırlar. Bu anlatmalar ya tanıdık bir aracıyla veya mektuplaşmalarla olmaktadır. Günümüzde aracı ve mektuplaşmaya; telefonla, bilhassa da cep telefonlarıyla görüşmeler de eklenmiştir. Günümüz hayat şartlarının değişmesiyle evlenme yöntemlerinde de değişmeler söz konusudur. İnsanlar okulda, iş yerinde, yolculuk sırasında, hastanede vb. yerlerde karşılaştığı eş adaylarıyla evlilik yoluna girmektedirler. Evlilik önemli bir müessese olduğu için evlenecek kişilerin maddi ve manevi olarak birbirlerine denk olması, bu ağır sorumluluğu kaldırabilecek kadar olgunluğa erişmiş olmaları gerekir²⁷⁶.

Evlenme çağına gelen erkek, çoğu zaman evlenme isteğini anne ve babasına söyleyemez ve bundan utanır. Evlenme isteğini genç, ailesine belli etmek niyetiyle; ailesiyle yemek yerken sürekli oflayıp puflar; tahta kaşığı pilavın ortasına saplayarak, bunu ailesine belli etmeye çalışır. Ailesi çocuğa bu durumu sorduklarında “hiçbir şey olmadığını” söyleyerek geçiştirir. Ayrıca evlenmek isteyen genç erkek, çok dalgın ve unutkan olur. Ebeveynler oğullarının vaziyetinden, evlenmek istediğini anlar ve çocuğun yaşını da göz önünde bulundurarak evlendirmek isterler. Çocuğun annesi münasip bir dille oğluna meseleyi açar. Çocuğun ağzını arayarak, beğendiği bir kimse var mı? diye öğrenmeye çalışır. Eğer çocuğun aklında biri varsa zaten istenecektir. Ama

²⁷⁶ K.K., 3, 9, 11, 31, 32.

çocuğun aklında kimse yoksa o zaman devreye görücülük girer²⁷⁷.

Keban ve çevresinde görülen eş adayı arama ve seçme yöntemlerinden en önemlisi, ebeveynlerin önerisiyle “görücü usulü”²⁷⁸ diye tabir olunan yöntemdir. En çok evliliklerin olduğu ve tercih edilen yöntemdir. Bu yöntemde ebeveynler, ailenin diğer üyeleri, yakın eş-dost gelin adayı ararlar. Ebeveynler erkek çocuklarına, akıllarında geçen veya beğendikleri birkaç gelin adayının ismini söylerler. Eğer çocuktan olumsuz bir tepki gelmezse, bu çocuğun evlenmeye hazır olduğuna ve görücü usulüyle evlenmeye razı olduğuna ya da içlerinden birini beğendiğine işaretler. Çocuğun annesi, varsa kız kardeşi adaylardan hangisini beğendiğini sorarlar; çocuk ta genellikle ya tepki vermez ya da hangisini “*uygun görürlerse*” diye cevap verir. Son olarak sorulduğunda çocuk, eğer bir isim söylerse aile büyükleri kızı yakından tanımak için hazırlıkları başlatırlar. Eğer isim söylemezse ebeveynler kendi aralarında uygun gördükleri bir gelin adayını tanımaya karar verirler²⁷⁹.

Aileler oğulları için, genellikle tanıdık bir gelin adayı ararlar. Gelin adayında aranan vasıflar, nitelikler arasında soyluluk, asalet başta gelir. Bunun için “*aslı ve nesli temiz*”, “*helal süt emmiş*” olan iyi bir aileden, dini değerlere sahip, ahlaki durumu güzel ve hamarat olmasına dikkat ederler. Bununla ilgili “*asıl ara, soy ara; bulunmazsa ne çare?*” ifadelerini kullanırlar. Yine asaletin her zaman önemli olduğunu ve değerinden hiçbir şey kaybetmeyeceğini şu şekilde ifade ederler: “*Asıl azmaz, bal kokmaz; kokarsa yağ kokar, onunda aslı ayrandır*” derler. Aile yuvası kurulurken, yuvayı kuranın “*dişi kuş*”, yani kadın olduğu vurgulanmıştır. Bundan dolayı kadının yeri ailede önemlidir ve soyu ihmal edilmemektedir. Bunu asaleti ifade eden, “*soylu soylu*”, “*soyu sopu temiz*” sözlerinden anlamak mümkündür. “*Soy*” Baba soyunu, “*sop*” ana soyunu ifade etmektedir²⁸⁰. Bazı aileler gelin adayının okumuş, eğitilmiş, iş sahibi olmasına ve ekonomik anlamda kendi ayakları üzerinde durabilecek bir yapıda olmasına ya da kızın ailesinin zengin bir aileden olmasına dikkat ederler. Bununla ilgili yaşlıların “*anasına bak kızını al*” veya “*yüzü güzel olanla öğlene kadar, huyu güzel olanla ölene kadar yaşanır*” sözleri göz önünde bulundurulur. Yine aileler oğulları için aradıkları gelin adayının yaşını da göz önünde bulundururlar. Gelin adayının yaşının oğlandan küçük veya oğlanla aynı yaşta olmasını isterler. Gelinin yaşı oğlandan büyük olursa oğlanın

²⁷⁷ K.K.,1, 4, 7, 13, 16, 24, 37.

²⁷⁸ S. V. Örnek, **Türk Halk Bilimi**, s. 185.

²⁷⁹ K.K., 2, 6, 9, 13, 21, 22, 67, 68.

²⁸⁰ Mehmet Eröz-Ali Güler, **Türk Ailesi**, Ankara 1998, s. 20

zengin olacağına inanılır. Bu özellikleri kendinde taşıyan uygun bir isim üzerinde karara varılınca, gelin adayını daha iyi tanımak için, oğlanın annesi, teyzesi, ablası veya kız kardeşi kız evine misafirlik amacıyla giderler. Bu ziyaretler bazen haberli, bazen de habersiz olur. Habersiz gidişler genelde sabahın erken saatlerinde olur. Sabah erken gidilmesinde ki sebep; ailenin ve gelin adayının doğal haline tanıklık etmektir. Böylece ailenin ve kızın genel durumu daha iyi öğrenilmiş olacak, evin temizlik durumu, kızın giyim kuşama, hazırlıksız hali görülecektir²⁸¹. Bu ziyarette hem kızın ailesi hakkında bilgi edinilmiş olur, hem de kızın güzelliği, fiziki yapısı, her hangi bir kusuru var mı? , oturup kalkması, hamaratlığı ve konuşması bir nevi mercek altına alınır²⁸². Genellikle bu ev ziyaretlerinde, gelinlik kızı olan aileler, gelen kişilerin görücü olduklarını anlarlar. Eğer kızlarını vermek taraftarı değillerse veya görücüleri beğenmezlerse; kız kendisini göstermez veya hasta olduğu bahane edilerek görüçülere gösterilmez. Görücü olarak gelen aileye soğuk davranılır ve niyetlerinin olumsuz olduğunu belli etmeye çalışırlar. Eğer gelen görücüleri beğenirlerse güler yüzle karşılarlar, konuşmalarında ve ikramlarında daha öz verili olurlar. Gelinlik kız kendisine çeki düzen verir. En güzel giysilerini giyer, hal ve hareketlerine dikkat eder. Kızın hamaratlığını ölçmek için, getirdiği ikramlıklara ve evin temizliğine tepeden tırnağa gizlice bakılır. Evin temizliğine bakmak için genelde oğlanın annesi; odada ki halının kalitesini ölçtüğünü bahane ederek halının dibinde toz olup olmadığına bakar²⁸³. Eğer toz varsa kızın hamarat olmadığına hükmeder ve kızı istemekten vazgeçerler. Toz olmadığı zaman kızın hamarat olduğuna hükmederler. Haberli gidilecek olursa; eve çekidüzen verilir; gelin adayı özel bir şekilde giydirilerek misafirlere ikramlıkları sunmak gayesiyle görücülerin yanına çıkartılır. Bu ikramlıklar genelde kahve, çay ve pasta şeklinde olur. Gelin adayı kimsenin yüzüne bakmadan, kimseyle konuşmadan, çok mahcup ve utangaç tavırlarla görüçülere ikramda bulunur²⁸⁴. Bu arada görüçüler kızı daha yakından tanımak ve görebilmek için kızıdan ayrı ayrı şeyler: Su, peçete, vb. isterler. Daha sonra kız evinden çıktıkları andan itibaren kızın münasip olup olmadığı değerlendirilir. Oğlan tarafı evlerine döndüklerinde kızın ve ailesinin olumlu ve olumsuz yönlerini, damat adayının annesine, babasına ve aile büyüklerine kız hakkındaki görüşlerini anlatır ve kendi aralarında iyice değerlendirdikten sonra bir karara varırlar. Şayet gelin adayı

²⁸¹ K.K., 1, 7, 8, 11, 20, 24, 30, 33.

²⁸² K.K., 2, 5, 8, 28, 29, 37.

²⁸³ K.K., 1, 3, 9, 22, 36, 40, 44.

²⁸⁴ **Elazığ İl Yıllığı**, 1973 Elazığ, s.100.

münasip görülürse bu kararlarını oğullarına da anlatırlar. Eğer çocuktan da olumlu yanıt alınırsa kızı istemek için girişimler başlatılır²⁸⁵.

Kızı istemek için damat adayının annesi, teyzesi, halası veya sözü dinlenir birileri görevlendirilir ve tavsiye edilen kız evine görücü olarak giderler. İlk oğlan anası kız tarafına ya bizzat kendisi ya da evlilik işlerinden anlayan birini aracı göndererek niyetlerini kızın annesine münasip bir dille anlatır ve karşı tarafın düşüncelerini öğrenmek, görüşlerini almak için “*müsaitseniz akşama bir kahvenizi içmeye geleceğiz*” veya “*mümkünse hayırlı bir iş için evinize geleceğiz*” diye haber verir. Kız tarafı, kızlarına görücü gelenleri geri çevirmek istemez. Zira kızlarının “*evde kalması*” veya “*kısmetinin kapanması*” gibi bir durumla da karşılaşabilirler. Bu yüzden Keban ve çevresinde evinde gelinlik kızı olan aileler, kızları için “*hayırlı bir kısmet*”in çıkıp bir an önce evlenmelerini temenni ederler. Kız tarafından, genellikle kız anası “*çocuğumuzun yaşı küçük*” veya “*başkasına sözümüz var*” derse bu olumsuz bir yanıt ve dünür gitmekten vazgeçilir. Eğer kız anası “*ne diyelim kısmetse olur, babasına bir danışalım*” veya “*buyursunlar*” derse bu olumlu bir cevap olur ve dünür gitmeye karar verilir. Bu arada kız tarafı damat adayının ahlakı iyi mi, işi-gücü var mı, kötü alışkanlıklar edinmiş mi? diye soruştururlar²⁸⁶.

Dünürlüğe genelde akşam vakitlerinde gidilmektedir. Dünürlüğe ailede sözü sohbeti dinlenir aile büyükleri; amca, dayı gibi hatırlı bir ahabap, evlenecek oğlanın anne ve babası kız evine giderler. Görücü giden erkek tarafı eskiden şeker veya lokum, günümüzde ise çokolata türü tatlı götürür²⁸⁷. Kadınlar ve erkekler ayrı mekânlarda otururlar. Biraz oturulup hoş-beşten ve kahveler içildikten sonra, oğlan babası kızın babasından, sebebi ziyaretlerinin; “*Allah’ın emri Peygamber’in kavli ile kızınızı oğlumuz istemeye geldik; bizler sizlerden razıyız, eğer sizde münasip görürseniz*” diyerek ziyaretlerinin amacını belli ederek, kızı babasından resmen ister²⁸⁸. Bazen de daha önceden kız ve erkek birbirlerini görüp beğenmişlerse; bu sefer ailelere pek fazla iş düşmez ve bunu ifade etmek için “*çocuklar kendi aralarında konuşup anlaşmışlar, bize de büyüklük görevimizi yapmak düşer*” diyerek, damadın babası, kızı babasından ister. “*Kız evi naz evidir*” . Bir baba için kız evladını Allah’ın emriyle dahi olsa vermek zordur. Bundan dolayı ilk isteme de hemen sonuca gidilmez ve sonuç olumsuz olur.

²⁸⁵ K.K., 3, 6, 10, 16, 23, 47, 52, 54.

²⁸⁶ K.K., 3, 9, 10, 12, 18, 34, 35.

²⁸⁷ S. Kılıç, **a.g.e.**, s. 41.

²⁸⁸ K.K., 1, 2, 30, 31, 33, 44.

Bunun için kızın babası “Allah kısmet etmiş ise biz ne diyebiliriz veya bize ne demek düşer” , “hayırlı ise olsun, değilse olmasın” , ya da “takdir edersiniz ki bizimde danışacaklarımız var, bize birkaç gün müsaade edin ona göre size kesin cevap verelim” diyerek mütevazı bir şekilde dünürleri yolcu eder²⁸⁹. Geçen birkaç gün içerisinde kızın annesi, kızına “filanca seni istiyor ne diyorsun” ? diye sorar. Kız eğer kendisini isteyen oğlanı beğeniyorsa olur anlamında “tepki göstermez” veya “ben ne karışırım babam nasıl uygun görürse” diye cevap verir²⁹⁰. Bu durum kızın babasına da söylenir. Kızın babası, varsa büyüklerine danışır ve bir karara varır. Bu arada oğlan tarafından birkaç kadın ve annesi, birkaç gün sonra kız evine tekrar gider ve kız, annesinden de istenilir. Kızın annesi kızını verme taraftarı olunca bunu belli eder ve eğer damat adayı önceden görülmemişse; oğlanı görmek istediklerini söylerler. Damat adayı da elinde çiçekle kız evine beraberinde götürülür. Kız tarafı damat adayının vücut özelliklerine ve davranışlarına bakarak bazı yorumlarda bulunmaya çalışır. Bunların başında, boyu uzun olanın saf ve temiz olduğuna, kısa boylu olanların hileci, kel olan erkeğin kötü huylu olacağına; göz çukuru az olan erkeğin kibirli, yüzü güleç ve sözü tatlı olan insanın iyi, köse olanların hileli, esmer tenli olanların alçakgönüllü olacaklarına inanılır. Elleri ve ayakları büyük olanların babacan ve mert kişiler, omuzları geniş olan erkeklerin hayatın bütün yükünü taşıyabileceğine, kolları kıllı olan kişilerin merhametli olduğuna inanılır. Kız ve oğlan bir odada birbirlerini görürler ve evlilikteki şartlarını konuşurlar. Kız ve oğlan birbirlerini beğenirlerse arada bir sorun kalmamış olur²⁹¹.

Aileler arasında olumlu bir hava esince, oğlan tarafı ikinci kez damat adayıyla birlikte kız evine giderler. Kız babası damat adayının dış görünüşüne pek önem vermese de usulen görmek ister. Eğer damat adayını da beğenirse, kız babası gelen misafirlerini daha iyi bir güler yüzle karşılar. Gelin adayı usulen gelen misafirlere kahve ikramında bulunur. Damat adayının kahvesine bazen şeker yerine tuz katıldığı da görülür. Bu uygulamayla damat adayı sınanmış olur. Eğer tuzlu kahveyi içecek olursa kız gerçekten sevdiği ve ona gerekli değeri vereceğine inanılır. Oğlanın babası, ikinci defa; kızın babasından isteyince, baba; “kısmet sizinmiş, Allah her iki tarafa da hayırlı etsin” diyerek kızını verdiğini duyurur. Oğlan tarafı da “Allah çocuklarımızı mesut etsin” temennisinde bulunur. Bundan sonra erkek tarafı getirdikleri hediyeleri kız tarafına

²⁸⁹ K.K., 16, 23, 24, 36, 37, 39, 42.

²⁹⁰ S. Bilgin, **a.g.e.**, s. 58.

²⁹¹ K.K., 4, 26, 34, 47, 50.

vererek kız isteme işlemi sona ermiş olur²⁹².

Kız isteme olayı çoğu zaman ailelerin istediği gibi kolay olmamaktadır. Kız isteme sürecinde bazı olumsuzluklar da yaşanmaktadır. Bunlardan en bariz olanı “*Kız Kaçırma*” diye tabir edilen evlenme şeklidir²⁹³.

Keban ve çevresinde çok tasvip edilmeyen bir evlenme çeşidi olan “*Kız Kaçırma*”, eskiden olduğu gibi günümüzde de devam eden bir evlilik çeşididir. Her aile çocuklarının, içinde yaşadığı toplumun örf ve âdetlerine göre gelin ve damat olmasını ister. Kızının baba evinden “*telli duvaklı gelin olmasını*” ve oğlunun da ailelerine yakışır bir düğünle “*dünya evine girmesini*” ister²⁹⁴.

Kız kaçırma olayı farklı cereyan eden bir durumdur. Kız kaçırmaya sebep olan durumların başında; birbirini seven genç kız ve erkeğin ailelerinin bu evliliğe razı olmamasıdır. Bazen bu rızasızlık tek taraflı olabilmektedir. Yörede birbirlerini seven kız ve erkekler bu durumu ailelerine bildirirler. Ailelerden erkek tarafı evliliğe razı olursa, kız, babasından birkaç kere istenir. Bu isteme işi bazen birkaç seneyi bulmaktadır. Eğer kız tarafı, kızını vermemek için diretirse gençler aralarında anlaşır ve erkek, kızını bir fırsatını bulup baba evinden kaçıırır. Böyle bir durumda gençlere hak verilebilmektedir. Ailelerin arasını hatırı sayılır kişiler düzeltir ve kız baba evine gidebilmektedir. Bazen bunun tam tersi bir durum söz konusu olabilmektedir. Erkek tarafı çocuklarının sevdiği kızını istemeyebilirler. Bu durumda birbirini seven çiftler kaçarak evlenebilmektedir. Bu durumu her iki aile de kabullenmez, bu hal, çiftler çocuk sahibi olana kadar devam eder. Bazen torunların hatırına çiftler, aileleri tarafından kabul görmektedir²⁹⁵.

Kız kaçırmaya sebep olan bir diğer durumda erkek tarafının düğün masrafını karşılayamayacak durumda olmasıdır. Bu durumdaki bir genç sevdiği kızla anlaşarak, kızını kaçıırır. Bu durumda erkek tarafı gelini kabul etse de kız tarafı; dünürleri, kızlarını ve damatlarını affetmezler. Bu küslük bazen ömür boyu sürmektedir. Kız kaçırma olayları bazen kısa süreli küslükler, bazen de evlatlıktan reddetmeye kadar gidebilmektedir. Bazen işin dozu kaçmakta, aileler birbirleriyle kavga etmeye ve hatta eskiler de ölümle sonuçlanan vakıalara kadar gitmektedir. Kız kaçırma yoluyla evlenen çiftler toplum tarafından dışlanmakta, çocukları aileler tarafından kabul görmemekte ve evlenen çiftler hak kaybına uğramaktadır. Bazen bu hak kayıpları onarılmayacak derin

²⁹² S. Bilgin, a.g.e., s. 58.

²⁹³ K.K., 23, 28, 50, 51, 55, 56.

²⁹⁴ K.K., 1, 2, 5, 6, 9, 25, 37, 46, 67.

²⁹⁵ K.K., 11, 15, 21, 26, 39, 40, 41.

yaralar açmaktadır. Kız kaçırma yoluyla yapılan evliliklerin sonucunda meydana gelen olumsuzluklara mahal vermemek için ailelerin biraz daha öz veriyle, gençlerin de sevgi, saygı, örf, gelenek ve göreneklere göre hareket etmesi gerekmektedir. Kız kaçırma sonucunda, bazen kız tarafı barışmak için oğlan tarafının bekâr kızını kendi oğullarına ister. Bu durumda oğlan tarafı aradaki buzları eritmek için kızlarını “berdel” olarak karşı ailenin oğluna verirler. Bu durumda barış sağlanabilmektedir²⁹⁶.

Eskilerde fakir aileler everdikleri kızları için bir miktar “başlık parası” almaktaydı. Bu başlık parasını da kendi kızlarının düğün masrafı için kullanırlardı. Günümüzde artık pek görülme de bazı aileler çeşitli sebeplerden dolayı başlık parası uygulamasını yaşatmaktadır. Durumu iyi olmayan aileler erkek çocuklarını everebilmek için kız tarafının da istemesiyle başlık parası yerine kızlarının da rızalığı alınarak; karşı tarafın erkek çocuğuna verirler. Böylelikle her iki taraf karşılıklı rızalıkla hem çocuklarını evermekte hem de başlık parası gibi bir külfetten kurtulmaktadır. Eğer gençler buna rıza göstermezse “berdel” çoğu zaman olmamaktadır. Bazen de berdel evliliği bir mecburiyet haline gelmektedir. Oğlan tarafı kızını istemek için kız evine gittikleri vakit, kızın babası “kızının önünde, oğlunun olduğunu” bahane eder. Yani oğlan, kızdan büyük ve bekârdır. Kız babası da haklı olarak kızını vermez. Bu durumda erkek tarafı kızdan vazgeçmek istemezse, ailelerin arasına hatırı sayılı insanlar girer. Eğer oğlan tarafının da kız çocuğu varsa, kızla erkeğin görüşleri alınır. Bu çiftlerin yaklaşımı da olumlu olursa aileler karşılıklı olarak çocuklarını everirler. Bu durumda aile bağları daha da güçlenmiş olur. Yine Keban ve çevresinde yakın akrabaların çocukları evlendirilirken niyetleri berdel olmasa da, karşılıklı olarak berdel metodu ile çocuklarını everirler. Birbirine yakın iki arkadaş evlenirken berdel metoduyla evlenirler²⁹⁷.

Kız isteme olayı bittikten sonra taraflar kendi aralarında yakın akrabaların da katıldığı “şerbet merasimi” diye bilinen “söz kesme” olayını gerçekleştirirler. Söz kesme işlemi kız istendikten birkaç gün sonra kız evinde yapılır. Söz kesme tarafların evlilik hazırlığında yapacakları harcamaların bir nevi pazarlığı şeklindedir. Kız tarafı ve erkek tarafı birbirlerinden talep edecekleri şeyleri bildirirler. Kızın çeyizi konusunda görüşmeler yapılır. Keban ve çevresinde eskilerde “kalın” olarak ifade edilen “başlık parası” günümüzde uygulamadan kalkmıştır. Yalnız kızın annesine “süt parası” veya

²⁹⁶ K.K., 12, 13, 44, 45, 52, 58.

²⁹⁷ K.K., 4, 13, 20, 37, 53.

“*süt hakkı*” diye bilinen bir miktar para verilir. Kızın annesi de almış olduğu parayı, bazen kızına harcayabilir²⁹⁸.

Şerbet merasiminde çiftlerin nikâhı kıyılır. İki kişinin evlilik (nikâh)²⁹⁹ akdiyle birbirine bağlanması bir çok dinsel gelenekte kutsallık taşıyan bir ritüel olarak kabul edilir. Dini nikâh, halk arasında “*İmam nikâhı*” olarak bilinen merasim, ailelerin istekleri üzerine ya “*söz kesme*” sırasında ya da “*nişan günü*” gerçekleştirilir. Gençler resmen evli olmadıkları için nikâh kıyılır. Bunda ki amaç düğüne kadar geçen süre zarfında meydana gelecek olumsuzluklara karşı bir önlem almak ve gençlerin daha rahat buluşmasına imkân sağlamaktır. Diğer bir amaçta gençlerin buluşmasındaki nikâh engelini ortadan kaldırmaktır. Eskilerde erkek, gelin adayını düğün gününe kadar göremezdi³⁰⁰. Günümüzde bu uygulama biraz daha yumuşamıştır. Erkek, kız tarafından söz alındıktan sonra, kız evine bir yakınıyla beraber gidebilir; sözlüsü ya da nişanlısıyla görüşebilir. Çeyiz ve takı hususunda yapılan pazarlıkta anlaşma sağlanırsa, cemaatte bulunan kişilerden biri veya varsa hoca, gelin ve damat adayından abdestli olup olmadıklarını sorar; eğer abdestleri yoksa abdest almalarını ister; bunu şahitlik yapacak kişilerden ve ailelerinden de ister. Herkesin özel bir odada nikâh için hazır olduğu sırada “*nikâh merasimine*” geçilir. Bu odaya gelin, damat veya vekil tayin ettikleri kişiler, şahitler ve nikâhı kıyacak olan kişiden başka kimse alınmaz. Merasimdeki herkes elleri dizlerinin üzerinde açık vaziyette otururlar. Burada ilgili olmayanların alınmaması, özel bir oda ayrılması ve ellerin durumu gibi bir takım hareket ve davranışlar, damat ve gelinin sihir yolu ile bağlanma ihtimalinin önüne geçmek için alınan ve oldukça önemli olduğu ifade edilen tedbirlerdir. Aksi halde odaya girecek olan kötü niyetli kişilerin, küçük bir iplik parçasına düğüm atmaları veya kendilerine has usul ve esaslarla kollarını bağlayıp, parmaklarını birbirine kenetlemeleri sonucunda, damadın bağlanacağı ifade edilir³⁰¹.

Nikâhı kıyacak olan kişi beyaz, çizgisiz bir kâğıda; kızın, damadın, kız babasının, damadın babasının ve iki erkek şahidin isimlerini ayrı yerlere, karşılıklı boş kalacak şekilde yazar. Ardından “*mîhr-i müeccel*” diye belirlenen mehir miktarı

²⁹⁸ K.K., 1, 5, 8, 9, 13, 14, 18, 34.

²⁹⁹ *Nikâh*: karı koca arasında birlikte yaşamaya ve karşılıklı yardımlaşmaya imkân veren, taraflara karşılıklı hak ve ödevler yükleyen sözleşmedir. Bunun geçerli olması için icap ve kabul, yani evlenecek çiftin birbirini karı-kocalığa kabul etmesi ve bunun halka duyurulması gerekir. Bkz. Ş. Gündüz, **a.g.e.**, s. 285.

³⁰⁰ K.K., 2, 6, 24, 31, 41, 65, 67, 68.

³⁰¹ R. Araz, **a.g.e.**, s. 112.

belirlenir. Daha sonra gelin adayının üzerine bir tül veya eşarp benzeri bir şey atılarak cemaatin huzuruna getirirler. Eskilerde gelin ve damat adayı babalarına vekâlet verir; cemaat huzuruna çıkarılmazdı. Bu arada gelinin kaynanası veya cemaatten biri gelin ve damada her hangi bir hastalıkları var mı diye sorar. Eğer hastalıkları varsa nikâh anında söylerlerse bu hastalıktan kurtulacaklarına inanılır³⁰². Nikâhı kıyacak olan kişi, bir kez de cemaatin huzurunda kızı, babasından “*Allah’ın emri, Peygamberin kavli ile kızınızı oğlumıza istiyoruz*” diyerek ister. Kız babası da, “*kızımı sizin oğlunuza veriyorum*” der. Daha sonra hoca, geline falancayı “*kocalığa kabul ediyor musun*” diye sorar. Kızdan “*evet*” cevabını alınca; aynı soruları damat adayına da sorar. Damattan da “*evet*” cevabını alınca, aynı şeyleri üç kere tekrarlar. Sonra şahitlere, kızın ve damadın evlenmek istediklerini ve buna şahitlik yapmalarını ister. Şahitlerden de olur cevabına alırsa, kızın ve damadın nikâhlarını “*Allah’ın emriyle nikâhlarınızı kıyıyorum*” diyerek kıyar ve nikâh tutanağında ismi olanlara imzalatarak, nikâh merasimini bitirir. Daha sonra hoca bir Aşır-ı şerif okur ve ardından kısa bir dua yapar. Duadan sonra, erkek tarafının getirdiği “*söz yüzüğü*” damadın babası tarafından geline takılır. Ayrıca kızın sözlendiğini ve erkek tarafınca kabullenildiğini belli etmek için kızın koluna damadın annesi tarafından bir “*bilezik*” takılır. Kız ve damat sırayla kayınpederlerinin, kaynanalarının, cemaatteki aile büyüklerinin ve şahitlerin ellerini öperler. Bunun yapılmasındaki amaç; kızın erkek tarafına ait olduğunu göstermektir. Kız tarafı gelen misafirlere şerbet ve pasta ikram ederler. Bundan dolayı Keban ve çevresinde, söz kesme yerine; yapılan pazarlıktan ve içilen şerbetten dolayı, “*pazarlığa veya şerbet içilmeye gidildi*” denir. Söz kesme işlemi bittikten sonra “*nişan töreni*” için bir tarih belirlenir. Genellikle bu tarih, söz kesmeden üç gün sonra olur³⁰³.

Sözlenmiş olan çiftlerin evlilik yolunda ilerlerken atmış oldukları diğer önemli bir adım nişanlanmadır. Nişanlanma, çiftlerin evlilik akdinden önce birbirlerini daha iyi tanımalarına fırsat sağlayan, hukuki anlamda bir sonuç doğurmayan, çiftlerin dini ve örfi kurallara dikkat ederek, düğüne kadar geçirmiş oldukları dönemin adıdır. Söz kesildikten üç gün sonra, kızın ve damadın akrabalarına ve komşularına haber verilir.

Nişan merasiminden bir gün önce erkek tarafı; kızın, nişan gecesinde giyeceği “*nişan elbiselerini*” bir bohça içerisinde götürürler ya da erkek tarafı kıza nişan gecesinde giyeceği elbiseleri almak için kızla birlikte pazara gider. Kızın beğendiği

³⁰² K.K., 1, 4, 10, 23, 36, 40, 44.

³⁰³ K.K., 1, 7, 12, 34, 56, 57.

elbiseler alınır. Nişan günü yakın akrabalar, kız evinde nişan merasimi için toplanırlar. Kız tarafı gelen misafirleri en güzel şekilde karşılar. Gelin adayı, gelen misafirlerin ellerini öper. Nişan gecesindeki bütün sorumluluklar kız tarafına aittir³⁰⁴.

Keban ve çevresinde nişana, “*dil bağı*” da denir. Dil bağı denmesinin sebebi, artık kız tarafının dilini bağladıklarını, sözün kesildiğini, evlilik sözünün alındığını belli etmek için kullanılan bir tabirdir. Nişan gecesinde damat, kıza nişan yüzüğü, bilezik ve küpe gibi takılar takar. Erkeğe de kız tarafı nişan yüzüğü ve saat takarlar. Kızın nişan yüzüğünü damat adına evlilik hayatında ve normal hayatında mutlu ve huzurlu olan, yakın akrabalarından bir kadın takar³⁰⁵. Ardından erkek tarafının “*bohça*” veya “*çeyiz sandığı*” içerisinde getirdiği hediyeler teşhir edilir. İçerisinde gelin adayının, giyeceği elbiseler; yazma, eşarp, ayakkabı vb. eşyalar bulunur. Eskiden “*nişan eşyası*” olarak kız evine beşibiryerde, ipek ve sırmalı kumaşlar gönderilirdi. Nişana gelenler kıza ve damada nişan hediyesi getirirler. Daha sonra misafirlere şerbet ve tatlı ikram edilir. Kız ve erkek tarafından kadınlar, kendi aralarında oyunlar oynar, çalgılar çalınır ve sohbetler edilir. Nişanda pazarlık için gün belirlenir ve düğün tarihi kararlaştırılır³⁰⁶.

Nişan gecesinden sonraki gün, eğer aileler münasip görürse resmi nikâh için işlemler başlatılır. İsterlerse düğün gününe veya düğünden sonraya da erteleyebilirler. Aileler karşılıklı güven içerisinde hareket ederler. Ortaya çıkacak olumsuzlukları engellemek için resmi nikâhı düğünden önce yapmaya çalışırlar. Bazen evli çiftlerin çocukları olduktan sonra resmi nikâh yaptığı da olmuştur. Nikâh işlemleri muhtarlıklarda, belediyelerde ve evlendirme dairelerinde usulüne göre yapılmaktadır. Resmi nikâh kıyılırken çiftlerden hangisi erken davranıp diğerinin ayağına basarsa, evde onun sözünün geçeceğine inanılır³⁰⁷.

Aileler arasında düğün tarihi kararlaştırıldıktan sonra, düğüne bir hafta kala damadın babası, annesi, varsa bacısı, gelin ve gelinin bir yakınıyla beraber pazarlık denilen alışverişe giderler. Pazarlıkta daha önceden geline alınacak takı malzemesinden, giyeceği elbisesine ve ev eşyasına kadar olan her şey alınır. Pazarlığın ilk aşaması geline takılması kararlaştırılan takı malzemesinin, mehir miktarı kadarının alınmasıdır. Burada aileler kuyumcuya giderler. Gelin adayı kuyumcuda alınacak takıları beğenir. Takılar karşılıklı anlaşmaya bağlı olarak; “*bilezik, beşibiryerde, zincir veya setten*”

³⁰⁴ K.K., 2, 3, 13, 15, 20, 21, 29, 30, 64, 65.

³⁰⁵ K.K., 3, 8, 15, 16, 25, 37, 46.

³⁰⁶ K.K., 1, 4, 11, 22, 32.

³⁰⁷ K.K., 2, 9, 11, 30, 31, 40, 68.

oluşur. Setin içinde: gerdanlık, bileklik, küpe, yüzük ve saat vardır. Geline takılacak takıların masrafını damadın babası verir. Daha sonra ev eşyası için kararlaştırılan malzemeler alınır. Ev eşyası da ailelerin maddi durumuna göre dağıtılır. Eğer erkek tarafının maddi durumu iyiyse bütün masrafı karşılayabilir. Bazen de erkek tarafı, beyaz eşya ve diğer ev eşyalarını yüklenir. Kız tarafı da mutfak malzemesini, halı, kilim vb. ev eşyalarını alarak gençlerin mutluluğuna katkıda bulunmaya çalışırlar. Herkes elinden geldiğince yeni kurulacak yuvanın eksiklerini gidermeye gayret eder. Eğer evlenecek çiftler çalışıyorlarsa masrafın çoğu çiftlere bırakılır. Bundan sonra gelin adayının düğünden önce ve sonra, tepeden tırnağa kadar giyeceği günlük ve takım elbiseleri, iç çamaşırları, ayakkabıları, başörtüsü, terlik vb. alınır. Yine gelinin düğünde giyeceği gelinliği de hazırlanır. Bu masrafları da damadın babası karşılar. Damat için de kız tarafı, damatlık ve ayakkabıdan oluşan malzemeleri alırlar. Ayrıca gelin ve damatla beraber gelen kişilere karşılıklı hediyeler alınır. Daha sonra gelin evine döndüğünde; evlenecek kızın erkek kardeşine, dayısına, halasına (hangisine sıra gelmişse, bazen kardeşler çok olunca, kardeşler arasında bir paylaşım yapılır) “*halat*” diye bilinen hediyeler kararlaştırılır. Bu hediyeler genellikle elbise, yiyecek, takı ve para gibi şeylerdir. Burada “*halat*” denilen gelenekle kızın ilişkili olduğu yakınlarının gönlünü almak için yapılan bir rızalık göstergesidir. Pazarlık aşamasından sonra düğün hazırlıkları başlar³⁰⁸.

Düğün yaklaştıkça erkek ve kız evinde hummalı bir çalışma başlamıştır. Erkek tarafında eğer erkek ayrı bir eve çıkacaksa ev döşemesi, eğer babasıyla beraber kalacaksa çiftlerin kalacağı oda döşenir. Geline alınan takılardan, elbiselere, iğneden ipliğe her şey hazırlanır. Nihayet işler bitince “*çeyiz yazma*” işlemine geçilir.

Çeyiz yazma işlemi şu şekildedir; kız ve erkek tarafı görüşüp kararlaştırdıkları bir günde, erkek tarafının davetlileri kalabalık bir halde kız evine giderler. Bir o kadar kişi de kız tarafında hazır bulunur. Davetliler arasından işe ehil olan dört kişi seçilerek bir heyet oluşturulur. İçlerinde güzel yazı yazabilen bir kişi beyaz, büyük bir kâğıdı eline alarak, çeyiz eşyasının isimlerini birer birer “*gül dökümü*” denilen tarzda yazar. Sonra bilirkişilerce de her eşyaya ayrı ayrı değer biçilir ve sırasıyla kayda geçirilir. En sonunda toplamı yazılır. Kadına verilen “*mehr-i müeccel*”³⁰⁹ miktarı da en alta yazılır ve

³⁰⁸ K.K., 1, 5, 13, 20, 26, 42, 59.

³⁰⁹ *Mehir*: İslam hukukunda evlenecek olan kadının müstakbel eşinden istediği bir çeşit bedel, para ya da ziyinet eşyasına verilen isimdir. Mehir isterse mehr-i muaccel olarak peşin, isterse de mehr-i müeccel olarak boşanma ve ölüm hali gibi durumlarda da verilebilir. Bkz. Ş. Gündüz, **a.g.e.**, s. 254.

kadına ait olduğu tespit edilirdi. Misafirler arasından 8-10 kişinin ismi yazılır ve imza edilerek şahit tutulurlardı. Bahsi geçen liste gelinin sandığının en dibine konur ve gelin ölünceye kadar saklanırdı. Bunun yapılmasındaki sebep de günün şartlarına göre, ölüm ve boşanma gibi hususlarda çiftlerin haklarının yazıyla kayıt altına alınmasıyla korunması amaçlanmıştır³¹⁰.

Kızın eşyaları düğünden önce veya düğünle beraber damat evine götürülür. Eğer dizilecek bir şey varsa yatak odasına dizilir. Bu yatak odası dizildikten sonra, düğün gecesine kadar kapalı tutulur ve kimse girmez. Eskiden kız tarafı yeni kurulan yuvaya katkıda bulunmak için, kızına canlı hayvan: Koyun, keçi ve kümes hayvanları verirlerdi³¹¹.

Evlenecek kızın evinde düğünden beş-altı gün önce çeyiz serme merasimi yapılır. Gelin adayının eşyasını görmek üzere hısım ve akrabalar hatta çevreden tanıdıklarda çağrılır. Kızın çeyizini görmeye gelenler beraberinde hediyelerde getirirler. Çeyizi gördükten sonra “*hayırlı olsun*” der ve evlerine dönerler. Gelin adayının çeyizi, saklı olduğu “*çeyiz sandığından*” çıkarılarak, odanın içerisine bir ipin üzerinde sergilenir. Çeyiz sandığı, ceviz ve kestane kerestesinden yapılan, işlemeli ve oymalı sandukaya denilir. Her gelin adayının bir çeyiz sandığı olmak zorundadır. Çeyiz sandığı ve içindekiler düğün günü gelinle birlikte, damat evine getirilir³¹².

1.3.1.2. Evlilik Esnasındaki İnanışlar

Keban ve çevresinde düğün günü daha evvel taraflar arasında kararlaştırıldığı için, düğüne yakın hazırlıklar başlamaktadır. Eskilerde kırk gün, kırk gece devam eden düğünler günümüzde o kadar sürmemektedir. Durumu iyi olan ailelerde düğün şenlikleri bir hafta öncesinden cuma günü başlamaktadır. Cuma günü kutsal kabul edildiği için, böyle kutlu bir müessesenin başlangıcı da bu güne denk getirilmek istenmektedir. Ayrıca düğüne gelecek olan kişilerin uzaktan geleceği düşünülerek kına gecesinin ve düğünün hafta sonu tatiline denk gelmesi amaçlanmaktadır. Düğüne birkaç gün kala erkek tarafı, hısım, akraba, komşu ve yakın akrabaya davetiye gönderir. Şimdilerde kız tarafı, erkek tarafı kadar olmasa da davetiye dağıtmaktadır. Eskiden davetiye (*kök dağıtma*) olarak badem, ceviz ve şeker dağıtılırdı. Davetiyeleri dağıtmak için herkesin sevdiği, saydığı, herkesle diyalog içinde olan ve maddi durumu iyi

³¹⁰ K.K., 4, 7, 12, 23, 43, 56, 66.

³¹¹ K.K., 7, 9, 10, 21, 25, 44.

³¹² K.K., 2, 14, 31, 34, 35, 48.

olmayan kişiler seçilirdi. Davetiyeyi getiren kişiye bahşiş olarak; para ve giysi verilirdi. Eskilerde yazılı davetiye olmadığı için, davetiyeyi getiren kişi düğün sahiplerini ve düğün tarihini mutlaka söylerdi. Günümüzdeki davetiyeler ise zarf içinde yazılı olarak gönderilmektedir³¹³.

Keban ve çevresinde günümüzde, eskisi kadar olmasa da düğünle ilgili gelenek ve görenekler yaşatılmaya çalışılmaktadır. Düğünden önce her hangi bir aksilik olmamışsa; genelde düğünler neşeli, çalgılı ve oyunlu olur. Erkek ve kız tarafından veya düğünün yapıldığı yerde her hangi bir yakının cenazesi veya komşunun cenazesi olursa, düğünler eğlenceli yapılmaz ve mevlit okutulur. Bir nevi cenaze sahiplerinin yasına ortak olurlar. Eğer düğüne yakın bir zamanda cenaze vuku bulmuşsa ve davetiyeler de dağıtılmışsa düğün iptal edilmez. Aileler kendi aralarında düğünlerini yaparlar. Yapılan düğünler, düğün havasında geçmemektedir. Damat tarafından birkaç kişi kız evinden gelini alır ve erkek evine getirirler, bu şekilde düğün biter. Bu gibi durumların haricinde düğünler yapılır³¹⁴.

Düğün hazırlıklarına, en önce düğüne gelecek davetlilerin ikramlıklarını hazırlamakla başlanır. Bunun için ilk yapılan şey davetlilere verilecek ikramlıkların ne çeşit olacağı kararlaştırılır. Köylerde düğün yemeği: Kavurmalı bulgur pilavı, yanında da sulu bir yemek, güveç, salata, tatlı ve içeceklerden oluşmaktadır. Düğün yemeğinde “*bulgur pilavı*” önemli bir yer tutar. Bununla ilgili olarak halk arasında evlilik çağına gelmiş gençlere “*bize ne zaman pilav yediriyorsun*” denilerek; evlilikle ilgili düşünceleri öğrenilmeye çalışılır. Düğün yemeği önemli ve de meşakkat gerektirdiği için düğünden birkaç gün önce hazırlıklara başlanır. En başta kesilecek hayvanlar satın alınır; düğünden bir veya iki gün önce kesilir ve etleri kavurma yapılarak düğün günü için hazırlanır. Diğer bir hazırlıkta, köyün kadınlarının bir araya toplanarak yufka ekmeği pişirmeleridir. Bu işler düğünden önce aradan çıkarılır ki düğün günü sıkıntı yaşanmasın. Eğer düğün şehirde yapılacaksa düğün günü için salon veya düğünü geçirecekleri bir mekân hazırlanır. Yine gelen davetliler için ikramlıklar hazırlanır. Şehirde yapılan düğünlerde genelde pasta, börek ve hazır yemekler ikram edilir. Düğün için ayarlanan mekânlar, ailelerin imkânlarına ve gelecek davetlilerin durumuna göre değişmektedir. Düğün eğer köyde yapılacaksa, düğün evi temizlenir, gelecek davetlilerin sayısına göre yer ayarlanır. Masalar kurulur, sandalyeler, aydınlatmalar ve

³¹³ K.K., 1, 5, 67, 68, 71.

³¹⁴ K.K., 1, 4, 9, 13, 23, 37, 50, 71,

araçlar hazırlanır. Düğün eğer çalgılı olacaksa, çalgıcılar veya ses sanatçıları ayarlanır³¹⁵. Yine düğünlerde oyun ve eğlenceler için bazı kişiler seçilir. Eğer düğün mevlitli olacaksa mevlit okuyacak bir hoca davet edilir. Bazı düğünler hem çalgılı hem de mevlitli yapılmaktadır. Genellikle önce mevlit okunur, daha sonra eğlenceler yapılır³¹⁶.

Keban ve çevresinde yaşatılan bir gelenek olan bayrak asma³¹⁷, eskilerde daha da çok karşılaşılan önemli bir uygulamadır. Düğünün başladığı günün sabahı, erkek tarafı aralarında bir “*bayraktar*” seçerler. Bayraktar düğünün başından sonuna kadar bayrağa sahip çıkacak; kimsenin bayrağı kaçırmamasına izin vermeyecektir. Evin damına veya çatısına uzun bir ağaç, direk veya sırık dikilir. Daha sonra düğün için muhafaza edilen “*ay yıldızlı bayrak*” , dualar eşliğinde bu direğin ucuna asılır (Bkz. Ek-15). Direğin sivri ucuna da kırmızı bir elma konur. Bayrak düğün sonuna kadar evin çatısında dalgalandırılır. Burada bayrağın evin çatısına asılmasındaki gaye düğüne uzaktan gelenlerin düğün evini daha çabuk bulmaları ve bu evin düğün evi olduğunu göstermek içindir³¹⁸.

Her gelin ve damadın bir sağdıçı vardır ve bunlar düğünden önce hazır bulunur. Sağdıçlık, düğünü yapılacak genç kıza ve erkeğe düğünden önce, düğünde ve düğünden sonra yardımcı olan; gelinin ve damadın eşyalarına sahiplik yapan, yörenin örf ve adetlerini iyi bilen ve bunları gelinle damada öğreten kişilere verilen addır. Gelinin sağdıçı genellikle ablası, teyzesi, halası veya bunların kız çocuklarından ya da gelinin çok samimi olduğu bir yakını olur. Gelin sağdıçı, kızın söz gününden itibaren, nişan, pazarlık, çeyiz, kına gecesi, düğün hazırlıkları ve düğün günü, gelinin damat evine götürülmesine kadar ki olan sürede gelinin yapacağı ve yapması gereken bütün konularda geline bilgi verir. Gelin sağdıçı düğün günü gelinle beraber damat tarafına kadar eşlik eder. Damat evinde gelinin uyması gereken kuralları öğretir. Gelinin gittiği yerde yabancılık yaşamaması için, istenirse düğün günü akşama kadar geline yakın olur. Günümüzde yapılan düğünlerde gelin kına gecesi öncesi kuaföre götürülür. Kuaförde gelin başı denilen işlem yapılır, ardından da gelinin gelinliği giydirilir ve akşama doğru kına yerine getirilir³¹⁹.

Damadın kirvesi, abisi, dayısı, asker arkadaşı ve yakın bir arkadaşı damada

³¹⁵ K.K., 2, 7, 15, 29, 41, 56, 58.

³¹⁶ K.K., 6, 7, 24, 34, 57.

³¹⁷ S. Kılıç, **a.g.e.**, s. 44.

³¹⁸ K.K., 4, 14, 20, 45, 55, 56.

³¹⁹ K.K., 1, 8, 11, 30, 32.

sağdıçlık yapabilmektedir. Damat sağdıç; kız isteme anından, nişan, nikâh, kına gecesi, düğün hazırlıkları ve düğün gününe kadar geçen süre zarfında damada ve damat tarafına maddi ve manevi anlamda yardımda bulunan kişidir. Genellikle de damadın giyim kuşamı, tıraşı, arabası, yemeği vb. hep sağdıçtan sorulur. Günümüzde damat, kına gecesi öncesi damat tıraşı olur. Damatlıklarını giyinerek düğüne hazırlanır. Düğünler genellikle Pazar günü yapılmakta; düğünden önceki Cumartesi gecesi Keban ve çevresinde “*Kına Gecesi*” olarak kutlanır. Bu gece gelinle güveye kına yakılacağı ve gelen davetlilere kına dağıtılacağı için “*Kına Gecesi*” denmektedir. Eğer düğün şehirde yapılıyorsa kına gecesi için özel olarak düğün salonları tutulur. Erkek ve kız tarafının kadınları burada toplanarak kendi aralarında eğlenir ve gelinle güveye kına yakarlar (Bkz. Ek-16). Kına gecesinde “*Çayda Çıra*” oyunu genç kızlar tarafından oynanır (Bkz. Ek-17). Gelen davetlilere erkek tarafı bazı ikramlarda bulunur.

Kına Gecesi eğer köylerde veya tarafların kendi evlerinde olacaksa, erkek tarafında bir gün önceden düğün başlatılır. Damat tarafında kına gecesi sabahı evin damında asılı olan bayrağın ucundaki elma gelen davetliler tarafından silahla vurulmaya çalışılır. Elmayı düşüren kişiye damadın babası veya sağdıç tarafından bahşışı verilir ve düğün resmen başlamış olur. Eğer düğün davullu ve çalgılı ise silah sesiyle beraber davulcu da davuluna vurarak düğünün çalgılı olduğunu bildirir. Bu arada gelen davetliler en güzel şekilde karşılanır, yemekler hazırlanır ve ikramlarda bulunulur. Gelen davetliler eli boş gelmezler ve çeşitli oyunlar oynayarak düğüne ayrı bir hava katarlar. Düğünlerde oynanan oyunların başında halay oyunları gelmektedir³²⁰.

Kına gecesi için kız tarafına gidilecek mesafe uzaktaysa gündüz vaktinde gidilir. Kız tarafına gidecekler arasında damadın annesi, dayısı, kız kardeşleri, yengeleri ve yakın akrabalarından kadınlarla damadın sağdıç ve bazı davetliler bulunur. Ayrıca kız tarafına gidilirken kız tarafının gençlerine verilmek üzere bir “*oğlak*” (gidik) götürülür. Erkek tarafı kız tarafına varmadan düğün alayının önu gençler tarafından kesilir. Erkek tarafı da bahşış olarak yanlarında götürdükleri bu oğlağı verirler. Gençler bu oğlağı aralarında satarak parasını bölüşür ya da bir araya toplanıp ziyafet için keserler. Kına Gecesi kız tarafının davetlilerine, akşam yemeğini erkek tarafı vermektedir. Erkek tarafı önceden hazırlamış oldukları yemekleri ve yemekleri servis edecekleri kap-kacakları evden götürürler. Yemek servisleri evin dışında, müsait bir yerde, damat tarafından gelenlerce yapılır. Kız tarafı hüznü olduğu için genelde erkek tarafına soğuk davranır.

³²⁰ K.K., 1, 4, 14, 21, 29, 39, 58, 62.

Bu durumu bilen erkek tarafı kimseye şaka bile yapmadan sakin bir şekilde düğünü geçirmeye çalışır. Kız tarafının istekleri itirazsız yapılır³²¹. Kına gecesi, hem erkek tarafında hem de kız tarafında çeşitli eğlenceler ve uygulamalar vardır. Kadınlara ait kına gecesi ise kız evinde yapılır. Kına gecesine hem damat evinin hem de kız evinin taraflarıyla bunların yakın akraba, eş ve dostları katılır. Kız tarafında toplanan davetliler (Bkz. Ek-18) kendi aralarında oyunlar oynayıp türküler söyledikten sonra, odanın ortasına bir minder serilir, gelin bu mindere oturtulur. Daha sonra geline “*kına yakma*”³²² işlemi başlar. Kına yakma işlemi genellikle bu işi anlayan bir kadın yapmaktadır. Geline kına yakılırken, gelin elini açmaz; bu duruma hazırlıklı olan kaynana, bir tam altını gelinin eline koyar. Gelinin önce sağ eline sonra da sol eline ve ayak parmaklarına kına yakar. Eğer kız tarafı damadın gelmesini kabul ederse kızla beraber damadın serçe parmağına da kına yakılır. Daha sonra oradaki misafirlere de kına yakılır. Ayrıca kınanın cinselliği dürtükleyen ve arttıran bir özelliğe sahip olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı zifaktan önce evlenecek çiftlere kına yakılmaktadır³²³. Bu arada gelinin saçlarının bir kısmı kesilir ve gelinin başına konur; daha sonra da gelinin başına para saçılır³²⁴. Bu işlemler yapılırken sesi güzel olan kadınlar acıklı bir şekilde kına yakma türküsünü söylerler. Türküler söylenirken gelin ve annesi ağlamaktadır. Bu gelenek yöreye ait bir halk türküsünde:

*“Gelin ağlar yaşın yaşın,
Gitmem diye sallar başın,
Şimdi gelir bey kardeşin,*

*Gelinin giydiği atlas,
Atlasa iğneler batmaz,
Gelin güveysiz yatmaz.*

*Geline tel duvak olsun
Hemen güveyi sağ olsun.
Ağlama gelin, ağlama,*

³²¹ K.K., 11, 13, 18, 28, 37, 59, 64, 71.

³²² *Kına Yakma*: Kına ağacından elde edilen renkli bir maddenin belli amaçlar için seçilen canlı ve cansız varlıklara, belli zamanlarda yapılan ritüellerle uygulanması işlemine verilen addır.

³²³ K.K., 7, 37, 71.

³²⁴ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, İstanbul 1968, C. IV, s. 22-26.

*Yeter yüreğimi dağlama,
Eloğludur, bel bağlama,*

*Sofrada koydum kaşığı,
Atladım geçtim eşiği,
Babamdır gözüüm aşığı,
Şen olsun şen babanın evi,
Benzer olmaz baba evi”³²⁵.*

Keban ve çevresinde kına gecelerinde gelin ağlatmak için bazı ağıtlar yakılır. Ağıtlar söylenirken gelinler ağlamaya başlarlar. Ağlamayan gelinin anne ve babasından ayrılırken sevindiği ve onlardan memnun olmadığı için ağlamadığı şeklinde yorumlanır. Bundan dolayı ağıtlar yakılırken kızlar ağlamaktadır³²⁶. Kına yakılırken şunlar söylenir:

*“Kınayı getir ane,
Parmağın batır ane,
Bu gece misafirim,
Yanında yatır ane.*

*Sıra sıra çeperler,
Çeperde su serperler,
Irak yoldan geleni,
Terli terli öperler.*

*Atlar yelendi geldi kapıya,
Kız çeyizini topla,
Gel bin atına,
Seni götürürler nikâh altına.*

*Eller kınalı gelin,
Saçı sırmalı gelin,*

³²⁵ Selahattin Sivrikaya, *Notalarıyla Elazığ Yöresi Halk Oyunları Müzikleri*, İstanbul 2002, s. 251.

³²⁶ K.K., 1, 11, 30, 32.

*Oyna gelin oyna,
Kına gecendir senin”³²⁷.*

Kına gecesinde yakılan ağıtlar ve söylenen türküler, gelin ve annesini ağlatırken, damat tarafı da bu durumu eğlenceye çevirir. Gelen misafirler gelinin üzerine para serperler. Daha sonra kına tabaklarına mumlar dikilir, ışıklar söndürülür ve mumlar yakılır. Genç kızlar ellerine tabakları alır ve çayda çıra oyunu başlar³²⁸.

Rivayete göre çayda çıra oyunun çıkışıyla ilgili olarak bir efsane anlatılır. Efsaneye göre birbirini seven iki âşık bir çayın karşı kıyılarında yaşamaktadırlar. Âşıklar birbirleriyle buluşmak için gecenin belli zamanında karşı kıyılarda çıra yakarak yerlerini belli ediyor ve erkek çayı yüzerek sevgilisinin yanına varıyor. Âşıklar bunu kimselere söylemeden gizli bir şekilde yapmış. Bu arada kızı, zengin birisi babasından istiyor ama kız kabul etmiyor. Bunun üzerine zengin adam kızın peşine casuslar takarak kızın buluşma yerini öğreniyor. Bir gece kızın olduğu kıyı da zengin adamın casusları suyun derinliğinin fazla ve mesafenin uzun olduğu bir yerde çirayı yakıyorlar. Bunu gören erkek çiraya doğru yüzmeye başlıyor. Her zaman alışmış olduğu yerden farklı bir yöne gittiğini anlamayan âşık, suyun derin ve mesafenin uzun olduğu yere gelince casuslar çirayı söndürürler. Bunun üzerine suyun ortasında yönünü kaybeden âşık, sağa sola doğru çırpırsa da belli bir süre sonra yorulur ve boğularak hayatını kaybeder³²⁹.

Bu olayı duyan kız aşağıdaki ağıtları yakarak aşkını ifade eder.

*“Çayda çıra yanyor,
Humar göz uyanıyor,
Fıtıl çifte yara bir,
Yürek mi dayanıyor.*

*Çayda çıra yaz çıra,
Ay tutulmuş sanıyor,
Yavaş yürü usul baş,
Engeller uyanıyor.*

³²⁷ İ. Sunguroğlu, **a.g.e.**, C. IV., s. 26.

³²⁸ K.K., 1, 2, 11, 30, 32.

³²⁹ K.K., 3, 4, 20, 24, 37, 56.

*Çayda çiralar yakın,
Çıkın yoluna bakın,
Hak nazardan saklasın,
Nazar değmesin sakın.*

*Çayda çiralar yine,
Yandılar döne döne,
Bahtlı çıra seni,
Ayda-yılda bir güne.*

*Çayda çıra geline,
Kına yakın eline,
Nazar değmesin sakın,
Has bahçenin gülüne.*

*Çayda çıra yakarım,
Yar yoluna bakarım,
Bir yüz görümlüğüne,
Beşibirlik takarım.*

*Çayda çiralarım var,
Gizli yaralarım var,
Eller al yeşil giymiş,
Benim kararlım var.*

*Çayda çıra yanıyor,
Engeller uyanıyor,
Çözme tabip yaramı,
Al kana bulanıyor.*

*Yanar çayda çiralar,
Kızlar oyun sıralar,
Gelin hanım gelirse,*

*Tefçi toplar paralar*³³⁰.

Çayda çıra oyunu, bu şekilde söylenen ağıtlarla gece yarısına kadar devam eder. Ayrıca erkek tarafından gelen sağdıç'a bazı cezalar verilir. Ceza olarak sağdıç ayaklarından kalın bir iple bağlanır ve ağaca asılır. Kız tarafının istediği bahşiş verilene kadar askıdan indirilmez. Yine damadın ayakkabısı veya elbisesini kız tarafından birisi saklar. İstenilen bahşiş verilene kadar damadın ayakkabısı getirilmez. Bazen de damat kaçırlır veya ayaklarından asılır; bu durumda sağdıçtan çok ağır bahşişler istenir. Hediyeler alınmayana kadar damat serbest bırakılmaz. Damadın kınası yakıldıktan sonra erkek tarafına dönülür. Geride kız tarafında bazı kişiler bırakılır³³¹.

Erkek tarafında sabah saatlerinde başlayan düğün çeşitli oyunlarla renklendirilir. Eskilerde yapılan düğünler daha çok katılımlı olur ve şenlik havasında geçmiştir. Katılım fazla olunca oynanan oyunlarda fazla olur. Bu oyunların başında halay oyunları gelmektedir. Düğünlerde en çok rağbet edilen oyunların başında gelir. Davul ve zurnayla beraber hem oyunlar oynanır; hem de şarkılar ve türküler söylenir. Kadınlar kendi aralarında içeride, erkeklerde dışarıda kurulu olan alanda oynarlar. Bu oyunların başında “*Halay, Üçayak, Keciki, Delilo, Çiftetelli*³³² ve *Şemmamme*” gelir. Düğünlerde oynanan diğer oyunlar da şunlardır: *Ceviz ve düğme*³³³, *simsimi*³³⁴, *tura*³³⁵,

³³⁰ Elazığ İl Yıllığı, s. 99

³³¹ K.K., 1, 8, 11, 22, 31, 40, 68.

³³² Ramazan Demir, *Zırkı Yöresi ve “Seyyid Hasan Zerraki Ziyareti”*, Ankara 2007, s. 128.

³³³ *Ceviz ve Düğme Oyunu*: Eğimli ve pürüzsüz bir damda belli bir çizgiden cevizler, aşağı doğru bırakarak birbirlerine çarptırılmaya çalışılır. Cevizi çarptıran ödülü veya daha önce yerde bulunan cevizleri kazanır. Yine cevizle oynanan bir diğer oyun şeklinde ise, yere küçük bir daire çizilir ve ortasına bir çivi çakılır. Çivinin üzerine de metal bir para konur. Çividen yaklaşık on metre uzağa da bir çizgi çizilir ve cevizlerle çivideki para dairenin dışına çıkarılmaya çalışılır. Parayı çıkaran kişi ödülü veya cevizleri kazanır. Bazen de oyunu kaybeden tarafa cezalar verilir. Düğme oyunu da yine ceviz oyununa benzer bir şekilde oynanmaktadır. Ceviz oyunundaki çivi yerine küçük bir çukur kazılır. Bu çukura kim önce düğmeyi koyabilirse rakibinin düğmelerini alır. Eğer düğmeleri kalmazsa üzerindeki elbisesinden düğmeler koparılır.

³³⁴ *Simsimi Oyunu*: Gücü kuvveti yerinde olan kişiler seçilir. Rakip kişinin kol, omuz ve sırt bölgesine gelecek şekilde yumrukla vurularak oynanan bir oyun çeşididir. Bu yerlerin haricindeki yerlere vurulmaz. Bu oyun için genelde büyük odalar ve dam gibi geniş yerler seçilir.

³³⁵ *Tura Oyunu*: Geniş bir alan üzerinde otuz metre mesafede karşılıklı çizgiler çizilir. On kişilik gruplar bu çizgi üzerinde ellerinde tura denilen bir metrelik kalın bir iple dururlar. Aralarında bir hakem tayin edilir. Daha sonra yazı tura atılarak ilk başlayacak olan taraf belirlenir. Kaybeden taraf aralarında bir öncüyü karşı tarafa gönderir; bu öncü genellikle hızlı koşan çevik birisidir. Öncü kişi karşı grubun çizgisine kadar gider. Karşı çizgiye yaklaşıncı bu grup aralarında çevik birini seçer. Öncü hızlı bir şekilde kendi grubuna doğru koşar, peşi sıra kovalayıcı elindeki turayla öncünün sırtına vurarak kovalar. Burada amaç hızlı bir şekilde koşup, en az darbeyi yemektir. Öncü kendi grubuna yetişince ardından kovalayıcı da çizgiye yaklaşır. Öncünün grubundan bir kişi kovalayıcıyı turayla kovalayarak karşı çizgiye kadar turalar. Bu oyun bütün kişilerin sırayla turalanmasıyla sona erer.

*yastık*³³⁶, *Cirit*³³⁷, *Sepa (Ölü Taşı)*³³⁸, *Çelik*³³⁹ ve *Yüzük*³⁴⁰ oyunudur.

Yine düğünlerde insanlar eğlenmek için “*mendil saklama, üstten atlama, uzuneşek, güreş, bilek güreşi*” gibi yöresel eğlenceli oyunlar yaparlar. Bu oyunlar oynanırken her hangi bir kırılma ve kavga meydana gelmez; aksine insanlar mutlu olurlar. Bunun yanında talihsiz olaylar da yaşanmaktadır. Eğlenceler gece yarısına

³³⁶ ***Yastık Oyunu:*** Düğün evinde toplanan davetliler büyük bir odada toplanır. Gecenin ilerleyen saatlerinde insanlar sohbet halindeyken davetlilerden biri odanın ışığını söndürür. Gücü-kuvveti yerinde olan biride kapıyı sıkıca kapatır. İçerdekiler eline ne geçirirse karşısındakine vurmaya başlar. Bu genelde yastık ve benzeri şeylerden olur. Ta ki insanlar yoruluncaya kadar devam eder. Genellikle de damadın sağdıcı hedef alınır. Eğer düğün kış mevsiminde yapılıyorsa odadaki sobanın külünü ve ateşini odaya serper. Böylelikle düğün sahibine gıcık verilmeye çalışılır.

³³⁷ ***Cirit Oyunu:*** Cirit oynamak için iyi bir at sahibi olmak ve iyi bir binici olmak gerekir. Karşılıklı rakipler halinde büyük ve düz bir alanda, at üstünde oynanan oyuna göre; oklava gibi bir ağaç parçasının atıyla kaçan rakibe vurulmasıyla oyun kazanılır. Büyük ödüller için cirit yarışları yapılır.

³³⁸ ***Sepa (Ölü Taşı) Oyunu:*** Düğünlerde iki eşit sayıda grup halinde yirmi beş-otuz metrelik bir mesafede 30cm. yükseklikte 15cm. genişlikte üç tane taş, yan yana veya arka arkaya gelecek şekilde karşı taraflara dizilir. Sırasıyla gruplardan birer kişi dikili taşları, atılan taşlarla düşürmeye çalışır. Bütün taşları düşüren taraf kazanır. Kaybeden tarafın elemanları kazananların hepsini sırtlarında, kendi kalelerinden sırtlar; karşı tarafa götürürler. Bir nevi futboldaki kale değişimi gibi bir olay yaşanır. Oyun belli periyotlarla devam eder; kaybedenler kazananları sırtlarında taşıyarak cezalandırılırlar.

³³⁹ ***Çelik Oyunu:*** Harman gibi düz bir alanda dokuz m² bir daire çizilir. Dairenin orta yerine otuz cm.lik bir değnek konur. Dairenin on metre uzağına, iki taraflı çizgiler çizilir. Bir nevi tenis oyununa benzer. Eşit sayıda iki grup ellerinde iki metre uzunluğundaki sopalarla çizginin üzerinde beklerler. Taraflar aralarında oyunu iyi bilen birini tayin eder. Seçilen kişi dairedaki değneğe elindeki sopayla vurarak yerden havalandırır; havalandıran değneğe elindeki sopayla vurarak karşı rakibin çizgisinden geçirmeye çalışır. Çizgide bekleyen karşı takımın elemanları elindeki sopayla değneğin çizgiden geçmesini engellemek için karşı hamlede bulunurlar. Sopayla vurulan değnek karşı takımın çizgisini geçerse oyunu kazanmış olur. Böylelikle ödülü hak eder.

³⁴⁰ ***Yüzük, (Sersal) “Sene başı” Oyunu:*** Düğün günlerinde, toplanan kalabalık aralarında eşit iki gruba ayrılır. Bu gruplar daha önce bu oyunu oynamış; işin kurdu olan kişilerden oluşur. Oyun için genellikle büyük odalar tercih edilir. Odanın ortasında çay tepsisi içerisinde yedi tane kahve fincanı ve yüzük getirilir. Oyunu başlatma görevi odadan seçilen bağımsız biridir. Bu kişi puanlama yapmak ve kuralları uygulamak için hakem olarak seçilir. Hakem olan kişi tepsinin içindeki dört fincandan birinin altına, yüzüğü koyar ve ortaya indirir. Taraflardan kimin oyuna ilk başlayacağını belli etmek için yüzüğün olduğu fincan tahmin edilir. Yüzüğü bulan taraf avantaj kazanır ve oyuna başlar. Yüzük saklama işini tek kişi yapar; tepsiyi kimseye göstermeden fincanın altına koyar. Tepside fincanlar şekilli olarak dizilir ki karşı taraf yanılabilsin. Fincanlar ortaya getirildikten sonra işi bilenler yüzüğün hangi fincanda olduğunu tahmin etmeye çalışır. Oyunun kuralları önceden bellidir. Dolu fincanı bulabilmek için beş tane “boş” iki tane de “bize, dolu” deme hakkı vardır. Fincanı kaldırırken dolu veya boş olduğunu söylemek zorundadır. Eğer “boş” dediği fincan “dolu” çıkarsa kaybeder. Tam tersi “dolu” dediği fincan da “boş” çıkarsa kaybeder. Fincanın altındaki yüzük için dolu deyip kaldırınca bir puan alır³⁴⁰. Puanı alan tarafın avantajı devam eder, bir daha tepsiyi getirir. Karşı taraf bu sefer yüzüğü dolu olarak bulursa avantaj kendilerine geçer. Tepsiyi bu sefer karşı rakip götürür ve yüzüğü saklar. Tepsi ortaya getirilir. Rakip yüzüğü bulamazsa puan kazanır. Her avantajdan sonra kazanılan oyun bir puandır. Puanlama işini hakem yapar ve yirmi bir sayı tamamlanınca “*dast köl*”, “*son el*” getirilir. Yirmi bir sayıya ulaşan takım karşı tarafa bir avantaj verir. Bu avantajda yirmi birinci sayıya ulaşan ekibin tepside üç fincanla, altında yüzük olmak şartıyla ortaya getirir. Puanı düşük olan takım eline geçen fırsatı değerlendirmek için acele etmez. Tek seferde yüzüğün bulunması gerekir. Eğer yüzük bulunursa yirmi bir puan sıfır olur ve oyun tekrar kaldığı yerden devam eder. Eğer ki yüzük bulunmazsa rakip oyunu kaybeder ve cezalandırılır. Kaybeden ekip kendi aralarında iki kişiyi seçerler. Bu kişilere kadın elbisesi giydirip, komşulardan yapılacak yemek için erzak toplatılmaya gönderilir. Sırtlarına aldıkları heybelere; un, yağ, bulgur, kavurma vb. yiyecek malzemelerini toplayan kadın giyimli kişiler, “*ser sal evi*”ne geri dönerler. “*Ser sal*” oynanan evde geleneksel bir yemek olan “gömbe (kömbe)” pişirilir ve hep beraber yenir. Ayrıca kaybeden tarafın diğer üyelerine de çeşitli cezalar verilerek eğlenilir.

kadar devam eder, daha sonrada düğüne hazır olmak için dinlenilir³⁴¹. Düğün günü yağmur veya kar yağacak olursa gelin ve damadın küçükken kazanın veya tencerenin dibini çok yediğine inanılır³⁴².

Keban ve çevresinde gelin alma olayı kına gecesinden sonraki günün öğlenden önceki saatlerinde gerçekleşir. Gelin alma günü genellikle pazar günüdür. Düğün günü, düğün evlerinde sabahın ilk ışıklarıyla birlikte hareketlilik başlar. Davetliler kahvaltılarını yaptıktan sonra düğün evinde toplanırlar. Gelin evine gitmeden önce gelin arabası süslenir. Konvoya katılacak diğer arabalar da süslenir. Öncü olarak gidecek arabanın ön tarafına bayrak konur. Eğer gelin yakın bir yerden veya aynı köyden getirilecekse konvoy birkaç köy dolaştırılır. Eski düğünler günümüzden çok farklıdır. Genellikle kız evine yaya olarak veya at sırtında gidilir. Gelin at sırtında damat evine getirildiği için, gelin atının güzel ve süslü olmasına dikkat edilir. Gelin almaya sabahın erken saatlerinde, kalabalık bir grupta gidilir; önde köyün hocası, ileri gelenleri ve düğün sahipleri bulunur. En önde de bayraktar elinde uzun bir sırığa asılı bayrakla yürür. Sırığın üzerinde kırmızı bir elma konur. Bayraktar elmaya sahip çıkmak zorundadır. Eğer elmayı gençlere kaptırırsa bahşiş vermek zorundadır. Kız tarafı eğer istemezse bayrak götürülmez. Bayrağın istenmemesindeki sebepte şudur: O dönemde bayrakla bir yere girildiği zaman sanki de oradaki insanları esaret altına alıyormuş gibi bir anlam yüklenmiştir. Bunu da hiç kimse kabul etmemektedir. Hatta rivayetlere göre iki düğün alayının yolları bir yerde kesişmiş. Önlerinde bayrak olduğu için, her iki tarafta yolda geçiş için öncelik istemiş. Bunu gururlarına yediremeyen iki düğün alayı arasında çıkan kavga da çok sayıda kişi ölmüştür. Zamanla bu anlayış yerini yumuşamaya bırakmış ve bayrak sadece düğün işareti olarak görülmüştür³⁴³.

Düğün alayı yolda giderlerken davul ve zurna eşliğinde oyun oynamaya devam ederler. Düğün alayı kız evine yaklaşınca davul sesi daha gür çıkar. Kız evine varıldığında, düğün alayını gelinin babası, dayısı, amcası ve diğer yakınlar karşılar. Kız ve erkek tarafı meydanlık bir yerde halay çekerler. Gelin baba evinden çıkarılmadan önce bazı uygulamalar vardır. Gelin baba evinde mümkün olduğu kadar bir perdenin arkasında tutulur; genç kızlar haricinde kimseye gösterilmez. Yörede düğün günü gelinin erkek kardeşi, yoksa dayısı veya amcası “*gelin kuşağı*” adı verilen kırmızı ipek şeridi, orada bulunan davetlilerin huzurunda gelinin beline üç defa çözerek bağlar.

³⁴¹ K.K., 4, 5, 6, 13, 14, 18, 20, 21, 24.

³⁴² K.K., 7, 23, 26, 29, 37, 39, 56, 71.

³⁴³ K.K., 5, 6, 13, 23, 37, 39.

Bağlama işlemi yapılmadan önce damadın babasından bahşiş istenir. Bu davranışla gelinin, gideceği eve bolluk, bereket ve uğur getireceğine inanılır³⁴⁴. Ayrıca gideceği evde gayretli, saygılı, evine ve kocasına bağlı olması için kuşak bağlandığına inanılır. Gelin ayakkabısının altına bekâr kızlar isimlerini yazarlar, kimin ismi önce silinirse onun evleneceğine inanılır³⁴⁵.

Gelin baba evinden çıkmadan önce çeyizi ve sandığı çıkarılır. Çeyiz ve sandık alma sırasında gelinin yakınları sandığın üzerine oturur ve bahşiş isterler. Bahşiş alındıktan sonra çeyiz ve sandık evden çıkarılır. Gelin evden ayrılmadan önce bütün akrabalarıyla helalleşir; anne ve babasının elini öper, helallik ve dua ister. Çünkü “*anne-baba duasını alan kişinin sırtı yere gelmez, anne-baba bedduası alanın da iki yakası bir araya gelmez*” inancı hâkimdir. Gelinin hazır olduğu haberi alınınca, erkek kardeşi evin kapısını kapatır ve damadın sağdıcından bahşiş ister. Bahşiş alınınca kapılar açılır. Gelinin üzerine kırmızı veya beyaz bir örtü atılır; sonra babası ve kardeşi gelinin koluna girerek dualar eşliğinde arabaya veya ata kadar getirirler(Bkz. Ek-19). Gelin arabayla getirilecekse arabanın sahibi kapıları kapatır ve damadın dışarı çıkmasını engeller. Gelinin babası bahşiş vererek kapıları açtırır. Damat arabadan dışarı çıkarılmaz; damadın babası gelini arabaya bindirir. Beraber gelinin sağdıcı da biner. Gelin arabaya bindirilirken başının üzerinde Kur’an-ı Kerim tutulur³⁴⁶.

Gelin arabası hareket ettikten sonra ardından temiz ve duru su dökülür. Bunun yapılmasındaki gaye, gelinin ve beraberindekilerin kazasız-belasız evlerine ulaşmasını sağlamak; suyun aktığı gibi yollarının açık olmasını istemek ve gelinin kocasıyla mutlu, uzun bir ömür geçirmesine vesile olmaktır. Gelin olacak kız baba evinden her hangi bir iftira, dedikodu ve yüz kızartıcı olaya karışmadan, gelinliğiyle çıkması, her aileye nasip olmayacak bir durum olduğu için Allah’a şükür olması niyetiyle kurban kesilmesinin gerektiğine inanılır. Gelin arabası ilerlerken arabanın önü, çocuk ve gençler tarafından tutulur. Damadın sağdıcı çocuklara bahşiş vererek yolu açtırır. Eğer gelin ata bindirilerek getirilecekse, kızın abisi ata bindirir. Halk arasında gelin ata binerken “*gelin ata binmiş, ya nasip demiş*” diyerek binermiş. Rivayete göre Keban ve çevresinde bir ağa varmış. Bu ağa ilkbaharda atını herkesin yaptığı gibi yaylaya salmıştır. Daha sonra bu atı ortadan kaybolmuştur. Soğuk bir kış günü ağanın adamları kapılarının önünde garip sesler işitirler. Kapıyı açtıklarında bir at ve üzerinde de donmak üzere olan bir

³⁴⁴ R. Araz, **a.g.e.**, s. 113.

³⁴⁵ K.K., 14, 15, 20, 21, 23, 24, 37.

³⁴⁶ K.K., 6, 13, 18, 39, 41, 58.

kadın görürler. Kadın sıcak hayvan gübresinin içerisine konur ve donmaktan kurtulur. Daha sonra kadına kim olduğu sorulur. Kadın kendisinin falanca köyden olduğunu, gelin olarak götürülürken bir fırtınaya yakalandıklarını, düğün alayından çoğu kimsenin öldüğünü geride kalanların ise dağıldığını; kendisini de atın kaçırdığını ve gözlerini burada açtığını söyler. Ağa, atın kendisinin olduğunu anlar ve birileri tarafından çalınarak gelinin memleketine götürüldüğü kanaatine varır. Gelinin yaşadığı memleketi daha önce hiç duymadıklarını söyler ve belli bir süre sonra bu gelini kendi bekâr oğluyla everir. Bununla ilgili halk arasında şu sözler söylenir:

*“Kurban olayım Allah’a ki;
Vermiş olduğu tipiye,
O ne güzel nasiptir ki;
Sürdü atı, getirdi kapıya”³⁴⁷.*

Bu meseleden sonra gelinin damat evine varıncaya kadar kime gelin olacağını nasip işi olduğu ve her an için bir şeylerin olabileceğine inanılır. Gelinin bindiği atı damat evine kadar damadın babası çeker. Gelin ata bindikten sonra damadın arkadaşına ayna, tarak veya yazma gibi bir şey verir. Gelinden hediye alan kişi yaya veya atlı olarak hediye damada yetiştirmek için yola koyulur. Bu arada diğer gençler bu hediye almak için birbirleriyle yarışır. Gelinin hediyesini getiren kişi damattan hediyesini alır. Ayrıca bu kişi evliliği hak eden kişidir. Çok eskilerde damat düğün günü evde durdurulmaz, ya köyün koyunlarına gönderilir ya da bahçelik bir yerde bekletilmiş³⁴⁸.

Gelin alayı erkek evinden görülünce eğlenceler başlamaktadır. Gelin erkek evine yaklaşınca eğer atın üzerinde ise kucağına erkek bir çocuk konur. Gelin çocuğa küçük bir hediye verir. Erkek çocuğun konulmasıyla gelinin ilk çocuğunun erkek olacağına veya erkek çocuklarının olacağına, bazen de gelinin kucağına konulan çocukla, gelinin kısırlığının önüne geçileceğine inanılır. Eğer gelin arabayla getirilmiş ise arabadan inmeden önce arabanın kapıları açılmaz. Damadın babası bahşiş vererek kapıları açtırır. Kapılar açıldıktan sonra toplu olarak dua edilir ve gelinle damat arabadan indirilir. Daha önceden hazırlanan kurban, düğün kazasız-belasız bittiği için Allah’a bir şükran ifadesi olarak kesilir. Gelin ve damat arabadan çıktıktan sonra damadın annesi bir elinde ayna,

³⁴⁷ K.K., 4, 6, 13, 21, 23, 24, 37, 41.

³⁴⁸ K.K., 5, 14, 15, 42, 64, 71.

diğer elinde de Kur'an-ı Kerim'i karşılarında tutar ve üç kere öptürür. Böyle yapılmasında aradaki ayrılıkların kalkacağına, Kur'an-ı Kerimin feyzinden faydalanılacağına, aydınlığın geleceğine ve bahtların açılacağına inanılır. Gelin ve damat evin avlusundan içeri girince, damadın annesi önceden hazırlanmış olan “şeker, leblebi, darı, para ve kuru üzümü” üzerlerine serper. Serpilen şekerle gelinin tatlı dilli olacağına, darı ve buğdayla da çok çocuk sahibi olacağına inanılır. Gelin evin kapısından içeri girerken eşiğe, bir “leğen” ters çevrilerek konur; üzerine de “tahta kaşık” konur. Gelin bu kaşığa üç kere basıp geçer. Eğer tahta kaşık kırılırsa gelinin marifetli olmadığına inanılır. Daha sonra “koyun postu” serilir ve gelin posta basarak geçer. Koyun postuna basılmasıyla gelinin koyun gibi uslu ve zürriyetinin koyunun yünü kadar çok olacağına inanılır³⁴⁹. Gelin ve damat içerde bir odaya alınır, bu odaya fazla kimse girmez.

Eğer düğün mevlitli olursa gelin ve damat eve geldikten sonra hoca ve davetliler mevlit merasimini gerçekleştirirler. Erkek tarafı gelen davetlilere son bir yemek ziyafeti verirler. Yemekten sonra misafirlere şerbet ikram edilir. Davetliler yemekten sonra takı merasiminde, gelin ve damada takılarını takarlar (Bkz. Ek-20). Damadın anne ve babasına “Allah hayırlı etsin” , “Allah utandırmasın” , “Allah tamamına erdirdin” ; damat ve geline de “Allah bir yastıkta kocatsın” gibi ifadelerle hayır dileklerini iletip düğünden ayrılırlar. Düğüne gelen davetliler akşama doğru tamamen ayrılır. Damadın yakın ailesi akşam yemeğine kadar evde kalırlar. Daha sonra akşam namazı kılındıktan sonra sağdıç ve gençler tarafından damat, gelinin yanına götürülürken sırtına yumruklar vurularak gönderilir. Geline ve damada kız tarafından getirilen şerbete, gelin sezdirmeden üç kere tükürür gibi yapar, böylelikle aradaki muhabbetin artacağına inanılır. Bazı gelinler şerbete gerçekten tükürmektedirler. Gerdekten önce damat gelinin duvağını açmadan önce “yüz görümlüğü” takar. Eskiden damat ve gelin birbirlerini ancak gerdek gecesinde görürlerdi. Ardından iki rekât namaz kılarak hayırlı bir evlat için dua ederler³⁵⁰.

1.3.1.3. Evlilik Sonrası İnanışlar

Zifaf gecesinden sonraki sabah gelin ve damat, damadın annesinin, babasının ve evin diğer büyüklerinin ellerini öperler. Keban ve çevresinde bu güne “Supha Günü” ya

³⁴⁹ R. Araz, a.g.e., s. 115.

³⁵⁰ K.K., 1, 4, 11, 14, 21, 22, 67, 68.

da “*Yüz Açımı*” denir. Eskiden yapılan düğünlerde gelin, damat evine gelince perdenin arkasına konurmuş. Üçüncü güne kadar gelin ve damat kimsenin huzuruna çıkarılmazmış. Böylelikle gelin ve damada, birlikte zaman geçirme fırsatı verilmiş olur ve aradaki mahcubiyet önlenmiş olur. Üçüncü günün sonunda gelin ve damat aile büyüklerinin huzuruna çıkarak büyüklerin ellerini öper. Gelin huzurda fazla durmaz, kendisine sorulan sorulara cevap vermez. Kimseyle konuşmaz. Bu konuşmazlık kayınpeder için yaşlılık dönemine kadar devam eder. Öyle ki geçmiş dönemlerde anlatılan bir rivayette, yeni evlenmiş bir geline yaz mevsimi olduğu için yöre halkınca “*Boğuk*”³⁵¹ olarak bilinen armut ikram edilir ve yemesi için de ısrar edilir. Gelin daha önce böyle bir armut yemediği için yeme usulünü bilememiş ve yediği armut boğazına düğümlenmiştir. Saygısızlık olmasın diye de kimseden su isteyememiştir. Dolayısıyla da boğularak hayatını kaybetmiştir. Bazı ailelerde bu durum biraz daha yumuşak geçişli olur. Kayınpeder ve kaynana gelinlerine hediyeler vererek gelini konuştururlar³⁵².

“*Supha günü*”nde sabah kahvaltısından sonra erkekler dağılır. Evde kalan kadınlar hazırlıklara başlar. Geline güzel elbiseler giydirilir; takıları ve mücevheratı takılır. Yeni gelinler beyaz renkli tülbent örtmezler. Beyaz renkli tülbent, genellikle yaşlı kadınların başörtüsüdür. Bazı yaşlı kadınlarda kafalarına fes takıp üzerine yemeni bağlarlar. Ayrıca beyaz renk, kefen rengi olduğu için ölümlle bağdaştırılmaktadır. Yine yörede bekâr kızlar, renkli ve oyalı yazmaları, “*leçe*”³⁵³ şeklinde örterler. Evli, kız çocuğu anneleri iğne oyasıyla yapılmış tülbent örterler. Oğlan anneleri ise normal oyalı tülbent örterler. Gelinin yüz görümlüğüne gelen kadınlar beraberlerinde tatlılar ve daha önceden takı takmamışlarsa takılar getirirler. Daha sonra gelin, sağdıcin eşliğinde odaya getirilir. Gelin büyüklerin ellerinden, küçüklerin gözlerinden öper ve tanışılır. Hem sohbetler edilir, hem de ikramlarda bulunulur. Kadınlar uğurlanırken bohçaları verilir. Bohçalar, takılan takıya ve hediyeye göre değişiklik gösterir. Bohçaların içerisinde genellikle “*yazma, eşarp, seccade, lif, çorap, iç çamaşırları ve elbiseler*” vardır. Gelin on beş güne kadar evden dışarı çıkmaz. Düğünden iki hafta sonra gelin ve damat, damadın bir yakınıyla birlikte kız evine giderler. Buna “*on beşine gitme*” veya “*kız babasına gitme*” denir. Gelin ve damat kızın annesinin, babasının ve diğer büyüklerin

³⁵¹ *Boğuk Armudu*: Keban ve çevresinde yukarıda anlatılan olaydan dolayı, tam olgunlaşmadığı dönemde boğucu özelliği olan yeşil renkte, tadı biraz ekşimsi bir armut türüdür. K.K., 2, 6, 13, 14, 21.

³⁵² K.K., 1, 3, 9, 16, 25, 30, 31, 32, 40.

³⁵³ *Leçe*: Yöre halkına göre “*kaçık* (bekâr kız)” olarak ifade edilir. Kızlar bekâr olduklarını belli etmek için, renkli ve oyalı tülbentleri, üçgen şeklinde katlayarak, başlarına örttükten sonra iki ucunu boyunlarının arkasında sağa sola geçirerek öne doğru bırakırlar. K.K., 1, 3, 11, 30, 32.

ellerinden öperler. Gelin bir haftaya yakın baba evinde kalır, damat ise evine döner. Gelin burada gelen ziyaretçilere de bohçalar verir³⁵⁴.

Keban ve çevresinde evlilikle ilgili âdet, tören ve inanışlarda değişmeler söz konusu olsa da bazı gelenekler yaşatılmaktadır. Evli çiftler birbirlerine isimleriyle hitap etmezler. Kadın kocasını çağırırken “*bey, efendi, evet ve hari*”³⁵⁵ gibi ifadelerle seslenir. Koca ise karısına, “*hanım, hatun, ağa annesi*” gibi ifadeler kullanır. Bu şekilde hitap edildiği zaman aralarındaki hürmet ve muhabbetin artacağına ve şeytanın aralarına girmesine engel olunacağına inanılır. Çocuk olduktan sonra anne ve baba çocuklarını büyüklerin yanında kucaklarına alıp sevemezler. Anne ve babanın isimleriyle çağırarak ve onların önlerinden yürümek fakirliğin sebepleri olarak görülür. Kadın ve erkek bir yerde yürürken kadın kocanın gerisinde yürür, önüne geçmez. Buradaki uygulamada kadının kocasına olan saygısıyla beraber, karşıdan bakan dul veya kocası yanında olmayan kadınları imrendirmemek için böyle bir uygulamaya başvurulmuştur. Bilindiği üzere eskilerde Anadolu’daki savaşlarda erkeklerin çoğu şehit olmuş ve kadınlar dul kalmışlardır. Koca, eve geldiği zaman kadın ayağa kalkıp kocasına hürmet eder. Bu tür uygulamalar eskiye nazaran azalmış olsa da günümüzde bazı aileler de uygulanmaktadır³⁵⁶. Gelin ve damat eskiden belli bir zamana kadar “*baba ocağı*”nda kalır ve büyüklerin hizmetinde bulunurlardı. Karşılıklı bir yardımlaşma içerisinde hayatlarına devam ederlerdi. Günümüzde ise evlenen çiftler ayrı evlere taşınmaktadır. Az da olsa bazı aileler birlikte yaşamaktadırlar.

Keban ve çevresinde tek eşle evlilik yaygındır. Çok nadir de olsa bazı kişilerin ikinci eşi olur. Bunlarda mecburiyet sonucu yapılan evliliklerdir. Erkek ilk karısından çocuğu olmayınca ya da ilk karısından erkek çocuğu olmayınca ikinci bir eş getirir. İkinci eşe resmi nikâh kıyılmadığı için bu evlilikler dini nikâhla olmaktadır. Alevi inanışına göre ikinci eşe müsaade edilmez. İki evlilik yapan kişi cem’e ve cemaate kabul edilmez³⁵⁷. Keban ve çevresinde bazı olumsuzluklar ve geçimsizliklerden dolayı boşanma olayı gerçekleşmektedir. Boşanma olayına hoş bakılmadığı gibi boşanan kişilere de iyi gözle bakılmaz. Aile kutsal bir müessese olduğu için dağılmasına izin verilmez. Boşanmak isteyenleri, aile büyükleri ve hatırı sayılı kişiler barıştırırlar³⁵⁸.

³⁵⁴ K.K., 2, 3, 10, 16, 22, 25, 30, 31, 32.

³⁵⁵ *Hari*: Yöre halkından bazı ailelerde karı ve kocalar, isimlerinin yerine evet anlamındaki “*hari*” ifadesini kullanırlar. K.K., 1, 5, 9, 13.

³⁵⁶ K.K., 1, 4, 13, 20, 37, 47, 48, 73.

³⁵⁷ K.K., 18, 37, 54, 66.

³⁵⁸ K.K. 1, 12, 20, 23, 24, 45, 52, 53.

1.3.2. Evlenmeyle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Evlilik olgusuna bütün kültürlerde ve toplumlarda rastlanması ve ona oldukça önem verilmesi, evliliğin birden çok fonksiyon ifa etmesinden kaynaklanmaktadır. Bunların başında soy çizgisinin belirlenmesi ve cinsel hayatın sağlıklı bir şekilde düzenlenmesi gelir. Ayrıca çocukların bakımı, eşler arasında iş bölümü ile beraber toplumsallaşmanın sağlanması, evlilik kurumunun önemini arttıran unsurlardır. Bütün toplumlarda olduğu gibi Türkiye'deki sosyal grupların en küçük temelini³⁵⁹ aile oluşturmaktadır. Anadolu kültürünün vazgeçilmez unsurlarından olan ailenin sembolü “ev”, evin sembolü de “ocak”tır³⁶⁰. Keban ve çevresinde “ocak” : “Devamlılık ve soy” gibi anlamlara gelmektedir. Dolayısıyla aileye önem verilmesi evin ve ocağın kutsallık kazanmasına vesile olmuş ve eve gelen gelin “*evi aydınlatan bir ateş*” durumundadır. Yakutlar, evliliği “*sönmez bir ateş yakma*”³⁶¹ olarak görüyorlardı.

Keban ve çevresinde karşılaşmış olduğumuz, evlilikle ilgili konulara başta İslam olmak üzere, Hıristiyanlık ve Yahudilikte de rastlamaktayız. Evlilik için gerekli olan şartlardan çiftlerin bir topluluk önünde birbirlerini kabul etmeleri, buna iki kişinin şahitlik etmesi, nikâhı kıyan bir kişinin olması ve erkeğin kadına belli bir miktar mal varlığını kadına vermesi, dualar okunması ve karşılıklı bir akdin imzalanması gibi durumlar, benzerlik göstermektedir. Bunun dışındaki bazı değişikliklerin olması evliliğin bütün toplumlarda kutsal bir kurum olduğunu ve uyulması gereken kuralların geçmiştten günümüze kadar evrensel bir boyut taşıyarak yaşatıldığını göstermektedir.

Ayrıca Keban ve çevresinde evlenmek isteyen gençlerin belli bir süre geçtikten sonra evlenememeleri huzursuzluğa sebep olmaktadır. Gençlerin kismetlerini açmak için türbeleri ziyaret etmeleri, evlenecek gelinlerin ayakkabılarının altına isimlerini yazmaları³⁶² gibi uygulamalara eski Türklerde de rastlanmaktadır. İnsan hayatının evliliğe bağlı bu önemli safhasında, iyi ve kötü karaktere sahip olan ruhlarla ata ruhlarının, kişinin eş bulmasında, yuva kurup çocuk sahibi olmasında olumlu ve olumsuz yönde tesir ederek, bahsi geçen konularda etkili olduklarına inanılan uygulamalar vardır³⁶³.

Evlenme olayının başlangıç aşaması olan kız beğenme ve görücülük Türkiye'de görülen örf ve âdetlerle benzerlik göstermektedir. Görücülük ve nişan merasimi Eski

³⁵⁹ S. V. Örnek, **a.g.e.**, s. 185.

³⁶⁰ Ü. Günay-H. Güngör, **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, s. 103.

³⁶¹ Ü. Günay-H. Güngör, **a.g.e.**, s. 103; M. Eröz-A. Güler, **a.g.e.**, s. 65.

³⁶² R. Araz, **a.g.e.**, s. 111.

³⁶³ Y. Kalafat, **a.g.e.**, s. 87.

Türklerde görülen merasimlerdir. Kız tarafına erkek tarafından görücüler gider, kız ailesinden istenir. Moğollarda, “*serbest seçimle evlilik*” olarak bilinen yöntemle kişiler evlenirlerdi³⁶⁴. Kız tarafı kızlarını vermek isterlerse erkek tarafına elçiler aracılığıyla bildirirler³⁶⁵. Yine Kara Han, Oğuz Han adına kız istemek için Kur Han’a elçi göndermiştir. Birçok Türk boyunda evlenmeler kızın rızasıyla hatta anne ve babanın rızası alınarak olur. Kız tarafının razı olduğunun delili olarak delikanlıya bir yüzük veya mendil verilir. Bu yüzük günümüzdeki “*nişan yüzüğünün*” yerini tutar³⁶⁶.

Yine kız isteme olayına kaynak olarak Peygamberimizin hadisleri örnek alınır. Hz. peygamber de Buhâri ve Müslim tarafından nakledilen bir hadisinde, bir kadınla ancak dört meziyeti dolayısıyla evlenildiğine işaret ederek, bunların; kadının malı, soyu-sopu güzelliği ve bir de dini olduğunu belirtmiş, sonra da, “*sen kadının dindar olanını al*” buyurmuştur³⁶⁷. Gençlerin aile içinde görücü usulü ile evlenmeleri ile ilgili İslam dini de ruhsat vermiştir. Bununla ilgili olarak Kur’an-ı Kerim’de: “*O halde kadınlardan beğendiğinizle nikâhlanın*”³⁶⁸ buyrulmuştur.

Keban ve çevresinde gelinlik kızın bir an önce gelin edilmek istenmesi İslami gelenekle alakalıdır. İslami gelenekte gelin olacak kız geciktirilmez. Çünkü Resulullah (s.a.v) Tirmizi’de geçen bir hadisinde şöyle buyurur: “*Üç şey geciktirilmez: Vakti giren namaz, hazırlanmış cenaze, dengi bulunmuş kız ve kadın*” .

Kız kaçırma olayı evliliğin diğer bir çeşididir. Eski Türklerde evlenmek kız kaçırma yoluyla olmaktadır. Altay Türklerinde ve Yakutlarda meşru evlilik kız kaçırma yoluyla gerçekleşmektedir³⁶⁹.

Eski düğünlerde görülen “*kalın*” , günümüzde Anadolu’nun bazı yörelerinde görülen “*başlık parası*” nişan gününde belirlenir³⁷⁰. Gök-Türk yazılı “*suci kitabesi*”nde erkeğin evlenebilmesi için kız tarafına verdiği para veya mal şeklindeki bedele, “*kalın*” deniyordu. Bu kelime Kaşgarlı Mahmud’un Divanında “*Kaling*” şeklinde geçmektedir³⁷¹. Yine başlık parası kültürü Orta Asya’daki bazı topluluklarda görülmektedir. Başlık parasını alan kızın babası bu parayı yine kızına çeyiz olarak

³⁶⁴ M. Eröz-A. Güler, **a.g.e.**, s. 65.

³⁶⁵ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, Bursa 1995, s. 202-203.

³⁶⁶ A. İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 166.

³⁶⁷ İ. Canan, **a.g.e.**, C. X, s. 482.

³⁶⁸ Nisa, 3.

³⁶⁹ Ü. Günay-H. Güngör, **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, s. 103, 104; A. İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 166.

³⁷⁰ Mahmut Tezcan, **Ülkemizde Başlık Parası Uygulaması**, Ankara 1977, s. 248.

³⁷¹ M. Eröz. **a.g.e.**, s. 12.

harcar. İslam dininde evlilik için yapılan akit sırasında erkeğin kıza “*mehir*”³⁷² adı altında vermiş olduğu mal, bir hak ya da güvenceyi ifade eder. Bu sorumluluk kocaya verilmiştir. Erkeğin mehir vermesine karşı gelin de baba evinden çeyiz getirir. Çeyiz olarak eskiden mutfak eşyası, yatak, elbise ve canlı hayvan getirilirdi. Gelinin baba evinden getirmiş olduğu çeyize Orta Asya Türklerinde “*koşantı*” denmektedir³⁷³.

Keban ve çevresinde karşılaşılan kına gecesi ve kına yakma olayı, kına gecesinden başka, aynı inancın devamı olarak yörede askere giden gençlere vatana kurban olması, geline de kocasına ve evine kurban olması, damadın da evine kurban olması için kına yakılır³⁷⁴. Kına yakma pratiği, eski Türklerden günümüze kadar gelmiş olan inanışların bir göstergesidir. Düğünlerde ve nişanlarda kına yakma âdeti bu inancın Keban ve çevresinde yaşayan kalıntıları olarak sürdürülmektedir. Kına yakılan canlı ve cansız varlıkların mukaddes kabul edildiği, kendilerine dokunulmadığı, bu varlıklara dokunmanın insana uğursuzluk ve felaket getireceğine inanıldığı için bu varlıklar korunmaya alınır. Burada kına yakma inanışı eski Türklerin hayatındaki “*ıduk*” inancının devamı niteliğindedir³⁷⁵.

Keban ve çevresinde kına gecesinde gelinin ve annesinin ağıtlar söylenerek ağlatılması, ayrılık türkülerinin söylenmesi, Eski Türklerdeki düğün törenlerinde söylenen ayrılık türküleriyle benzerlik göstermektedir. Başkurt kızları düğünün son gününü (baba evindeki son günü) gelinin “*matem günü*” olarak ilan ederler³⁷⁶.

Yine Keban ve çevresinde görülen “*kırmızı kuşak bağlama*” inanışı, Eski Türk İnançlarında alpların ve kamların icra ettikleri törenlerde önemli bir aksesuar olarak görülür³⁷⁷. Gelin olacak kızların başına konan “*al duvak*” güveyi temsil eder. Çünkü Dede Korkut Hikâyelerinde yer aldığı şekliyle Bani Çiçek, nişanlısı Beyrek kaybolduğunda “*al duvağımın iyesi*”, “*al duvağımın sahibi*” diyerek ağlamıştır³⁷⁸. “*Al duvak*” ve “*kırmızı kuşak*”taki “*al*” (kırmızı) renk: “Aşk, hazzı, gelin ve evlilikle ilgili hususları ifade etmesinin” yanında, Ögel’e göre “kırmızı, düğün ve gerdek rengi olmasıyla kanla kıyaslanır³⁷⁹. Ayrıca kırmızı, kutsal kabul edilen ve göksel kökenli olduğuna inanılan, kötülüklerden koruyucu, sevinç ve mutluluk rengidir. Geleneksel

³⁷² İlmihal II, D.İ.B. Yay., Ankara 2006, s. 217.

³⁷³ M. Tezcan, a.g.e., s. 248.

³⁷⁴ Y. Kalafat, a.g.e., s. 91.

³⁷⁵ R. Araz, a.g.e., s. 111, 112.

³⁷⁶ A. İnan, a.g.e., s. 343.

³⁷⁷ Y. Kalafat, a.g.e., s. 93.

³⁷⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.IV., Ankara 1978, s. 409.

³⁷⁹ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul 2002, s. 186, 187.

Türk giyiminde al rengin kişiyi kötülüklerden ve nazardan koruyacağına inanılır. Bunun için gelinlere al giydirilir ve al duvak örtülür. Keban ve çevresinde gelinlerin giydiği beyaz gelinlik, temizliği, saflığı, aydınlığı, masumiyeti, sadeliği, kusursuzluğu, kutsallığı, kurtuluşu, ruh yetkinliğini³⁸⁰, ar ve namusu temsil eder. Dolayısıyla kendisinde bu üstün meziyetleri taşıyan geline saygı duyulur.

Gelin erkek evine getirildikten sonra başına serpilene para, darı, buğday ve elma; saç geleneğinin, eski Türk geleneklerinde görülen kurban pratiğinin bir yansımasıdır. Saçı geleneğiyle, başka soya mensup olan bir kız, kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan kurban ayininin kalıntılarıdır³⁸¹. Eski Türklerdeki saç geleneğinde kanlı ve kansız kurbanlar mevcuttur. Kanlı kurban için hayvanlar, kansız kurbanlar içinse hayvanlardan elde edilen mahsuller ve yerden çıkan mahsullerden elde edilen ilk ürünler, saç olarak sunulur³⁸². Eski Türk'lerdeki saç geleneği zaman içerisinde giderek İslamiyet'in etkisiyle "sadaka" ile aynı duruma gelmiştir³⁸³.

Keban ve çevresinde evin kapısının önünde geline karşı ayna tutulması, evine aydınlık getirmesi, yüzünün güleç ve aydınlık olması ve bakan kimselerin nazarından korumak içindir. Yine gelinin başının üzerinde Kur'an-ı Kerim tutulmasıyla, gelinin sadakatli, dinine bağlı olacağına, Kur'an'ın feyiz ve bereketinden faydalanacağına inanılır. Ayrıca gelinin kapının eşliğinden içeri girerken eşığe basmaması, sağ ayakla girmesi, ters çevrilmiş bakır leğenin üzerindeki tahta kaşığı kırıp geçmesi, kapıdan girerken dua okunması ve kaynananın koltuğunun altından geçirilmesi gibi hususlar gelinin mizacını, iş gücünü, dayanıklılığını etkilemek; onu istenilen biçime sokmak için yapılır. Ayrıca gelin daha içeri adımını atmadan önce bir takım işlemlere tabi tutularak, ona adeta yeni bir kişilik kazandırılmaya çalışılmaktadır³⁸⁴. Bunun yanında bu yapılanlar Eski Türk inanışlarındaki "eşik iyesi" ile de ilgilidir. Eski Türk inanç sisteminde eşik, barındırdığı özellikleriyle kişiyi hastalıklardan, evi ise gelecek kaza ve musibetlerden koruyan bir sınır çizgisidir³⁸⁵. Çünkü burası cinlerin en çok bulunduğu yer olarak sayılır³⁸⁶. Eşiğin üzerine basmak, oturmak, durmak, eşik duvarına yaslanmak,

³⁸⁰ E. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 20, 39.

³⁸¹ A. İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 167.

³⁸² E. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 131.

³⁸³ Y. Kalafat, **a.g.e.**, s. 111.

³⁸⁴ S.V.Örnek, **Sivas Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin etnolojik Tetkiki**, Ankara 1981, s. 80.

³⁸⁵ Z. Gökalp, **Türk Medeniyeti Tarihi**, s. 297.

³⁸⁶ S.V.Örnek, **Sivas Çevresinde Hayatın...**, s. 114.

kirletmek ve konuşmak gibi hal ve hareketler hoş karşılanmamaktadır. Bu gibi durumlarda eve uğursuzluğun geleceğine, bolluk-bereketin gideceğine ve aile fertlerinin hastalanacağına inanılır³⁸⁷.

Keban ve çevresinde düğün için yemek ve ziyafet verilmesi, düğünlerin eğlenceli ve çalgılı olması, bize Eski Türklerdeki “*şölen* ya da *toy*” adı altında verilen eğlenceli ve ziyafetli düğün törenlerinin yaşatıldığını göstermektedir. Yine evliliğin defle duyurulması ve ziyafet verilerek kutlanmasını Peygamber Efendimiz tavsiye buyurmuştur. Hz. Peygamber kendisi de düğünlere katılırdı. Hz. Ayşe bir yakınına düğün yapmadan evlendirmek istemiş, bunun üzerine Peygamberimiz, ensarın eğlenceden hoşlandığını hatırlatarak düğün yapmasının daha iyi olacağını söylemiştir³⁸⁸. Cahiliye döneminde de “*velime*”³⁸⁹ geleneği mevcuttu. Hz. Peygamber de düğün yemeği vermiş; önceden sadece gelenek olan “*velime*” Resulullah’ın tatbikatıyla sünnete dönüşmüştür. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s), ashabına da bu hususta tavsiyede bulunmuştur. Nitekim Abdurrahman bin Avf’ın evlendiğini duyunca: “*Bir koyun keserek de olsa düğün yemeği ver*” buyurmuştur³⁹⁰.

Keban ve çevresinde gelinin düğünden üç gün sonraya kadar kimseyle görüşmemesi, evin büyükleri dâhil diğer kişilerle karşılaşmaması, toplum içine çıkmaması ve üç gün sonra perdenin arkasından çıkarılması, mahcubiyeti önlemek içindir. Eski Türklerde gelinin kocasının ve onun soyuna mensup erkeklerin adını söylemesi, belli bir zaman içerisinde kayınbaba ve kayınbiraderiyle hatta ihtiyar kadınlarla bile konuşması yasaktır³⁹¹. Gelinin kendisine yasak olan kişilerle görüşmesi ve toplum içine çıkarılması merasimine Doğu Türkistan’da yaşayan Türkler, “*yüz açıktır*”³⁹² adını vermişlerdir.

Evlilikler tek kadınla yapılır. Mecburi durumlarda evlenmeler erkekler için çok eşli olabilmektedir. Boşanmaya rızalık gösterilmez. Boşanma olayı da evliliğin çıkmaza girdiği zamanlarda başvurulmuş bir yoldur.

³⁸⁷ R. Araz, **a.g.e.**, s. 63.

³⁸⁸ **İlmihal II**, D.İ.B. Yay., s. 118.

³⁸⁹ *Velime*: Düğün yemeğine verilen addır.

³⁹⁰ Rahmi Yaran, “**Düğün**”, İ.A. T.D.V. Yay., C. X., İstanbul 1994, s. 16.

³⁹¹ A. İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 167.

³⁹² Z. Gökalp, **Türk Medeniyeti Tarihi**, s. 312-313.

1.4. Ölüm İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

İnsanoğluna bahşedilen hayat nimeti çocuğun anne karnında can bulmasıyla başlamaktadır. Sağlıklı bir şekilde dünyaya gözlerini açan çocuk; çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık gibi süreçlerden geçerek kaçınılmaz bir son olan ölümle karşılaşmaktadır. Ölüm, dünya hayatının bir şekilde son bularak yeni bir hayatın, Ahiret hayatının başlaması ve bu başlangıca götüren durağın adı, ruhun bedene olan bağlılığının sona ermesi, ruhun bedenden ayrılması, ruhun dünyadan göç etmesidir.

Ölüm, bütün din, kültür, inanç ve düşüncelerde farklı biçimlerde yorumlanan bir olgu olmasının yanında hayatın önemli aşamalarından üçüncüsü olup, kendi içinde birçok inanış, ayin, töre, uygulama ve davranış geliştirmiştir. Ölümün değişik kültür ve coğrafyalarda, çağrıştırdığı anlamların aynı olması, ölümle ilgili âdetlerin ve uygulamaların evrensel bir bütünlük kazanmasına sebep olmuştur. Değişik yapıdaki toplumların ölümle ilgili inanışları, adetleri ve işlemleri arasında çoğu zaman benzerlikler görülmektedir³⁹³.

1.4.1. Ölüm İle İlgili İnanışlar

Ölüm insan hayatının vazgeçilmezi ve hayatı boyunca istemeden de olsa şahit olduğu bir olgudur. Kâinattaki tüm canlılar için bir ölüm, bir son düşünülür³⁹⁴. Hayatın sonu olan ölüm, insana acı ve keder veren bir bitiş olmaktan çok, insanı korkutan, çaresiz kılan ve sırrına varılması güç olan bir olaydır³⁹⁵. Bundan dolayı da insan hayatının belki de en önemli geçiş dönemidir. En önemli geçiş dönemi olması hasebiyle, ölüm hakkında dini pratikler ve halk inanışları da o derece zengindir. Ölümle ilgili inanışlar kültür açısından büyük önem taşır. Zira en az değişikliğe uğrayan uygulamalara ölüm inanışlarında rastlanmaktadır. Bu âdet ve inanışlar genel itibarıyla dört grupta toplanmaktadır. Bunlardan birincisi, ölümden korunmaya; ikincisi ölenin diğer dünyaya gidişini kolaylaştırmaya ve onun hem geride bıraktıklarının gözünde hem de diğer dünyada mutlu bir ölü olmasını sağlamaya; üçüncüsü ölünün geri dönüşünü engelleyerek geride kalanlara zarar vermesini engellemeye; dördüncüsü ise ölenin yakınlarının bozulan ruhsal yapılarını düzeltmeye yönelik yapılan inanış ve uygulamalardır³⁹⁶.

³⁹³ S.V. Örnek, **Türk Halk Bilimi**, s. 207.

³⁹⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, **Din Fenomolojisi**, Isparta 2002, s. 230.

³⁹⁵ S. V. Örnek, **Sivas ve Çevresinde Hayatın...**, s. 90.

³⁹⁶ S. Kılıç, **a.g.e.**, s. 50.

Keban ve çevresinde ölümle ilgili inanışları incelerken, “ölüm öncesi” , “ölüm esnası” ve “ölüm sonrası” diye üç başlık altında gruplandıracağız.

1.4.1.1. Ölüm Öncesi İnanışlar

Tarihin derinliklerinden günümüze kadar gelmiş olan, ileri ve ilkel medeniyetler dâhil bütün dinlerde ölüm öncesi çeşitli tören ve uygulamalar mevcuttur. Keban ve çevresinde de Türkiye'nin birçok yerinde uygulanan ölüm öncesi inanışlara rastlanmaktadır. Ölüm korkusunun insanlara vermiş olduğu tedirginlikle, çoğu insanın daha önce hiç tecrübe etmediği ve sadece etrafında görmüş olduğu ölüm olayları veya ölmüş haldeki insanları görmesiyle kendi ölümü hakkında yorumlar, önseziler veya belirtiler aramaya başlar. Bunun neticesinde geleceği daha önceden bilmek için bir takım inanış ve uygulamalar geliştirmişlerdir. İnsanlar çevresinde edindikleri bir takım duyum ve inanışlarla ölüm ve zamanı hakkında yorumlarda bulunmuşlardır. Bunların en başında da; rüyalar, meteorolojik olaylar, bazı hayvanların; ses, görüntü ve davranışları, olağanüstü bir takım gelişmeler ve bazı eşyaların kullanımı ile ilgili bir takım inanışlar gelmektedir³⁹⁷.

Keban ve çevresinde ölüm habercisi olarak inanılan uygulamaların başında; ölecek olan şahsın kendi ölümünü önceden hissettiğine dairdir. Öleceğini anlayan kişiler kendilerine çeki-düzen verirler; yakınlarından helallik alırlar, sık sık ölümden bahsederler; hayatla ve çevreleriyle ilgilerini koparırlar, çocuklarına veya eşine vasiyetlerini bildirirler, mallarını çocukları arasında pay ederler, mezar yerlerini belli eder veya mezarlarını hazır ederler. Öleceklerini hisseden kişiler sürekli huzursuzdurlar veya olaylar karşısında duyarsızdırlar, kendileri için çevrelerindeki insanlardan dua isterler, yalnız kalmaktan korkarlar³⁹⁸.

Yine ölecek kişinin bazı insanlar tarafından ölümünün yakın olduğu anlaşılır. Bir kimse çok yaşlı ve hasta ise vücudunda görülen fizyolojik değişimler ve davranışlarındaki değişimler ölümüne işaret olabilir. Çok yaşlı ve hasta bir kimsenin olağan dışı tavırlar sergilemesi, daha önceden ölmüş olan yakınlarını çağırması veya onlarla konuşuyormuş gibi tavırlar sergilemesi ölüm belirtileridir. Gözlerini bir yere dikip sabitlemesi, vücudunun çok sararması, büyük ve küçük abdestini hiç tutmaması,

³⁹⁷ K.K., 1, 12, 16, 22, 34, 41, 42.

³⁹⁸ K.K., 3, 4, 6, 13, 25, 26, 44, 57, 56.

aşırı derecede zayıflık, çok ateş olması veya vücudun çok soğuması gibi haller ölümüne yorumlanır³⁹⁹.

Keban ve çevresinde bazı rüyalar ve rüyalarda görülenler ölümün habercisi olarak yorumlanır. Rüyada ölmüş olan bir yakını veya her hangi bir cenazeyi görmek, mezar görmek ve cenaze işleri ile uğraşmak ölüm işareti olarak görülür. Rüyada ölenin kendisini çağırdığını gören kimsenin öleceğine inanılır. Rüyada ölen kişileri görmek, bazen de ölümler için “*hayır yapılması*” gerektiği yorumuna götürür⁴⁰⁰.

Yine Keban ve çevresinde bazı hayvanların seslerinden ve davranışlarından hareketle ölümü haber verdiklerine inanılır. Bunların en başında; “*baykuş*” gelmektedir. İnanışa göre baykuş hangi evin yakınında öterse o evde ölü çıkacağına inanılır. Bir kimse diğere beddua ederken “*evine baykuş tünese*” , “*ocağında baykuş ötsün*” der; böylelikle beddua edilen kişi veya ailenin kötü bir olayla karşılaşması temenni edilir. Yine siyah-beyaz karganın (*saksağan*) gündüz vakti bir evin yakınında ses çıkarması, uğursuzluğa veya o evde ölü çıkacağına yorumlanır. Bunun için karganın ötmesi ya duymazlıktan gelinir ya da ötmesine karşılık şu sözler sarf edilir: “*Hayır mı getirdin? Yoksa şer mi getirdin? Eğer hayır getirdiyse bırak git. Yok, eğer şer getirdiyse arkana bakmadan git*”. Karga “*hayır ve şer*” kelimelerinin hangisinden sonra uçarsa gelen haberi buna göre yorumlarlar. Yine evcil hayvanlardan: “*At, öküz, inek ve dana*” gibi büyükbaş hayvanlar, eğer gece ahırda huzursuzsa, bağıyor, kişniyor veya böğürüyorsa, ölümüne yorumlanır. Ayrıca bazı hayvanların ölümü sezebildiklerine inanılır. Bunun için köpeğin vakitsiz bir şekilde uzun uzun uluması ve huzursuz olması da ölümüne yorumlanır. Bu tür köpekler ya taş atılarak evden uzaklaştırılır ya da önüne ekmek doğranır ve “*başını ye*” denir. Yine horozlar gece, vaktinden önce öterse uğursuzluk olarak görülür. Eşekten düşen kişinin iflah olmayacağına çoğu kez de öleceğine inanılır⁴⁰¹.

Elbisenin ters giyilmesi, gözün seğirmesi, bebeklerin uzun süreli ve sebepsiz yere sürekli ağlaması, değişik türden sesler çıkarıp sızlanması, ölümüne yorumlanır. Bu türden çocuklara “*niye ağlıyorsun*” denilir ve çocuğun annesi elini çocuğun başına sürerek “*kendi başını mı yiyeceksin*” der. Durup dururken insanların içine bir sıkıntının düşmesi ve Arife günü her hangi bir işle meşgul olunması uğursuzluğa yorumlanır. Ölümle ilgili diğer bir inanış şekli de; gökyüzü ile yeryüzü arasında dinsel-büyüsel

³⁹⁹ K.K., 7, 11, 16, 39, 46, 52, 71.

⁴⁰⁰ K.K., 1, 3, 21, 22, 31, 40, 48.

⁴⁰¹ K.K., 1, 3, 15, 22, 36, 67, 68.

ilişkilerle ilgilidir. Her insanın gökyüzünde bir yıldızının olduğuna inanılır. Gece gökyüzünde görülen yıldız hareketlerinden, kayma, göçme ve düşme gibi olaylarda kimin yıldızı kayarsa o kişinin öleceğine inanılır⁴⁰². Yine kayan yıldızlara bakmanın göze zarar vereceğine ve uğursuzluğa sebep olacağına inanılır. Ayrıca gökyüzüne gündüz vakti bakıldığında bunaltıcı ve kapalı bir hava hâkim olursa ölümlerin çoğalacağına inanılır. Yine ilçe halkına göre “*Fırat nehri*”nin her sene bir kurban aldığına inanılır. Keban ilçesinin etrafı suyla çevrili olduğu için boğulma ve intihar olaylarına çok sık rastlanmaktadır. Yine ekmek pişirilirken ilk pişen ekmeği sıcakken yiyen kadın veya kocanın eşinin öleceğine inanılır⁴⁰³.

Yöre halkından başında sürekli bela, musibet ve kaza eksik olmayan aileler, üzerlerinde muska taşır, nazardan korunmak için önlemler alır, kurbanlar keser, adaklar adar, fakirlere sadaka dağıtır ve mevlit okutarak yemek yedirirler.

Keban ve çevresinde kişilerin ömrünün uzun veya kısa olmasıyla ilgili bazı inanışlar söz konusudur. Yaşı ilerlediği halde saçı ağarmayan, geçmişinde yaşamış insanların uzun ömürlü olması, günlük hayatında kolay kolay hasta olmayan veya başına her hangi bir sıkıntı gelmeyen, olaylar karşısında soğukkanlı olan, stres yapmayan ve çok evlilik yapan kişilerin uzun ömürlü olacağına inanılır. Yine iki kişi sohbet ederken içlerinden birisi, bir sözü tam söyleyecekken; karşısındaki kişi aynı sözü söylerse; birinci kişi: “*Sen benden uzun yaşayacaksın*” der. Söylenilecek bir sözün o anda karşısındaki tarafın söylemesiyle; söyleyenin ondan çok yaşayacağına inanılır. Ayrıca ölmüş bir kimse hakkında konuşurken, yaşayan birinin ölen kişiye benzerliğinden söz edilirken “*bahtı benzemesin*” denir. Aksi takdirde kişinin öleceğine inanılır. Yine ölmüş bir kimsenin vücudundaki kötü bir olayı tarif ederken “*Bismillah*” denilir. Böyle denilmezse, o olayın, üstünde tarif edilen vücutta gerçekleşeceğine inanılır⁴⁰⁴.

Keban ve çevresinde yaşlı ve hasta kimseler, kendilerini ölüme hazırlamaktadır. Yaşlı insanların çocuğu varsa miraslarını çocukları arasında pay ederler, hayır ve hasenat yapmaya daha fazla önem verirler. Yine yaşlı insanlar cenazelerinde lazım olacak olan; kefen, sabun, tabut ve güzel kokulu esanslardan oluşan malzemeleri hazırlarlar. Daha önceden hacca giden kişiler yanlarında kefen olarak hazırlamış oldukları beyaz kumaşları da götürüp, Mekke’de “*Zemzem Suyu*”yla yıkatırlar. Son

⁴⁰² R. Araz, a.g.e., s. 126; S. V. Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla...*, s. 95.

⁴⁰³ K.K., 6, 29, 34, 49, 50, 57, 58.

⁴⁰⁴ K.K., 1, 4, 10, 13, 16, 24, 31, 37.

zamanlarda kefen olarak hazırlanan bezler hacdan getirilen Zemzem’le yıkatılır ve güzelce muhafaza edilir. Burada Zemzem’in kutsallığından istifade edilip, ölen kişiye şefaah edeceğine inanılır. Ayrıca cenazede oluşacak masraflar için bir miktar parayı bir yakınına teslim eder. Bazı kimseler de ömeden önce sıkıntı yaşanmaması için, kendisini yıkayacak, kefenleyecek, taşıyacak, mezarını hazırlayacak, Kur’an-ı Kerim okuyacak ve defnedecek kişileri ücret karşılığında tutmaktadır. Ayrıca durumu iyi olan bazı kimseler öldükten sonra, yakınları tarafından dağıtılmak üzere; hayattayken işlediği kusurlara ve yerine getiremediği ibadetlere kefalet olması için “ıskat” adı altında bir miktar para bırakırlar. Eskilerde “ıskat” için bir tane “çift öküzü” veya buna denk miktarda bir meblağ bırakılırdı⁴⁰⁵.

Yörede yaşlı kadınlar, saçlarını kısaltmazlar. Kadınlar sırat köprüsünden geçerken düşecek olurlarsa uzun saçlarından yakalanarak cennete götürüleceklerine inanmaktadırlar⁴⁰⁶.

Keban ve çevresinde çok hasta olan ve ölüm döşeginde olan kişiler ziyaret edilirken mümkün olduğu kadar, ziyaret kısa tutulur. Ölüm döşegindeki hastanın başında çok fazla ağlanmaması istenir. Eğer hastanın başında çok ağlanırsa canının zor çıkacağına inanılır. Yine hasta, can çekişirken, canı kolay çıksın diye hastanın gömleği yırtılır. Ayrıca ölüm döşeginde yatan hastanın yanında “Zemzem suyu” bulundurulur ve hasta su istediği zaman suyun hepsi verilmez. Hastanın dudakları ıslak pamukla ıslatılır. Böyle yapılmasındaki amaç ise can çekişen kişinin aşırı derece susuzluk çektiği, bunu fırsat bilen şeytanın da, can çekişen kişinin bir yakınının suretine girerek, suya karşılık imanını istediği ve eğer su verilmezse kişinin imanını şeytana su karşılığında verip bu dünyadan imansız gittiğine inanılır. Yine yöre halkının son nefeste imansız gitmekten korktuklarını ve bundan kurtulmak için böyle bir şeye başvurduklarını görüyoruz. Bunu ifade etmek için “Allah son nefeste Kur’an ve iman ile gitmeyi nasip etsin” derler. Hasta kişinin yanında “Yasin-i Şerif, Fatıha ve Mülk Sureleri” okunur. Ölüm döşegindeki kişinin istedikleri mutlaka karşılanmaya çalışılır⁴⁰⁷.

1.4.1.2. Ölüm Esnasındaki İnanışlar

Ölüm esnası, dünya hayatının sonu ve Ahiret hayatının ise başlangıcıdır. Bunun için ölüm döşegindeki kişinin, Ahiret yolculuğuna beden ve ruhen hazırlanmasına

⁴⁰⁵ K.K., 7, 12, 24, 34, 57, 65.

⁴⁰⁶ K.K., 1, 2, 9, 16, 22, 31, 33, 40.

⁴⁰⁷ K.K., 6, 7, 12, 13, 23, 26, 34, 42, 57.

yardımcı olmak gerekir. Ölüm döşeğindeki hastaya mümkün olduğu surette saygılı ve hoşgörülü olmak, söylenilecek sözlere dikkat etmek, ümitsizliğe düşürücü, gönül kırıcı sözlerden kesinlikle kaçınılmalıdır⁴⁰⁸. Allah'ın rahmetinden, affından, bağışlamasından bahsedilmeli, mümkün olduğu kadar ona dua edilmeli ve morali yüksek tutulmaya çalışılmalıdır. Üzücü haberler kendisine verilmez. Eğer çok hasta ise şöyle dua edilir. “Allah iki kapıdan birini kendisine açsın” diyerek, eğer çok hasta ise bu ıstırabından ölüm kapısı açılarak kurtulsun. Eğer ki iyileşme durumu var ise o zaman da, iyileşme kapısı açılarak sağlığına kavuşsun diye dua edilir⁴⁰⁹.

Keban ve çevresindeki inanışlara göre ölüm yatağına düşen insanın son zamanında: Yüz ifadesi, gülümsemesi, güzel konuşmaları, çabuk ve acı çekmeden ölmesi, “hayırlı bir ölüm” olarak yorumlanmaktadır. Yine alını terlerse, burnu kabarırsa, gözlerinden yaş akarsa ve yüzü nurlanırsa hayra yorumlanır. Alnının terlemesinin sebebi olarak ta; kişinin yapmış olduğu iyiliklere karşı verilen nimetlerden dolayı olduğu ve kendisinin “ben bunu hak etmedim” dediği şeklinde yorumlanır. Ölmeden önce çok acı ve ıstırap çekmiş, ölüm anında ve öldükten sonraki görünüşü güzel değilse, yüzü kararır, ağzından köpük çıkarsa ve hırıltılı bir ses çıkarırsa pek hayra yorumlanmaz. Bu nedenle yaşlı ve hasta kimselerin en çok istediği: Kimseye muhtaç olmadan, ele avuca düşmeden, kısa süren bir hastalık sonucu veya ani olan, kolay bir ölümdür. Bu nedenle yaşlı insanlar arasında ölüm bahsi açıldığında: “Allah kötü etmesin” , “ölümün de hayırlısı” , “iki gün yatak, üçüncü gün kara toprak”⁴¹⁰ diye kolay ölüm temennisinde bulunurlar. Ölmek üzere olan kişiye fazla sıkıntı vermeden eğer mümkünse yüzü kibleye gelecek şekilde sağ yanına çevrilir. Eğer bu mümkün değilse başının altına bir yastık konarak başı hafifçe kaldırılır ve ayakları kibleye doğru uzatılarak sırt üstü yatırılır. Hastanın yanında onun duyabileceği şekilde “Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şehadet” getirilerek, hastanın duymasına yardım edilir. Yine kişinin ölüm anında çekmiş olduğu sıkıntıların günahlarına kefaret olacağına inanılır⁴¹¹.

1.4.1.3. Ölüm Sonrası İnanışlar

Ölümün gözün görme, kulağın duyma, dilin tatma, burnun koklama, tenin hissetme ve şuurun algılama yetisinin yok olmasıyla başlayan ön belirtileri vardır. Bu

⁴⁰⁸ Cenaze Hizmetleri Rehberi, D.İ.B. Yay., Ankara 2008, s. 21.

⁴⁰⁹ K.K., 7, 12, 20, 34, 41, 42, 52.

⁴¹⁰ Kara Toprak: Ev, mezar ve makam anlamlarına gelir. Bkz. Y. Çoruhlu, a.g.e., s. 185.

⁴¹¹ K.K., 4, 6, 14, 24, 26, 45, 56.

altı duyunun yok olması sonucu, dört asıl unsurun (toprak, su, ateş ve hava) ya da dış taraftaki dört unsurun yok olması ortaya çıkar. “Toprak canlının beden kısmını, su canlıda bulunan sıvıyı, ateş canlıdaki ısıyı, hava da canlıdaki hareket ve nefesi ifade eder. Bunların bedenden ayrılması canlının ölümüne neden olur⁴¹². Başlangıçtan beri insanoğlunu derinden etkileyen ve herkes için mukadder olan, canlılarda yaşamsal fonksiyonların tamamen durması anlamına gelen “ölüm” hadisesi herkes tarafından görülecektir⁴¹³.

Ölüm olayının, can çekilmenin ayaklardan başladığını ve ilkin ayakların soğuduğuna, “ölümün ve Azrail’in soğuk yüzünün” olduğuna, çekilen ruhun, ölünün ağzından çıktığına; ruh çıktıktan sonra gözlerin ruhu takip ettiğine⁴¹⁴ ve ruhun bedenden çıkışının; sanki de bir çalı parçasının insanın vücudunun içinden dışına doğru çekilirken bıraktığı acı gibi zor bir durum olduğuna inanılır. Ölen kişinin gözlerinin açık olmasına, halk arasında “gözleri açık gitti” denmesinin sebebi, kişinin ölmeden önce çok sevdiği bir kişiyi aradığı ve bulamadığı için gözlerinin açık kaldığını ve o sevdiği kişi gelene kadar da gözlerinin kapanmayacağına inanılır. Yine bazı inanışlara göre kişinin gözlerinin açık gitmesinin bir sebebinin de ölen kişinin dünyaya ve dünyada geride bıraktığı sevdiklerine doyamamasıdır. Ölümden sonra, ölüde herhangi bir görüntü bozukluğuna sebebiyet vermemek için açık olan gözleri kapatılır. Ölünün üzerindeki elbise ve ziynet eşyaları çıkarılır. Ayrıca ölünün ağzının açık kalmasının, can çekişen hastanın, ölüm meleğini fark ettiğinde korkudan ağzının açık kaldığı⁴¹⁵ ve kapanmadığına inanılır. Ölünün çenesinin altından bir iple başı bağlanır ki açık olan ağzı kapansın, elleri de ya göğsünün üzerine ya da yanlarına salınarak konur; ayakları birleştirilerek parmaklarından bağlanır ve karnının şişmemesi için de üzerine bir “demir” parçası konur; ölünün üzerine de bir bez örtülür⁴¹⁶.

Ölüm olayının olduğu gün halk arasında “kara gün” ölüm haberi de “acı haber, kara haber”⁴¹⁷ olarak bilinir ve yakınlarına camiden “sala” verilerek duyurulur. Ölen kişinin yakın ve uzak akrabalarına haber verilir. Ölüm akşam saatlerinde olmuşsa, ölen

⁴¹² Hacer Tokyürek, **Eski Uygur Türkçesinde “Ölüm” Kavramı İle İlgili İfadeler**, Erciyes Üniv. S.B.E., Kayseri 2009, Sayı 50; s. 169-198.

⁴¹³ Abdulhamid Pehlivan, **Ölüm ve Ötesi Halk İnançları, Günümüz, Halk İnançlarına Yönelik Bir Tespit ve Değerlendirme**, İstanbul 2013, s. 21.

⁴¹⁴ İ. Canan, **a.g.e.**, C. XVII, s. 109.

⁴¹⁵ Ü. Günay-H. Güngör, **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, s.105

⁴¹⁶ K.K., 5, 6, 23, 24, 34, 57.

⁴¹⁷ *Kara haber*: Ölüm, yas gibi insanın hayatında meydana gelebilecek üzüntü verici hususlar. Bkz. Y. Çoruhlu, **a.g.e.**, s. 183.

kişinin yanında sabaha kadar beklemek gerektiğine inanılır. Yine Cuma, Arife, Bayram ve Ramazan günleri, kandil geceleri, Hac vazifesini yaparken ve namaz kılariken ölen kişilerin iyi insanlar olduğuna inanılır⁴¹⁸.

Ölüm kendisinde barındırdığı özellikler sebebiyle, zor ve acıklı bir durumdur. Ölen kişinin yakınları ölüm olayından dolayı çok üzülmekte, bu üzüntülerini de bazen ellerinde olmayan sebeplerle aşırı derece de ağlayıp figan ederek, göğüslerine, dizlerine ve yüzlerine vurup, saçını başını yolarak bağıra çağıra ağıtlar yakarak göstermektedirler. Bazı kimseler daha da aşırıya kaçarak, başlarını duvara, taşa vurur; kimi insanlarda acıya dayanamayarak canlarına kıyarlar. Ölen kişi genç ve çok sevilen bir kişi ise, ölümü de ani bir şekilde olmuşsa ağlamalar ve ağıtlar daha çok olur. Yaşlı ve hasta kimseler için üzüntü duyulur ama bu üzüntü sağlıklı insanlara duyulan üzüntü gibi olmamaktadır⁴¹⁹.

Ölüm haberi duyulunca herkes işlerini bırakıp cenaze işlemleri ile uğraşır. Cenaze yıkanıcaya kadar yanında Kur'an-ı Kerim okunmaz. Bunun sebebi de ölen kişinin cünüp olarak ölmüş olabileceği ve bunun da saygısızlık olacağına inanılır. Cenazenin hiçbir şekilde bekletilmesi uygun düşmemektedir. Bunun içinde bir an önce yıkanması gerekmektedir. Cenaze yıkanmadan önce cenaze için gerekli olacak; *“tabut, teneşir, kefen, mezar başlıkları, mezar tahtaları veya taşları, örtü, sabun, çeşitli kokular, ılık su, zenzem suyu”* vb. şeyler hazırlanır. Ölüyü genelde yakınları yıkarlar. Eğer cenaze erkekse yakınlarından bilen birisi yıkar; eğer bilen birisi yoksa cami imamı yıkar. Eğer cenaze kadınsa yıkamasını bilen bir kadın yıkar. Cenaze yıkamak için dışarıda bir yerde su ısıtılır, zenzem suyu da katılır. Bununla ilgili halk arasında eceli yaklaşanlara *“suyun ısınmış”* gibi sözler söylenir. Erkek cenaze, dışarıda bir yerde yıkanacaksa cenaze *“teneşir”*in üzerine konur ve etrafına perdeler çevrilerek kadın ve çocukların görmesi engellenir. Kadınlar ise kapalı bir mekânda yıkanır. Cenazeye bir nevi gusül abdesti aldırılır. Bununla ilgili olarak halk arasında yaşlı olan kimseleri uyarmak için *“seni ancak teneşir paklar”* gibi ifadeler kullanılır. Cenazenin ağzına ve burnuna su kaçırılmamaya çalışılır. Yıkama işleminden sonra cenaze temiz havlularla kurutulur. Daha sonra kefenlenme işlemine geçilir. Kefenlenme işleminden sonra cenaze tabutun içerisine konulur. Tabutun üzerine Kur'an ayetlerinin yazılı olduğu yeşil

⁴¹⁸ K.K., 2, 7, 15, 21, 31, 46, 48, 52, 59.

⁴¹⁹ K.K., 1, 2, 3, 21, 22, 25, 44, 45, 64, 65.

bir örtü serilir. Halk arasında bu örtüye “*Carcım*” denilir. Kadınların tabutunun üzerine başörtüsü veya seccade konur⁴²⁰.

Cenazenin defnedileceği mezarlık yakın bir yerdeyse, cenaze omuzlarda taşınarak götürülür. Eğer mezarlık uzak bir mesafede ise belli bir yere kadar omuzlarda taşınır; daha sonra arabayla götürülür. Cenaze “*musalla taşı*”na konulur. Cenazenin yakınlarından birisi tabutun yanına gelerek mevtanın bütün alıp vereceklerini üstlendiğini bildirir. Cenaze namazını kıldırarak imam; cenazeye katılanlardan helallik ister ve üç kere ölen kişiyi “*nasıl bilirsiniz*” diye sorar. Cemaatte bulununlar da “*iyi biliriz*” diye cevap verirler. Cenaze namazına kadınlar ve çocuklar da katılır. Daha sonra cenaze tekrar omuzlara alınır ve tekbirler eşliğinde mezara kadar götürülür⁴²¹.

Keban ve çevresinde mezar kazma işlemi ölüm haberi alındıktan sonra cenazenin yakınları ve komşuları tarafından yapılır. Mezar kazılırken daha önce vefat etmiş olan akrabalarının yakınında kazılır. Mezar kazılırken mezarı kazanlar, kürek ve kazmaları elden ele vermezler; yere bırakır ve yerden alırlar. Mezar boyu erkeklerde göbek bağına kadar, kadınlarda göğüs hizasına kadardır. Mezarın kible tarafına “*lahit*” yapılarak cenazenin sığacağı kadar bir yer yapılır⁴²².

Yöre halkına göre mezara ve ölüye doğru parmak uzatmak veya parmakla göstermek iyi değildir. Parmağını uzatan kişinin, mezarda ki ölünün cennete gitmesine engel olacağına ve ölünün mezarda azap göreceğine inanılır. Parmağını uzatan kişinin, parmağını dişleriyle ısırıp kanatması ve acıtması gerekir. Bunu yapamıyorsa parmağını ayağının altında ezmesi gerekir. Böyle yaptığı zaman ölünün yerine kendisi acı çeker⁴²³.

Cenaze tabutla mezara kadar sükûnet içerisinde getirilir. Eğer cenaze erkekse, erkek çocukları veya diğer yakınları kible tarafından cenazeyi mezara indirirler. Cenazeyi kabre koyan kişiler “*Bismillâhi ve ala milleti resulillâh*” (Allah’ın adıyla ve elçisinin dini üzere) derler⁴²⁴. Eğer cenaze kadınsa erkek çocukları veya erkek kardeşleri tarafından mezara indirilir. Bunların dışındakiler tabut açılırken arkalarını dönerler ve kadının cenazesinin üzerinde bir battaniye tutulur. Daha sonra bu battaniye bütün mezarın üzerine yayılır. Kadının yakınları cenazeyi kabre koyup, kefenin üzerindeki bağları açarlar. Cenaze kabirde sağ omuzu üzerine, yüzü kibleye gelecek şekilde yatırılır. Cenazeyi kabre koyanlar, üzerini tahtalarla kapattıktan sonra battaniye

⁴²⁰ K.K., 7, 12, 23, 24, 34, 57.

⁴²¹ K.K., 4, 6, 14, 20, 23, 26, 34, 48.

⁴²² K.K., 4, 7, 12, 24, 29, 34, 43, 50, 57.

⁴²³ K.K., 1, 2, 11, 16, 30, 31, 32.

⁴²⁴ **Cenaze Hizmetleri Rehberi**, D. İ. B. Yay., s. 50.

kaldırılır. Lahit üzerine konulan tahtaların üzerine naylon serilir ki tahtalar tez çürümesin. Bazen de tahta yerine “*sal taşlar*” konulur. Daha sonra imam Kur’an-ı Kerim okur ve işi olmayanlar otururlar. Ayaktakiler de sırayla mezara toprak atar. Toprak atmak sevap olduğu için herkes birbiriyle yarışır. Cenaze gömülürken bazı kimseler, avuçlarına aldıkları toprağa bir şeyler okuyarak kabre atarlar. Mezarın üstü toprakla örtüldükten sonra baş ve ayakucuna iki tane tahta veya taş parçası konur. Ardından mezarın üzerine su dökülür. Suyun dökülmesinde ki amaç ise; toprağın suyla basılması, mezardaki şekilsizliklerin giderilmesi, mezar çok rüzgâr alan bir yerde ise toprağın savrulmasını önlemek içindir. Ayrıca ölünün mezara konulmasının tohumla bağdaştırılarak, sanki de tohumun toprakla örtüldüğü ve can suyunun verildiği olay canlandırılmaktadır. Su ve yağmur rahmet sıfatıyla anıldığı için “*ölüye rahmet olduğu kabul edilmektedir*”⁴²⁵. Ölen kişilerin mezarı ve naaşı üzerine yağmur yağarsa, bulut olursa ve gökkuşağı çıkarsa iyi bir insan olduğuna inanılır.

Cenaze defnedildikten sonra Kur’an-ı Kerim’den “*Yasin, Mülk, Vakıa, İhlâs, Felak ve Nas sureleri ile Fatıha ve Bakara suresi*”nin ilk beş ayeti okunur. Sevabı da cenazeye ve oradaki bütün müminlerin ruhlarına bağışlanır. Daha sonra cemaatin çoğu mezar başından ayrılır. Geride imam ve cenazenin yakınlarından birkaç kişi, cenazenin yüzüne karşı durur. Daha sonra imam yüksek sesle ölüye hitaben “*telkin*”⁴²⁶ denilen, iman esaslarını hatırlatır. Telkinin mezarda yalnız kalan kişiye “*Münker ve Nekir*” melekleri tarafından sorulan soruları hatırlatmak için yapıldığı bilinmektedir. İmam, ölen kişinin ismini çağırıp duasını yaptıktan sonra oradan ayrılır. Ölüye telkin verilirken, ölüye can gelir, yerinden kalkmak isterken başını tahtaya vurur. O zaman ölü “*eyvah ben ölmüşüm*” der. Mezarın başındaki insanlar ayrılmaya başlayınca ölünün de peşlerinden gitmek istediğine inanılır. Mezarın başında bir kişi akşama kadar kalacak şekilde durur ve Kur’an okur. Zira mezarın başında beklediği takdirde ölünün yabancılık çekmeyeceğine inanılır. Dolayısıyla ölen kişinin mezarı başında durup dua etmek, ölen kişinin yasının tutulduğu, yalnız bırakılmadığı, ölen kişinin toprağa konulup unutulmadığı ve de dışarıdan bakan kimselere ölen kişilere değer verildiğini göstermek için böyle bir uygulama yapılır. Ölen kişinin mezarının üzerinde gece çökünce ateş yakılır⁴²⁷, bu ateşin uzun süre devam etmesi için yakıtı bol tutulur. Mezarın üzerinde yakılan ateş sayesinde yırtıcı hayvanların mezara yaklaşması

⁴²⁵ S. Kılıç, a.g.e., s. 53.

⁴²⁶ **Cenaze Hizmetleri Rehberi**, s. 52.

⁴²⁷ R. Araz, a. g. e., s. 124.

engellenmiş olur. Ayrıca yakılan ateşten geriye kalan kül ve is sayesinde mezarın üzerinde bir siyahlık oluşur. Böylelikle vahşi hayvanların hem bu karartıdan korkması, hem de kül ve is kokusunun yayılmasıyla, mezardan gelecek kokuların engellenmesi amaçlanmıştır⁴²⁸.

Cenazeye uzaktan gelenler taziyelerini mezarlıkta veya cenaze yakınlarının “*taziye evi*” olarak belirledikleri yerlerde baş sağlığında bulunup ayrılırlar. Taziye verilen yerler kış mevsiminde kapalı mekânlarda: Taziye evi, cami, çay ocağı veya kıraathane, dernek binası veya vefat eden kişinin evi müsaitse kendi evinde, değilse yakın komşularının evlerinde olmaktadır. Yaz mevsiminde de genellikle taziye çadırlarında ve ailenin evinin bahçesinde olmaktadır. Taziyeye erkekler ve kadınlar ayrı mekânlarda otururlar. Cenaze evinde, taziyeler defin işlemi bittikten sonra başlamaktadır. Taziyeler yakındakiler için bir hafta, uzaktan gelenler için bir aya kadar sürmektedir. Taziyeye gelenler, beraberinde: Çay, şeker, meşrubat, ekmek ve yemek getirirler. Taziyeye gelenler, toplu halde gelirlerse içlerinden biri aşr-ı şerif okur ve ardından cenaze için kısa bir dua yapar. Cenaze sahiplerine de: “*Allah sabırlar versin, Allah rahmet eylesin, Allah daha büyük acı ve keder vermesin, Allah taksiratını affetsin, Mekânı cennet olsun, Başınız sağ olsun, Biz kendisinden razıyız, Allah'ta kendisinden razı olsun*” gibi sözler söyleyerek acılarına ortak olurlar. Ayrıca ölen kişinin iyi ve güzel yönleri de vurgulanır. Böylelikle ölen kişinin ailesine hem bir moral verilmiş olur hem de kişinin insanlar içerisinde iyi biri olarak anılmasına vesile olunur⁴²⁹.

Ölünün borçları varsa ödenir. Vasiyetleri varsa yakınları tarafından yerine getirilir. Eskiden matem olduğunu belli etmek için cenaze evlerinde üç gün yemek pişirilmezmiş. Günümüzde cenazesi olan evlere komşuları yemek götürürler. Böylelikle hem yas içindeki ailenin yemek işleriyle uğraşmasının önüne geçilmiş hem de gelen taziyecilere ve ev halkına yemek yedirilmiş olur. Ölü evden çıktıktan sonra üçüncü gün yemekler yapılır; mevlit okutularak gelen misafirlere ve taziyecilere yemek ikramında bulunulur. Ayrıca kırk gün boyunca ölü çıkan evin sakinleri, fakir-fukaraya yemek verirler. Kırkıncı gün yine mevlit okutularak, yemek yedirilir ve dualar edilir. Yine ölümün elli ikinci gecesi, ölen kişinin etinin kemiklerinden ayrıldığına inanılır. Bundan dolayı merasimler tertip eden ailelere de rastlanmaktadır. Ölen kişi için dualar edilir ve

⁴²⁸ K.K., 1, 4, 9, 13, 18, 21, 31, 37, 44, 67, 68.

⁴²⁹ K.K., 2, 3, 6, 12, 13, 14, 20, 21, 23, 24, 26, 34, 56, 57.

sadakalar verilir. Hayattayken çok sevap işleyen ve sevilen kimselerin mezarda çürümeyeceğine inanılır⁴³⁰.

Ölen kişinin namaz, oruç, kurban, adak, kefarete gibi ibadet ve borçlarını ifa etmek için ölen kişinin geride bıraktığı malından, fakirlere verilmek üzere “*ıskat*”⁴³¹ çıkarılır. Çıkarılan ıskat ölen kişinin buluş çağından ölüm anına kadar yapamadığı ibadetlerine kefarete olmaya denk gelmezse “*devir*” yapılarak denkleştirilir. Devire katılanlar bir mendile sarılı olan meblağı elden ele: “*Kabul ettim ve hibe ettim*” diyerek dolaştırırlar. Devir işlemine katılan fakir kişilere ıskat için ayrılan para bölüştürülür. Böylelikle ölünün yapamadığı ibadetlerinden kurtulacağına inanılır⁴³².

Ölen kişinin eşyaları, elbiseleri ve ayakkabıları genellikle yoksullara, akrabalara ve cenaze işleriyle uğraşanlara verilir. Değerli eşyaları hatıra olsun diye saklanır. İşe yaramayanlar da yakılır. Bu elbiselerin fakirlere verilmesi ölüye sevap kazandırmak içindir. Elbiselerin yakılmasıyla da ölen kişinin hatıralarına bakıp üzülmemek amaçlanmıştır. Ölen kişi kadınsa yakınları tarafından ölünün komşularına “*ığne ve iplik*” dağıtılır. İğne ve ipliği alan herkesin dua etmelerini isterler⁴³³.

Keban ve çevresinde cenazenin olduğu gün düğün varsa eğlenceler iptal edilir. Cenaze sahipleri ölü için en az kırk gün yas tutarlar, bu yas tutma bazen bir yıl bazen de yıllar sürmektedir. Yaslı aileler, yemek yiyemezler, televizyon izlemezler, yüksek sesle konuşmazlar; konuşurken gülmekten kaçınırlar, eğlenceli ortamlarda, nişan ve düğün gibi merasimlerde bulunmazlar, yeni elbiseler giymezler; erkekler tıraş olmaz ve evlenecekler için düğün en az altı ay ertelenir. Bayramlar buruk geçmektedir⁴³⁴.

Ölen kişi için helva pişirmek, dağıtmak ve yemek ziyafeti vermek önemli bir âdettir. Bu helva için özel olarak öğütülmüş buğday unu tereyağıyla karıştırılır, meşe odununun ateşinde, bakır leğenlerde tahta kaşıklarla sürekli karıştırılır. Helva yapılırken kullanılan unun kokusunun, ölen kişiyi rahatlattığına ve ölünün ruhunu evine çağırdığına inanılır. Ateşin üzerindeki kavrulmuş una, kaynatılıp soğutulmuş şerbet dökülür. Daha sonra bu helva, yuvarlak bir şekle büründürülerek yufka ekmeğinin içerisine konularak, gelen davetlilere dağıtılır. Ayrıca halk arasında “*hayır*” olarak bilinen yemek ziyafeti verilir. Bu ziyafete katılanlar yemeğin sonunda hane halkına “*ölmüşlerinize rahmet, ceddinize rahmet, ölmüşlerinizin canına değsin*” gibi sözler

⁴³⁰ K.K., 6, 14, 15, 21, 31, 39, 73.

⁴³¹ **Cenaze Hizmetleri Rehberi**, D. İ. B. Yay., s. 55.

⁴³² K.K., 7, 23, 24, 34, 48, 57.

⁴³³ K.K., 1, 3, 8, 9, 11, 16.

⁴³⁴ K.K., 1, 2, 7, 16, 21, 22, 44, 45.

söyleyerek dağılırlar. Normal hayatta da insanlar gördükleri iyiliklere karşı, teşekkür mahiyetinde bu tür lafızlar kullanılır⁴³⁵.

Keban ve çevresinde “*Arife, Bayram, Kandil, Cuma ve Perşembe*” günleri kabristana gidilir. Bayram günü bazı camilerde namaz kılındıktan sonra cami cemaati en yakındaki kabristana giderek, oradaki ölülere selam verirler. Kur’an-ı Kerim’den; “*Yasin, Mülk, Vakıa, İhlâs, Felak ve Nas*” sureleri okunur ve sevabı ölmüşlerin ruhuna bağışlanır. Kabristandaki ölüler ve hayatta olanlar için dualar edilir. Keban ve çevresinde yine mezarlar ziyaret edilirken mezarın üzerine para, şeker, buğday, pasta ve yağlı ekmek bırakılır. Bazı mezarlarda özellikle bu eşyaları koymak için özel yerler yapılır. Kabirler ziyaret edilirken, mümkün mertebe gürültü yapılmaz, kabirlerin üstüne basılmaz, oturulmaz, yatılmaz, ağaçları ve yeşil otları kesilmez. Mezarlıkta bir şeyler yemenin doğru olmadığına inanılır⁴³⁶.

Cenaze sahipleri vefat olayından en az bir yıl geçtikten sonra, üzerinde: “*Ölünün adı-soyadı, baba adı, doğum ve ölüm tarihi ile el-Fatiha*” yazısı olan taşlardan iki tane yaptırır ve birini baş tarafına diğerini de ayak tarafına koyarak; mezarın yerini belli ederler (Bkz. Ek-21). Günümüzde mezarlar daha kıymetli taşlarla yapılmaktadır. Mezar taşlarındaki yazıları okumanın unutkanlığa sebep olduğuna inanılır. Mezarlar genellikle camilerin olduğu yerlere veya yol kenarlarına yapılır ki oradan geçenler dua okuyup ölülerin ruhlarına bağışlasınlar. Okunan duaların başında bir Fatiha ve üç İhlas-ı şerif gelmektedir⁴³⁷.

Yine mezarların etrafına her mevsim yeşil kalan ağaçlar dikilir. Bu ağaçların yeşil kaldıkları sürece ölüye faydalı olacaklarına, kabir azabını hafifleteceğine inanılır. Mezarlığın yanından geçenler yüksek sesle konuşmazlar, arabayla geçilirken arabanın hızı düşürülür ve müzik sesi kesilir. Mezarlıkların tekin yerler olmadığına inanılır. Bu yüzden mezarlardan korkulur ve mümkün mertebe geceleri yalnız başına gidilmez. Halk arasında durup dururken yerinden sıçrayan kişi için yanından “*Azrail’in geçtiğine*” inanılır. Kızamık çıkarmayan kişinin kabirde çıkaracağına inanılır. Bazı ölülerin uçup gittiğine inanılır. Perşembeyi Cumaya bağlayan gece ölülerin kapıya geldiğine ve yakınlarına “*hani benim hakkım*” dediklerine inanılır. Bunun için eskiler kulplu tavayla sıcak yemek ve yanında ekmekle birlikte fakirlere verirler. Ölen kişinin kendi rızkını,

⁴³⁵ K.K., 4, 6, 12, 26, 34, 37, 48, 58.

⁴³⁶ **Cenaze Hizmetleri Rehberi**, D. İ. B. Yay., s. 62.

⁴³⁷ K.K., 3, 6, 8, 11, 15, 23, 30, 31, 37, 40.

evindeki bolluk ve bereketi de ölümüyle birlikte götürdüğüne inanılır⁴³⁸.

1.4.2. Ölüm İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Ölüm, canlının bütün yaşam süreçlerinin kesin olarak sona ermesidir. Nitekim yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de: “*Her nefis (canlı) ölümü tadacaktır*”⁴³⁹. buyrulmaktadır. Ölüm bir son olarak düşünüldüğü için insanları tedirgin etmektedir. Bundan dolayı da insanlar ölümü önceden sezebilmek veya ölüme karşı tedbir almak için bazı uygulamalara başvurmuşlardır. Bunların başında hayvanlarla ilgili olan inanışlar gelmektedir.

Ölümün belirtisi olarak evcil ve yabani hayvanların çıkardıkları sesler, ötüşmeleri, bağrımları, ulumaları, yapmış oldukları hareketler ve uçuş yönleri hep dikkat çekmiştir. Evcil, sadık ve sezi yeteneği gelişmiş bir hayvan olan köpeğin uluma biçimi, uluma zamanı ve uluduğu yerle ilgili bir tuhaflik söz konusu olursa bu ölüm habercisi olarak yorumlanır⁴⁴⁰. Yine baykuşun sesinin ürkütücü olması, yüzünün sevimsizliği ve kafasını her yöne çevirmesi, harabe ve terk edilmiş yerlerde yuva yapması, akşam namazına yakın ortaya çıkması ve ötmesi gibi nedenlerden ötürü “*ölüm kuşu*” olarak nitelenmesine sebep olmuştur. Baykuşun ölümü haber veren kuş olarak düşünülmesi Türklere İran ve Çin düşüncesinden geçmiştir⁴⁴¹. Yine Keban ve çevresinde “*karga ve saksagan*”, ölüm ve uğursuzluk belirtisi olarak görülür. Bahaddin Ögel'e göre “*karga*”, Türk Destan ve anlatılarına hain bir kuş olarak girmiş, yiğitlere hep bedduada bulunmuş ve şöyle söylemiştir: “*Senin kanını kaşıkla içeceğim*” demiştir⁴⁴².

Keban ve çevresinde kişilerin görmüş olduğu rüyalar, rüyaların yorumu, gördükleri rüyalarla ilgili nasıl hareket etmeleri gerektiği gibi hususlar İslam'ı gelenekle alakalıdır. Rüya⁴⁴³ çağlar boyunca bütün toplumlarda büyük önem görmüştür. Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde rüyadan söz edilmiştir. Hz. İbrahim (a.s), oğlu İsmail (a.s)'i rüyada boğazlama emri almış ve bu rüyayı uygulamaya teşebbüs etmiştir. Yusuf (a.s)'da rüyasında “*on bir yıldızla, ay'ın secde ettiğini görmüş*” ; Mısır Hükümdarının ve

⁴³⁸ K.K., 1, 2, 4, 16, 22, 55, 73.

⁴³⁹ Âl-i İmrân, 185.

⁴⁴⁰ S.V.Örnek, **Türk Halkbilimi**, s. 209.

⁴⁴¹ A. Selçuk, **a.g.e.**, s. 280.

⁴⁴² Bahaddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, C. II., Ankara 1995, s. 551.

⁴⁴³ *Rüya*: Genellikle uyanıklık halinin uzantısı, etkisinde kalınan sevindirici veya üzücü olayların uyku halinde yaşanmasıdır. Bkz. İbrahim el-Hazimi, **Yedi Hadis İmamın İttifak Ettikleri Hadisler**, İstanbul 2005, s. 1127.

hapishanedeki iki kişinin gördükleri rüyaları tabir etmiştir. Yine Peygamber efendimiz (s.a.v): “*Salih rüya, Allah’tandır. Kötü rüya ise, şeytandır. Sizden birisi (rüyasında) sevdiği bir şey görürse, onu sevdiği bir kimseden başkasına söylemesin. Hoşlanmadığı bir şey görürse, sol tarafına üç defa tükürsün. Şeytanın ve rüyanın kötülüğünden Allah’a sığınsın. O (kötü rüyayı) hiç kimseye söylemesin. Çünkü o kötü rüya, kendisine asla zarar vermez*⁴⁴⁴. buyurmuştur.

Keban ve çevresinde ay ve yıldız gibi cisimlerinin insanın talihi, hayatı ve ölümü ile ilgili önemli bir görev üstlendiğine inanılmaktadır. Bu inanişe göre yeryüzünde yaşayan her kişinin, gökyüzünde bir yıldızı vardır. Bu yıldız eğer kayar veya sönerse hayatının son bulacağına inanılır. Eski inanç ve düşüncelere nispetle yapı ve uygulamaları değişmiş olan bu inanışlara, Hun Türklerinde, Yakut ve Tunguzlarda rastlanılmıştır⁴⁴⁵.

Keban ve çevresinde insanın canını alan meleğin “*Azrail*” olduğu inanişi İslami gelenekle alakalıdır. Azrail can alan melektir ve bu görev Allah tarafından verilmiştir. İnsanın yaratılışında Azrail’e özel görev verilmiştir. Üç büyük melek: “*Cebrail, Mikail ve İsrail*” insan vücudunu yoğurmak için çamur getirmek üzere Allah tarafından arka arkaya dünyaya gönderilmişlerdir. Ancak toprak, günahlardan dolayı korkunç cezalara çarptırılacağı için insanlığın geleceğine üzülür ve ağlar. Bunu gören melekler eli boş dönerler. Son olarak gönderilen Azrail, diğer melekler gibi yapmayıp ağlayan toprağa aldırılmamış ve çamuru alarak geri dönmüştür. Bu acımasızlığı kendisine can alma görevinin verilmesini sağlamıştır⁴⁴⁶. Eski Türkler, hastalık gibi, ölümü de kötü ruhların bir eseri sayarlardı. Altay Türklerine göre, yeraltı dünyasının hâkimi olan Erlik, yeryüzüne gönderdiği Aldaçı’lar vasıtasıyla, insanların ruhunu yakalatarak hayatlarına son verirdi. Kimi tasarımlarda ise sadece hastalık nedeniyle ölenler yeraltına gider. Başkasınca öldürülmüş ya da kahramanca öldürülmüş olanlar göğe yükselir. Eski Türkler çok eski tarihlerden beri “*Gök Tanrı*” dedikleri Tek Tanrı inancına sahip olmuşlar; bu inanışları onların hayatlarını da etkilemiştir. Tek Tanrı inancının doğal sonucu olarak eski Türkler Ahiret’e yani öldükten sonra tekrar dirileceklerine de inanıyorlardı. Eski Türklerde ruh ve can anlamında “*tin*” kelimesi kullanılıyordu. Bu

⁴⁴⁴ İ. el-Hazimi, a.g.e., s. 1127.

⁴⁴⁵ Hoca Saadettin Efendi, *Tâcü’t Tevarih*, (Haz: İ. Parmaksızoğlu), İstanbul 1974, C. I, s. 258.

⁴⁴⁶ Pertev N. Boratav, *Türk Mitolojisi Oğuzların- Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*, Ç. Recep Özbay, Ankara 2012, s. 38.

aynı zamanda “*nefes*” demektir. Ölümü nefesin kesilmesi, ruhun bedenden bir kuş gibi uçuşması olarak düşünüyorlardı⁴⁴⁷.

Keban ve çevresinde ölen kişilerin ruhlarının uçup gittiğine ve serbest kaldığına inanılır. Eski Türklerin inancına göre de ölüm, ruhun bedenden ayrılmasıyla vuku bulur ve ölümle bedeni terk eden ruh, bazen serseri olarak dolaşır. Yine ölüm halinde ruhun bir kuş şeklinde uçarak bedeni terk eteği tasavvuru Türklerde çok eskiden beri mevcuttur⁴⁴⁸. Ölen kişinin ruhunun serbest kalmasıyla ilgili olarak: Malik b. Enes (r.a) demiştir ki: “*Bana ulaşan haberlere göre müminlerin ruhları serbest bırakılır; onlar diledikleri yere giderler*”⁴⁴⁹.

Cenaze bekletilirken karnının üzerine şişmemesi için konulan demir parçasının ve mezarlıkta kürek ve kazmanın elden ele verilmemesinin nedeni, demirin Türkler tarafından kutsal kabul edilip koruyucu bir ruha sahip olması inancının bir neticesidir⁴⁵⁰. Ayrıca demir, korku ve saygı çağrıştırır, doğaüstü yaratıkların neden olduğu zararlı büyülerden kurtarma gücü barındırır⁴⁵¹.

Keban ve çevresinde ölen kişinin yakınlarının, ölünün arkasından yas tutması ve bunu çeşitli şekillerde dile getirmeleri, bize Eski Türklerdeki, ölen için duyulan acıyla benzerlik göstermektedir. Eski Türklerde insanlar acılarını çeşitli şekillerde ve bazı merasimlerle ifade ederlerdi. Hunlar, âdetleri üzerine saçlarını keserlerdi. Kahramanları için gözyaşı dökmez, yüzlerini yaralayarak kan akıtırlardı. Çin kaynaklarına göre, Türklerde aile fertleri, Ölünün bulunduğu çadırın kapısı önünde ağlayıp feryat ederken, yüzlerini bıçakla yaralayıp kanlı gözyaşları dökerlerdi⁴⁵². Orhun Kitabelerinde, Bumin Kağan ile kardeşi Kül Tigin’in ölümü münasebetiyle, komşu kabilelerden gelenler arasında yasçı kimselerin bulunduğu bahsedilir. Yas merasiminde bulunan kimselerin, matem alâmeti olarak, kulak ve saçlarını kesmeleri âdetti. Kırgızlarda ölünün gömüldüğü, dul kalan zevcesi ile kızları saçlarını keserlerdi. Hunların kesilen saçları diğer kıymetli eşyalarla birlikte, mezar içine koydukları görülmüştür. Kırgızlar matem işareti olarak, ölenin atının kuyruğu ve yelesini keserlerdi. Oğuzlarda ölüm merasimlerinde karalar giyinmek ve yaşlı çadıra bayrak asmak, yine Kırgız-Kazaklarda çadıra “*kara bayrak*” asılmakta, ölen şehitse “*beyaz bayrak*” asılmaktaydı. Kadınlar

⁴⁴⁷ Osman Turan, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, İstanbul 1978, C. I-II, s. 112.

⁴⁴⁸ Ü. Günay-H. Güngör, **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, s. 105.

⁴⁴⁹ Müttakî-i Hindi, **Kenzü'l-Ummâl**, nr. 42212.

⁴⁵⁰ İ. Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 289.

⁴⁵¹ P. N. Boratav, **Türk Mitolojisi...**, s. 54.

⁴⁵² Ü. Günay- H. Güngör, **a.g.e.**, s. 108.

matem esnasında ağıt söylerken ters oturmakta ve elbiselerini ters giymektedirler⁴⁵³. İslami gelenekte ise ölenin arkasından feryat ederek ağlamak yasaklanmıştır⁴⁵⁴.

Ölümün habercisi olan kötü ve karışık rüyaların “*kara kura*” , ölüm haberinin “*kara haber*”, ölüm gününün “*kara gün*” , mezarın da “*kara toprak*” olarak nitelendirilmesi, eski Türklerde “*kara*” rengin, daha çok olumsuz anlamları ifade etmesi, yas, ölüm gibi insanın hayatında meydana gelebilecek üzüntü verici hususları ifade etmesiyle ilgilidir⁴⁵⁵.

Keban ve çevresinde halkın, tabutu “*İmamın kayığı*” olarak nitelendirmesi, eski inançlarda, bazı tasarımlarda ve kimi halklardaki kullanımıyla alakalıdır. “Kimi halklarda öte dünya tasarımları su akıntılarıyla bağlantılıdır; ölenin öte dünyaya gidebilmesi için bir kayığa ihtiyacı vardır. Bu amaçla ceset bir kayığa konarak açık denizlere bırakılır. Bu durumda kayık aynı zamanda tabut yerine geçmektedir”⁴⁵⁶.

Keban’da ölünün yıkanması, kefenlenmesi, Cenaze Namazının kılınması ve defnedilmesi İslami gelenekte farz-ı kifayedir⁴⁵⁷. Bununla beraber Eski Türk inançlarıyla da alakalıdır. Eski Türkler ölümden sonra da hayatın devam ettiğine inandıkları için ölümü önemsemiş ve insanın ölüsüne büyük saygı göstermişlerdir. Kaynaklarda, eski Türklerin ölümlerini yıkayıp temizlediklerini “*eşük*” denilen bir kefene sardıklarını, tabuta koyduklarını ve bir arabayla mezar yerine götürdüklerini kaydediyorlar⁴⁵⁸. İnsanların öldükten sonra suyla yıkanması, suyun arındırıcı, temizleyici, yeniden diriltici özelliğinin yanında insanları suçtan, ölünün uğursuzluğundan arındırır, günahları da yok eder. “Yıkanma (abdest, gusül) , kişiyi kutsalın idaresi altına girmeye hazırlamak için bütün dini ana fiillerden önce yapılır”⁴⁵⁹.

Keban ve çevresinde ölen kişiler için cenaze namazında helallik istenmesi ve cemaate ölen kişiyi “*nasıl bilirsiniz?*” gibi sorulan sorular, İslam geleneğinde mevcuttur. Ebul Esved ed Düveli (r.a.)’den rivayete göre, şöyle demiştir: Medine’ye geldim, Ömer b. Hattâb’ın yanında oturuyorken bir cenaze ile geçtiler, oradaki insanlar o cenazeyi hayırla andılar bunun üzerine Ömer: “*Vacip oldu*” dedi. Bunun üzerine “*ne vacip oldu?*” dedim. Resulullah (s.a.v.)’in söylediğini söylüyorum, Şöyle buyurmuştu: “*Herhangi*

⁴⁵³ A. İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 196.

⁴⁵⁴ *Cenaze Hizmetleri Rehberi*, D. İ. B. Yay., s. 43.

⁴⁵⁵ Y. Çoruhlu, *a.g.e.*, s. 183.

⁴⁵⁶ S.V.Örnek, *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul 1971, s. 116.

⁴⁵⁷ *Cenaze Hizmetleri Rehberi*, D. İ. B. Yay., s. 26,30,33,49.

⁴⁵⁸ Ü. Günay-H. Güngör, *a.g.e.*, s. 109.

⁴⁵⁹ Mircea Eliade, *Dinler Tarihi, İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, Çev. Mustafa Ünal, Konya 2005, s. 234.

*bir Müslüman'a üç kişi şahitlik ederse Cennet ona vacip olur. Biz iki kişide mi? dedik. "İki kişide olsa" buyurdu*⁴⁶⁰.

Ölüleri törenle defnetme geleneği sadece insanlara has bir olgu gibi görünmektedir. Ölüsünü gömmeye insanı diğer türlerden ayıran bir uygulamadır. Bu uygulamanın ilk insan Hz. Âdem'in oğlu "Kâbil" in, öldürdüğü kardeşini toprağı eşeyen karga'nın delaletiyle Habil'in cesedini toprağı gömmesiyle başlamaktadır. Konuyla ilgili olarak: "Derken, Allah bir karga gönderdi, toprağı deşiyordu ki, ona kardeşinin cesedini nasıl örteceğini göstereyim. Eyvah! Dedi, şu karga kadar olup ta kardeşimin cesedini örtemedim ha?" buyrulmuştur⁴⁶¹. İlk dönemden itibaren cesedin toprağı gömülmesi âdeti, ölünün yakıldığı veya yırtıcı kuşlara maruz bırakıldığı yerler dışında, evrensel hale gelmiştir. Görüldüğü gibi, ölen bir kimseyi defnetme geleneği ilk insanlardan günümüze kadar tatbik edilen bir uygulama olup her şeyden önce bunun insani bir yanı vardır. Türklerde ölümün bir son olmadığı ve ölümden sonra bir hayat ve Ahiret inancının mevcut olduğu muhakkaktır⁴⁶².

Türklerin çok eski dönemlerden beri atları ve silahları ile birlikte gömülmeleri, bu hayvana binerek cennete gideceklerine dair bir inanç vardır. Eski Türklerde ölen kişi büyük merasimlerle toprağı verilir, ölünün kullandığı eşyalar da ölü ile beraber gömülürdü. Ölüm esnasında bazı törenler yapılırdı, bunların en bilinenleri "yoğ ve aş" törenleridir. Çin kaynaklarına göre, milâdi I. asırda Moğolistan'ın kuzeyinde oturan Hunlar, kabile reislerini sırmalı elbiseler içinde gömerlerdi. Yine M.Ö. III. yüzyılda Hunların ölümlerini tabuta koyduklarını, bunların iç ve dış olmak üzere iki katlı olduğunu, tabutların altın ve gümüş işlemeli kumaş ve kürklerle örtüldüğünü bildiriyorlar. Hunların prenslerinin mezarlarını gizleyerek, yüksek dağlara gömdükleri anlaşılıyor. "Noyin-Ula" dağlarındaki kurganlarda yapılan kazılar bunlara ait örnekleri ortaya çıkarmıştır. Hunlar ölümlerini "höyük" denilen sun'i yığma tepelerin altına gömerlerdi⁴⁶³. Ayrıca Hunların, kurganlarda çıkan cesetlerden mumyalandıkları da ortaya çıkmaktadır.

Keban ve çevresinde gördüğümüz diğer bir uygulama da ölen kişilerin mezarlarına avuçla toprak atılması, mezarın üzerine su dökülmesi ve yükseltilmesidir.

⁴⁶⁰ İ. Canan, a.g.e., C. XVII, s. 116.

⁴⁶¹ Maide, 31.

⁴⁶² Selim Özarlan, **İslam'da Ölüm ve Diriliş Öğretisi**, Konya 2001, s. 29.

⁴⁶³ Ü. Günay-H. Güngör, a.g.e., s. 105, 108, 114.

Kabre avuçla toprak atılırken bir şeylerin okunması İslami gelenekten gelmektedir⁴⁶⁴. Birinci avuçtaki toprağa: “*Sizi o topraktan yarattık*”⁴⁶⁵ ayetini okuyarak baş tarafa, ikinci avuçtaki toprağa “*Sizi oraya göndereceğiz*” ve üçüncü avuçtaki toprağa da “*Sizi bir daha oradan çıkaracağız*”⁴⁶⁶ ayetlerini okuyarak kabre atar. Yine kabrin üzerine su dökülmesi de İslami gelenekte var olan bir durumdur. Peygamber Efendimizin kabri üzerine su dökülmüştür⁴⁶⁷. Cenaze kabre konulduktan sonra akrabalarından bazıları kabrin başında bekleyip ölüye dua eder ve Kur’an-ı Kerim okur. Bununla ilgili olarak Peygamber Efendimiz (s.a.v) cenaze kabre konulduktan sonra cenazenin kabri başında bir müddet bekler ve cemaate şöyle buyururdu: “*Kardeşiniz için Yüce Allah’tan bağışlanma isteyiniz ve kendisine sükûnet vermesini dileyiniz. O şimdi sorguya çekilmektedir*”⁴⁶⁸.

Keban ve çevresinde mezarların kible tarafına “*lahit*” yapılması İslam’i gelenekten gelen bir uygulamadır. İbn. Abbas (r.a.)’den rivayete göre, şöyle demiştir: Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Kible tarafına doğru ayrı bir bölüm yapılarak kabir kazmak biz Müslümanların kabir modelidir. Bizim dışımızdakiler ise düz çukur gibi kabir kazarlar*”. Cenaze kabre konulduktan sonra telkin verilmesi İslami gelenekle alakalıdır. Bununla ilgili Peygamber Efendimiz, “*Siz ölmekte olana Kelime-i Tevhid’i telkin edin, hatırlatın*” buyurmuşlardır⁴⁶⁹.

Ölünün defninin yapıldığı günün akşam saatlerinde ölünün mezarı başında ateş yakılır. Eski çağlarda ölülerin mezarlarında ateş yakmak bir nevi kurban sayılırdı⁴⁷⁰. Burada ateşin Türkler tarafından kutsal sayılması inancı yatmaktadır. Göktürklerde, Başkurlarda, Kırgız Kazaklarda, Yakutlarda ve Altay Türklerinde ateşin kutsiyetine dair inançlar mevcuttur. Bu inanışlarda “*ateş ve ocak*” ile atalar ruhu arasında bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir⁴⁷¹. Eskiden ölülerini yakma âdeti olan Türklerin 628’lerde mezarı yükseltme âdetine gittikleri ve VIII. yüzyılda mezarların üzerine inşa edilen barkların ve abidevi mezarların kendilerini gösterdiklerini görüyoruz⁴⁷².

⁴⁶⁴ Mehmed Emre, **Üçbin Seçme Fetva**, C.I., İstanbul 2000, s. 255.

⁴⁶⁵ Hacc, 5.

⁴⁶⁶ **Cenaze Hizmetleri Rehberi**, D. İ. B. Yay., s. 51.

⁴⁶⁷ M. Emre, **a.g.e.**, s. 43.

⁴⁶⁸ **Cenaze Hizmetleri Rehberi**, D. İ. B. Yay., s. 52.

⁴⁶⁹ İ. Canan, **a.g.e.**, C. XVII, s. 130, 107.

⁴⁷⁰ A. İnan, **Eski Türk Dini**, İstanbul 1976, s. 206.

⁴⁷¹ R. Araz, **a.g.e.**, s. 124.

⁴⁷² Ü. Günay- G. Tümer, **a.g.e.**, s. 113.

Keban ve çevresinde kabir azabının var olduğunu ve kabirdekilerin azabını hayvanların işittiğine inanılır. Bununla ilgili olarak: Aişe (r.a) Resulullah (a.s)’a kabir azabından sordu. Peygamberimiz: “*Evet, kabir azabı haktır. Onlar kabirde azap çekerler, onların azabını hayvanlar işitir!*” buyurdu⁴⁷³.

Mezarlıkların etrafının temiz tutulması ve yaz-kış yeşil kalan ağaçların dikilmesi İslami gelenekle ilgilidir. Zira ağaçların ölüye fayda vereceğine inanılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s) bir mezarlıktan geçerken, iki mezardaki ölünün bazı küçük şeylerden dolayı azap çekmekte olduklarını gördü. Bu iki mezardaki ölülerden biri hayatında kovuculuk yapıyor, diğeri ise idrardan sakınmıyordu. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s) yaş bir dal almış, ortadan ikiye bölmüş ve her bir parçayı iki kabre de birer birer dikmiştir. Bunu gören ashap, niye böyle yaptığını sorduklarında: “*Bu iki dal kurumadığı sürece, o ikisinin çekmekte olduğu azabın hafifletilmesi umulur*” buyurmuşlardır⁴⁷⁴.

Yine Keban ve çevresinde mezarları belli etmek için ayak ve baş kısmına taş konması, mezarların taşlarla çevrilmesi gibi hususlar başlangıcından beri taşların önemini ortaya koymaktadır. Taşların dayanıklılığı, hareketsizliği, şekli, rengi ve her zaman kendilerinden başka bir şeyi temsil etmelerinden dolayı aşırı derecede ilgi görmüştür. “İnsanlar kendilerini veya ölülerini korumak için kastedilen enerjinin merkezi olarak, onları ruhsal fiillerinin bir elemanı olarak kullanmışlardır”. Taşlar mezar bekçileri olarak, mekânın dokunulmazlığını sağlamak amacıyla mezarların yanı başında bulundurulurdu. Taş, hayvanlara ve soygunculara, ölüme karşı bir koruyucudur. Taşın bozulmaması ve çürümemesi, ölmüş adamın ruhu gibi var olmaya devam etmeliydi. Hindistan’da ölü adamın ruhunu bağlamak, avare dolaşmasını ve tehlikeli olmasını engellemek için yapılmıştır. “Mezar taşı, ölüme karşı hayatı koruyan araç olur. Başka kültürlerde ruh, mezarda yaşamış gibi taşta “*ikâmet*” eder ve mezar taşına “*ölü adamın evi*” olarak bakılır. Taşlar, ölü tarafından gerçekleştirilebilecek muhtemel olaylara karşı, canlıları korumuştur. Taş, söz konusu ruhun somut bir görüntüsü, geçici ve simgesel mekânıdır”⁴⁷⁵. Hunlarda mezarların üzeri taş ve topraklarla örtülür, tümsek duruma getirilirdi. Ayrıca, savaşta öldürdüğü düşman sayısı kadar “*balbal*” , mezarın yanına ya da üzerine yerleştirilirdi⁴⁷⁶. İslam Dini’nde ise Hz. Peygamber (s.a.v) oğlu İbrahim ve Medine’de vefat eden ilk muhacir olan Osman b. Maz’un’un kabri başına,

⁴⁷³ Buhârî, Cenaiz, 89.

⁴⁷⁴ Buhari, **Sahih-i Buhari, Muhtasarı Tecrid-i Sarih**, Çev. Abdullah Feyzi Kocaer, C. I, İstanbul 2004, s. 77.

⁴⁷⁵ M. Eliade, **a.g.e.**, s. 257-261.

⁴⁷⁶ E. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 113.

kabrin tanınması için bir taş koymuştu⁴⁷⁷. Böylelikle taşlar, hem mezarın kaybolmaması için, hem de ölüyü temsil için konulmuştur. Ayrıca mezarın dört bir tarafının taşlarla çevrilmesi, ölünün mezardan çıkıp yaşayanlara zarar vermesini engellemek için konulmuş olabilir.

Keban ve çevresinde ölü için verilen hayır yemeği ve mevlit okutma geleneği Eski Türklerde “yoğ aşısı” diye verilen⁴⁷⁸ yemekle benzerlik göstermektedir. Göktürklerde yoğ aşısı törenine, imparatorluğun himayesinde bulunan bütün ulusların katıldığını Orhun yazıtlarından öğreniyoruz. Ayrıca komşu ülkelerden geniş katılımın olduğu, Kültigin ve Bilge Kağan’ın aş törenlerinin yaz aylarında yapıldığı bilinmektedir. İbn Fazlan, Oğuzların ölü aşısı için iki yüz başa kadar at kestiklerini bildiriyor⁴⁷⁹. “Eski Türkler ölülerine “aş vermeyi” önemli bir vazife saymışlardır. Ruhları diğer dünyaya giden ataları için at, koyun, sığır, ve davardan kurban keserler, ziyafetler verirlerdi⁴⁸⁰. İlk çağlarda aş doğrudan doruya ölüye verilir, yani mezarlığa konur veya dökülürdü. Manevi kültür geliştikten sonra bu tören “sevabını ölülerin ruhuna bağışlamak üzere” fakirlere yemek vermek, helva vermek şeklini almıştır⁴⁸¹. Ayrıca ölümün kırkıncı günü yapılan merasimlerin insanın ilk yaratılışındaki kırk yıl ve kırk gün ibareleriyle benzerlik gösteriyor. Azrail’in yeryüzünde değişik renklerde getirdiği topraklar, su katılarak mayalandıktan sonra kırk yıl bekletilmiş ve sonra Allah başından ruh üflemiştir⁴⁸². Yine Cebrail (a.s) toprağı kırk gün yoğurmuştur⁴⁸³.

Yine Cuma akşamları verilen yemeklerin ölülerin ruhuna geçtiğine ve ölülerin bunu beklediğine inanılır. Bu inanışta İslam geleneğinde mevcuttur. İbn-i Ebi Şeybe, Sa’d ibn-i Ebu Said’den rivayetine göre şöyle demiştir: “Ölü için bir kemik dahi sadaka verilse ona gider”⁴⁸⁴. Taberani “Evsat”da: Enes (r.a)’dan rivayet ettiğine göre, şöyle demiştir: Resulullah (s.a.v)’dan şöyle işittim : “Herhangi bir evden biri ölünce ve onun yerine sadaka verilse, Cebrail, o sadakayı nurani tabaklar üstünde ona hediye eder. Kabrinin kenarında durur” , der ki: “Ey derin kabir sahibi! Bu senin ailenin sana gönderdiği bir hediyedir, al kabul et” . O hediyeye onun kabrine girer. O onunla sevinir ve müjdelenir. Kendilerine bir hediye gelmeyen komşuları ise üzülürler”.

⁴⁷⁷ O. Zeki Mollamehmedoğlu, **Sünen-i Tirmizi Terc.**, C. II., (yer ve tarih bilinmiyor) s. 236.

⁴⁷⁸ A. İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s. 193.

⁴⁷⁹ Ü. Günay- G. Tümer, **a.g.e.** s. 115.

⁴⁸⁰ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, Ankara 1978, C.I, s. 5-7

⁴⁸¹ A. İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul 1976, s. 153-154.

⁴⁸² Y. Çoruhlu, **a.g.e.**, s. 105.

⁴⁸³ E. İ. Hakkı, **a.g.e.**, s. 40.

⁴⁸⁴ İ. Canan, **Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi**, C. XV, s. 304-305.

İlk insandan bugüne kadar her insanı bekleyen kaçınılmaz son olan ölüm, bir şekilde vuku bulur ve insanlar ölümle başlayan yeni bir hayata yolcu edilirler. Bu yolcu ediliş uygulama bakımından farklılık gösterse de gidilen yer bakımından birdir. Türkler Tek Tanrı inancıyla beraber ölümden sonra bir hayatın var olduğuna inanmışlar ve bu inançları doğrultusunda ölümlerini bu hayatta rahat ettirecek bazı uygulamaları tatbik etmişlerdir. En neticede ölümlerine gerekli saygıyı gösterip, bu saygılarını ölümleri gömerken ve daha sonrasındaki uygulamalarda da göstermişlerdir. Ölmüş büyüklere tazim, atalara saygı, “*baba hukuku*”nun inanç sahasındaki belirtisi olarak görülmelidir⁴⁸⁵

⁴⁸⁵ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul 1993, s. 304.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KEBAN'DAKİ TABİATLA İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Tabiat: Fıtrat, mizaç, huy, dünya veya evren terimleriyle eş ya da yakın anlamlı bir terim olarak fiziki dünya, evren, varlık ve nesnelere bütünüdür. Kısacası gerçekliği; dünyadaki varlıkların, düzenin ve bu düzenin sürdürülmesine dayanan ahlâkın temelini oluşturan; insanın hareket ve davranışlarından ayrı olarak, güçlerin, ilkelerin, özellikle de hayatın bütünüdür. Diğer bir ifadeyle, bizzat Allah tarafından yaratılmış canlı ve cansız varlıkların tümüdür. İnsan fıtratı gereği hayatta karşılaşmış olduğu bir takım olayları yorumlarken inanmış olduğu veya inanmak zorunda kaldığı şeylerin etkisinde kalmaktadır. Bunların başında da tabiatla ilgili inanışlar gelmektedir. İnsanın hayatını idame edebilmesi için gereksinim duyduğu her şey tabiatın içerisinde var edilmiştir. Tabiatın içerisinde canlılar için yaratılmış olan en önemli maddelerin başında hiç şüphesiz “su” gelmektedir. Dolayısıyla varlığı “rahmet ve hayat” ; yokluğu da “kıtlık ve yoksulluk” olan suyun, yağmur olarak gökyüzünden yeryüzüne inmesi için insanlar bir takım uygulamalar geliştirmişlerdir. Bu uygulamaların en başında “Yağmur Duası” gelmektedir⁴⁸⁶.

2.1. Yağmur Duası İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

2.1.1. Yağmur Duası İle İlgili İnanışlar

Keban ve çevresinde uzun süre kuraklık olması, yağmurun uzun zaman yağmaması insanlar arasında tedirginliğe sebep olmaktadır. Bu tedirginlik yerini endişeye bıraktığı zaman, o yörede yaşayan yöre sakinleri toplu halde, yerleşim yerinin dışında, yüksek ve açık olan bir yere çıkarak; tövbe ve istiğfar ederler. Allah'tan bolluğa ve berekete vesile olacak yağmur göndermesini istemeleri, bunun için dua etmeleri, yalvarıp yakarmaları ve Allah'ın kendilerine acımaları için gereken bir takım uygulamaları yapmalarındır. Bilindiği gibi su, bugün bile Türkiye'deki insanlar tarafından “rahmet” sıfatı ile anılır⁴⁸⁷. Bu söylem suya duyulan hasretin bir göstergesidir.

⁴⁸⁶Buhari, **Sahih-i Buhari, Muhtasarı Tecrid-i Sarih**, Çev. Abdullah Feyzi Kocaer, C. I, İstanbul 2004, s. 193.

⁴⁸⁷Y. Kalafat, **a.g.e.**, s. 97.

Yağmur duası için genelde yüksek tepelere, yatır ve türbelerin olduğu, tek başına kalmış olan ağaçların olduğu veya camilerin olduğu yerlere gidilir. Bu yerlerin en başında, “*Pir Hasan Zerraki, Kasım-Kadir, Uzun Mehmet, Seftil, Ağbaba, Geyikli baba, Endabi(an-Davut), Pir-i Davut, Lokman Baba, Nallı Ziyaret*”⁴⁸⁸ gibi yerler gelmektedir. Yağmur duasına genellikle ilkbahar ve yaz mevsimlerinde çıkılır. Eğer kuraklık uzun sürerse her mevsim de yağmur duasına çıkılır. Yağmur duasına gitmeden önce, sadaka verilmeli, günahlardan tövbe edilmeli, dargınlar barışmalı, haksız olarak alınan şeyler sahiplerine geri verilmelidir. Yağmur duasına çıkmadan üç gün önce oruç tutmak, duaya çıkıldığı gün oruçlu olmak, başı önünde, mütevazı ve muhtaç bir tavır takınmak uygun olur⁴⁸⁹.

Yağmur duasına çıkanların Allah’ın rahmetini celp edecek unsurları taşımaları gerekmektedir. Yağmurun yağmamasının işledikleri günahlardan olduğuna inanırlar. Kuraklıktan kurtulmak için yağmur yağınca kadar günah sayılan fiilleri terk ederler. Yağmur duasına çıkılmadan önce, yörede iyi niyetli, samimi bir iman sahibi, ibadetine bağlı ve sevilen bir kişi veya cami imamı önderliğinde, özellikle günahsız çocuklarla ve hayvanlarla birlikte gidilir. Hayvanlara tuz yedirilir ve su içirilmez. Hayvanları yavrularından ayrı bulundurmamak, ihtiyarları ve çocukları da çıkarmak sünnettir. Kadınlar erkeklerden uzak, küçük çocuklar analarından, kadınlar ve kocaları da birbirinden ayrı dururlar. Yağmur duasına çıkılırken insanlar eski ve yırtık elbiseleri ters giyerler. Yolda yürürken yavaş adımlarla, sakin ve susuzluktan harap olmuş gibi bir hale bürünürler. Yağmur duasına çıkmadan önce tuzlu şeyler yerler ve su içmemeye dikkat ederler ki, dua edilirken susuzluğun verdiği sıkıntı yüzlerine yansısın. Yağmur duasına ara vermeden üç gün art arda gidilir; her gün aynı uygulamalar tekrarlanır⁴⁹⁰.

Keban ve çevresinde yağmur duasına çıkılmadan önce kurbanlık hayvanlar hazırlanır. Daha sonra her evden, yemek hazırlamak için bir miktar yiyecek toplanır. Toplanılan yiyecek malzemeleriyle birlikte yüksek bir yere çıkılır. Öncelikle Allah rızası için kurbanlar kesilir. Ardından yemekler pişirilir ve gelen kişilere ikram edilir. Bu ikramlar geleneksel yöntemlerle olmaktadır. Herkese bir yufka ekmeği verilir. Yufka ekmeğin içerisine bir miktar “*etli bulgur pilavı*” konur. Bazı rivayetlere göre eskiden, yağmur duası için duaya başlandığında yağmurun yağdığını ve insanların

⁴⁸⁸ K.K., 7, 12, 21, 24, 34, 52, 53, 56, 57, 60.

⁴⁸⁹ K.K., 6, 14, 26, 42, 49, 59.

⁴⁹⁰ K.K., 4, 37, 41, 65, 67, 71.

götürdükleri yemekleri yemeğe fırsat bulamadıklarını söylerler. Bazen de yemekler yendikten sonra yağmur yağar ve insanlar sevinçli bir şekilde eve dönerler⁴⁹¹.

Müslümanlar dua edilecek yere vardıklarında, önce iki rekât namaz kılarlar⁴⁹². Namazın cemaatle kılınması mendup'tur. İmam namazdan sonra kalkar ve cemaate karşı bir konuşma yapar. Yağmur duasında namaz kılınmış ve hutbe okunmuşsa, hutbeden sonra; bunlar olmamışsa, doğrudan imam ayağa kalkar ve yönünü kibleye çevirir. Cemaat onun arkasında kibleye karşı ve oturarak dururlar. İmam, Allah'a dua eder, cemaat de "âmin" der. Hz. Muhammed (s.a.v)'den nakledilen, yağmur duası için özel dualar vardır. Dua ederken bunların okunması daha uygundur⁴⁹³. Dua ayakta yapılır. Dua edilirken kibleye dönülür. Dua edilirken Allah'tan af istenir, yağmur istenir. Duaya çıkanlar, yağmurun yağmamasını işledikleri günahlardan olduğunu düşündükleri için yanlarındaki küçük çocuklar ve hayvanlar için yağmur yağdırmasını isterler. Duanın üç gün peş peşe yapılması müstehab'dır. Zayıflara, güçsüzlere dua ettirirler. Cemaatte onların yaptığı duaya "âmin" diyerek karşılık verirler. Yağmur yağmaya başlayınca da bunun nişanesi olarak Yüce Allah'a şükredilir. Yağmur yağarken "*Allahümme sayyiben nafian*" (bunu hakkımızda yararlı bir yağmur kıl) denilir. Gereğinden fazla yağınca da "*Allahümme havaleyne ve la aleyne*" (Ya Rab! Bunu zarar vermeyecek yere yağdır. Bizim üzerimize yağdırma)⁴⁹⁴ diye dua edilir.

Peygamberimizden bize ulaşan yağmur duası şudur: "*Allahümmel Eskına ğaysen muğisen henien merien ğadekan mücellilen şeyhan ammen tabekan. Allahümme! Eskine'l ğayse ve la tec'alna mine'l kanitin. Allahümme! Inne bil biladi vel ibadi vel hakkı minel levai vaddanki mâlâ neşku illa ileyk. Allahümme! Enbit lena ezzer'a ve edirre lenaddar'a ve eskına min berekatis-sema ve enbit lena min berekatil arz. Allahümme! Inna nestağfirüke inneke künte ğaffaren fe erseles-semae aleyne midraran*".

Manası: "*Ya Rab! Bize bol yararlı, her tarafa akıp giden, her tarafı sulayan umumi bir yağmur ihsan et. Ya Rab! Bize yağmurla su ver. Bizi, ümitlerini kesmiş kimselerden eyleme. Kullarda, beldelerde ve yaratılmış şeylerde öyle darlık vardır ki senden başkasına arz edemeyiz. Ya Rab! Bizim için ekinleri bitir, bizim için memeleri sütle doldur, bizi göğün bereketinden su ver, bize yeryüzünün bereketinden yetiştir.*

⁴⁹¹ K.K., 37, 39, 40, 44, 52, 53, 56, 57, 58.

⁴⁹² İlmihal I, D. İ. B.Yay., Ankara 2006, s. 320.

⁴⁹³ Ö. Nasûhi Bilmen, **Büyük İslâm İlmihali**, İstanbul Trs. s. 272.

⁴⁹⁴ A. Karakuş-Y. Sağlam, **a.g.e.**, s. 144.

“Ey Rabbimiz! Biz senden mağfiret isteriz. Şüphesiz sen çok mağfiret edicisin. Bize gökten bol bol yağmurlar yağdır”⁴⁹⁵.

Yine Keban ve çevresinde yağmurla ilgili olarak, güneşli bir hava da kısa sürerli yağın yağmurlar için *“tilkinin düğünü var”* demektedirler. Ayrıca yörede dolu yağışı afete dönüşecek derecede şiddetlenirse, dolunun önüne bir demir parçası atılır ve dolu tanelerinin bir kısmı evin ilk doğan çocuğuna yedirilir. Böylelikle dolunun kesileceğine inanılır⁴⁹⁶. Yağmur yağarken oluşan gökkuşağının altından geçilirse, geçen kimsenin zengin olacağına ve her ne muradı varsa kabul olacağına inanılır. Yine gökkuşağının iki ucunun belirgin olarak düştüğü yerde hazine veya define olduğuna inanılır. Ayrıca geceleyin ayın etrafında oluşan halka (hale) ertesi gün yağmurlu bir havanın olacağına delalet eder. Yine Ay’ın ilk doğduğu gece, ağzı gökyüzüne dönük olursa, içinde buldukları ayın soğuk geçeceğine, Ay’ın ağzı kibleye dönük olursa havanın sıcak geçeceğine inanılır. Yaz mevsiminde aşırı derece sıcaktan bunalan çiftçiler, *“haydar-haydar”* dedikleri zaman serin bir rüzgâr esmektedir⁴⁹⁷.

Keban ve çevresinde kurak zamanlarda yağmur yağdırmak için mahalleden çocuklar ve gençler bir araya toplanarak; iki sopayı birbirine bağlar ve üzerine eski elbiseleri giydirirler. *“Kasbıkıran”* adı verilen bu insan maketini, iki kişi sağından ve solundan tutar; ardından da diğer çocuklar yürürler. Çocuklar hep bir ağızdan *“kasbıkıran ne ister? Allah’tan yağmur ister; ver Allah’ım ver, gökten yağmur ver”* diyerek mahalleleri dolaşırlar. Her evin kapısında *“Kasbıkıran ne ister? Allah’tan yağmur ister; her evden bulgur ister”*, bazı evlerin kapısında da *“Kasbıkıran ne ister? Allah’tan yağmur ister; her evden yağ ve kavurma ister”* diyerek yağ, kavurma, bulgur ve un toplarlar. Erzak toplanan her evin hanımı, yağmura vesile olması için Kasbıkıran’a ve onu gezdiren çocuklara bir tas su serperler ve ıslatırlar. Toplanan erzak bir ziyaret başında veya uygun bulunan bir yerde yaşlı ve ihlâslı kişiler tarafından pişirilerek, fakirlere ve orada toplanan kişilere ikram edilir. Kasbıkıran’ın yapıldığı gün genellikle yağmur yağmaktadır⁴⁹⁸.

Yine yağmur yağdırmayla ilgili halk arasında anlatılan *“Arap Baba”* menkıbesi şu şekildedir: *“Tarihi tam olarak bilinmeyen kurak bir mevsimde, Harput yöresinde bağ, bahçe, ağaç ve ürünler kurumuş; bitkiler olgunlaşmadan sararmaya başlamıştır. Yöre*

⁴⁹⁵ A. Karakuş-Y. Sağlam, **a.g.e.**, s.142.

⁴⁹⁶ K.K., 1, 3, 9, 11, 21, 26, 37, 48.

⁴⁹⁷ K.K., 15, 20, 31, 39, 41, 58.

⁴⁹⁸ S. Bilgin **a.g.e.**, s. 64.

halkı büyük bir ıstırap içerisinde yağmurun yağmasını beklemektedir. Bu sıralar Harput'ta yaşayan Ermeni kadınlardan birisi mezarlığa giderek ölmüşlerden birisinin başını gövdesinden ayırır. Daha sonra koparmış olduğu bu kafayı kurumakta olan derenin suyuna bırakır. Bu olaydan sonra gök gürültüsüyle beraber, yağmurlar yağmaya başlar. Yağmurlar o kadar şiddetli yağar ki dereler tepeler sel, çukurlar göl olur. Bu yağmurlar üç gün üç gece devam eder. Bu olağanüstü durum karşısında perişan olan halk yağmurun dinmesini beklemişlerdir. Bu süre içinde üç gece üst üste Ermeni kadının evi bilinmeyen kişiler tarafından taşlanır. Gaipen “*Benim kafamı getir yerine koy, yoksa bütün dünya sele gidecektir*” seslerini duyan kadın, sel sularının arasında zorlukla bulduğu kafayı getirip yerine koyar. Bu olaydan sonra yağmurlar dinmeye başlar. Rivayete göre Ermeni kadının kestiği kafa Arap Baba'ya aittir⁴⁹⁹.

Keban ve çevresinde yağmurla ilgili olarak anlatılan bir diğer rivayete göre, kucağında çocuğu olduğu halde koyunlarını otlatmaya götüren bir kadın, aşırı derece yağın yağmurdan dolayı koyunlarını derenin karşısına geçirememiştir. Çaresizlik içinde kalan kadın Allah'a yalvararak “*Ya rabbi bu yağmuru dindir, koyunlarımı karşıya geçireyim, sana bir kurban keseceğim*” der. Kadının yapmış olduğu dua kabul görmüş olsa gerek yağmur durmuş, sel suları azalmış ve kadın koyunlarını derenin karşısına geçirmiştir. Kadın Allah'a verdiği sözü hatırlamış ama koyunlarına kıyamadığı için koyunlarının üzerinde yakaladığı bir pireyi “*işte al sana kurban*” diyerek öldürür. Bu olaydan sonra Allah'ın gazabına uğrayarak kucağındaki çocukla birlikte taş olmuştur⁵⁰⁰. Bugün “*Gelin Taşı*” olarak bilinen insan görünümündeki taş, “*Seftil Dağı*” eteğinde çaydan 100-150 m. yukarıda, yaklaşık iki metre yüksekliğindeki kayadır⁵⁰¹ (Bkz. Ek-22).

2.1.2. Yağmur Duası İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Geçimini çiftçilik ve hayvancılıkla sağlayan toplumların suya ihtiyacı kaçınılmazdır. Dolayısıyla da suyu elde etmenin yolu yağmurdan geçmektedir. Eğer yağmur yeteri derecede yağmazsa kuraklık ve kıtlık baş gösterecektir. İnsanlar kıtlığın önüne geçmek için bir takım inanış ve ritüeller geliştirmişlerdir. “Bu inanış ve ritüeller, genel olarak eski inanışlar ile yaygın dinin uygulamalarının bütünleşmesiyle

⁴⁹⁹ İ. Sunguroğlu, a. g. e., s. 314-315; Ahmet Buran, “*Fırat Havzasında Yağmur Duası ve Yada Taşı*” *Fırat Havzası II. Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu*, Elazığ 1989, s. 68.

⁵⁰⁰ K.K., 6, 20, 28, 29, 34, 49, 50, 64.

⁵⁰¹ S. Bilgin, a.g.e., s. 62.

oluşmaktadır”. Keban’da da eski Türk dini ile İslam dininin uygulamalarının bütünleşmesiyle oluşan yağmur yağdırma inaniş ve pratikleri günümüzde de uygulanmaya devam etmektedir⁵⁰².

Keban ve çevresinde yağmurun yağması neticesinde oluşan su, kutsal kabul edilmekte, bereketin, bolluğun ve hayatın kaynağı olarak görülmektedir. Kar ve yağmur yağarken, “*rahmet yağıyor*” deyimini kullanılarak Allah’ın bir bağışığı olduğu vurgulanır⁵⁰³. Her bir kar ve yağmur tanesini meleklerin taşıdığını ve bu yüzden birbirlerine değmediğine inanılır. Suyun rahmet⁵⁰⁴, ve Allah’ın bir bağışlaması olarak görülmesi bütün Türk dünyasıyla benzerlik göstermektedir.

Keban ve çevresinde yağmur duası sırasında insanların toplanması, yüksek sesle yalvarmaları, ağlayıp sızlanmaları, anne ve çocuklar ile hayvanlar ve yavrularının birbirlerinden ayrı yerde tutulmaları ve birbirlerine bağışmaları, tuzlandıkları halde su verilmemesi Anadolu’daki bütün bölgelerinde gelenek olarak yaşatılmaktadır. Bu uygulamalar “*dramatik*” bir özellik taşımakta olup, Tanrıyı merhamete getirmek niyeti söz konusudur. Yörede yağmur duası için yüksek bir yere çıkılması, gökyüzüne yakınlıklarından dolayı birer yardımcı unsur olarak kullanılmalarındandır. Yine bu yüksek yerlerde yatır ve türbelerin olması, o ziyaretlerde yatanların ulu kişi olarak kabul edilmesindedir. Burada yatan ulu kişileri dualarına aracı kılarak Allah’ın rahmetini çekmeyi amaçlamaktadırlar. Yağmur Duası ritüellerinde yer alan dua bu törenin önemli unsurlarındandır. “Allah mutlak yağmur yağdıran güç olarak kabul edildiği için, dua yolu ile bu kudreti yumuşatmak, gönlünü almak ilk akla gelen çaredir”⁵⁰⁵. Keban ve çevresinde ziyaretlerin bulunduğu yüksek yerlerde, yağmur duası sırasında kurban kesilip, toplu halde dua yapılması ve sonrasında yemek yenmesi, ilk etapta Allah’ın rahmetini çekmek içindir. Bu uygulamalar geleneksel Türk dininin “*atalar kültü*” ile de alakalıdır. Ölmüş atalara saygı duyma ve onlar için kurbanlar takdim etme uygulaması geleneksel Türk inancının önemli unsurlarındandır. Asya Hunları, her mayıs ayının ortalarında ölmüş ataları için kurbanlar sunmuşlardır⁵⁰⁶.

⁵⁰² S. Kılıç, “Uşak ve Çevresinde Yağmur Yağdırma Uygulamaları (Takmak Köyü Örneği)”, Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Litarature, and History of Turkish or Turkic- Volume 6/1 Kış, 2011, s. 501.

⁵⁰³ Y. Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançının İzleri**, s. 173.

⁵⁰⁴ S. Kılıç, **a.g.e.**, s. 88; **Dualar**, D.İ.B. Yay., s. 321.

⁵⁰⁵ S. V.Örnek, **Sivas ve Çevresinde Hayatın...**, s. 103.

⁵⁰⁶ S. Kılıç, “Uşak ve Çevresinde Yağmur Yağdırma Uygulamaları (Takmak Köyü Örneği)”, s. 504.

Keban ve çevresinde “yağmur duası”na, “istiska duası” da denir ki, su isteme, yağmur isteme anlamına gelir. Bazı rivayetlerde, yağmur duasına çıkıldığında Peygamberimiz’in iki rekât namaz kıldırıldığı, namazın ardından ridasını çıkarıp ters çevirerek giydiği ve kibleye dönüp ellerini omuz hizasına kadar kaldırarak dua ettiği bildirilmiştir⁵⁰⁷. Yağmur duasına çıkarken yapılan uygulamalar ve inanışlar bize, Peygamber efendimizin yağmur duasında okumuş olduğu duaların ve yapmış olduğu uygulamaların devam ettiğini göstermektedir. Keban ve çevresinde yağmur duası sırasında eller, avuç içi yere gelecek biçimde ters çevrilir. Hz. Peygamberin Allah’tan bir şey istediği dualarda ellerinin avuç içlerini yukarıya tutmuş, korku, hastalık, kıtlık ve düşmandan kurtulmak için yapılan dualarda avuç içlerini yere çevirmiştir. Dolayısıyla yağmur duasında ellerin avuç içlerinin yere doğru çevrilmesi uygulamasının kuraklıktan kurtulmak için yapıldığı, Peygamberimizin uygulamalarıyla benzerlik göstermektedir. Yağmur duası sırasında, kılınan namazda, okunan hutbede ve yapılan dua da imamın cüppesini, cemaatte bulunanların da elbiselerini ters giymeleri, İslam dini kaynaklı uygulamalardır. Bu uygulama bütün Türk topluluklarında yaygındır. Zira yağmur duasına güneşli bir günde çıkılmaktadır. İnsanların elbiselerini ters giymeleriyle, bu güneşli havanın tersi olan yağışlı bir havanın oluşması temenni edilmektedir⁵⁰⁸.

Yağmur Duası sırasında elbiseleri ters giymek, zıtlık düşüncesinden doğan bir özellik olup, bir olayın tersini meydana getirmek için yapılmaktadır. Elleri, avuç içleri ve parmakları yere bakacak şekilde tutmaksa, yağmurun yağışını, damlaların toprağa düşüş yönünü temsil eder⁵⁰⁹.

Yine aşırı derecede “yağmur ve dolu” yağdığı zaman, içeriden bir demir parçasının alınıp yağmurun önüne atılması ise demirin kutsallığından faydalanılarak, tehlikeyi, zararı uzaklaştıracak bir güce sahip olduğu inanışıyla alakalıdır. Bunun yanında demirin “ocak ve ateş”le olan yakınlığı sebebiyle ateşin suyun zıddı olması da yağmuru durdurmaya yöneliktir.

Türk kavimlerinde çok eski devirlerden beri yaygın olan bir inanışa göre, Türk tanrısı Türklerin cedd-i alasına “yada” yahut “cada” denilen bir sihirli taş armağan etmiştir ki bununla istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırır, fırtına çıkarırdı. Bu taş her devirde Türk kamlarının ve büyük Türk komutanlarının ellerinde bulunmuştur. İslam kaynaklarında Türklerin bu sihirli taşına “yağmur taşı” ve “cada taşı”

⁵⁰⁷ İlmihal I, D.İ.B.Yay., s. 320-321.

⁵⁰⁸ S. Kılıç, “Uşak ve Çevresinde Yağmur Yağdırma Uygulamaları (Takmak Köyü Örneği)”, s. 502.

⁵⁰⁹ S. V.Örnek, Sivas ve Çevresinde Hayatın..., s. 102,104.

denilmektedir. Yakutlar “*yada*” taşına “*sata*” derler. Bu taş, Yakutlara göre, at, kurt, ayı, inek gibi hayvanların içinde bulunur. Sata taşı canlı bir cisimdir. İnsan kafasına benzer. Yüzü, gözü, kulağı, ağzı çok açık görülür. Kadın veya yabancı eli veya gözü dokunursa ölür, kuvvetini kaybeder. Canlı Sata’yı ele alıp yukarı kaldırırca derhal soğuk rüzgâr eser, yağmur yahut kar yağar⁵¹⁰.

Keban ve çevresinde kurak zamanlarda, çocukların bir araya gelerek yağmur yağması için “*kaspikıran*” oynamaları, evlerden yiyecek malzemeleri toplamaları, yiyecek topladıkları evlerden çocuklara ve “*kaspikıran*”a su serilmesi, toplanan yiyeceklerden yemek pişirilip topluca yenmesi, Anadolu’nun genelinde yaşatılan bir gelenektir. Çuvaş Türklerinde yağmur duasına çıkan çocuklar, un, darı, tereyağı ve yumurta toplayıp, bunları pişirip yemektirler⁵¹¹.

Nisan yağmurlarının şifalı olduğuna inanılır. Nisan ayında yağın yağmurlar bir kaptaki biriktirilir. Daha sonra biriktirilen su, yemeklerde, yoğurt mayalamada, çamaşır yıkama da, banyo yapmada ve çocuğu olmayan çiftler için kullanılır. Nisan Yağmuru’nun uğur ve bereket getireceğine inanılır⁵¹². Ayrıca Nisan yağmuru suyu, şifa niyetine hastalara içirilir. Bazen de suya okutulmak suretiyle çeşitli hastalıklarda ve uygulamalarda kullanılır.

2.2. Ağaç ve Ormanla İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

2.2.1. Ağaç ve Orman İle İlgili İnanışlar

İnsanın kıymetini çok bilmediği ve hoyratça kullandığı aynı zamanda hayatının vazgeçilmez nimetlerinden biri de hiç şüphesiz ağaçtır. Bütün insanların, doğumundan ölümüne kadar, hayatının her safhasında ihtiyaç duyduğu, oksijeninden, meyvesinden, odunundan, kökünden, yaprağından, kerestesinden, çiçeğinden, dalından, gölgesinden, kokusundan, güzelliğinden faydalandığı nimet ağaçtır. Ağaç insan hayatıyla bütünleşmiş bir figürdür. İnsanın doğumundan ölümüne kadar hayatın her safhasında ağaç ön plandadır. Özellikle kışın yapraklarını döküp baharda tekrar canlanması sebebiyle, ölümden sonra yeniden dirilmenin sembolü olarak görülmüştür⁵¹³. Zira insanlar kendi soy kütüklerine “*şecere*” demişlerdir. Böylelikle kendi hayatlarıyla ağaç arasında bir bağlantı kurmaktadırlar.

⁵¹⁰ W. Radloff, *a.g.e.*, s. 354.

⁵¹¹ Seyit Gezer, *Sarıoğlan ve Çevresi Halk İnanışları*, (F. Ü., S. B. E., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Elazığ 2011, s. 61.

⁵¹² A. İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 185.

⁵¹³ Hikmet Tanyu, “Ağaç”, *İslam A. T.D.V. Yay.*, C. I, İstanbul 1988, s. 456.

Yeni doğan bebeklerin beşikleri ve ölen kimselerin tabutları yine ağaçtan yapılmıştır. Eskiden maden ve petrolün işletilemediği zamanlarda, insanların hayatını kolaylaştıran unsur ağaçtır. Nitekim insanın yiyeceği, içeceği, giyeceği, yakacağı ve kullandığı malzemelerin çoğu ağaçtan elde edilir⁵¹⁴.

Keban ve çevresinde yüksek tepelerin başındaki, yörede bir benzeri olmayan, tek, yaşlı ve büyük olan, yaz ve kış sürekli yeşil kalan, mezar ve türbe başlarındaki ağaçlar, kutsal sayılır. Hiçbir şekilde yakacak için kesilmez. Yeşili kesilmediği gibi kurusu da kesilmez. Eğer kesilecek olursa, kesen kimsenin hastalanacağına, çarpılacağına veya felçlik geçireceğine inanılır⁵¹⁵.

Keban ve çevresinde inaniş'a göre ağaçların bahar mevsimi geldiğinde kendi aralarında geçen konuşmalarında şöyle demişlerdir. “Bahar geldi biz nasıl çiçek açacağız? Bu sözleri duyan Allah'ta, “siz insanların gücünü alacaksınız”. demiştir. Bundan dolayı insanların baharda yorgun, kırgın ve hasta olduklarına inanılır. Ağaçların da bir can taşıdığına ve budandığı zaman acı çektiğine inanılır. Ağaçları kökünden kesen kimselerin katil gibi algılandığı ve başına bir belanın geleceğine inanılır. Yöre halkı tarafından “yaş kesen, baş keser” ifadeleriyle yeşil olan ağaçların kesilmesinin ne kadar da kötü bir durum olduğunu gösterir. İnsanlar nazar tedavisinde ve nazara karşı önlemlerde, hastalıklara karşı şifa bulmada ağaçlara başvururlar. Yörede karşılaşmış olduğumuz bazı uygulamalar da, nazardan korunmak için, üzerlik tohumundan yapılan bir süs eşyasının odaya, doğum yapan kadının yatağının başına asılması veya kayın, merhem ve sakız ağacının küçük bir parçasının çocukların üzerinde taşınmasıdır⁵¹⁶.

Yörede taşlık bir bölgede yetişen ağaçlar, tepebaşındaki ağaç kümelerinin veya şehit türbelerinin olduğu yerlerdeki ağaçlar ziyaret sayılmaktadır. Ziyaret sayılan bu ağaçlara yöre halkı, çeşitli hastalıklardan kurtulmak ve bazı dileklerini sunmak için giderler. Yine Denizli köyündeki “Sakız” ağacına çocuğu olmayan kişilerin gittiğini ve çocuk sahibi oldukları rivayet edilir. Kopuzlu köyü yakınlarındaki “Alıç” ağacına, bahtı kapalı olan gençlerin çaput bağladıkları ve çaputun düşmesiyle bahtlarının açılacağına inanılır. Ayrıca üzerinde sihir ve büyü olduğundan şüphe eden kişiler de bu ağaca çaput bağlarlar. Bağlanan çaputla sihrin ağaca geçtiğine inanılır⁵¹⁷(Bkz. Ek-23).

⁵¹⁴ K.K., 4, 7, 12, 29, 34, 62, 77.

⁵¹⁵ K.K., 1, 3, 11, 15, 16, 22, 31, 39, 40, 44,

⁵¹⁶ K.K., 3, 6, 14, 20, 26, 31, 72.

⁵¹⁷ K.K., 7, 66, 69, 70, 75.

Gökbelen köyü yakınlarındaki ziyaret tepesinde bulunan meşe ağaçlarının, orada metfun bulunan “*Pir Hasan Zerraki*” adlı zatın ve beraberinde şehit olan yetmiş arkadaşının, şehit oldukları yerlerden çıktığına inanılır. Bu meşe ağaçlarının kuru dallarından yakılan ateşte pişen yemeğin şifalı olduğuna inanılır. Ayrıca bu meşelerin palamutlarının hastalıklara şifa olduğuna inanılır. Yine ziyaretin etrafındaki otlar ve meşe yaprakları hayvanlar için şifa sayılır. Keban ve çevresinde mezarlıklarda yetişen ağaçlar kesilmez. Mezarlıklarda toplanan otlar ve ağaç parçaları, ateşte yakılır. Yakılan ateşin üzerine kesilen veya kokan süt bir kap içerisinde konulur. Böylece nazar değen sütün üzerinden nazarın gideceğine inanılır⁵¹⁸.

Hız. Âdem’le Hız. Havva’nın cennette yasaklı meyveyi yemeleri sonucu ayıplı yerlerinin açıldığını ve bu ayıplı yerlerini incir ağacının yapraklarıyla kapattıklarına inanılır. Ayrıca incir ağacının sütünün siğilleri geçirdiğine inanılır. İncir ağacının evin yakınlarına dikilmesi uğursuzluk olarak görülür. İncir ağacı ile ilgili halk arasında “*ocağına incir ağacı dikmek*” olarak ifade edilen incir ağacının kayalık, yıkık ve harabe yerlerde yetişmesiyle evin, yurdun harap olması, soyun kuruması anlamı ile ilgili olabilir⁵¹⁹. Yine bilindiği üzere incir ağacının çekirdeği çok küçük olmasına rağmen düştüğü yerde biten ve zamanla bulunduğu yeri harap eden özelliktedir. Yine Çarşamba geceleri ayın berrak olduğu bir zamanda, aya bakarak çınar ve dardağan ağacının ince dallarıyla ya da süpürgeyle vücutta çıkan siğiller süpürülürse, siğillerin geçeceğine inanılır. Sakız ağacının gövdesinin kesici bir aletle çizilmesi sonucu yapışkan ve güzel kokulu bir sıvı çıkmaktadır. Sakız ağacından elde edilen yapışkan sıvı halk tarafından şifa olarak kabul edilmekte ve tedavi edici olarak kullanılmaktadır. Yöre halkı tarafından “*biruv*” olarak bilinen bir çeşit kaşındırıcı deri hastalığının tedavisinde, köklü bir bitki olan “*biruv otu*”⁵²⁰ kullanılır(Bkz. Ek-24). Bu ot, genellikle “*biruv kesen ocaklı*” kişiler tarafından dağda toplanır. Hastanın yarasının büyüklüğüne göre bir miktarı ateşte yakılır ve külü tuzsuz tereyağıyla yoğrularak yaranın üzerine sürülür. Yine “*Kuşburnu*” ağacının uzun bir dalı kesilir. İki ucu birleştirilip iple bağlanır. Daire haline gelen bu dalın içerisinden kırklı olan çocuk ve kadınlar; çocuğu olmayan kişiler

⁵¹⁸ K.K., 1, 2, 9, 16, 22, 23, 24, 25, 31, 40.

⁵¹⁹ S. Kılıç, **a.g.e.**, s. 110.

⁵²⁰ *Biruv otu*: Bu ot yeşil renkli, küçük yapraklı, kökü toprakta ve krem renktedir; yöre halkı tarafından tedavi edici olarak görülür. K.K., 3, 4, 14, 15, 23, 24.

geçirilir. Yine tedavisi mümkün olmayan bazı hastalıkların bu şekilde geçeceğine inanılır⁵²¹.

“*Buğday ve nohut*” başaklarının bir ipe bağlanarak odaya asılmasıyla bolluk ve bereket getireceğine inanılır. Yöre halkına göre “*Guguk kuşu*”nun üzerine konup öttüğü her hangi bir ağaç dalı veya bitki normal halinden başka bir hale dönüşür ve yassı bir hal alır. Bu haldeki ağaç dalı veya bitkiyi görüp, evde, kilerde, tahıl ambarlarında veya odada bulunduran kişilerin evlerinde bolluk ve bereketin eksik olmayacağına inanılır (Bkz. Ek-25).

Yöre halkına göre normalinden fazla bollaşan tahıl, meyve ağaçları, sebze ve mahsuller için “*içinden Hızır yürümüş*” veya “*üzerinden Hızır geçmiş*” derler. Elma ağacının doğurganlığı arttırdığına inanılır. Meşe ağaçlarının çok olduğu yerdeki insanların, dürüst ve mert insanlar olmadığına inanılır. Meşe palamutlarının ve alıç meyvelerinin çok olduğu yıl, kışın sert ve soğuk geçeceğine inanılır. Kış sonunda “*Nevruz çiçeği*” açınca baharın geldiğine inanılır. “*Söğüt ve dut*” ağacının olduğu yerlerde büyüyen insanların daha babacan ve sevilen insanlar olduğuna inanılır. Yine söğüt ağacının gölgesinin insanlara iyi geldiğine inanılır. Sebze ve bostanları hastalıklardan ve zararlı böceklerden korumak amacıyla söğüt dalına ayet ve dualar yazılır. Bu söğüt dalı tarlanın ortasına dikilir. Dut ağacının meyvelerinin tadını “*Hız. Fatma*” validemizin sütünden aldığına ve sütün damladığı her yerden dut ağacının yeşerdiğine inanılır⁵²².

“*Hurma*” ağacının doğumu kolaylaştırıcı özelliğinin olduğuna inanılır. Ayrıca hurma çekirdeğinde bereket olduğuna ve Peygamber Efendimizin ism-i şeriflerinin yazılı olduğuna inanılır. Bu yüzden çoğu kimse hurma çekirdeğini ulu-orta yerlere atmaz ve üzerinde taşımaktadır. Ayrıca üzerinde hurma çekirdeği ve misvak taşıyan kimselerin felç olmayacağına inanılır. “*Misvak*” kullanmanın ezberlemeyi kolaylaştırdığına inanılır. Yine nar tanelerini yerken düşürmek ve nar kabuklarını yerlere atmak uygun görülmemektedir. Eğer nar tanelerini düşürmeden yerse cennete gidileceğine inanılır. “*Nar*” tanelerinin Peygamber Efendimizin dişleri olduğuna inanılır. Keban ve çevresinde “*soğan ve sarımsak*” kabuklarının ortalık yere atılmasına veya üzerine basılmasına iyi bakılmaz. Bu tür kabukların cinlerin barınağı olduğuna inanılır. Ayrıca soğan ve sarımsak kabuğu yakmanın fakirliğe sebep olduğuna inanılır.

⁵²¹ K.K., 3, 31, 40, 44, 46.

⁵²² K.K., 1, 3, 8, 11, 16, 22, 30, 31, 40, 44.

Keban ve çevresinde buğdaydan yapılan “*ekmek*” üzerine yemin edilir ve “*Ekmek-Kur’an çarpsın*” denilir. Ekmeğin dört büyük kitaptan üstün olduğuna inanılır. Ekmeğin ters çevrilmesi uygun görülmez. Ekmek yere düşecek olursa “*Bismillah*” denilerek yerden kaldırılır ve üç kere art arda öpülüp başa konur. Ekmeğin yanmış tarafını yiyen kimselerin cesaretli olacaklarına inanılır. Ekmek pişirilirken sayılmaz, zira bereketinin kaçacağına inanılır. Bir yanı üzere yaslanıp ekmek yemek, ekmek ufaklarını yere dökmek fakirlik alameti olarak görülür. Yöre halkı buğdaya büyük önem vermiş ve bunu bir atasözünde şu şekilde ifade etmişlerdir: “*Buğday ile koyun, gerisi hep oyun*” . Ekmek, sebze ve meyveler taşların üzerine konmaz, zira taşın içerisinde şeytanın olduğuna inanılır⁵²³.

Yine halk arasında gülün kırmızılığıyla ilgili olarak anlatılan bir hikâyeye göre; “*Bülbül*”ün “*gül*”e âşık olduğunu ve her sabah gün ışığıyla birlikte açışını izlemek istediğini ama bir türlü bunu göremediğini, bunun için de yine bir gün gülün açışını izlemek için gecedan gülün başında nöbet tutmuştur. Gece sabaha kadar uykusuz bir şekilde gülün açışını beklemiş; gün aydınlanmaya yakın hafif bir uyuklama kendisini tutmuş. Gün ışığıyla birlikte ani bir sıçrayışla uykudan uyanan “*Bülbül*”ün kanatları “*Gül*”ün dikenlerine takılır ve kanamaya başlar. Bülbül’ün kanı Gül’ün üzerine damlayınca Gül, üzüntüden kırmızıya dönüşür. O günden bugüne kadar Gül’ün kırmızılığını Bülbül’ün kanından aldığına inanılır. Gül ağacıyla ilgili olarak rengini şehit kanından, kokusunu da Peygamber efendimizin (s.a.v)’in mübarek teninden aldığına inanılır. İnsanların hayatlarında meydana gelecek önemli olaylar için “*Papatya*”nın yapraklarını tek tek yolarken istenilecek şeyin bir olumlusunu bir de olumsuzunu söyleyerek en son kalan yaprağın olumlu veya olumsuz oluşuna göre, hayatlarıyla ilgili yorumlar yaparlar. Yine “*dört yapraklı yonca*”yı bulan kişilere şans ve bereket getireceğine inanılarak bu yonca korunaklı bir şekilde saklanır⁵²⁴.

Yöre halkına göre “*ceviz ağacı*”nı diken kişinin ömrü, ceviz ağacının kalınlığı, cevizi diken kişinin göbek kalınlığına ulaşırsa cevizi diken kişinin öleceğine inanılır. Bu inanış günümüzde pek kalmamıştır. Halk arasında yüzü asık ve çirkin olanlara “*muşmula yüzlü*” , göz rengi aşırı derecede siyah olanlara “*zeytin gözlü*” , yine göz şekli bademe benzeyenlere “*badem gözlü*” denilmektedir. Uzun boylu kimselere de “*selvi boylu*” , yanakları al kırmızı olan kişilere “*elma yanaklı*” ve dudakları kırmızı olanlara

⁵²³ K.K., 2, 4, 6, 10, 14, 20, 31, 32, 36, 40, 44.

⁵²⁴ K.K., 3, 15, 23, 24, 29, 37, 54, 64, 71.

“kiraz dudaklı” gibi benzetmelerle, insanların bir yönüyle bu tür ağaç ve meyvelere benzediğine inanılır⁵²⁵.

2.2.2. Ağaç ve Orman İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Bir kara parçası üzerinde yaşayan insanların sağlığının, ikliminin ve su rezervinin düzenli olması, toprağın korunabilmesi ağaç ve bitki örtüsü ile yakından ilgilidir. Ağaçların bir arada toplanmasıyla da ormanlar oluşmaktadır. Diğer taraftan ormanlar servet ve medeniyet kaynağı olmakta, yokluğunun ortaya çıkardığı telâfi edilemez kötü sonuçlar insanları acı acı düşündürmektedir. Ağaç İslam dininde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca Allah’u Teâla: “*İncir ve zeytine and olsun*”⁵²⁶, buyurarak ağaca yemin etmek suretiyle onun değerini göstermiştir. Hz. Peygamber’den de ağaç ve ağaç dikmekle ilgili pek çok hadis-i şerif rivayet edilmiştir. Bu hadisler dikkatle incelendiğinde Peygamber efendimizin, Müslümanları ağaç dikmeye teşvik ettiği, Allah’u Teala’nın bir nimeti olan ağacın insanlara hatta hayvanlara pek çok faydasının bulunduğu anlatılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur; “*Hiç bir Müslüman yoktur ki o, ağaç diksin yahut ekin eksin ve mahsulünden insan, kuş, kurt yesin de kendisi bundan istifade etmiş olmasın. Elbette o Müslüman da diktiğiyle, ektiğiyle sevap alır*”⁵²⁷.

Keban ve çevresinde ağaç kesmenin yanlış bir şey olduğunu ifade etmek için “*Yaş kesen, baş keser*” denilmektedir. Burada “yaş” olarak ifade edilen şey ağaçtır. Ağaç genel olarak “yeşil” renkle bağdaştırılır. “Yeşil sözcüğü “yaşıl”dan başkalaşmıştır. Kelimenin kökü ise “yaş”tır. Yani yeşil, yaşarmak, yeşermek, ortaya çıkmak manasındadır”⁵²⁸. Ağacın yeşillenmesi, meyve vermesi, kuruması ölüp dirilmenin sembolü olarak görülmüş; dinsel özlü törenlerde kült ağacı olarak kullanılmasına yol açmıştır⁵²⁹. Ayrıca halk arasında “*soy kütüğü*”, “*şecere*”, “*ağaç kovuğundan mı çıktın*” gibi ifadeler, insanların ağaçlarla olan bağıını ifade etmektedir. İnsanların kökeni, doğumu, çoğalması bir yönüyle ağaca benzetilmektedir.

Keban ve çevresinde yapılan tespitlerde ağacın, yapısında kuvvet ve kudret unsurlarını taşıyan, gizli güçlere sahip, canlı bir varlık olduğu görülmüştür. Nitekim ziyaret olarak görülen, kendisine zarar verenleri korkutup cezalandıran, saygı ve

⁵²⁵ K.K., 4, 7, 11, 30, 36, 43, 55, 56.

⁵²⁶ Tin, 1.

⁵²⁷ Sahih-i Buhari Muhtasarı, **Tecriid-i Sarih Trc. C. VII**, s. 121.

⁵²⁸ Y. Çoruhlu, **a.g.e.**, s. 192.

⁵²⁹ S. V. Ömek, **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü...**, s. 102.

sevgiyle yaklaşanlara umut kapısı olan, sunulan hediyeleri kabul eden, gelebilecek kaza ve belalara karşı insanoğlunu koruyup gözeten ve bu özellikleri ile de kişilik kazandıran ağaç, başlangıçtan beri sahip olduğu karakter unsurlarını yapısında muhafaza edebilmiştir⁵³⁰. Yine bazı ağaçlara kutsiyet atfedilmesi insanların onlara yükledikleri anlamlarla ilgili olsa gerektir. Hiçbir ağaç veya bitki, tek başına kutsal değildir; onlar aşkın hakikati işaret etmelerinden dolayı bu özelliği kazanırlar. İnsanın kaderi, ihtiyaçları için kullanabildiği tabiatla ve o tabiatla geçtiğinden dolayı, bitkileri alır ve onları kullanır veya onlara saygı gösterir, tazim eder⁵³¹. Zira “Hz. Muhammed’in asası, Kâbe’nin eşiği, Tuba ağacı, Hurma kütüğü, Hz. Muhammed’in altında biat aldığı Rıdvan Ağacı” v.b⁵³² şeylerin kutsallığı Hz. Muhammed’in ve İslam dininin kutsallığından gelir. Ziyaret yerlerindeki ağaçların “kutsalın” o ağaçlara bir şekilde sirayet etmesiyle kutsallık kazandıkları görülür⁵³³.

Âdem ile Havanın cennetteyken yemeleri veya yanına yaklaşmaları yasaklanan ağaç, Kur’an-ı Kerim’de zikredilmiştir. İlgili ayette: “*Ey Âdem, sen ve eşin cenneti mesken edin, ikiniz de ondan dilediğiniz yerde bol bol yiyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın ki, haddi aşan zalimlerden olmayasınız*”⁵³⁴. buyurulmuştur. Bu ağacın “Ebediyet ağacı” olduğu, ancak şeytanın, bu ilahi yasağı çiğnemelerine sebep olduğu anlatılmaktadır⁵³⁵. Keban ve çevresinde kutsal kabul edilen ve üzerine yemin edilen “buğday” unsuru, karşımıza Hz. Âdem ile Havanın yemesinin yasaklandığı “buğday ağacı” olarak çıkıyor⁵³⁶.

Ayrıca türbe, yatır ve ziyaretlerdeki ağaçlara kutsallık kazandırılması eski Türk inanışlarıyla benzerlik göstermektedir. Anadolu’nun çoğu yerinde kutsal sayılan ağaçların yanında türbe ve mezarların varlığı bunu göstermektedir⁵³⁷. Bununla ilgili olarak, Türklerin yaşadığı Orta Asya’da Gök-Tanrıya, yer-su ruhlarına, atalara kurban kesilirdi; ölümlerin hatırasına törenler yapılırdı, hayvanlar kesilir, yemeklerin bir kısmı ölünün mezarı üzerine dökülürdü. Göğe, büyük dağa, büyük ağaca, göze büyük görünen

⁵³⁰ R. Araz, **a.g.e.**, s. 59.

⁵³¹ M. Eliade, **a.g.e.**, s. 386.

⁵³² E. Korkmaz, **a.g.e.**, s. 14.

⁵³³ Hikmet Tanyu, **Türklerin Dini Tarihçesi**, İstanbul 1978, s. 21.

⁵³⁴ Bakara, 35.

⁵³⁵ Bekir Topaloğlu, “Ağaç”, **İslam A. T.D.V. Yay., C. I.**, İstanbul 1988, s. 458.

⁵³⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı, **Marifetnâme**, İstanbul 2012, s. 40.

⁵³⁷ İskender Oymak, **Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri**, Malatya 2002, s. 98.

her varlığa tanrı derlerdi⁵³⁸. Yakut Türklerinde kısır kadınlar tek başına bitmiş bir ağacın altında kurban kesip gecelemişlerdir⁵³⁹.

Yeryüzünde en yaygın kùltlerden biri olan ağaç kùltü, tarihin derinliklerinden bugüne kadar her dönemde kendisini göstermektedir. Çünkü ağaç birçok toplum ve dinde, ilahların ve ruhların barındığı kutsal bir varlıktır. Türk hayatında “*yer-sub*”lardan olup, kutsal sayılan korucu iyelerden birisi de “*ağaç-orman iyesi*”dir. Hatta evrenin dev bir ağaç şeklinde olduğu tasavvur edilmiştir⁵⁴⁰. Burada tasavvur edilen “*Kozmik Ağaç*” sembolü; dünyanın göbeğinden yükseldiği, köklerinin yeraltına, üst dallarının ise Dünya Dağının tepesindeki Bay Ülgen sarayına uzandığı ve böylece, dünya ağacının, evrenin üç kozmik alanı’nı (gök, yer ve yeraltı) birbirine bağladığı düşünülmekteydi. Geleneksel Türk Dini içerisinde, tabiat kuvvetlerine inanç çerçevesinde “*orman ve ağaç kùltü*” de önemli bir yer tutmaktadır. Türklerde kutsal “*Ötüken Dağı*” ormanla kaplıdır ve “*Ötüken Yıış*” (Ötüken Ormanı), Göktürkler ve Uygurlarca kutsal bilinmektedir⁵⁴¹. Yine Keban ve çevresinde bazı ağaçlara kutsiyet kazandırılması, eski Türklerdeki Kayın ağacının kutsiyetini anımsatmaktadır. Söğüt ağacı ve gölgesinin insanlar için iyi sayılması, evlerin önüne dikilmesi, yaşlılar ve çobanlar tarafından asa olarak kullanılması, söğüt ağacına önemli fonksiyonlar yüklemiştir. Uygur Türklerinin, ceset konulan tabutlarını söğüt ağacından yaptıkları tespit olunmuştur⁵⁴². Yakutlarda, yaşlı kam tarafından terbiye edilen kam namzedinin elinde kendisini kötü ruhlara karşı koruyan söğüt dalı vardı⁵⁴³. Bütün bunlardan söğüt ağacının kötü ruhlara karşı “*koruyuculuk ve kurtarıcılık*” fonksiyonlarına sahip ve Eski Türklerden kalan bir inanış olduğu anlaşılmaktadır⁵⁴⁴.

Keban ve çevresinde bolluk ve bereketin kaynağının “Hızır” (a.s) olması dini gelenekle alakalıdır. Bununla ilgili olarak Peygamber Efendimiz (s.a.v) “*Hızır, beyaz ve çorak topraktan geçecek olursa, orası yeşillik olur*”⁵⁴⁵ buyurmuştur. Hızır, “*Ab-ı hayat suyu*”nu içtiği için ölümsüzlüğe sahip olmuş; bereketi, çoğalmayı, doğanın baharda yeniden canlanmasına vesile olan güçtür. Gıda maddelerine el sürmesiyle çoğalma

⁵³⁸ Abdülkadir İnan, **Hurafeler ve Menşe’leri**, D. İ. B. Yay., Ankara 1962.

⁵³⁹ R. Araz, **a.g.e.**, s. 59.

⁵⁴⁰ İ. Oymak, **a.g.e.**, s. 93.

⁵⁴¹ Ü. Günay- H. Güngör, **a.g.e.** s. 89, 74.

⁵⁴² Ali Rahman, “**Uygurların Defin Merasimleri**”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi **Bildirileri**, Ankara 1987, C. IV, s. 309.

⁵⁴³ Sadettin Buluç, **İslam Ansiklopedisi**, MEB Yay., İstanbul 1979, C. XI., s. 312..

⁵⁴⁴ R. Araz, **a. g. e.**, s. 119.

⁵⁴⁵ Sahih-i Buhari, **Muhtasarı Tecrid-i Sarih**, Çev. Abdullah Feyzi Kocaer, C. I, İstanbul 2004, s. 27.

meydana gelir. Darlık ve zorluk anında insanlara yardım eder; güçsüzlere ve yolunu kaybedenlere yardım eder⁵⁴⁶.

Keban ve çevresinde hurmanın doğumu kolaylaştırıcı olarak görülmesi İslami gelenekle alakalıdır. Bunun için Kur'an-ı Kerim de: Hz. Meryem'in doğumu yaklaşınca bir hurma ağacının yanına kadar gittiği ve hurmalardan yediği rivayet edilir. “*Derken doğum sancısı onu bir hurma dalına sürükledi. Dedi ki: “Keşke bundan önce ölseydim de, hafızalardan silinip unutulurseydim”.* “*Hurma dalını kendine doğru salla, üzerine henüz oluşmuş, taze hurma dökülüversin*”⁵⁴⁷.

Yöre halkı tarafından rüyalarda görülen yeşil renkteki ağaçlar iyiliğe ve hayra, bolluk, bereket, kabul olacak dua ve hayırlı bir işe yorumlanır. Buna benzer rüyaların Türklerde kutsal ağaç motifinin rüyalara kadar girdiğini, bu tür rüyaların ise Tanrı buyruğuyla olduğu inancı mevcuttur⁵⁴⁸.

İnsanoğlunun, yüzyıllar boyunca, zaman zaman putlaştırdığı, bazen kesip yok ettiği ağacın Allah'ı Teala'nın diğer nimetleri gibi bir nimet olduğunu Kur'an-ı Kerim'den öğreniyoruz. Allah'ı Teala, ayette şöyle buyuruyor: “*Allah onunla size ekinler, zeytin ve hurma ağaçları, üzüm ve her türlü ürünü yetiştirir. Düşünen kimseler için bunda ders vardır*”⁵⁴⁹.

2.3. Hayvanlar İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

2.3.1. Hayvanlarla İlgili İnanışlar

Arapça aslı “*hayevan*” olan kelime, diğer Sami dillerde “*hyy/hyv*” (yaşamak, canlı olmak) kökünden gelen “*canlı, diri*” anlamındadır⁵⁵⁰. İnsanların hayatları boyunca en çok muhtaç olduğu varlıklar hayvanlardır. Zira insanların beslenmesi, yiyecekleri, içecekleri, giyecekleri ve bir yerden bir yere yaptıkları yolculukları hayvanlar sayesinde olmaktadır. Aynı zamanda hayvanlarda insanlar için çok faydalar vardır. Halkımız arasında bazı kuşların ötmesi, bazı hayvanların uluması çeşitli şekillerde yorumlanmaktadır. Bunlardan kimisi uğur ve bereket, kimisi uğursuzluk, kimisi de ölüm işareti olarak kabul edilmektedir.

Halk inanışlarının önemli bir kısmını oluşturan ölüm olayını önceden haber verdiğine inanılan belirtilerden hayvanlarla ilgili olanlar önemli bir yer tutmaktadır.

⁵⁴⁶ P. N. Boratav, *Türk Mitolojisi Oğuzların- Anadolu, Azerbaycan...*, s. 77-78.

⁵⁴⁷ Meryem, 23-25.

⁵⁴⁸ Ünver Günay, *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara 1986, s. 100.

⁵⁴⁹ Nahl, 11.

⁵⁵⁰ Kürşat Demirci, “**Hayvan**”, *İslam A. T.D.V. Yay.*, C. XVII, İstanbul 1998, s. 81.

Hayvanların insanlarda bulunmayan bazı yetenekleri, sezileri, içgüdüleri, biçimsel özellikleri, uğurlu ya da uğursuz sayılmaları bu türden inanmaların oluşmasında ve evrensel bir boyut kazanmasında büyük rol oynamaktadır. Evcil ve yabani hayvanların belli zamanlardaki ötüşleri, ulumaları, kişnemeleri, böğürmeleri, belli hareketleri, uçuş yönleri, alışılmışın dışındaki davranışları, kimi insanlarca yaklaşan bir ölünün ön belirtileri ve işareti olarak yorumlanmaktadır⁵⁵¹.

2.3.1.1. Evcil Hayvanlarla İlgili İnanışlar

Keban ve çevresinde bazı evcil hayvanlarla ilgili de inanışlar mevcuttur. Bu tür hayvanların içerisinde: “*At, koyun, keçi, inek, öküz, horoz, köpek ve kedi*” öne çıkmaktadır. Bunların içerisinde özellikle köpekle ilgili inanmalar çok yaygındır. Evcil, sadık ve olayları önceden hissetme yeteneği çok gelişmiş olan köpeğin sadece uluması ile değil uluma biçimi, uluma zamanı ve uluduğu yere de yaklaşan bir ölümü haber verdiğine inanılmaktadır. Köpeğin bu türden ulumasını önlemek için de köpek kovulur, taşlanır, önüne ekmek doğranır ve “*al da başını ye*” denir. Köpeğin ezan okunurken uluması, şeytanların kaçmasına yorumlanır. Ayrıca yeni doğmuş köpek yavrularının gözleri açılmadan annesinden ayrı, karanlık bir yerde tutulmasıyla daha sadakatli olacağına inanılır. Yörede bazı köpeklerin kulakları kesilir ve kesilen kulağı köpeğe yedirirlerse, köpeğin daha güçlü olacağına inanılır. Yöre halkına göre çobanlar sürülerine sahip çıksınlar diye kurt yaratılmıştır. Yine sürüleri kurdun saldırılarından korumak için de köpek yaratılmıştır. Evlerde siyah renkli köpeklerin beslenmesinin uğursuzluk olduğuna inanılır. Köpeklerin kendisinden korkan insanları başından çıkan buharla tanıdıklarına ve onlara saldırdıklarına inanılır Ayrıca köpek, sadakat, sabır, tevekkül ve hissiyat timsali olarak görüldüğü için on birinci sıradaki yıl simgesi bir hayvandır. Bu yılda ölümlerin çoğaldığına inanılır. Yine bu yılda doğan çocukların geveze, sabırlı ve sezi yeteneğinin güçlü olacağı, bir yönüyle köpeğe benzeyeceğine inanılır⁵⁵².

Keban ve çevresinde özellikle koyun ve ineğin “*mübarek*” hayvanlar olduğuna, keçinin yaramazlığından dolayı “*şeytana*” benzediğine, kara koyunun ve kırmızı renkteki ineğin sütünün şifa olduğuna inanılır. Sütün nazar edilmemesi için başkasına yoğurt mayalamak için verilmediğine inanılır. Ayrıca bolluk ve bereket içerisinde geçen

⁵⁵¹ S. V. Örnek, **Türk Halk Bilimi**, s. 209.

⁵⁵² K.K., 4, 13, 21, 23, 24, 29, 37.

yıl için “*koyun veya koç yılı*” denilmektedir. Bu yılda doğan çocukların rızkının bol olacağına, dürüst ve yumuşak huylu olacağına inanılır. Savaşların çoğaldığı yılın “*öküz yılı*” olduğuna inanılmaktadır. Bu yılda doğan çocukların güçlü, öfkeli ve mücadeleci olacağına inanılır. Bazı koyun sürüsü sahipleri, hayvanlarını hastalıklardan korumak için, içinde Kur’an ayetleri yazılı, bronzdan yapılmış bir tası (Bkz. Ek-26), içinde su bulunan bakraçla hayvanların ağıllarında bulundurlar. Sancısı olan hayvanların kulakları kesilirse akan kanla iyileşeceğine inanılır. Çoban, koyunlarını atmış olduğu taş veya başka bir şeyle hasta ederse, çobanın elleri suyla yıkanır ve o su, hasta olan hayvana içirilirse iyileşeceğine inanılır. Bazı sürü sahipleri zekât verirken, ağıldan ilk çıkan hayvanı zekât olarak verirler. Böylece zekât ibadetlerini hakkıyla yaptıklarına inanırlar. Eti yenen hayvanların, bağırsakları uzun olduğu için çoğaldıklarına inanılır. Normal şartlarda her koyun ve keçi bir ya da iki tane yavru doğurur ama kedi, köpek, fare ve domuz gibi hayvanlar daha çok yavru doğurmalarına rağmen, eti yenen hayvanlar kadar çoğalmamaktadırlar⁵⁵³.

Keban ve çevresinde aileler, yeni doğmuş çocukları için kurban keserler. Yine kimi insanlar her hangi bir hastalıktan, kaza ve beladan kurtulduktan sonra kurban keserler. Yeni inşa edilmiş bir mekân veya yeni alınmış bir arabanın hayırlı olması inancıyla kurban kesilir. Kesilen kurbanla kaza ve belaların önüne geçileceğine inanılır. Bazı insanlar kesmiş oldukları kurbanı, kendi bedenlerinin bedeli olarak görür ve kurbanlık hayvanlara minnet duyarlar. Çünkü asıl kurbanın kendileri olduğu, kesilen kurban sayesinde bundan kurtulduklarına inanırlar. Kesilen kurbanın canı geç çıkacak olursa, kesen kimsenin iyi bir kimse olmadığına yorulur. Yine kesilen kurbanın kalbi yarılır ve içinde kan birikmişse, kurbanı kesen kimsenin kalbinin kanla dolduğuna, çok sıkıntı çektiğine veya birilerinin kendisine sıkıntı çıkarttığına yorumlanır. Kesilen hayvanın canı erken çıksın diye üzerine bıçak konur⁵⁵⁴.

Keban ve çevresinde at: Asalet, acelecilik, telaş ve süratin simgesi olarak görülür ve kutsal bir hayvan olduğuna inanılır. Eskiden düğünlerde gelinin bineği at olmak zorundaydı. Yine “*at kafası*” (Bkz. Ek-27) nazardan korunmak için bahçe ve tarlalarda, bir sırığa asılır; “*At nali*” (Bkz. Ek-28) nazardan korunmak için evin kapısına veya duvarına çivilerle çakılır. Yine kartal ve aslan heykellerinin evin önüne konulmasıyla, evin nazardan ve bazı olumsuzluklardan korunacağına ve onlardan güç alınacağına

⁵⁵³ K.K., 1, 9, 13, 31.

⁵⁵⁴ K.K., 4, 13, 18, 20, 23, 24, 37, 39, 41, 60, 71,

inanılır Ayrıca “at” sahibi olan hanelerin bolluk ve bereket içerisinde olacağına inanılır. Yine tarım ve hayvancılıkla uğraşan kişiler hayvan takviminde “At yılı”nın bolluk ve bereket yılı olduğuna inanırlar. “At yılı”nda doğan çocukların aceleci, toplum tarafından sevilen ve saygı duyulan kimseler olacağına inanılır⁵⁵⁵.

Keban ve çevresinde tavuk ve horozun önceleri uçabildiklerine, ilerleyen süreçte Allah’ın kuşları bir sınava tabi tuttuğunu ve tavukla horozun acele etmelerinden dolayı uçabilme kabiliyetlerini kaybettiklerine, horozun ezan vakitlerini bildiğine ve melekleri gördüğünde öttüğüne inanılır. Ayrıca toplumda kavga ve kargaşanın çoğaldığı yılın “tavuk ve horoz yılı” olduğuna inanılır. Bu yılda doğan çocukların tavuk gibi ya çok korkak olacağına veya horoz gibi kavgacı olacağına inanılır. Kedinin her zaman dört ayağı üzerine düştüğüne ve nankör olduğuna inanılır. Gece görülen kara kedi uğursuzluğa yorumlanır. Kedileri öldürmenin büyük günah olduğuna ve öldüren kişilerin musibete uğrayacağına inanılır. Bir kimsenin evinde, ahırında veya evinin çevresinde kedi ya da köpek doğuracak olursa o ev sahiplerinin zengin olacaklarına inanılır. Çocuğu olmayan kadınların deve sütü ve eti yemeleri halinde çocuk sahibi olacaklarına inanılır⁵⁵⁶.

2.3.1.2. Doğa Hayvanları İle İlgili İnanışlar

Keban ve çevresinde evcil olan hayvanların yanında, doğa hayvanları ile ilgili inanışlar da mevcuttur. Bu hayvanların başında baykuş gelmektedir. Baykuşun sesinin ve yüzünün sevimsizliği, yıkıntılarda ve terkedilmiş yerlerde yuva yapması, bir ölüm kuşu olarak bilinmesine neden olmuştur. Baykuşun da tıpkı köpek gibi yalnız ötmesi ile değil, aynı zamanda ötüş biçimi, ötme zamanı, konduğu ve öttüğü yerle de ölüm habercisi olduğu görülmektedir⁵⁵⁷.

Hayvanlar arasında inanışlarla ilgili öne çıkan bir diğer hayvan da yılanıdır (Bkz. Ek-29). Yörede, yılanla ilgili olarak, evde görülen yılanların ve alaca renkli yılanların zararsız olduğuna inanılır. Yılanın değiştirdiği derisinin, saçlara sürülmesiyle saçların daha gür ve parlak olacağına; birbirine sarılmış haldeki yılanların üzerine, kişinin elbisesini atmasıyla zengin olacağına; evde öldürülen yılanın, yere uzunlamasına serilip üzerine un serpilmesiyle diğer arkadaşlarının kaçacağına ve o eve zarar vermeyeceğine inanılır. Yılanın ayaklarının karnının içinde olduğuna inanılır. Daha önceden

⁵⁵⁵ K.K., 1, 3, 6, 14, 31, 40, 56, 64.

⁵⁵⁶ K.K., 2, 7, 11, 15, 21, 24, 26, 37, 44, 48.

⁵⁵⁷ S. V. Örnek, **Türk Halk Bilimi**, s. 209.

ayaklarının karnının altında olduğu Tanrıya verdiği sözü tutmadığı için ayaklarının karnına gizlendiğine inanılır. Yine yılanların, “*Şahmaran*” diye yarısı kadın, yarısı yılan olan bir önderlerinin olduğuna inanılır. Yine inanışa göre bütün yılanların, Şahmaran’ın yaşadığını zannettiklerini, öldüğünü bildikleri takdirde yılanların bütün insanları öldüreceklerine inanılır. Yılan ve akrep sokmasına karşı “*afsun, ahsun*” denilen toprak ve tuz okutulup evin etrafına serpilir. Bir kimse bir şeyler yerken yanındaki kimseye ikram etmezse, gece o kimsenin yılanının kendisine saldıracağına veya rüyasına gireceğine inanılır. Yılanın toprakla beslendiğine, toprağı da azar azar yediğine ve de çıplak olduğu için “*yılan yılı*” kışının kısa ve yumuşak geçeceğine; mahsullerin bereketsiz olacağına, kuraklık ve kıtlık yaşanacağına, yılanların çoğalacağına inanılır. Yine yöre halkına göre yılan büyük düşmandır ve “*yılan yılı*”nda doğan çocukların sinsisi, cimri ve güvensiz olduğuna inanılır⁵⁵⁸.

Keban ve çevresinde çobanlar sohbetlerinde kurttan bahsederlerse, kurdun sürülerine saldıracağına inanırlar. Sürü sahipleri, sürüden ayrı düşen veya herhangi bir nedenle yabanda kalan hayvanlarını kurtların saldırısından korumak için “*Kurtağzı bağlama*” işlemine başvururlar. Bu işlemi daha çok hoca olarak bilinen kişiler yapmaktadır. Bunun için bir bıçak alınır ve ağzı açılır. Daha sonra bu bıçağın ağzı yavaş yavaş kapatılırken üç İhlâs ve bir Fatiha suresi okunur. Yine bir iplik alınır, iplik üstüne dua okunur ve duayla beraber bir düğüm atılır. Ayrıca bazı kişiler, bir kilit alırlar. Hoca gerekli duaları okuyarak kilidi kapatır⁵⁵⁹. Sürü sahipleri hayvanlarını buldukları zaman ellerindeki bıçağın ağzını açar, ipliğin düğümlerini çözer ve kilidi de açarlar. Böyle yapmazlarsa ağzını kapattıkları kurt veya kurtların açlıktan öleceğine inanırlar. Yörede öldürülmüş olan “*kurdun ağzı*” doğurganlık için, arka tarafındaki derisi de zenginlik figürü olarak kullanılır. Bunları kendinde bulunduranların zengin olacağına inanılır. Yine kurtla ilgili olarak, Azrail’in kanatlarını taşıdığına, eşeğin kurdu gördüğü zaman anıarak “*dayısının geldiğini*” söylediğine ve davar cinsi hayvanların kesilirken kurdun azabıyla ölmedikleri için şükrettiklerine inanılır⁵⁶⁰.

Kuşlarla ilgili olarak bazı kuşların faydalı, bazılarının da zararsız olduğuna inanılır. Güvercinin Allah’ı zikrettiğine ve Peygamber efendimizi müşriklere karşı, yapmış olduğu yuvayla koruduğuna inanılır. Bu yüzden güvercin öldüren kimsenin büyük günah işlediğine ve başına bir musibetin geleceğine inanılır. Ayrıca “*saksağan*”ın

⁵⁵⁸ K.K., 1, 14, 20, 23, 24.

⁵⁵⁹ S. V.Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın...*, s. 125.

⁵⁶⁰ K.K., 3, 9, 14, 15, 22, 30, 31, 37, 46.

gündüz evlerin yakınında ses çıkarmasının uğursuzluk olduğuna inanılır. Tarlalar ve ekinlere zarar veren kuşlardan birinin öldürülüp bir sırığa asılmasıyla, artık oraya zarar veremeyeceklerine inanılır. Yine kuşlarla ilgili olarak halk arasında “*başına devlet kuşu kondu*” gibi ifadelerle, bir kimsenin başına kuş konması veya başının üzerinde dolanmasıyla, o kimsenin zengin olacağına, bir yerden kendisine bir yardımın, mal, mülk ve makamın geleceğine inanılır. Ayrıca bir kimsenin kafasına kuş pislerse bu kimsenin de mükâfatlanacağına inanılır. Serçenin öldürülmesinin çok günah olduğuna inanılır. Kertenkele’nin insanların ağızındaki dişleri saydığını ve saydığı dişlerinin döküldüğüne, ayrıca kişinin boynunun kapalı olmaması durumunda boynunun kopacağına inanılır. Bundan dolayı kertenkele görenler ağızını ve boyunlarını kapatırlar. Bir rivayete göre, Kertenkelenin Tanrıyla bir iddiaya girdiği anlatılır. Bu iddiaya göre kertenkele kendi karnının, Tanrının karnından daha beyaz olduğunu söylemiş; bunun üzerine Tanrının kendi karnını gösterdiği ama kertenkelenin hile yaparak karnını göstermediğini; Tanrının da ceza olarak kertenkelenin öldürülüp karnının göğe doğru çevrilmesini istediğine inanılır. Yine bazı hayvanların derisi, dişi, boynuzu, tırnağı ve kemiğinin koruyuculuk ve tedavi edici özelliğinin olduğuna inanılır. Ayrıca domuzun dişinin bazı ağrıları dindirdiğine ve tedavi ettiğine inanılır. Geyik boynuzunun (Bkz. Ek-30) “*koruyuculuk ve kurtarıcılık*” özelliği olduğuna inanılır. Bundan dolayı evin eşiğine, odanın girişinde kapının üstüne, duvara, sıvanın içine geyik boynuzları yapıştırılır. Tedavisi zor olan bazı hastalara tedavi amacıyla kızartılmış fare eti habersiz olarak yedirilir. Fare etini yiyen hastaya, eti yedikten sonra yediği etin, “*fare eti*” olduğu söylenir. Bunu duyan hasta bir an için irkilir ve tiksindir. Bunun üzerine hastanın iyileşeceğine inanılır. Ayrıca kuraklığın çok olduğu, kıtlığın yaşandığı ve hastalıkların çoğaldığı yılın “*fare(sıçan) yılı*” olduğuna inanılır. Yine “*aslan yılı*”nın sakın geçeceğine ve bu yılda doğanların güçlü, kuvvetli ve idareci olacağına inanılır. “*Tavşan yılı*”nda bolluk ve bereket olacağına, bu yılda doğanların korkak ve merhametli olacağına inanılır. Balık suda yaşadığı için “*Balık yılı*”nda yağmurların çoğalacağına bunun tam aksine balık, çıplak olduğu için kuraklığın olacağına inananlar da vardır. Bu yılda doğanların zengin olacağına ve kaderlerinin iyi olduğuna inanılır. “*Maymun yılı*”nda çirkinlik ve hayâsızlığın artacağına; bu yılda doğanların edepsiz olacağına inanılır. “*Domuz yılı*”nda doğanların kiskanç olmayacağına, korkak ve nefissiz olacağına inanılır⁵⁶¹.

⁵⁶¹ K.K., 2, 4, 6, 13, 15, 18, 23, 24, 37, 39, 48.

Keban ve çevresinde bazı hayvanların sesleri ve hareketleri ölüm habercisi olarak yorumlanır. Bazı hayvanların mezarlıktaki insanların durumunu gördüklerine inanılır. Hayvanların Allah'ın rahmetini çektiklerine inanılır. Uğur böceğinin, uğur getirdiğine ve dileklerin kabul edilmesinde aracı olduğuna inanılır. Alevi kesimlerde tavşanın aybaşı olduğuna, bu yüzden de etinin yenmesinin haram olduğuna inanılır. Aybaşı olmaları yönüyle kadınlara benzediğine inanılır. Yolda bir kimsenin önüne tavşan çıkacak olursa uğursuzluğa, tilki çıkacak olursa uğura yorulur. Çünkü tavşan tembelliğiyle bilinir, tilki ise kurnazlığıyla bilinir. Örümcek yuvasını evde terk etmenin ve biti ateşe atmanın fakirliğe sebep olacağına inanılır⁵⁶².

Yöre halkına göre “guguk” isimli kuşun ötmesiyle ve ortaya çıkmasıyla ilkbaharın geldiğine inanılır. Guguk kuşunun daha önceden bir insan olduğu ve yapmış olduğu hatadan dolayı Allah'tan kendisini bir kuş yapmasını istediği rivayet olunur. Bununla ilgili anlatılan bir rivayete göre; iki kardeş “kengel” (Yabani enginar)⁵⁶³ toplamak için dağa çıkarlar. Büyük olan kardeş kengelleri yapıyor, küçük kardeş de kengelleri heybeye dolduruyormuş. Aradan hayli zaman geçince büyük kardeş toplanan kengelleri görmek istemiş ve heybenin boş olduğunu görmüştür. Büyük olan kardeş, küçüğü kengelleri yemekle suçlamış ve bir anlık öfkeyle elindeki nacakla kardeşini öldürmüştür. Daha sonra heybenin delik olduğu ve bu yüzden kengellerin toplanamadığını gören ağabey, aşırı derecede üzülmüş ve bu üzüntüsünden kahrolmuştur. Yapmış olduğu fiilin insanlığa aykırı olduğunu, bu yüzden insanların arasında insan olarak yaşayamayacağını ve yapmış olduğu kötülüğü de insanlara açıklamasının zor bir şey olduğu kanaatine varmıştır. Allah'tan kendisini bir kuş yapmasını istemiş ve neticede kuş olmuştur. Bu kuşun öterken sorulan soruları şu şekilde cevapladığına inanılır. “*Papuk ke köşt, mı köşt; ke kır, mı kır; ke şöşt, mı şöşt; ke kır ohe, mı kır ohe; ke di, mı di*” dediği rivayet edilir. Bu sözlerin anlam olarak: “*Kim öldürdü, ben öldürdüm; kim yaptı, ben yaptım; kim yıkadı, ben yıkadım; kim gömdü, ben gömdüm; kim gördü, ben gördüm...*” gibi anlamlara gelir⁵⁶⁴.

Arı ve karınca çalışkanlığıyla bilinen hayvanlardır. Bereketli olduklarına inanılır. Arının balı şifa kaynağı olarak görülür. Arılarla ilgili anlatılan bir rivayete göre; Hz. İbrahim ateşe atıldığı zaman arı, ağzındaki suyla ateşi söndürmek istemiş; bundan dolayı da arının ağzındaki su, bala dönüşmüştür. Yine rivayete göre ateşin odunları,

⁵⁶² K.K., 1, 7, 11, 16, 21, 29, 31, 36, 67.

⁵⁶³ *Kengel*: Bahar aylarında, bozkır yerlerde yetişen yeşil renkli, dikenli, yemeği yapılan bir bitkidir.

⁵⁶⁴ K.K., 3, 6, 11, 14, 20, 21, 24, 29, 34, 44, 45.

katırlar tarafından çekildiği için katırların soyunun kesik olduğuna, bu yüzden de eğer katırlar çiftleşirse veya doğurursa kıyametin kopacağına inanılır. Ayrıca rivayetin devamında da kertenkelenin yanan ateşi körüklemek için, ateşi üflediğine ve bu yüzden sevilmediğine inanılır. Kurbağaya dokunulduğunda vücut da siğil çıkacağına inanılır. Balığın şifalı olduğuna ve insan eli değecek olursa üreme özelliğini kaybedeceğine inanılır⁵⁶⁵.

Keban ve çevresinde bazı insanların bir takım yönleriyle hayvanlara benzediğine inanılır. İnsanların zekâ ve kavrayış becerileri ile ilgili olarak; halk arasında uyanık ve kurnaz insanlara “*kurnaz tilki*”, uysal ve sakin insanlara “*koyun gibi*”, ahmak ve bön olan kişilere “*eşek*”, çok düşünen kimselere “*hindi veya kukumav kuşu*”, hafızasını kaybetmiş kişilere “*balık beyinli*”, akli kıt olan kişilere “*kuş beyinli*” denir. Yine insanların vücut yapıları ve kabiliyetleri ile ilgili olarak; süratli yürüyen ve koşan kişilere “*at gibi*”, güçlü kuvvetli çocuklara “*koç*”, şişman kimselere “*tosun*”, çalışkan kimselere “*karınca*”, aşırı derece çalışkan olan kişilere “*inek*”, boyu ve kilosu yerinde olan kişilere “*aslan*” denir. Kişilerin elinde olmayarak yapmış olduğu şeylerle ilgili, aşırı savunmacı ve koruyucu olanlara “*horoz*”, çok doğurgan kadınlara “*tavşan gibi*”, çok acıkmış kişilere “*kurt*”, saçları dik olanlara “*kirpi*”, kötü yürüyüşlü kimselere “*ördek yürüyüşlü*”, sesi güzel olmayanlara “*karga sesli*”, hayatta karşılaşmış olduğu zorluklardan kıl payı kurtulan kimselere “*çekirge*” denir⁵⁶⁶.

Kendisinde barındırdığı güzellikler ve artı yönleri için; gözleri güzel olan kişilere “*ceylan gözlü*”, keskin bakışlı kimselere “*şahin bakışlı*”, güzel seslilere “*bülbül sesli*”, güzel yürüyüşlü kimselere “*keklik gibi sekiyor*”, birbirini çok seven çiftlere “*çifte kumrular*”, çok güzel olan kişilere “*güvercin gibi*” denmektedir. Bazı olumsuz yönleri barındıran kimselerle ilgili; korkak kimselere “*tavuk*”, inatçı olanlara “*inatçı keçi*”, geveze kişilere “*papağan*”, nankör kimselere “*nankör kedi*”, çok sinsi ve içten pazarlıklı kimselere “*yılan*”, akrabalık ilişkileri zayıf ve kötü kimseler için “*akrep*” denir. Her hangi bir yakını kaybetmiş ve yapmacıklı üzülen kişilere “*timsah gözyaşlı*”, kendi eşini kıskanmayan veya kendi nefsinin düşünmeyen kişilere “*domuz*”, toplumun huzurunu bozan ve saldırgan tipli kimselere “*köpek*”, görgüsüz ve kültürsüz kimselere “*ayı*”, her hangi bir durumda sessiz kalan kimselere “*kuzu*”,

⁵⁶⁵ K.K., 1, 5, 11, 31, 36, 42, 50.

⁵⁶⁶ K.K., 7, 12, 28, 29, 34, 61, 62.

siyasetçi ve ikiyezlü kimseler için “*bukalemun*” denir⁵⁶⁷. İsimlerini vermiş olduğumuz hayvanlarla bu özellikleri taşıyan insanların, huy, karakter, fiziki özellikler ve davranışlar bakımından benzerlikler taşıdığına inanılır.

2.3.2. Hayvanlarla İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

İlk zamanlardan günümüze kadar çeşitli hayvan türleri dini açıdan ya ibadet simgesi ve vasıtası olarak saygı görmüş veya kültle ilgili kabul edilmiştir. Bunun sebebi, erken dönemlerden beri yeryüzündeki bilinen hayvanların dini bir niteliğe büründürülmüş olmasıdır⁵⁶⁸. Hayvanların çeşitli şekillerde, uğurlu veya uğursuz, kutsal veya asil, faydalı veya faydasız sayılması insanların onlara yüklemiş olduğu anlamlardan veya edinmiş oldukları tecrübelerden kaynaklanmaktadır. Eski Türklerde bazı hayvanlar kutsal ya da uğursuz sayıldıkları için, totemik iz taşıyan unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Özellikle kurt, koç, at, kartal gibi hayvanların bu şekilde totemik iz taşıdığı öne sürülmektedir⁵⁶⁹. Yörede tespit ettiğimiz geyik boynuzlarının “*koruyuculuk ve kurtarıcılık*” fonksiyonlarına, muhtelif Türk zümrelerinin birbirine benzeyen pratikleri içinde de rastlanılmıştır. Nitekim Hun Türklerinin devamı olan Tüccü'lere ait olan bir efsanede geyiğin kutsallaştırıldığı görülmektedir. Muhtelif Türk zümrelerinin mitoloji ve masallarında kutsallaştırılan geyik motiflerine sıkça rastlanır⁵⁷⁰. Ayrıca geyik nazara karşı kullanılmış; bolluk ve bereketin simgesi olmuştur⁵⁷¹. Denizli köyü yakınlarındaki “*Geyikli Baba*” türbesi ve “*Geyikli Baba*”ya ait menkıbede geyiğin bahis olunan önemini muhafaza ettiği görülür⁵⁷².

Keban ve çevresinde bazı hayvanların kendinde barındırdığına inanılan özelliklerinden dolayı yıl simgesi olarak görülmesi ve insanların bir yönüyle hayvanlara benzetilmesi gibi özellikler bize Türklerin kullandığı önemli takvimlerden biri olan “*On iki Hayvanlı Türk Takvimi*”nin pratikte yaşatıldığını göstermektedir. İslâm medeniyeti ile karşılaşmadan önce kullanılan bu takvim, Türk kavimlerinin eski zamanlardan beri en çok kullandıkları takvim sistemi, on iki hayvanlı takvim sistemidir. Değişik coğrafi sahalarda yaşayan, birçok medeniyetle temas kuran Türk halkları, bunu ya müstakil olarak kullanmış veya yabancı medeniyetlerden gelen takvimlerle yoğurarak

⁵⁶⁷ K.K., 4, 7, 11, 12, 14, 34.

⁵⁶⁸ K. Demirci, **a.g.e.**, s. 81.

⁵⁶⁹ Mehmet Eröz, **Türklerde Totemizm İzleri**, TDAV Yay., İstanbul 1987, s. 289.

⁵⁷⁰ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, Ankara 1971, C. I., s. 569.

⁵⁷¹ Y. Çoruhlu, **a.g.e.**, s. 144.

⁵⁷² A. İnan, **Şamanizm**, s. 83.

kullanmışlardır. On iki yıllık bir süreyle devir teşkil eden bu takvimin her yılı belirli bir hayvana nispet edilir. Böylece her yıl, nispet edildiği hayvanın ismini alır. Bunlar: “*Sıçan, sığır, aslan, tavşan, ejderha, yılan, at, koyun, maymun, tavuk, köpek ve domuz*”dur. Hayvan takviminin kökenini açıklayan çeşitli söylenceler vardır. Bunlardan birine göre; Türk hakanlarından biri geçmiş dönemlerde meydana gelmiş bir savaşın tarihini öğrenmek istemiş ama öğrenememiştir. Bunun üzerine halkıyla istişare etmiş ve en sonunda “göğün on iki burcu ve on iki ay sayısınca her yıla bir ad koyalım” demiştir. Daha sonra ava çıkılır. Yaban hayvanları ırmağa doğru sürülür. İçlerinden on ikisi ırmağı geçer ve yıllara ad olurlar. Diğer bir rivayete göre de: Hayvanlar seneyi yani yazı/günü görmek üzere toplanırlar. İçlerinden deve boyuna güvenerek otlamaya devam eder. Bunu gören “*sıçan*” , devenin üzerine çıkar ve seneyi görür. Daha sonra da diğer hayvanlara haber verir. Deve hariç hepsi seneyi görür ve yıl adı olurlar. Başlangıçta takvime ismini veren hayvanlar totemdi yani tanrıydı. Zaman içerisinde on iki tanrıya dayalı, on iki yıl temelli bir takvim oluşturuldu. Her yılı bir hayvan güttüğüne göre o yıl meydana gelecek olayları ve doğan insanları etkileyecekti⁵⁷³.

Buna göre, “*sıçan*” kıtlık ve kuraklık ; “*öküz, boğa ve inek*” hükümdarlık, güç, kuvvet ve yiğitlik simgesi olarak görülür. Öküz yılında savaşlar çoğalmış. Çünkü öküzler birbirleriyle vuruşurlar. “*Aslan*” savaş, zafer, iyinin kötüyü yenmesi, kuvvet ve kudret simgesi olarak görülür. “*Tavşan*” merhamet ve korkaklık simgesi olmuştur. Göktürk devrinde av hayvanı olduğu için uğurlu sayılmış ve bolluk timsali sayılmıştır. İslamiyet’ten sonra, bolluk, kurnazlık ve iyi şansın, bazen de korkaklık-ürkeklik simgesi olmuştur. “*Timsah, ejder ve balık*” talih, zenginlik, bereket, refah ve bolluk simgesi olarak görülür. Yağmur çok yağar. Çünkü balık suda yaşar. Evlilikte mutluluk ve üremenin simgesidir. “*Yılan*” saygı, hürmet, korku, olumsuzluk ve şeytanla ilişkilendirilir. “*At*” sahibinin yakın arkadaşı, zafer ortağı, en değerli varlığıdır. Kuvvet ve kudreti simgeler. At sürüleri zenginliği ve su unsurunu ifade eder. “*Koyun*” sevgi, dürüstlük, çokluk, sükûnet, huzur, barış ve bereket simgesidir. “*Koç*” güç, hâkimiyet, kuvvet ve yiğitliğin timsalidir. İslam tasavvurunda Hz. İsmail’in kurban olarak Allah’a adanışı, kurban ve ölüm simgesidir. “*Maymun*” eğlence, kurnazlık, savaş, fitne, hastalık ve yan kesiciliğin çokluğunu ifade eder. Çünkü maymun hilekâr, kurnaz ve edepsiz insanları simgeler. “*Tavuk ve horoz*”: Tavuk isyan ve cimriliği simgeler. Yiyecek çok olur, ancak insanlar arasında karışıklık çıkar. Çünkü tavuğun yiyeceği danedir. Daneyi

⁵⁷³ E. Korkmaz, a.g.e., s. 78.

bulabilmek için çöpleri, kırıntıları birbirine karıştırır. “*Horoz*” cesaret, savaşçılık, dürüstlük, nezaket ve şeytanı defetme gibi özellikleri vardır. “*Köpek*” eski Türklerde kurdun karşısında koyunun konumuna benzer bir görev üstlenmiştir. Sabır ve metanetin sembolüdür. “*Domuz*” karmaşa ve sükûnet sembolüdür. Kar ve soğuk çok olur, kargaşa meydana gelmiştir⁵⁷⁴.

Yine yörede nazara karşı ve tedavilerde kullanılan; “*at kafası, at nalı ve kurtağzı*” gibi unsurlar eski Türklerde bu hayvanların kutsal olarak görülmesinden ileri gelmektedir. Konuyla ilgili olarak Dede Korkut, Kurt yüzü görmek mübahtır. Bütün Türk devletlerinde kurt bir semboldür ve kurt başlı bayraklar kullanılır. Ergenekon ve Oğuz Destanında kurt yol gösterici, kurtarıcı, uğurlu, kutlu bir hayvandır⁵⁷⁵. At kafası, at nalı ve atın kutsal kabul edilmesi, çok eskiden atın evcilleştirilmeden önce de kutsal kabul edildiğini gösteriyor. At, insanların yaşamları boyunca kendi bedenlerinden bir parçaymış gibi kayalara, heykellere, kabartmalara işlenmiştir. Dini motiflerde at her zaman değerini ve yerini korumuştur. At kültü meydana getirilmiş ve ayinlerde at kurban edilmiştir⁵⁷⁶. Atın insanları kötü ruhlardan ve kötü büyülerden koruduğuna inanılır⁵⁷⁷. Eski Türklerde, göz değmesine, cinlerin kötü etkisine ve kötü ruhlara karşı bağ, bostan ve bahçelere korkuluk (abalıcı) ve nazarlık (kösgük) dikilirdi⁵⁷⁸.

Yöre halkının güvercine kutsiyet arz etmesi ve avlamaması da, güvercinin Allah’ı zikrettiği, Peygamber efendimiz “*Sevr Mağara*”sında korunurken, güvercin yuvası ve güvercinlerin yardımcı olduğu ve müşrikleri yanılttığına inanılır. Ayrıca Hazar Türklerinde, güvercin kutsal sayılmaktadır⁵⁷⁹.

Ayrıca yörede yılanların şahı, kralı manasındaki “*Şahmaran*”ın, Ortadoğu ve Anadolu halk inancında, başı insan gövdesi ejderha şeklinde olduğu düşünülen ve yeraltında olduğu varsayılan mahlûkun yansımalarının yaşatıldığı görülür⁵⁸⁰. Yine yılanların sokmasından ve zarar vermesinden kurtulmak için “*ahsun*” denilen toprak, tuz ve suyun hocaya okutulup, evin etrafına serpilmesi gibi uygulamalar, Başkurlarda, Türkistan Türklerinde, Budizm dinine mensup eski Uygur Türklerinde, Kazak-

⁵⁷⁴ Y. Çoruhlu, **a.g.e.**, s. 133-170.

⁵⁷⁵ M. Eröz, **a.g.e.**, s. 118.

⁵⁷⁶ Ü. Günay-H. Güngör, **a.g.e.**, s. 111.

⁵⁷⁷ K. Demirci, **a.g.e.**, s. 83.

⁵⁷⁸ A. İnan, **Eski Türk Dini**, s. 130-133.

⁵⁷⁹ M. Eröz, **a.g.e.**, s. 120.

⁵⁸⁰ Ş. Gündüz, **a.g.e.**, s. 351.

Kırgızlarda⁵⁸¹, Anadolu'nun birçok yerinde ve Orta Doğu'da yaşayan halklar tarafından uygulanmaktadır.

Eskiden dünyanın öküzün boynuzlarının arasında döndüğünü ve balığın karnında olduğuna inanılırdı. Dünyayı öküzün boynuzunda olduğu inancı İran menşelidir. Türklerin arasına Müslüman olduktan sonra yayılmıştır⁵⁸². Bu inanışın aslının, insanların geçimini sağlayabilmeleri için tarım ve hayvancılıkla uğraşmaları gerektiğiyle ilgilidir. Bunu da öküzlerin çift sürülmek için kullanıldığı ve tarımın yapılabilmesinin yolunun öküzlerden geçtiğiyle alakalıdır. Yine tarımın yapılamadığı sulak alanlarda da geçimin sağlanabilmesi için su ürünlerine ve balığa ihtiyaç duyulur.

Karga ve baykuş ötmesinin, kara kedinin uğursuz sayılması, Şamanizm ve Budizm'den kalma inanışlardır⁵⁸³. Kedinin dört ayağı üzerine düşmesiyle ilgili olarak anlatılan bir rivayette: Peygamber efendimizi yılan sokmasından kurtardığı için sırtını sıvazlamıştır. Bundan dolayı sırt üstü düşmeyeceğine inanılır⁵⁸⁴.

Keban ve çevresinde horozun ötmesinin iyi kabul edilmesi buna karşın eşeğin anırmasının iyiye yorulmaması İslami gelenekle alakalıdır. Bununla ilgili olarak Buhari'de geçen bir Hadis-i Şerifte: *“Horozların ötmesini işittiğinizde Allah'ın lütfundan isteyiniz. Çünkü onlar bu sırada melek görmüştür. Eşek anırması işittiğinizde ise şeytandan Allah'a sığınınız. Çünkü o, şeytanı görmüştür”* buyurmuştur⁵⁸⁵. Yine konuyla alakalı bir rivayete göre, Nuh (a.s) tufan sırasında şeytanı gemiye bindirmez. Şeytanda görünmez olur ve bir eşeğe biner; ancak eşek gemiye binmek istemeyince, Nuh (a.s) eşeğe şeytanın özelliği olan *“lanetli”* küfrüyle bağırır. Şeytan bu yolla Nuh'un gemisine biner⁵⁸⁶.

Yöre halkına göre koyun, keçi ve atın mübarek sayılması, bu hayvanlara verilen değerle ilgilidir. Hz. Peygamber (s.a.v) cennet hayvanlarından olduğunu belirttiği keçiyi bereket olarak adlandırmıştır. Bir kimseye: *“Evinizde kaç tane bereket var”* diye sorar ve *bununla keçiyi kasteder*. Diğer bazı rivayetlerde koyuna da bereket dediğine şahit olmaktadır: *“Sahibi için koyun berekettir, deve de izzettir. Ata gelince, hayır onun alnuna bağlanmıştır”* demiştir⁵⁸⁷.

⁵⁸¹ A. İnan, **a.g.e.**, s. 146, 147.

⁵⁸² Ü. Günay- H. Güngör, **a.g.e.**, s. 88.

⁵⁸³ İsmail Karagöz, **“Batıl İnanışlar, Bid'at ve Hurafeler Dini Hayatı Olumsuz Yönde Etkiler”**, D.İ.B. Yay., Diyanet Aylık Dergi/Makale, Ankara (Haziran 2006), sayı: 186, s. 44.

⁵⁸⁴ P. N. Boratav, **Türk Mitolojisi Oğuzların- Anadolu, Azerbaycan...**, s. 73.

⁵⁸⁵ Sahih-i Buhari, **Muhtasarı Tecrid-i Sarih**, Çev. Abdullah Feyzi Kocaer, C. II, İstanbul 2004, s. 479.

⁵⁸⁶ P. N. Boratav, **Türk Mitolojisi Oğuzların- Anadolu, Azerbaycan...**, s. 76.

⁵⁸⁷ Zübeyr Yetik, **Şamil İslam Ansiklopedisi**, C. II, İstanbul Trs., s. 377-378.

Keban ve çevresinde insanlar çocuklarının yaşamaları, kendilerini kaza ve belalara karşı korumaları için kurban kesmeleri âdeti çok eskilere dayanmaktadır. Bilindiği gibi kurban ibadeti insanlıkla var olmuş ve insanlar inançları gereği kurban sunma eyleminde bulunmuşlardır. Kurbanın sunulmasında insanlar, kendisine sayısız nimetler bahşeden Tanrı'ya kurban sunmak suretiyle şükran borcunu ifa ettiklerini düşünmüşlerdir. Bunun yanında insanlar bazı isteklerinin yerine gelmesi için Tanrı'dan dilekte bulunmuş, bu dilekleri kabul olunca adakta bulunmuşlardır. Ayrıca insanlar yüce gördükleri güce duyulan hayranlıktan dolayı, gönül almak için ve günahlarına kefaret olması için de kurban sunmuşlardır⁵⁸⁸.

Kurbanın ilk zamanlarda, insan kurban edilmek suretinde olduğu bilinmektedir. İnsanlık tarihinde en fazla şöhret bulan kurban olayı Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesiyle gündeme gelmiştir. Bundan sonra Eski-Doğu dünyasında sıkça uygulanan ve İbranilerin Peygamberler dönemine kadar sürdürdükleri, ilk çocuğun kurban edilişi takip etmektedir. İlk çocuk genellikle Tanrı'nın çocuğu olarak görülürdü. Bu ilk çocuğun kurban edilmesi, Tanrıya ait olanın geri verilmesi anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla Hz. İbrahim'in İsmail'i kurban etmek istemesi, biçim olarak Eski-Sami dünyasında doğmuş bebeklerin kurban edilmesiyle benzerlik göstermektedir. Yine Hz. Peygamber'in dedesi Abdulmuttalib, Zemzem kuyusunu kazarken, kendisine sıkıntı çıkaran Kureyş'lilerden dolayı, *“eğer on tane oğlu olursa ve bunlar kendisini koruyacak yaşa gelirlirse içlerinden birini Kabe'nin yanında Allah için kurban edeceğini”* adanmıştı. Zaman içerisinde Abdulmuttalib'in dileği yerine gelmiş ve adağını yerine getirmek isteyince, çocukları arasında kura çekmiştir. Kura sonucunda Abdullah çıkmıştır. Kureyşliler bu adağın âdet haline gelmesinden korktukları için karşı çıkmışlardır. Daha sonra kan bedeli olarak on deve kararlaştırıldı. Kura çekilmeye devam edildi. Her seferinde kura Abdullah'a çıkınca yüz deveye kadar kura çekildi ve en nihayet yüz deveye varınca oklar develeri gösterdi. Kefaret olarak develer kurban edildi⁵⁸⁹. Keban ve çevresinde kurban olarak kesilen hayvanların kanı, tüyleri ve boynuzlarının kutsal sayılması ve toprağa gömülmesi bu hayvanlara duyulan saygının bir ifadesidir⁵⁹⁰. Ayrıca kurbanlık olarak kesilen hayvanlara binilip *“Sırat köprüsü”*nden geçileceğine, hayvanların kanının ve tüyelerinin adedi kadar sevap kazanılacağına inanılması İslam kültürünün bir yansımasıdır. Ayrıca yeni inşa edilmiş bir mekânın,

⁵⁸⁸ Ş. Gündüz, **a.g.e.**, s. 226.

⁵⁸⁹ S. Bekki, **a.g.e.**, s. 2-6.

⁵⁹⁰ **İlmihal II**, D.İ.B. Yay., s. 10.

kutsal kabul edilen bir alanın veya bir nesnenin hayat kazanması ya da uğur getirmesi için hayvan kanı akıtılması geleneği, Sami kavimlerde görülen kan, ruh yahut hayat bahşedici bir unsur olmasından dolayı kutsaldır ve boş yere akıtılmaz⁵⁹¹. Yine M. Eliade'ye göre de her hangi bir şeyin devam edebilmesi, sürekli hale gelebilmesi için “*canlandırılması*”, bir kurban verilerek ona “*can*” bahşedilmesi gerekir⁵⁹².

Keban ve çevresinde kertenkelenin öldürülmesi ve sevilmemesi İslam geleneğiyle ilgilidir. Bununla ilgili olarak Rasulullah (s.a.v) zehirli alaca kelerin öldürülmesini emretmiş ve: “*Zehirli alaca keler İbrahim (a.s)'ın ateşini körükliyordu*” buyurmuştur⁵⁹³.

Her canlıya merhamet edilir, yardım edilir ve onlar yüzünden de ecir alınır. Bir kuyunun başında susuzluktan ölmek üzere olan bir köpeğe su veren günahkârın ilahi affa mazhar olduğunu Resulullah haber vermiştir⁵⁹⁴. Peygamber (s.a.v) onlar hakkında bir de şu hikâyeyi anlatır: “*Bir peygamber ümmetiyle yağmur duasına çıkmıştı, bu esnada bazı ayaklarını havaya kaldırmış vaziyette bir karınca görmüştü ki, ümmetine: “Dönün artık, karıncanın durumu sebebiyle duanız kabul edilmiştir”* demiştir.

Kur'an-ı Kerim'de En'âm Suresi 38. Ayette, hayvanların da insanlar gibi birer ümmet oldukları bildirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de “*sinek, sivrisinek, örümcek, karınca, arı, kurt, eşek, katur, at, öküz, inek, deve, koyun, yılan, domuz, maymun, köpek*” gibi pek çok vahşi ve evcil hayvanın ismi çeşitli vesilelerle zikredilmektedir. Ayrıca “*Bakara, Nahl, Ankebut, Neml, Fil ve Adiyat*” gibi bazı sureler de isimlerini metinde zikri geçen bu hayvanlardan alır.

2.4. Su İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

2.4.1. Su İle İlgili İnanışlar

Hidrojen ve oksijenin bileşiminden meydana gelen hayati sıvıya su denir. Yeryüzünde insan, hayvan, bitki ve tüm canlıların ana yapısını oluşturan ve hayatlarını devam ettirebilmeleri için içmek veya almak zorunda oldukları temel yapı malzemesine verilen isimdir. Su, hayat ve ölümün, sağlık ve hastalığın, var oluş ve yok oluşun önemli bir aracı oluşuyla, her toplumun kültür ve mitolojisinde yer almıştır⁵⁹⁵. Her dinde kutsal sözlerle takdis edilmiş veya kutsallaştırılmış bir takım şeylerle temasta olan temizleyici

⁵⁹¹ K. Demirci, **a.g.e.**, s. 81.

⁵⁹² S. Bekki, **a.g.e.**, s. 3.

⁵⁹³ Sahih-i Buhari, **Muhtasarı Tecrid-i Sarih**, Çev. Abdullah Feyzi Kocaer, C. I, İstanbul 2004.

⁵⁹⁴ İ. Canan, **a.g.e.**, C. VI., s. 289.

⁵⁹⁵ S. Kılıç, **Türk Halk İnanışlarında...**, s. 88.

sular mevcuttur. Bu sular kötülükleri ve günahları temizler; insanları takdis eder, şeytanları ve olumsuzlukları kovar ve yeni bir hayat bahşederler. İşte dinlerdeki abdest, banyo, suyla temizlik gibi çok sayıdaki pratiklerin anlamı budur.

Keban ve çevresi, etrafı sularla çevrili bir alan içerisindedir. İnsanların bulunduğu çevre ve coğrafi şartları, insan hayatında önemli bir yere sahiptir. Özellikle de insanın kader yumağının şekillenmesinde çok önemlidir. Çünkü sulak alanlarda yaşayan insanların hayatları bir şekilde su ile çakışmaktadır. Suyun boğucu etkisi, Keban'da yaşayan birçok aile için dram haline gelmiştir. Özellikle Fırat nehrinde yüzerken, balık tutarken ve de intihar yoluyla birçok insan hayatını kaybetmiştir. Bu tür aileler için su; kurban verilen, korkulan, hayat yıkan bir durumdadır. Ayrıca Fırat nehri'nin cennetten geldiğine ve kıyamet kopmaya yakın nehrin suyunun kuruyacağına, ortasında altından bir dağın çıkacağına, insanların bu altından almak için savaşıyorlarına inanılır⁵⁹⁶.

Su bazı zamanlarda rahmet ve şifa kaynağıdır. Bu suların en başında “Zemzem Suyu” gelmektedir. Zemzem suyu, koruyucu ve tedavi edici olarak görülür. Özellikle “Nisan” ayında yağın yağmurun şifalı olduğuna inanılır. Nisanda biriktirilen yağmur suları, çocuğu olmayan çiftler için okutulup içilirse çocuk sahibi olunacağına, şifa niyetiyle içilirse şifa bulunacağına inanılır. Yöre halkına göre Hızır (a.s)’ın ab-ı hayat suyunu içtiği ve bu yüzden ölmediğine inanılır⁵⁹⁷.

Yörede suyla ilgili diğer bir inanışta, yolculuğa çıkanların arkasından su dökülür. Böylece suyun akıcılığından faydalanılarak, yolun açık olacağına, kaza ve beladan uzak kalınacağına inanılır. Suyla ilgili olarak yöre halkının ağrıyan yerlerini tedavi etmek için “bezleme” denilen suyu, ağrıyan yere masaj yapımlarıyla ağrının geçeceğine inanılır. Kırkı çıkarılacak kadınlar doğumun kırkıncı günü çocukla birlikte hamamda veya banyoda yıkanarak temizlenir. Ayrıca yöredeki koyun sahiplerinin, “hori” diye tabir ettikleri, bronzdan yapılmış üzerinde ayetler olan taşı, içi su dolu bir kaba koymalarıdır. Bu haldeki su, hayvanların ağılında bir süre bekletilir. Daha sonra sürü sahibi, bu suyu, bir süpürge yardımıyla hayvanların üzerine serper. Serpilen su sayesinde hayvanların düşük yapmayacağına inanılır. Yöredeki bazı sürü sahipleri,

⁵⁹⁶ K.K., 6, 7, 12, 13, 20, 29, 34, 48, 56, 57, 65.

⁵⁹⁷ K.K., 1, 3, 7, 11, 13, 31, 36, 44.

gözlerinde beyazlık oluşan hayvanları için deniz suyu içmiş birinin hayvanın gözüne tükürmesiyle, hayvanın gözlerindeki beyazlığın gideceğine inanırlar⁵⁹⁸.

Kur'an ayetlerinin okunduğu suyun da şifalı olduğuna inanılır. Suyun hürmet gösterilmesi gereken bir nimet olduğuna inanılır. Bunun için su içilirken oturulur. Yine yöre halkına göre “*su içen kimseye yılan bile dokunmaz*” ifadesi suya verilen önemi göstermektedir. Su içilirken veya yemek yerken, yenilen yemek veya içilen su mideye oturursa, bu durum kişinin yakınlarından birisinin acıktığını veya sıkıntı yaşadığını gösterir. Bu haldeki kişiler yakın akrabalarının isimlerini söylerler; kimin ismi söylenirken yeme sorunu düzelse o kişinin sıkıntı içerisinde olduğuna inanılır. Egzama ve kaşıntısı olan hastalar, Keban’a 5 km. mesafede, çayın kenarındaki “*hoşirik*” diye bilinen çeşmede yıkanır. Bu çeşmenin suyu hafif acılıdır. Bazı hastalıklara iyi geldiğine inanılır. Ayrıca yörede su kuyusu kazdıran, çeşme yaptıran ve insanlara su dağıtan kimselerin cennete gideceğine inanılır. Birisinden su ikramı alan kişiye “*su gibi aziz ol*” denmektedir. Su kuyusu kazan kişi eğer su bulacak olursa kurban kesmektedir. Yine kışın aşırı derecede yağın karın su haline gelmesi için “*gıgıjik*”⁵⁹⁹ denilen bir araç kullanırlar. İki elle çekilip bırakılmasıyla çıkan rüzgârla karın eriyebileceğine inanılır⁶⁰⁰.

2.4.2. Su İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Hıristiyanlıkta su, inayetin, Kutsal Ruhun, İncil doktrininin, sembolüdür. Vaftizde su, temizleyici rolünü yeniden kazanır⁶⁰¹. Nihayet sular, temizleyicidir de: Hiçbir ayın yoktur ki temizleyici sularla başlanmamış ve bitirilmemiş olsun. Suyun temizleyici özelliği bütün dinlerde olduğu gibi Keban ve çevresinde de bu özelliktedir. Yine suyun bu özelliği Yer-su teriminde de ifade edildiği üzere, geleneksel Türk dini içerisinde “*su*” da önemli bir dini anlama bürünmüş, bu çerçevede su kaynağı, pınar, ırmak ve göl gibi, su ile alakalı oluşumlar kutsiyet kazanmışlardır. Türk din tarihi içerisinde su, temizlik ve saflığın sembolü olarak öne çıkmaktadır. Orta Asya Türklerinde, Oğuzlarda, Sibiryaya ve Altayların Türk topluluklarında suyu, tükürerek veya abdest bozarak kirletmek yasaktır. Eski Bulgar dinine göre su, insanı saflaştıran, bir fazilet iksiri telakki edilmekteydi⁶⁰². Türkler arasında su ve ateş önemli yer

⁵⁹⁸ K.K., 2, 4, 9, 13, 16, 24, 31, 37, 39.

⁵⁹⁹ *Gıgıjik*: Küçük bir tahta parçasının ortasının oyularak içerisinde ipin geçirilmesi sonucu elde edilen araçtır.

⁶⁰⁰ K.K., 4, 6, 14, 15, 18, 21, 23, 24.

⁶⁰¹ Mahmut Aydın, *Yaşayan Dünya Dinleri*, D. İ. B. Yay., Ankara 2007, s. 98.

⁶⁰² Ü. Günay-H. Güngör, *a.g.e.*, s. 77, 78.

tutmaktadır. Ateş, odundan, odun da sudan doğmaktadır. Su, yetiştiricidir, saf ve temizdir. Suyun bolluğu, bereketin ve gücün sembolüdür.

Keban ve çevresinde kutsal kabul edilen Zemzem suyu, İslâm dinine göre mukaddes olarak kabul edilen bir sudur. Açlığını gidermek için içen kişinin açlığını, susuzluğunu gidermek için içenin susuzluğunu giderir ve şifa niyetiyle içene de şifa sunar. Dünyanın her yerinden hac ve umre için Mekke'ye giden müminler, memleketine Zemzem suyundan götürmekte ve yakınlarına ikram etmektedirler. Yine yöre halkı tarafından Zemzem kadar olmasa da bazı sular şifalı ve kutsal sayılır. Bunların başında Nisan ayında yağan yağmurlardan elde edilen su gelmektedir. Bu su, zemzem suyu gibidir, bolluk ve bereket kaynağıdır. Bu suda ıslanmanın insan sağlığına iyi geldiğine ve saçları kuvvetlendirdiğine inanılır. Nisan yağmurunun şifa, bereket ve kutsiyetinden istifade etmek için bu suyla yıkanmak, yemek pişirmek, içmek, yoğurt mayalamak, hastalara içirmek, hayvanlara içirmek ve üzerine serpmek gibi uygulamalar bulunmaktadır⁶⁰³. Yolculuğa çıkanların arkasından su serpmek Uygurların, altın ve gümüş kaplar içine koydukları suyu birbirlerine doğru serperek kötü ruhları uzaklaştırdıklarına inanırlardı⁶⁰⁴.

Ateşin üstündeki suyun çok kaynamasının günah olduğuna inanılır. Çünkü suyun da bir canının olduğuna inanılır. Suyun canının olması inancı, Eski Türklerdeki ateş gibi suyun da “izi”sinin, yani sahibinin veya ruhunun bulunduğu inancıyla benzerlik göstermektedir⁶⁰⁵.

Keban ve çevresinde “*Ab-ı hayat*”⁶⁰⁶ suyunun ölümsüzlük suyu olarak algılanması Türkiye’de ve diğer milletlerin destanlarında çok sık rastlanan bir husustur⁶⁰⁷. “Eski Türkler aynı anlama gelen “*Bengisu*” terimini kullanırlardı. Bu suyun ilahi âlemden kaynaklandığına inanılır ve içenlere ebedi hayat verdiği kabul edilir. İslami gelenekte ise Hızır’ın bu ölümsüzlük suyundan içmiş olduğuna inanılır⁶⁰⁸. Yine “ölmezlik suyunun insanlarca bulunmuş olmasına kızan Tanrı, kaynağı bin parça ederek ondaki ölümsüzlük unsurunu, insanlara başka, daha önemsiz, olumlu güçlere dönüştürmüştür⁶⁰⁹.

⁶⁰³ S. Kılıç, *Türk Halk İnanışlarında...*, s. 93.

⁶⁰⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 1971, C. I, s. 125.

⁶⁰⁵ Ü. Günay-H. Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, s. 78.

⁶⁰⁶ *Ab-ı Hayat*: Hayat suyu, hayat kaynağı, ölümsüzlük suyu, gençlik suyu. Bkz. Ş. Gündüz, *a.g.e.*, s. 14.

⁶⁰⁷ S. Kılıç, *Türk Halk İnanışlarında...*, s. 88.

⁶⁰⁸ Ş. Gündüz, *a.g.e.*, s. 14.

⁶⁰⁹ S. Kılıç, *Türk Halk İnanışlarında...*, s. 88.

Fırat Nehri'nin Erzurum civarındaki kaynağının adı “*Dumlu*”dur. Efsaneye göre bu kaynak adını, bölgenin kâfirlere ait olduğu dönemde buraya yerleşmek üzere Horasan'dan gelen bir evliyadan alır. Evliya Dumlu su kaynağının dünyevi değil, ilahi olduğunu fark eder⁶¹⁰. Peygamber efendimiz bir hadiste “*Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil*” nehirlerinin cennet ırmakları olduğunu bildirmiştir. Tevrat'a göre Âdem ile Havva'nın içinde yaşadığı bahçe (cennet) “*Dicle ile Fırat*” arasında kurulmuştur⁶¹¹. Yine kıyamet kopmaya yakın, Fırat'ın kuruyacağı ve altın çıkmasıyla ilgili olarak Peygamber efendimiz (s.a.v): “*Fırat, yeraltında gömülü serveti/malı/hazineyi neredeyse ortaya çıkaracaktır. Kim buna şahit olursa bundan bir şey almasın*” . buyurmuştur⁶¹².

2.5. Ateş İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

2.5.1. Ateş İle İlgili İnanışlar

İnsanlığın gelişimi açısından çok önemli bir adım olan ateş birçok kültürde kutsal sayılmaktadır. İnanışa göre insan ve kâinat, toprak, su, hava ve ateş gibi dört temel unsur (*Anasır-ı Erbaa*)'dan meydana gelmiştir⁶¹³. Bu dört temel unsurdan; kuruluk, rutubet, sıcaklık ve soğukluğun da ortaya çıktığı söylenmiştir. Ateş, insan hayatının en vazgeçilmez unsurlarından biridir. Zira insanlar ateş sayesinde, ısınır, yemeklerini pişirir, aydınlanır, haberleşir, madenleri eritir, nakil vasıtalarını yürütür ve de temizleyicilik unsurundan faydalanır. Ateş ilk defa kahraman bir kimse tarafından yeryüzüne getirilmiştir. Ateşi insanlar Tanrılardan çalmış veya Tanrılar insanlara hediye etmiş olabilir. İlk insanlar ateşin ilhamını güneşten, yanardağlardan veya yıldırımlardan almıştır⁶¹⁴. Yine ateş hayatın devamını simgeleyen *ocak*'ın diğer adıdır. Ocak, ailenin direğidir ve “*tabu*” anlayışı ile korunmaktadır. Ocak, kutsaldır; ocağı söndürmek ve küllerini dağıtmak ırkın yok olmasının sebebidir. Suyun aziz, ateşin ve ocağın kutsal bilinmesi günümüze kadar yaşatılmıştır. Bugün de halk arasında en kötü beddua “*Ocağın sönsün*”dür⁶¹⁵. Bu beddua, hem soyun tükenmesini hem de kutsallığın yok olmasını ifade etmektedir. Bundan dolayı Keban ve çevresinde ateşe su dökülmesi, ateşle oynanması ve yanan ateşin söndürülmesi iyi görülmemiştir. Kimi ailelerde evin ateşi hiç söndürülmez. Öyle ki bir sonraki günün ateşini yakmak için akşamdan kalan

⁶¹⁰ P. N. Boratav, *Türk Mitolojisi Oğuzların- Anadolu, Azerbaycan...*, s. 113.

⁶¹¹ M. Uzun, *a.g.e.*, s. 33.

⁶¹² A. F. Kocaer, *a.g.e.*, s. 781.

⁶¹³ H. Bekir Karlığa, “*Anasır-ı Erbaa*”, T.D.V., *İ. A.*, C. III, İstanbul 1991, s. 149.

⁶¹⁴ Hikmet Tanyu, “*Ateş*”, T.D.V. Yay., *İ. A.*, C. IV, İstanbul 1991, s. 52.

⁶¹⁵ R. Araz, *a.g.e.*, s. 67.

ateş kullanılır. Bazı ailelerin gün doğmadan yaptıkları ilk iş evin kapısını açmak, sonrada ateş yakıp bacadan dumanı tütürmektir⁶¹⁶.

İnsanlar, ateşe saygı göstermiş ve insanı kötülüklerden koruyan özelliği bulunduğu inanmıştır. Ateşin alevinden çeşitli anlamlar çıkarılmıştır. Ayrıca ateşe tükürmek, ateşe sövmek, ateşe tırnak atmak, canlı bir böceği veya yeşil bir bitkiyi ateşe atmak iyi karşılanmamaktadır. Böyle yapılmasıyla ateşe saygısızlık yapılmış olacağına inanılır. Ayrıca soğan ve sarımsak kabuklarının ateşe atılması uygun görülmemektedir. Çünkü bu kabukların cinlerin yemeği olduğuna inanılır. Yine yumurta kabuklarının ateşe atılmasıyla, artık o tavuğun yumurtlamayacağına inanılır⁶¹⁷. Ateşin üstündeki suyun çok kaynamasının günah olduğuna inanılır. Çünkü suyun da bir canının olduğuna inanılır. Ateş yakıldıktan sonra külüne basılırsa, cinlerin musallat olacağına inanılır. Keban ve çevresinde eskilerde çoğu ailede şimdilerde ise bazı kimselerce, temizlik aracı olarak kül kullanılırdı. Külün temizleyici olması ateşin temizleyicilik unsurundan ileri gelmektedir. İnsanlar hem günlük beden temizliklerini hem de bulaşık ve çamaşırlarını külle yıkayarak temizlemektedirler⁶¹⁸.

Anadolu'nun çoğu yerinde kutlanan "*Nevruz*⁶¹⁹ *Bayramı*"nda insanlar ateş yakar ve bu ateşin üzerinden sırayla atlarlar. Ateşin üzerinden atlanmasıyla, kötülüklerin uzaklaşacağına, tüm yıl boyunca hastalıkların uzak olacağına inanılır. Yörede ekmek pişirilirken susayan kadınlar, ateşin de susadığına inanırlar. Kendileri su içmeden önce ekmek sacına birkaç damla su atarlar. Çünkü ekmek sacının da sıcaktan dolayı canının su istediğine inanılır. Yörede nazar için tuz gezdirme inancı vardır. Gezdirilen tuzun bir miktarı ateşe atılır. Eğer tuz ateşte çatırdarsa nazarın geçtiğine inanılır. Ateş yakma olayı gecikirse, yakan kişinin cenabet olduğuna inanılır⁶²⁰.

Ateş, büyük temizleyicidir. Temizliğinden şüphe edilen şeyler, iki ateş arasında geçirilerek temizlenmektedir. "*Tütsüleme*" de bir temizleme işlemidir. Üzerlik tohumunun ateş küreğinde yakılarak kokusu ve dumanı evin dört bir tarafına sindirilir. Bu uygulama, nazarı dokunacak kişi veya kişilerin eve gelme ihtimalinin olduğu zamanlarda yapılmaktadır⁶²¹. Yapılan bu uygulamayla nazarı degecek kişilere karşı

⁶¹⁶ K.K., 1, 3, 6, 7, 20, 21.

⁶¹⁷ K.K., 1, 2, 8, 9, 11, 14, 22, 31, 44.

⁶¹⁸ K.K., 3, 4, 13, 23, 31, 37, 41, 46, 68.

⁶¹⁹ *Nevruz*: Yeni gün anlamındadır. İlkbahar mevsimine girerken gündüz ile gecenin eşit uzunlukta olduğu, eski takvime göre hamsinin sonu, Mart dokuzunda, yirmi bir martta kutlanmaktadır. Bkz. S. Kılıç, *a.g.e.*, s. 73.

⁶²⁰ K.K., 1, 7, 8, 9, 11, 14, 16, 22, 30, 31, 32, 37.

⁶²¹ R. Araz, *a.g.e.*, s. 172.

ateşin “*temizleyicilik ve koruyuculuk*” fonksiyonundan yararlanılmıştır. Yine güneş tutulduğu zaman ateş yakılır ve ateşli silahlarla havaya birkaç el sıkılır. Burada ateşin ve demirin koruyuculuk ve kurtarıcılık unsurundan faydalanılarak, güneşin kötü ruhların elinden kurtarılmaya çalışıldığına inanılmaktadır. Ateşli silahlarla şaka yapılmasının doğru olmadığı ve “*boş silahı şeytanın doldurduğuna*” inanılır. Keban ve çevresinde ölen kişinin mezarının üzerinde ateş yakılır. Yakılan ateş sayesinde vahşi hayvanların mezara yaklaşmayacağına inanılır. Eskiden ateş tedavi edici olarak kullanılmış. İyileşmesi zor olan yaraların, daha da artmaması için yara olan yer yakılır veya bir ağaç parçası ateşte ısıtılarak, yaranın üzerine konur. Bu olaya “*dağlama*” denmektedir⁶²².

Ateşin tedavi edici özelliğiyle alakalı olarak, “*Seyyid Ocağı*” denilen yerdeki ocağın küllerinin şifalı olduğuna inanan insanlar, bu külden bir tutam yemektirler. Günümüzde kül kalmayınca ocaktaki toprak yenmektedir. Yine bu ocakta her Perşembe akşamı mum yakılır. Buna benzer olarak birçok türbe ve ziyaret yerlerinde Pazartesi, Perşembe ve Cuma geceleri bir ışığın yandığını gören kişiler olmuştur. Özellikle Pir Hasan Zerraki ve Karcıh ziyaretlerinden karşılıklı olarak ateş toplarının atıldığı görülmüştür. Pir Hasan Zerraki ziyaretinden atılan ateş topunun Karcıh ziyaretine değdiği; ama Karcıh ziyaretinden atılan ateş topunun, Pir Hasan Zerraki ziyaretinin altındaki Bekir mağarasına değdiği rivayet edilir⁶²³.

İnanışa göre şubat ayı sonu ile mart ayı başında önce havaya sonra suya en sonunda da toprağa kor bir ateş(cemre)’in düştüğüne inanılır ve bu kor ateş sayesinde hava, su ve toprağın ısındığına inanılır. Ateşin tabiatı, kuru ve sıcaktır. Havanın tabiatı sıcak ve rutubetlidir. Suyun tabiatı yaş ve soğuktur. Toprağın tabiatı soğuk ve kurudur. Şüphe yoktur ki, ateş hava ile sıcaklıkta; hava su ile rutubette; su toprak ile soğuklukta; toprak ateş ile kurulukta müşterektir⁶²⁴.

Keban ve çevresinde günlük konuşmalarda insanların ateşle ilgili kullandığı deyimlerde: cesaretli insanlar için “*mangal yürekli*” , her hangi bir kaza ve bela anında “*evim ocağım yandı*” , çok sinirli ve kızgın insanların söylemiş olduğu sözleri ve bu durumunu ifade etmek için “*ateş püskürtmek*” deyimini kullanırlar. Tehlikeli işlere gözü kapalı giren insanlar için “*kendisini ateşe attı*” , çok hızlı ve seri çalışan kimseler için “*ateş gibi adam*” , her hangi bir yakınıni kaybeden kişiler “*yüreğime ateş düştü*” , bir kimsenin soyu kesilsin diye, beddua niteliğinde söylenen “*evin, ocağın tütmesin*” , “*ateş*

⁶²² K.K., 3, 6, 21, 37, 43, 44, 46.

⁶²³ K.K., 2, 4, 7, 8, 11, 14, 21, 23, 24.

⁶²⁴ E. İbrahim Hakkı, a.g.e., s. 34.

canına girsin” gibi söylemler mevcuttur. Ayrıca kısa süreli ziyaretlerde acele eden kişilere “*ateş almaya mı geldin*” , tehlikeli işlerle uğraşan kişilere “*ateşle oynuyorsun*” , başa çıkılması zor durumlar için “*elinde ateş tutuyorsun*” , istenilmeyen bir durumun bile bile yapılmasını ifade etmek için “*ateşten gömlek giymek*” diye deyimler kullanılır. Yine kaybedilen bir akrabanın acısını yine yakınlarının çektiğini ifade etmek için “*ateş düştüğü yeri yakar*” ifadesi kullanılır⁶²⁵.

2.5.2. Ateş İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Ateş geçmişten günümüze kadar insanlar için önemli bir unsur olmuştur. Bu öneminden dolayı bütün toplumlarda ve inanç sistemlerinde yeri doldurulmaz bir konumdadır. Türkler eskiden beri ateşe saygı göstermişler ve ateşte kutsal bir ruhun olduğuna inanmışlardır. Ateşin, insanı kötülüklerden, kötü ruhlardan, hastalıklardan koruyan bir özelliği olduğu inancı, çeşitli vesilelerle yapılan merasimlerden anlaşılmaktadır. Ateşi, gelecekte haber veren bir vasıta olarak da kullanırlardı. Onu, canlı bir varlık olarak tasavvur eder ve ona karşı saygıda kusur etmemeğe çalışırlardı. Altay ve Sibiry Türklerinde ateşe kurban sunulması, yeni evlilerin ateşe merasimle yağ dökmeleri, yiyecek ve içecekten ateş ruhuna da bir pay ayırmaları âdetti⁶²⁶.

Ateşin, gökten “*Ülgen*” tarafından gönderildiğine inanılırdı⁶²⁷. Ateşi kullanmayı bilmeyen insanlar meyve ve otlarla beslenirdi. Tanrı onlara et yemeklerini emrettikten sonra ateşe ihtiyaç duydular. “*Ülgen*” gökten biri kara biri ak iki taş getirdi. Kuru otları avucunda ezerek bir taşın üzerine koyup diğeriyle vurdu, otlar ateş aldı. Böylece ilk ateş yakmasını insanlara öğretmiş oldu⁶²⁸. Ateşe karşı, kötü söz söylenmezdi. Küfür etmek, ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek, ateşle oynamak kesinlikle yasaktı⁶²⁹. Senenin belirli günlerinde büyük bir ateş yakılır; kurban sunulur, dualar okunur, daha sonra da bu ateşin alevlerine bakılırdı. Alevler yeşilimsi olursa, yağmur ve berekete, iyi mahsul alınacağına; kırmızı renkte olursa, salgın hastalıklara; siyah olursa hükümdarın ölümüne işaret sayılırdı⁶³⁰. Evin, ocağın nazardan korunması için yapılan “*Tütsüleme*” inancı Moğollarda da mevcuttur⁶³¹.

⁶²⁵ K.K., 7, 12, 28, 29, 34, 62.

⁶²⁶ Ü. Günay-H. Güngör, **a.g.e.**, s. 76, 77.

⁶²⁷ B. Ögel, **Türk Mitolojisi**, C. I, s. 55.

⁶²⁸ W. Radloff, **a.g.e.**, s. 272.

⁶²⁹ Y. Kalafat, **a.g.e.**, s. 61.

⁶³⁰ W. Radloff, **a.g.e.**, s. 273.

⁶³¹ B. Ögel, **Türk Mitolojisi**, C. I, s. 560.

Orta Asya Türk boylarında da Ateşle ilgili birçok inanç ve geleneğin yer aldığını görüyoruz. Yakutlar, Başkırtlar, Kırgızlar bu konuda önemli bir yer tutmaktadırlar. Ateşle yakın ilişkisi olan ocak, Türk efsanelerinde Altay ve Yakutlarda bir saygı unsuru olmuştur⁶³². Ateşin su ile söndürülmemesi, tükürülmemesi gibi kurallar Altay boylarında önem arz etmiştir. Ayrıca ateşe küçük abdestini yapmak ta yasaktır⁶³³.

Anadolu’da İslam’ı yayan Müslüman Türkler hâlâ ocak konusunda saygılı davranmaktadırlar. Her evin ocağının yanması, bacasının tütmesi, ata saygısının bir ifadesi olarak kabul edilmektedir. En kötü beddualardan biri, “*ocağın sönsün*” şeklindeki bedduadır⁶³⁴. Bu beddua neslin kuruması ve soyunun devam etmemesi şeklindeki bir temenninin ifadesi olarak kabul edilmektedir. Anadolu’da yaygın olan “*Alazlama*” âdeti de⁶³⁵, hastalıkların ateşle temizlenmesi amacını güden, Başkırtlardaki ve Kırgızlardaki “*Alazlama*”nın bir uzantısı olarak görülmektedir. Yine bazı Türk boyları, yemin merasimlerinde ateşi kullanırlardı. Eski Türk boylarında yas günü de ateş yakılırdı. Eski Türklerde mezar başında ateş yakmak bir nevi kurban sayılmaktaydı⁶³⁶. Ayrıca ateş eşyanın en temizidir. Ona düşen her şey temizlenir. Ateş ölüyü pislik ve günahlardan temizler⁶³⁷.

Nevruz Bayramı’nda ateşin yakılması Türklerin Ergenekon Destanı’yla ilgilidir. Ergenekon’a sığmayan Göktürk’ün çocukları, buradan çıkmak isterler ve çıkış yolu bulamazlar. Daha sonra bir demirci gelir, dağın demir madeninden olduğunu ve ateşe verilmesiyle yolun açılacağını söyler. Dağın etrafına yeterince yakıt toplanır ve ateşe verilir. Dağ erir ve çıkış yolu bulunur. Göktürkler, bu yoldan yararlanarak Ergenekon’dan çıkarlar. Bugün yirmi bir Mart günü, çıkış günü yani Nevruz olarak kutlanır⁶³⁸. Dolayısıyla “*demir ve ateş*” Türklerin kurtuluşuna vesile olmuştur. Ayrıca Aleviler arasında, Hz. Âdem’in yaratılması, Hz. Nuh’un tufandan kurtuluşu, Hz. İbrahim’in ateşten kurtuluşu, Hz. Yunus’un balığın karnından kurtuluşu, Hz. Musa’nın Firavun’dan kurtuluşu ve Hz. Ali’nin doğumu bugün olmuştur⁶³⁹.

Hinduizm’e ve Budizm’e göre kâinatı oluşturan beş elemandan birisi ateştir. Ayrıca ateş, çok sayıda mitolojinin de kaynağı olmuştur. Soğuğa karşı ve besinlerin

⁶³² H. Güngör, *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 533.

⁶³³ P. N. Boratav, *Türk Mitolojisi Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan...*, s. 34.

⁶³⁴ R. Araz, *a.g.e.*, s. 67.

⁶³⁵ Ü. Günay-H. Güngör, *a.g.e.*, s.76.

⁶³⁶ A. İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s. 206.

⁶³⁷ P. N. Boratav, *a.g.e.*, s. 123.

⁶³⁸ E. Korkmaz, *a.g.e.*, s. 118.

⁶³⁹ S. Kılıç. *a.g.e.*, s. 73.

pişirilmesi için kullanılmasından dolayı ateş, Tanrının bir bağışı veya bir Tanrı olarak telâkki edilmesine yol açmıştır. Sıcığın ve ışığın kaynağı olarak ateş, güneşle mukayese edilmiştir. Ateşi elde etme güçlüğü, yanan ateşi muhafazaya götürmüştür. İşte onun aile ve milli ocaklardaki önemi de buradan ileri gelmiştir. İslâm dininde ateş genelde cehennemle ilgili olarak kullanılmıştır. İslam dininde ateş, bir kült konusu olmamıştır.

Yapılan araştırmalar sonunda Keban ve çevresindeki ateşle ilgili inanışların Eski Türk inanışlarıyla bağlantılı olarak ateş ve ocak, koruyuculuk ve kurtarıcılığın, cezalandırmanın, temizlik ve saflığın, bolluk ve bereketin, gelecekte haber almanın sembolü olarak görülmüş ve canlı bir varlık olduğuna inanılmıştır. Ateşin insan hayatının vazgeçilmez bir unsuru olması, insanlar tarafından ateşe saygı duyulan, temizleyiciliğinden ve “*aile ocağı*” gibi kutsal kabul edilen bir müessesenin doğmasına vesile olan bir özellikte olması ateşi, önemli kılmıştır.

2.6. Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi

2.6.1. Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanışlar

İnsanlar tarafından bazı inançlardan dolayı belli mekânların kutsallaştırılması sonucunda, bu mekânların belli zamanlarda, usulüne uygun bir şekilde ziyaret edilerek, isteklerinin ve dileklerinin kabul görmesine, istenmeyen durumların uzaklaşmasına veya başka yollarla tedavisi mümkün görünmeyen hastalıklardan şifa bulmak ümidi ile gidilen türbe ve yatır gibi yerlere “*ziyaret*” denmektedir. Ayrıca bu gibi yerlere dua okumak ve orada yattığı varsayılan zatın derecesini yükseltmek amacıyla giden ziyaretçiler de bulunmaktadır. İnsanların yalnız kalması, çaresiz bir duruma düşmesi, hastalanması, bazı sıkıntı ve felaketlere uğraması; kendisinden daha üstün ve güçlü gördüğü bir takım ulu şahsiyetlerden Allah’la arasında bağ kurmasını istemektedir. Peygamber efendimizin mezarlıkların ziyaret edilmesini, dünya hayatının geçiciliğini anlayıp Ahiret için hazırlık yapılması için tavsiye etmiştir. Bu anlamda toplumun ileri gelen şahsiyetlerinin de mezarlarının ziyaret edilip, onlar için dualar okunması tasvip edilmiştir. Keban ve çevresinde insanların ziyaret diye nitelendirdiği, türbe, yatır, ağaç, mezar, taş gibi unsurlar; yüksek tepebaşlarında, yerleşim yerlerinden uzak yerlerde bulunmaktadır. Ziyaret yerleriyle ilgili inanışların başında; bu gibi yerlerde metfun bulunan şahsiyetlerin, şehit, şeyh, âlim, komutan, peygamber soyundan olma gibi özellikleri barındırdıkları göze çarpmaktadır. Ziyaret yerleri ile ilgili olarak, bu yerlerde bulunan ağaçlar kesinlikle kesilmez, kesenler çeşitli musibetlere uğrarlar. Türbelere ait

olan bir şeyi türbenin dışına çıkarırlar çarpılırlar. Ziyaretin içi, duvarları, ağaçları hep dokunulmaz kabul edilir. Ziyaretlerde çeşitli uygulamalar mevcuttur. Bunlar ziyaretin başında Allah rızası için kurban kesmek ve gelen ziyaretçilere ziyafet vermek, dualar okumak; türbenin içinde gece veya gündüz vakti bir miktar uyumak, ziyarette bulunan suyu veya toprağı tatmaktır⁶⁴⁰.

2.6.1.1 Keban ve Çevresindeki Ziyaret Yerleri ve Burada Yapılan Uygulamalar

2.6.1.1.1. Pir (seyyid) Hasan Zerraki Ziyareti

Pir (seyyid) Hasan Zerraki, Keban ilçesine bağlı Gökbelen Köyü sınırları içerisinde bulunan Ziyaret Dağının tepe kısmında metfundur. Burada bulunan ziyaretten dolayı Ziyaret dağı veya Pir Hasan dağı denmektedir. Gökbelen köyüne yaklaşık 2 km. mesafededir. Etrafi meşe ağaçlarıyla çevrili olan türbe, kare planlı olup, içerisinde ayrı bölümler halinde mescit ve mezarında olduğu, yer yer beton sıvalı, üzeri çatılı, etrafında da bir mutfak ve oturma yerlerinin olduğu, yolu ve elektriği olan, geniş bir düzlüğe kurulu haldedir (Bkz. Ek-31). Ziyaretteki mescit misafirhane olarak kullanılmakta ve yaz aylarında cemaat olması halinde Cuma namazı da kılınmaktadır. Mezarın olduğu bölümün giriş kapısında Pir Hasan Zerraki hakkında bazı bilgiler verilmiştir(Bkz. Ek-32). Mezarın uzunluğu üç metreye yakın olup, baş ve ayakucunda herhangi bir kitabe bulunmamaktadır(Bkz. Ek-33).

Pir Hasan Zerraki'nin Anadolu'daki bütün sevilen evliyalar gibi yurdun birçok yerinde mezarı veya türbesi bulunmaktadır. Bu yerlerin en başında Keban ilçesi gelmektedir. Diyarbakır'ın Hazro İlçesinin Ülgen Köyü, Batman'ın Hasankeyf İlçesi ve Mardin'de de türbeleri bulunmaktadır. Buralardaki ismi Şeyh Hasan Ezraki diye geçmektedir. Pir Hasan Zerraki hazretleriyle ilgili en geniş araştırma, Prof. Dr. Ramazan Demir'in Zırkı Yöresi ve "Seyyid Hasan Zerraki Ziyareti" adlı kitabıdır. Kitap 2007 Ankara baskılıdır. Pir Hasan Zerraki ile ilgili birçok rivayet ve kaynak bulunmaktadır.

Şeyh Hasan Ezraki Türbesi ile ilgili olarak, Diyarbakır'ın Hazro İlçesinin Ülgen Köyünde olduğu, bu türbenin ziyaretgâh olarak kullanıldığı ve hakkında söylenile gelen birçok efsanenin olduğu rivayet edilir. Bu rivayetlerin en yaygın olanı şu şekildedir:

⁶⁴⁰ K.K., 4, 6, 7, 12, 13, 21, 23, 24, 26, 28.

Şeyh Hasan Ezraki, Şam'da ikamet etmekte iken göç ederek Mardin'e geldiği. Mardin'de ilim ve ibadetle meşgul olduğu ve kerametler göstererek kısa sürede ününün bütün bölgeye yayıldığı, etrafına seçkin insanların ve halkın toplanıp kendisine mürit olduğu rivayet edilir. Zamanındaki Mardin hükümdarı, Şeyh Hasan Ezraki'nin bu yükselişinden rahatsızlık duymuş ve kendi hükümdarlığına zarar getirir endişesiyle, tabanı suyla dolu, içinden çıkılması zor bir zindana attırmış. Zindan bekçisi Şeyh Hasan Ezraki'nin bir gün zindanın bahçesindeki çeşmede abdest aldığı ve namaz kıldığını görünce içine bir korku düşmüştür. Zindan bekçisi olayı ilgililere anlatır. Hükümdar başta bu olaya inanmak istemez. Daha sonra şeyhin namaz kıldığı camide, kendisinde namaz kılarken bu olaya şahit olmuş; kendisine yaklaşp konuşmak istemiş ama şeyh ortadan kaybolmuştur. Şeyh'i uzun süre takibe alan hükümdar, şeyhin zindandan kaçarak değil de, zindana inen güneş ışıklarının huzmesiyle girip çıktığını, bir sabah kendisi müşahede etmiştir. Zindandaki kişinin hakikaten evliya olduğu anlaşılınca hükümdar şeyhten af dileyerek kendisine hürmet gösterir. Kerametinin anlaşıldığını anlayan şeyh, buralarda duramayacağını söyleyerek Mardin'den ayrılır ve büyük bir şehir olan Atak'a yerleşir. Şan ve şöhreti gittikçe artmaktadır⁶⁴¹. Bu sıralarda Selçuklu kumandanı Artuk Bin Eksem Amid'de ikamet ediyormuş ve Selçuklu Sultanı namına, Amid, Harput, Mardin, Hasankeyf ve bölgelerini idare ediyormuş. Bu arada Emir Artuk'un güzel ama hasta bir kızı varmış. Daha önce hiçbir tabibin hastalığına şifa bulamaması üzerine, Emir Artuk, Şeyhten kızını iyileştirmesini istemiş. Şeyh, Emir'in kızını iyileştirince, Emir kızını Şeyh'le evlendirmek istemiştir. Şeyh kendisinin yaşlı olduğunu, oğluyla evlendirmesini istemiştir. Emir kızını Şeyh'in oğluna vermiş, çeyiz olarak ta Tercil, Atak, Mihrani kalelerini kendilerine bırakmıştır. Bu şekilde bugün ki Zırkı aşireti türemiş ve çevreye hükmetmiştir⁶⁴².

Yine Pir Hasan Zerraki ile ilgili olarak, türbenin mezar kısmındaki yazılı tabelada şunlar yazılıdır. Pir Hasan Zerraki Ziyareti Keban İlçesine bağlı Gökbelen Köyü sınırları içerisindeki ziyaret tepesinde bulunmaktadır. Pir Hasan Zerraki, 881 yılında Bağdat'ın Zerrak mahallesinde dünyaya gelmiştir. Lakabı Zerraki, künyesi Ebu Nasır Gazi'dir. Babasının adı Abdurrahman, Dedesi Şeyh Ahmet'tir. Şeceresi İmam Zeynel Abidin'e dayanır. Bağdat'tan mareşal olarak Mardin'e gelmiştir. Hasankeyf, Diyarbakır ve oradan da Harput'a gelerek Malatya sancaktarı ile işbirliği yapmış, bu

⁶⁴¹ Ramazan Demir, **Zırkı Yöresi ve "Seyyid Hasan Zerraki Ziyareti"**, Ankara 2007, s. 32.

⁶⁴² [http://www. Hazro Kaymakamlığı, bilgi@ Hazro. gov. tr./tarih/hazro/tarih.html](http://www.Hazro Kaymakamlığı, bilgi@ Hazro. gov. tr./tarih/hazro/tarih.html) (12.09.2012).

bölgede 18 kaleyi fethetmiştir. Bu kalelerden biri de Gökbelen (Zırkıbaz) köyünün güneydoğusundaki, Sari Kale isimli, barınak niteliğindeki kaledir. Zırkıbaz köyünde yüksek ziyaret dağı denilen yerde Moğollar ve Bizanslılarla çarpışmış, 70 arkadaşıyla birlikte 1001 yılında şehit olmuştur. Halen bu dağda metfundur⁶⁴³. Yine bazı salname ve şecerelerde Seyyid Hasan Zerraki hakkında bilgiler mevcuttur. Bu bilgilere göre; Harput sancağına bağlı olarak Keban hakkında yazılan 1896 tarihli bazı “salnameler” okunduğunda, Seyyid Hasan Zerraki adına kayıtlı bir “tekke ve zaviye”nin olduğu, bu tekke ve zaviyenin de bugün ki Zırkı yöresinde olduğu yönündedir⁶⁴⁴.

Pir Hasan Zerraki Ziyaretini başta yöre halkı olmak üzere, Elazığ, Malatya ve Türkiye'nin çeşitli yerlerinden insanlar, hastalıklara şifa bulmak, çocuğu olmayan çiftler; çocuk sahibi olmak ve de bazı insanların çeşitli istek ve dileklerine kavuşmaları için burayı ziyaret ettikleri bilinmektedir. Bunun yanında kısmeti kapalı olan gençler, ruhsal bozuklukları olan hastalar, sürekli korku ve baygınlık geçiren kişiler burayı ziyaret etmektedirler. Yine bu hastaların bazıları gece ziyarette yatarak şifa bulacaklarına inanırlar. Hastalıklardan şifa bulanlar veya dilekleri yerine gelenler, bu ziyarete gelerek Allah rızası için kurban kesip, dua ederek şükranlarını ifade ederler. Yine eskiden yağmurun yağmadığı kıtlık zamanlarında “Yağmur Duası” için buraya çıkılırmış⁶⁴⁵.

Çocuğu olmayan çiftlerin, çocuk sahibi olmak için veya çocukları olup ta kız veya erkek çocuk sahibi olmak isteyen çiftlerin ziyaret ettiği yerlerden biridir. Burayı ziyarete gidecekler; günler öncesinden hazırlık yapar; konu-komşu ve akrabalara haber salar, genellikle Perşembe ve Cuma günlerinde ziyaret yerinde toplanırlar. Burada öncelikle kurban kesilir, kurban etinden bulgur pilavı pişirilir ve gelen davetlilere, davet sahipleri ziyafet verirler. Verilen yemekten önce köyün imamı veya hoca olarak bilinen birisi Mevlid-i Şerif okur. Daha sonra insanlara okunmuş şerbet ikram edilir. İnsanlar, burada toplu bir şekilde namaz kılar, dua eder, dilekte bulunurlar, ayrılırken de yemeğin fazlası ziyarete gelemeyenlere dağıtılır. Ziyaret pilavına yöre halkı bir kutsiyet kazandırmış ve pilavın şifalı olduğu inancı mevcuttur. Eskiden yöre halkı, Ziyaretteki temiz taşların üzerine serdikleri yufka ekmeğin üzerine etli bulgur pilavını koyar ve kaşık kullanmadan, elleriyle veya yufka ekmeğiyle pilavı yerlerdi. Ziyarete pilav yeme

⁶⁴³ Pir Hasan Zerraki Türbesinin Giriş Kapısındaki Levha.

⁶⁴⁴ Cem Bayındır, **Keban Gazetesi**,(Keban'da Camiler, Tekke ve Zaviyeler, Kiliseler ve Nüfus),sayı 53.

⁶⁴⁵ K.K.,1, 2, 6, 8, 11, 14, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 31.

usulü bu şekildeydi. Ziyarete “*hayır*” adı altında, çevreden gelen kişilere ziyafetler verilir⁶⁴⁶. Çocuk sahibi olmak isteyenler Allah’a dua eder. Pir Hasan Zerraki denilen zati, dualarına aracı olmasını beklerler. Türbenin duvarlarına, dilek diledikten sonra taş yapıştırılır; eğer taşlar yapışırsa dileklerin kabul olacağına, yapışmazsa dileklerin kabul olmayacağına inanılır. Ziyareten sonra çocuğu olan kadın, çocuğunun ismini Pir Hasan veya Hasan koyar. Ziyarete giden hamile kadınlar türbenin duvarlarına ellerini sürmezler. Eğer ellerini duvara sürdükten sonra hamile kadın elini vücuduna sürerse, doğacak çocuğun da vücudunda “*ziyaret beni*” diye bilinen bir lekenin olacağına inanılır. Yine ziyarette bulunan meşe ağaçlarının dokunulmaz olduğuna ve ağaçları kesenlerin çarpılacağına inanılır⁶⁴⁷.

2.6.1.1.2. Pir Gazi (ğizi) Ziyareti

Keban İlçesi, Gökbelen Köyü sınırları içerisinde Ziyaret dağı düzlüğünde Pir Hasan Zerraki Ziyareti’nin güneybatı tarafındaki Kuş (kavrisifi) taşı zirvesindeki düzlük alanda, etrafı meşe ağaçlarıyla çevrili olan taş yığınlarının bulunduğu yerdedir. Pir Gazi diye bilinen şahsın, Pir Hasan Zerraki’nin silah arkadaşlarından olduğu ve savaşırken burada şehit düştüğünü, sonrada buraya defnedildiği rivayet edilir. Pir Hasan Zerraki Ziyaretini görmeye gelenler, burayı da ziyaret ederler. Ayrıca buradaki taş yığınlarıyla çevrili olan yerden sara hastaları, sarılık olanlar ve mide ağrısı çekenler, buradaki topraktan bir tutam yerler. Bu toprağa halk arasında “*tabark*”⁶⁴⁸ denmektedir. Yine Pir Gazi Ziyaretinin yanındaki meşe ağaçlarının palamutları şifalı sayıldığı için hasta kişiler tarafından yenmektedir⁶⁴⁹.

2.6.1.1.3. Kasım-Kadir Ziyareti

Ziyaret Keban İlçesine Bağlı Koyunuşağı Köyü sınırları içerisinde, köyün güneybatı tarafında ve köyün karşısındaki “bayram tepe” , diye bilinen yüksek bir tepenin üzerinde bulunmaktadır (Bkz. Ek-34). Türbe kare planlı olup her hangi bir mimarisi yoktur. Etrafında mutfak, mescit, su deposu ve birçok mezar bulunmaktadır. Türbenin içerisinde iki adet mezar bulunmaktadır (Bkz. Ek-35). Koyunuşağı köyüne 3

⁶⁴⁶ K.K., 1, 3, 5, 9, 13, 16, 18, 21, 22, 23, 24,

⁶⁴⁷ K.K., 2, 3, 4, 6, 7, 11, 31.

⁶⁴⁸ *Tabark*: Bereketli, şifalı, kutsal sayılan toprak.

⁶⁴⁹ K.K., 1, 8, 9, 25, 27.

km. mesafededir. Türbe 1997 yılında Hacı Ali Munyar tarafından yapılmıştır. Türbenin elektriği ve suyu uzak mesafeden getirilmiştir.

Kasım ve Kadir iki ayrı büyük zatlardır. Aslen Hindistan'dan geldikleri rivayet olunur. Beraberindeki kırk kişiyle bu tepede şehit düşmüştür. Asıl isminin Derviş Seyyid Kasım olduğu rivayet edilir⁶⁵⁰. Annesinin ismi Ayşe Sultandır. Üç oğlu vardır: Hasan, Salih, İbrahim ve kızının ismi Fatma'dır. Bazı rivayetlere göre Kasım-Kadir'le beraber şehit düşen diğer zatlar da Uzun Mehmet diye bilinen ziyarette gömülüdür⁶⁵¹.

Kasım-Kadir Ziyaretine daha çok hastalıktan şifa bulmak amacıyla gidilir. Özellikle dili tutulanlar, konuşma zorluğu çeken ve aşırı derecede baş ağrısı çeken kişiler burayı ziyaret ederler. Ziyaretçilerin çoğu, gece veya gündüz ziyaretin mezar kısmında bir miktar uyurlar. Bazı hastalar gece ziyarette yatıya kalırlar. Uyku sırasında görülen rüyalar sayesinde hastalar iyileşeceklerine inanırlar. Bazı ziyaretçiler de burada Allah rızası için kurbanlar keser ve ziyarete gelen kişilere hayır niyetine yemekler yedirirler. Ziyaretçiler, ziyaret pilavını şifalı olarak kabul etmekte ve bu pilava kutsiyet kazandırmaktadırlar⁶⁵².

2.6.1.1.4. Seyid Ocağı (ocağı seyid) Ziyareti

Keban İlçesine bağlı Topkıran Köyüyle, Baskil İlçesine bağlı Akuşağı Köyü sınırlarında bulunan, Dervişdere mahallesinde "Seyid ocağı" diye bilinen ziyaret yeri, Keban'a 55 km. uzaklıktadır. Ev biçimindeki ziyaretin içinde büyük bir oda bulunmaktadır (Bkz. Ek-36). Ocağın eski halinde, odanın ortasında evi ısıtmak için büyük bir ocağın olduğu ve yakılan ateşten dumanın bu ocaktan dışarı çıktığı rivayet edilir. Bu zatın kabri ocağın içinde olmayıp mahalle mezarlığındadır. Mezarlık Sıgđın mezrasında Aziz Genç'in evine yakın yol üzerinde bulunur. Mezarın etrafı taşlarla çevrilidir, her hangi bir mimarisi yoktur. "Seyid" diye bilinen zatın, Bağdat'tan gelen büyük bir evliya olduğu rivayet edilir. Kendisinin bir kız çocuğunun olduğu, saçlarının örüklü olduğu; ocakta pişirdiği yemekleri, etleri elleriyle karıştırdığı ve ellerinin yanmadığı, alim ve salih bir kimse olduğu rivayet edilir⁶⁵³.

Seyid diye bilinen şahsiyet için bir menkıbe anlatılır. Rivayete göre Seyid diye bilinen zat, on dört köyün vergisini toplarmış. Bu zatı istemeyen bazı kimseler, vergi

⁶⁵⁰ Kasım-Kadir Türbesindeki Yazılı Levha.

⁶⁵¹ K.K., 25, 26, 31, 37, 39, 40.

⁶⁵² K.K., 37, 41, 42, 43, 44, 45.

⁶⁵³ K.K., 21, 29, 30, 31, 37.

kaçırdığı iddiasıyla padişaha şikâyet etmişler. Padişahın emriyle Keban ilçesi'nde yer alan bir fırına, Seyid diye bilinen zatı atmışlar; fakat o yanmamış. Daha sonra padişahın ikinci bir emriyle bir daha fırına atmışlar. İkinci seferde bu zat cübbesinin altına bir çocuğu saklamış. Fırından çıkarıldıklarında her ikisinin de yanmadığı görülmüş. Çocuğa nasıl korundukları sorulmuş; çocuk ta ateşi görmediğini ama sabaha kadar karla kaplı bir dağın tepesinde oldukları cevabını vermiştir. Bu olaydan sonra Seyid diye bilinen zat hakkında yedi padişahın mührünü taşıyan bir ferman yazılmış, bundan sonra Seyid ve ahalisi rahatsız edilmemiştir⁶⁵⁴.

Seyid diye bilinen zatın yaşadığı ev, ocak olarak bilinir ve insanlar tarafından çeşitli sebeplerden dolayı ziyaret edilir. Ocak olarak bilinen ev, kare şeklinde geniş bir odadan ibarettir. Odanın tavanı dört kalın direk üzerine oturtulmuştur. Her bir direğe asılı bir geyik boynuzu vardır (Bkz. Ek-37). Rivayete göre Seyid diye bilinen zatın altı tane geyiği varmış ve bu boynuzlar onların boynuzlarıymış. Bu boynuzların tılsımlı olduğuna inanılır. Ocağın ortasında zatın kullandığı, kılıcı, maşası, ocağın ateşini karıştırmak için uzun bir demir parçası, demirden bir asa, iki tane mumluk ve yuvarlak bir taş bulunmaktadır (Bkz. Ek-38). Ocağı ziyarete gelenler: Maşayı ağrıyan yerlerine sürerler veya maşanın içinden baştan aşağıya geçerek ağrılarının geçeceğine inanırlar. Ayrıca psikolojik sıkıntıları olan kişiler asayı ellerinde tutarak veya kafalarının etrafında çevirerek, sıkıntılarının gideceğine inanırlar. Ayrıca ocaktaki taşın, vücudun ağrıyan yerlerine sürülmesiyle, ağrının geçeceğine inanılır. Yine ocağın bir köşesinde kare şeklinde 1 m²'lik küçük bir ocak bulunmaktadır. Bu küçük ocakta bulunan toprak şifa niyetine gelen hastalar tarafından yenmektedir. Bazı hastalıkların tedavisi içinse gece ocakta yatılı kalınması gerektiğine inanılır. İnanışa göre her Perşembe akşamı bu ocakta bir ışığın yakılması gerekir. Yöre insanı burada bulunan ocağa kutsiyet kazandırmışlardır. Ocak sayesinde güvende olduklarına inanmakta ve bu yüzden köpek beslememektedirler⁶⁵⁵.

2.6.1.1.5. Pir-i Davut Türbesi

Keban'ın Ulupınar köyü yakınlarındaki "Birvan Başpınar Suyu" tepesinde bulunmaktadır. Türbe, önceleri insanlar tarafından taşların bir araya toplanması şeklinde bir yatır haline getirilmiş. 1997 yılında köy halkı tarafından türbe haline

⁶⁵⁴ Abdulkadir Kıyak, **Baskil ve Çevresindeki yaygın Halk İnanışları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005, s. 39.

⁶⁵⁵ K.K., 1, 2, 3, 21, 22, 29, 31, 37, 44.

dönüştürülmüştür (Bkz. Ek-39). Türbe iki odadan oluşmaktadır. Odaların birinde Pir-i Davut'un sandukası bulunmaktadır (Bkz. Ek-40). Sandukanın başucunda Hz. Ali'nin temsili resmi, On İki İmam, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in tabloları ve yanında da Şecere-i Enbiya, Şecere-i Ehli Beyt bulunmaktadır. Diğer boş oda ise çeşitli hastalıklardan şifa bulmak ümidiyle gelen kişilerin belli bir süre uyuduğu, beklediği veya dualar okuduğu yerdir⁶⁵⁶(Bkz. Ek-41).

Türbenin dış kısmında tuvaletler, kurban kesme yerleri, abdest alma yeri, yemek pişirmek için ocaklar ve dört tane çeşme bulunmaktadır. Pir-i Davut olarak bilinen kişinin 1450-1550 yılları arasında yaşadığı, çocukluğunun Horasan'da, gençliğinin Erzincan'da ve yaşlılığını da Birvan' da geçirdiği rivayet edilir. Pir-i Davut'un, on iki imamdan Cafer oğlu 7. imam Musa Kazım'ın soyundan geldiği rivayet edilir. Bugün Akgömlek köyü sınırları içerisinde bulunan Sultan Sinemili ile akrabadır. Pir-i Davut, insanlara doğruluğu, dürüstlüğü, Allah ve insan sevgisini öğretmiştir. Alevi- Bektaşî geleneğinin önde gelen önderlerindedir. İsmi tam olarak bilinmeyen bir Anadolu ereni ve eyliyasıdır. Rivayete göre Pir-i Davut vefat etmeden önce “*Ben hakkın rahmetine kavuşursam, beni güzel suyun başına defnedin*” demiştir. Vefatından sonra köylüler isteğini yerine getirmiş ve bu tepedeki iki meşe ağacının arasına defnedilmiştir. Daha sonra mezar yeri kaybolmasın diye köylüler, mezarın etrafına taşlar ekleyerek yatır haline getirmişlerdir⁶⁵⁷.

Rivayete göre Pir-i Davut, gömüldüğü günün gecesinde köy halkından bazı kimselerin rüyasına gelerek “*Bacaklarım dışarıda kaldı*” demiştir. Bunun üzerine köylüler gidip mezarı daha da büyütürler. Bu rüya birkaç kez tekrarlanır ve her seferinde de mezar biraz daha büyütülür. En sonunda türbe yapılmadan önce mezarın uzunluğunun yaklaşık olarak 15 metreyi bulduğu rivayet edilir⁶⁵⁸.

Pir-i Davut Türbesiyle aynı alanda bulunan Başpınar suyu yöre halkı tarafından şifalı ve kutsal sayılmaktadır. Pir-i Davut Türbesi her yıl binlerce alevi vatandaşımız tarafından ziyaret edilir. Alevi Bektaşîleri 431 yıldan bu yana gelenek haline getirdikleri ve her yılın Temmuz ayının son haftası, hasat mevsiminin sonunda, şükür niyetiyle yöre halkı tarafından 300'e yakın “Hasat Kurbanı” kesilmektedir. Kesilen kurbanlar kazanlarda pişirilerek şenliğe gelen konuklara ikram edilir. Rivayete göre, 200 yıl önce köydeki hayvan hastalığı nedeniyle kesilecek hayvan kalmayınca o yıl hasat kurbanı

⁶⁵⁶ **Elazığ Kent Rehberi** (Turizm-Tarihi Yapıtlar), Elazığ 2011, s. 48.

⁶⁵⁷ K.K., 34, 35, 74.

⁶⁵⁸ Abdulkadir Kıyak, **Elazığ Ve Yöresinde Ziyaret Yerleri**, Ankara 2012, s. 188.

kesilememiş. Aynı sene Başpınar suyu da kurumuş. Bunun üzerine o dönemde, güz mevsiminde bir öküz kurban edilmiş ve Başpınar suyu tekrar akmaya başlamış. O tarihten bugüne kadar, Temmuzun son haftası “Hasat Kurbanı” , Kasımın ilk haftası da “Güz/Öküz Kurbanı” kesilir⁶⁵⁹.

Pir-i Davut Türbesine giden hastalar şifa aramak için gitmektedirler. Ulupınar halkı ve Alevi inancına göre Pir-i Davut Türbesindeki boş bir odaya yatırılan hastalar, inanarak burada beklemeleri halinde iyileşiyor. Türbeye özellikle felçli olanlar, yaramaz çocuklar ve yaşlı hastalar şifa bulmak ümidiyle getirilir. Türbeyi ziyaret edenler iki rekât namaz kılar; ardından da dua ederler⁶⁶⁰.

2.6.1.1.6. Nallı Ziyaret

Keban merkezde, bugün ki Değirmenbaşı Mahallesi'nin üst tarafındaki tepede bulunan kayanın içindeki oyuk ve kayanın üzerindeki nal biçimindeki oyuğun olduğu yere “Nallı Ziyaret” denmektedir Rivayete göre Hz. Ali (r.a), bir savaş sırasında atını o kadar hızlı bir şekilde sürmüştü ki, atının bir ayağı Seftil Dağında, diğer ayağı da Nallı Ziyaret Tepesinin bulunduğu kayanın üzerinde kalmıştır(Bkz. Ek-42). Bu kayanın üzerinde Düldül'ün ayak izi belirlediği için halk arasında kutsal kabul edilen bir yer olmuştur⁶⁶¹(Bkz. Ek-43).

Yine Nallı Ziyaret Tepesinde 150 cm. genişliğinde, 2m. yüksekliğinde kayanın içerisinde bir oyuk bulunmaktadır. Asıl ziyaret yeri olarak burası kabul edilmektedir. Oyuğun alt kısmında ne zaman yapıldığı belli olmayan duvar kalıntıları mevcuttur. Ziyaretin eski görüntülerinde oyuğun etrafı duvarla örülmüş biçimdedir(Bkz. Ek-44).

Günümüzde ise duvarlar yıkılmış sadece oyuk mevcuttur. Bu oyuğun kuzey cephesinde, yerden tavana kadar olan bölüm tırtıllı bir biçimdedir. Burayı ziyarete gelenler, bu tırtıllı yere ufak taşları dilek diledikten sonra yapıştırmaya çalışırlar. Eğer taşlar yapışırsa dileklerin kabul edileceğine inanırlar⁶⁶². Kimi rivayetlere göre de Nallı ziyaret olarak bilinen yerin çok eskiden bir kale olduğu yönündedir. Her hangi bir mezar veya türbe mevcut değildir.

⁶⁵⁹ K.K., 34, 74.

⁶⁶⁰ K.K., 34, 35, 67, 68, 74.

⁶⁶¹ Ali Berat Alptekin, **Fırat Havzası Efsaneleri**, Antakya 1993, s. 92.

⁶⁶² S. Bilgin, **a.g.e.**, s. 62.

2.6.1.1.7. Seftil (Zeftil) Baba Ziyareti

Bugün Keban İlçesi sınırları içerisinde ilçeye 1km. uzaklıkta Seftil Tepesi⁶⁶³(Bkz. Ek-45) olarak bilinen dağın zirvesinde, kayalık ve sarp bir arazi üzerinde, etrafı taşlarla çevrili bir alan içerisinde sade yapılı bir âdet mezar bulunmaktadır. Bu mezarın Seftil Baba'ya ait olduğuna veya yanında şehit düşen askerlerin anısına yapılmış bir mezar olduğuna inanılır. Bu mezar ve yanındaki meşe ağacı ziyaret olarak kabul edilmektedir⁶⁶⁴. Ziyarete yaya yoluyla çıkılmakta, etrafında her hangi bir yapı bulunmamaktadır. Seftil kelimesi Osmanlıca'daki “*Sef*” : Alamet, işaret ve “*Til*” : Etrafına çok iltifat eden, şaka eden kişi anlamında; Seftil'in çok şakacı kişinin alametleri gibi bir anlama geldiği şekildedir. Yine Seftil'in Osmanlıca'daki Seft: Kabir üstüne konulan taş, tabut; anlamındaki kelimedenden geldiği ve bugün ki mezarla bağlantısı olduğu yöndedir⁶⁶⁵.

Bu Ziyarete ismini veren Seftil isimindeki zat bir rivayete göre, Osmanlı imparatorluğu sultanlarından Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşadığı söylenen Seftil (zeftil) Baba'dır. Seftil Baba (Kimi rivayetlere göre asıl adı Seyfettin'dir ve yaşadığı yere Seyfettin Tepesi denmekteymiş. Zamanla Seyfettin ismi halk arasında Seftil'e dönüşmüştür. Diğer bir rivayete göre de Keban ve çevresi zeytin ağaçlarıyla çevrili olduğu için bu dağa zeytinlik yeri manasında Zeftil denmiştir) halk arasında itibarlı ve sevilen bir zatmış. Seftil Baba Osmanlı ordusuna katılmayı çok istiyormuş. Daha sonra orduya alınan Seftil, Sultan Süleyman'ın yapacağı bir sefer için öncü kuvvet olarak gönderilmiş. Osmanlı öncü kuvvetleri ilerlerken pusuya düşürülmüş ve düşman kuvvetleriyle çarpışmaya başlamışlar. Çarpışma neticesinde Osmanlı öncü birlikleri zayıf vermeye başlamış ve Seftil tepesine kadar geri çekilmişlerdir. Tepeden aşağı inemeyen askerler bir bir şehit olmaya başlamışlar. İçlerinden sadece Seftil sağ kalabilmiş ve çaresizlik içerisinde Allah'a sığınarak “*Ya Allah*” deyip atını sürmüş ve at Seftil tepesinden bugün ki Nallı Ziyaret olarak bilinen tepeye atlamış. Seftil Baba'nın atının ayak izi bu tepede belirmiştir⁶⁶⁶.

⁶⁶³ Y. Tuncel, **a.g.e.**, s. 67.

⁶⁶⁴ Ahmet Buran, “**Fırat Havzasındaki Eski Türk Gelenek ve Göreneklere**” F. Ü Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu, Elazığ 1992, s. 36.

⁶⁶⁵ Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügati**, Ankara 1970, s. 723.

⁶⁶⁶ Kadir Arıkan, **Elazığ Efsaneleri** (F. Ü. Fen Edeb. Fak. Edebiyat Böl, Yayınlanmamış Lisans Tezi), Elazığ 1979, s. 13.

Bu ziyaret yerine insanlar şifa bulmak ümidiyle ve kuraklık zamanında Yağmur Dua'sına çıkmak için giderler⁶⁶⁷.

2.6.1.1.8. Karcıh (Karcık) Ziyareti

Keban İlçesine bağlı Bahçeli Köyü sınırları içerisinde, Bahçeli Köyüne yaklaşık 4 km. mesafede Karcıh (Karcık)⁶⁶⁸ diye bilinen dağın üzerinde, etrafı taşlarla çevrili, iki adet mezar bulunmaktadır. Keban'a 25 km. mesafededir. Mezarların yanında yaklaşık beş yüz senelik çam ağaçları bulunmaktadır. Buradaki mezarların şehit mezarı olduğu sanılmaktadır. Ne zaman ve ne şekilde şehit edildikleri bilinmemektedir. Rivayete göre Karcıh Dağı eteklerinde büyük bir savaş yapılmış ve buradaki şehitler, bu savaşta şehit düşmüşlerdir. Nuh tufanında her yerin sular altında kaldığına, yalnız Karcıh Dağı ve Pir Hasan Ziyareti Dağı'nın suyun altında kalmadığına inanılır⁶⁶⁹.

Ziyaretin yanında çeşme ve delikli bir taş bulunmaktadır. Ziyarete araba yoluyla Bahçeli Köyünden gidilmektedir. Bu ziyarete çeşitli hastalıklardan şifa bulmak ümidiyle gidilir. Ayrıca çocuğu olmayan ve çocuğu doğduktan kısa süre sonra ölen çiftler şifa bulmak ümidiyle bu ziyarete gitmektedirler. Çocukları hasta olan, gelişme bozukluğu yaşayan ve çok ağlayan kişilerde ziyaret etmektedirler. Buraya giden kişiler çocukları ölmesin diye, buradaki suda yıkatılır; çocuğu olmayan kadınlar ziyaretteki delikli taştan geçirilir ve buradaki suyla banyo yaparlar. Kırklı kadınlar ve çocuklar buradaki delikli taştan geçirilerek kırkı çıkarılır. Ayrıca kurak geçen mevsimlerde insanlar bu ziyaretin başına çıkarak kurbanlar keser; yemekler pişirir ve yağmur duasında bulunurlar. Anlatılanlara göre Yağmur Duası için çıkıldığı zaman hemen yağmur yağarmış⁶⁷⁰.

2.6.1.1.9. Uzun Mehmet (mami direj) Ziyareti

Keban ilçesine bağlı Akçatepe Köyü sınırları içerisinde Uzun Mehmet diye bilinen dağın zirvesinde her hangi bir mimarisi olmayan taş yığınlarından meydana gelen ziyarete verilen addır (Bkz. Ek-46). Ziyarete dört mezar bulunmaktadır. İçlerinden bir tanesi 4-5m. uzunluğundadır. Etrafında daha önceden büyük bir alıç ağacının olduğu, zamanla kuruyup devrildiği, şimdilerde ise her hangi bir ağaç türü

⁶⁶⁷ K.K., 6, 14, 28, 29, 30, 34, 47, 50, 52, 53, 64.

⁶⁶⁸ Y. Tuncel, **a.g.e.**, s. 68.

⁶⁶⁹ K.K., 52, 60, 71.

⁶⁷⁰ K.K., 52, 53, 59, 60, 63, 64, 65, 71.

mevcut değildir. Akçatepe köyüne yaklaşık olarak 1,5 km. uzaklıktadır. Ulaşımı patika yollardan sağlanmaktadır. Ayrıca arazi arabası veya traktörlerle de çıkılabilir. Çevreye hâkim bir konumda kurulmuştur. Burada yatan zat hakkında fazla bilgi mevcut değildir. Sadece adından da anlaşıldığı üzere uzun boylu bir insan olduğu, yalnız yaşadığı ve bugün ki ziyaret yerinin kuzeybatı kısmında, iki yüz metre alt tarafındaki çeşmeden su taşıdığı rivayet edilir. Rivayete göre Pir Hasan Zerraki, Kasım-Kadir ve Uzun Mehmet arasında Cuma günleri, güvercinle haberleşme yapılmaktaydı⁶⁷¹.

Yine diğer bir rivayete göre kâfirler, Müslüman talebeleri öldürmüş ve talebelerin bir kısmı Uzun Mehmet ziyaretine, diğer kısmı da Kasım-Kadir Ziyaretine gömülmüştür. Bu iki ziyaret arasında geceleri ateş toplarının atıldığı rivayet edilir. Burasını genelde kıtlık zamanında yöre halkı “Yağmur Duası” için ziyaret etmektedir. Rivayete göre kıtlık zamanında insanlar buraya çıkıp, Allah rızası için kurbanlar kesmişler, dualar edilmiş, yemeklerin yenmesine fırsat olmadan yağmur aşırı derecede yağmış ve insanlar, yemeklerini ziyaretin beş yüz metre alt tarafındaki mağaralarda yemişlerdir⁶⁷².

2.6.1.1.10. Demrek Ocağı Ziyareti

Keban İlçesine bağlı Kopuzlu Köyü'nün merkezinde bulunan Demrek Ocağı, ne zaman ve ne amaçla yapıldığı bilinmeyen, bir takım hastalıklara iyi geldiğine inanılan yapılı taşların olduğu yere verilen isimdir (Bkz. Ek-47). Rivayete göre Kopuzlu Köyü'nde çok eskiden taş işlemeciliğiyle meşgul olan ustalar varmış. Ustalardan biri işlemiş olduğu taşları evine getirip sergilemekteymiş, zamanla insanlar bu taşların mimarisini görmek için ziyarete gelmişler. Daha sonra bu taşların bazı hastalıkları tedavi edici bir özelliğinin olduğu inancı insanlar arasında yayılmaya başlamıştır⁶⁷³.

Diğer bir rivayete göre de nereden geldiği bilinmeyen bu esrarlı taşların bulunduğu yerdeki evin sahipleri “*ocaklı*” sayılır ve bu insanlar, el, yüz veya vücudun her hangi bir yerinde yaraları olan hastaları; taşların etrafında topladıkları toprağa biraz tuz ve meşe külü katarak balçık haline getirirler. Daha sonra bu balçık halindeki karışımı yaraların üzerine sürerler. İnsanların yaralarının iyileştiğine inanılır.

⁶⁷¹ K.K., 37, 39, 40, 41, 44, 45.

⁶⁷² K.K., 37, 41, 42, 44, 45, 46, 48.

⁶⁷³ K.K., 7, 69, 70.

Günümüzde bu taşlar mezar şekline getirilip koruma altına alınmıştır. Yöre halkı tarafından bu taşlar ziyaret olarak kabul edilir⁶⁷⁴.

2.6.1.1.11. Derviş Hızır Ziyareti

Keban İlçesine bağlı Kopuzlu Köyü sınırları içerisinde köyün güneydoğu tarafındaki tepenin üzerindeki ziyarete verilen isimdir(Bkz. Ek-48). Buradaki mezarda bulunan zatin kim olduğu, nereden geldiği ve kaç yılında yaşadığı tam olarak bilinmemektedir. Hali-hazırda duran mezar taşındaki yazılar tahrip olduğu için tam olarak okunamamaktadır. Yalnız tarih kısmı belirgin olarak okunabilmektedir. Mezardaki tarih: 1328'dir. Mezarların baş kısmına dikilen taş bir metre yüksekliğinde, üst tarafı insan kafası şeklinde yuvarlak ve sarık sarılı şekilde işlenmiştir(Bkz. Ek-49). Rivayete göre Derviş Hızır adındaki zat, çok eskilerde yaşamış insanlara şifa dağıtan, dua eden, duası kabul edilen; her hangi bir şeyi kaybolan kişilerin, kayıplarını bulan, bahtı kapalı kişilerin kısmetini açan, fakirleri zenginleştiren ve insanların yardımına koşan bir zattır⁶⁷⁵. İnsanlar tarafından öldükten sonra da kabri ziyaret edilir, Allah rızası için kurbanlar kesilir ve yemekler yedirilir. Ziyaretin yakınındaki "Aliç ağacı"na da insanlar çaput ve ip bağlar; ziyafetler verirlermiş. Günümüz de ise bu etkinlikler pek yapılmamaktadır. Kısmeti kapalı olan, dilek tutan kimseler buraya gelip dilekte bulunur ve ağaca çaput bağlarlar. Ağaçtaki ip ve çaputlardan hangisi önce düşerse, dilek dileyen kişinin dileğinin yerine geleceğine inanırlar. Ayrıca kurak mevsimlerde insanlar "Yağmur Dua"sına bu ziyarete çıkarlar⁶⁷⁶.

2.6.1.1.12. Hançerli Ziyareti

Bugün Keban İlçesine Bağlı Gökbelen ve Göldere Köyü sınırları içerisindeki "Tuzkayası" mezarına giden yolun sağ tarafındaki mezarlığın içerisinde etrafı çevrili olan bölümdeki mezara verilen isimdir. Göldere köyüne yaklaşık 2 km. mesafededir.

Rivayete göre salih bir kadın birkaç gece art arda rüyasında, asker kıyafeti giymiş bir kimsenin: "Bir savaşta şehit düştüğünü ve mezarı belli olmadığı için gömülü olduğu yerin insanlar tarafından yol olarak kullanıldığını ve bundan rahatsız olduğunu" söylemiştir. Kadın bu olayı çocuğuna anlatmış ve rüyada görmüş olduğu yeri bulmaya çalışmıştır. En nihayet rüyada gördüğü yeri kazarken, kazmanın ucu şehit

⁶⁷⁴ K.K., 7, 69, 70, 77.

⁶⁷⁵ K.K., 69, 70, 77.

⁶⁷⁶ K.K., 7, 69, 70.

olduğu sanılan ölünün dişine ve dizine değmiştir. Kazmanın değdiği yerde kan akmaya başlamış, şehidin vücudunun hiç bozulmadığı ve elbiselerinin çürümediğini ölüm sebebinin de vücudundaki hançer olduğu anlaşılmış⁶⁷⁷. Daha sonra da şehit olduğu sanılan bu kişinin üzerine mezar yapılmış ve daha önceleri yol olarak kullanılan yer mezar olarak kullanılmıştır. Bugün “*Hançerli*” olarak isimlendirilen ziyaret, insanlar tarafından çeşitli hastalıklardan şifa bulmak ümidiyle ziyaret edilmektedir. Ziyarete giden hamile kadınlar, ellerini vücudunun her hangi bir yerine sürececek olursa; doğacak çocuğun da vücudunda “*ziyaret beni*” olarak bilinen leke çıkmaktadır⁶⁷⁸.

2.6.1.1.13. Sülbüs (silbüs) Ziyareti

Keban ilçesi Çevrekaya köyü sınırları içerisinde, Keban’a yaklaşık 10 km. mesafede, dağlık ve sarp arazide etrafında “*Mazi*” ağaçlarının olduğu bir mağara içerisinde olduğu kabul edilen ziyarete verilen isimdir. Ziyaret tam olarak Keban yolunun sağ tarafında, yola yaklaşık 1km. uzaklıkta, patika bir yoldan yaya olarak veya araba yoluyla gidilmektedir. Mağaranın ağzında, tabandan sarkmış bir incir ağacı bulunmaktadır. Ziyarete ismini veren “*Sülbüs*” Osmanlıca’da “*Sil*” : Dağ yarığı; “*Büs*” : Güçlük, zorluk⁶⁷⁹ anlamına gelmektedir. Böylelikle “*Silbüs*” : “*Zor dağ yarığı*” anlamına gelmektedir. Zaten ziyaretin olduğu yer ulaşılması zor bir yerdedir. Rivayete göre ziyaret olarak bilinen yerdeki yatan kişinin kadın olduğu ve kırmızı bir gelinlik içinde, elinde bohçasıyla geceleri dolaştığı görülmüştür⁶⁸⁰. Yine geceleri beyaz elbiseli insanların mağaranın içerisinde dolaştığı, Perşembe akşamları bir ışığın yandığı görülmüş ve bazı sesler işitilmiş⁶⁸¹. Bazı rivayetlere göre burada yatan şahsın, ziyaretin yukarı kısmındaki düzlükte yapılan bir savaşta yaralandığı ve bu mağarada şehit düştüğü ve isminin de “*Cemile*” olduğudur⁶⁸².

Ziyarete hastalıklardan şifa bulmak ümidiyle insanlar bu mağaraya gidip uyumaktadırlar. Eklem rahatsızlıkları olan ve yürüme sıkıntısı çeken kimseler bu ziyarette geceleyin uyumakta ve hastalıklarının geçeceğine inanmaktadırlar. Çocuk sahibi olamayan çiftler, bu ziyarete giderek Allah’tan kendilerine çocuk vermesini istemektedirler. Yine bazı insanlar mağaranın tavanına küçük taşlar yapıştırarak,

⁶⁷⁷ K.K.,22, 26, 31, 40.

⁶⁷⁸ K.K., 1, 4, 22, 32.

⁶⁷⁹ F. Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, s. 728.

⁶⁸⁰ K.K., 60, 71, 73.

⁶⁸¹ K.K., 52, 53, 64, 71, 73.

⁶⁸² K.K., 6, 52, 53, 54, 59, 63.

dileklerinin kabul olacağına inanmaktadırlar. Kimi insanlar da bazı gizli kalmış olayların aydınlatılması için gece burada uyumakta ve rüyalarında kendi sıkıntılarına cevap aramaktadırlar⁶⁸³.

2.6.1.1.14. Ağbaba Ziyareti

Keban ilçesi Pınarlar köyü sınırları içerisinde köye yaklaşık 5km. mesafede ziyaret mevkii olarak bilinen tepenin üzerindedir. Ziyarete mutfak, yemekhane, kurban kesim yeri gibi yapılar bulunmaktadır. Ağ Baba türbesi bir makam yeri olup, burada Ağ Baba'ya ait bir mezar bulunmamaktadır(Bkz. Ek-50). Bu ziyaret alanına sonradan Hasan Onar Dede soyundan Ahmet Dede'nin oğlu Hüseyin Koca Dede, vasiyeti üzerine buraya gömülmüş ve türbesi yapılmıştır. Mezarın bulunduğu yerin üzeri açıktır. Etrafında 4 adet yaklaşık 1000 senelik meşe ağaçları bulunmaktadır(Bkz. Ek-51). Mezarın boyu 2 metreye yakındır. "Ağbaba" olarak bilinen zatın kim olduğu ve ne zaman yaşadığı tam olarak bilinmemektedir. Buna rağmen bugün Baskil ilçesi sınırları içerisindeki "Abdulahap Gazi" olarak bilinen zatın kardeşi olduğu ve Pir hasan Zerraki diye bilinen zatla aynı dönemde yaşadığı rivayet edilmektedir. Ziyarete araba yoluyla çıkılmaktadır; ziyarete su, elektrikli motorlar sayesinde yapılan depoya aktarılmakta ve bu depodan kullanılmaktadır. Ziyarete insanlar kurban kesmek, dilekte bulunmak ve hastalıklarına şifa bulmak ümidiyle giderler. Buradaki ağaçlara dileklerde bulunulur ve ağaçlara bezler bağlanır⁶⁸⁴.

2.6.1.1.15. Arus Baba ve Murab Ziyareti

Keban ilçesine bağlı Örenyaka köyü sınırları içerisinde bulunan Arus Baba Ziyareti, köye 300 m. mesafede, etrafı taşlarla çevrili bir alan içerisinde bir adet mezar bulunmakta, etrafında üç tane kalın meşe ağacı bulunmaktadır. Burada yatan kişinin uzun boylu ve genç yaşta şehit düşen bir kimse olduğu rivayet edilir. Bu ziyarete şifa bulmak ümidiyle ve Yağmur Duasına çıkmak için gidilir⁶⁸⁵.

"Murab Ziyareti" olarak bilinen yer, Örenyaka köyünden Kuşçu köyüne giderken yolun üst kısmında, sağ tarafına düşecek şekilde yola 30 m. mesafedeki bulunan mezardır. Bu ziyarete bir adet mezar bulunmaktadır. Ziyarettteki zatın bir kız olduğu ve savaşta şehit olduğu rivayet edilir. Mezar normal bir mezar boyunda her

⁶⁸³ K.K., 52, 53, 59, 60, 63, 71, 73.

⁶⁸⁴ K.K., 75. Bkz. A. Kıyak, **Elazığ Ve Yöresinde...**, s. 185.

⁶⁸⁵ K.K., 52, 53, 64, 65.

hangi bir mimarisi olmayan üstü açık, etrafı çevrili ve eskilerde bir alıç ağacının olduğu rivayet edilir. Bu ziyarete yürüme zorluğu çeken kimseler ve hastalıklardan şifa bulmak isteyen kimseler gitmektedir⁶⁸⁶.

2.6.1.1.16. Endabi (An-Davut) Ziyareti

Keban ilçesine bağlı Üçpınar köyü sınırları içerisinde, köye yaklaşık 1 km. mesafede, köyün güneyindeki yüksek tepenin üzerinde, etrafı taşlarla çevrili iki adet mezarın olduğu yere verilen isimdir. Bazı rivayetlere göre buradaki mezarlardan büyük olan An-Davut olarak bilinen yüzbaşı rütbesindeki bir şehide aittir. Yanındaki küçük mezar da bu yüzbaşının kızına aittir. Mezarların etrafında küçük ağaçlar mevcuttur. Rivayete göre An-Davut olarak bilinen kişi, beyaz elbiseli, yüzü kırmızı renkli ve yüzünde suçiçeği hastalığı belli olan bir kişidir⁶⁸⁷.

Bu ziyarete genellikle Yağmur Duasına çıkılır. Yağmur Duasına çıkılacağı zaman köydeki her evden bir kurbanlık hazırlanır, yemek yapılacak malzemeler ve yemek pişirilecek kaplar hazırlanır. Ziyarete kurbanlar kesilir, yemekler hazırlanır ve yenir; ardından da Yağmur Duası yapılır, genellikle de eve dönülmeden yağmur yağarmış. Ayrıca ziyarete çeşitli hastalıkları ve ağrıları olan, yürüme zorluğu çeken kişilerle bazı dilekleri olan kişiler gitmektedir. Ziyarete gidenler orada ağaçlara eskiden çaput bağlarmış⁶⁸⁸.

2.6.1.1.17. Kayalıktaki Erkek (Meri Tote) Ziyareti

Keban ilçesine bağlı, Bahçeli köyü sınırları içerisinde, köye 3 km. mesafede, Karcıh ziyaretine yaklaşık 1 km. uzaktaki Ali Ağa dağının doğusunda, kayalıkların zirvesindeki meşeliklerin arasında taştan çevirmeli yerin içerisinde iki adet mezar bulunmaktadır. Bu mezarlardan birinin erkek, diğerinin de kadın olduğu ve savaşta şehit düştükleri rivayet edilir. Buradaki şahsın Arabistan'dan gelen bir kumandan olduğu ve bugün Zeyve olarak bilinen yörede şehit düştüğü, gövdesinin bu ziyarete, başının da Zeyve'de olduğu rivayet edilir⁶⁸⁹. Mezarların başında iki adet kalın meşe ağacı bulunmaktadır. Buradaki meşe ağaçları, insanlar arasında ziyaret olarak kabul edilir ve kesilmesine iyi bakılmaz. Bu ağaçları kesen kimselerin felçlik geçireceğine ve

⁶⁸⁶ K.K., 23, 24, 65.

⁶⁸⁷ K.K., 55, 56, 57, 58.

⁶⁸⁸ K.K., 23, 55, 56, 57, 58, 67, 68.

⁶⁸⁹ K.K., 49, 50, 52, 53, 59, 60, 63, 64.

hastalanacağına inanılır. Bu ziyarete Yağmur Duası, sara hastası ve bazı ruhsal hastalıklardan şifa bulmak için gidilir⁶⁹⁰.

2.6.1.1.18. Kırklar, Kılhar ve Asker Ziyaretleri

Keban ilçesine bağlı Bahçeli köyü sınırları içerisinde, köye yaklaşık 2 km. mesafede, Karcıh Ziyaretine yakın bir düzlükte, Kırklar (40 kişilik gezici şeyh grubu) diye bilinen kişilerin namaz kılıp, bulunduğu yere verilen isimdir. Yöre halkı tarafından bu yer kutsal kabul edilmekte ve ziyaret yeri olarak görülmektedir. Her hangi bir mezar ve ağaç bulunmamaktadır. Bu ziyaret düz bir harman yerini anımsatmaktadır. Yöre halkı tarafından günümüzde bile “Kırklar” tarafından ziyaret edildiğine inanılmaktadır⁶⁹¹.

“Kıhlar” olarak bilinen ziyarette yine Bahçeli köyü sınırları içerisinde, köye yaklaşık 3 km. mesafede, köyün güney tarafında bir kayanın başında bulunmaktadır. Etrafı taşlarla çevrili, kim olduğu ve ne zaman yaşadığı bilinmeyen bir zattır. Asker ziyareti olarak bilinen ziyaret yeri de Keban ilçesine bağlı Kuşçu köyü merkezinde, insanlar tarafından ziyaret olarak kabul edilir. Buradaki zatın şehit olduğu rivayet edilir. İnsanlar tarafından önemsenmediği ve mezarı bakımsız bırakıldığı için bu köyün harabe olduğuna inanılır⁶⁹².

2.6.1.1.19. Murabık ve Karşı Kaya Ziyareti

Keban ilçesine bağlı Kurşunkaya köyü sınırları içerisindeki “Soğanlı mezra”nın karşı kıyısında, kuzeybatı yönünde, etrafı taşlarla çevrili bir mezar bulunmaktadır. Etrafında alıç ağaçları bulunmaktadır. Buradaki zatın kim olduğu ve ne zaman yaşadığı bilinmiyor. Bu ziyaretteki alıç ağacı ziyaret ağacı olarak kabul edilir. Bu ziyaretin yakınında “Korku Çeçmesi” olarak bilinen bir su bulunmaktadır. Buradaki sudan içilir veya banyo yapılırsa bazı ruhsal hastalıkların iyileştiğine inanılır⁶⁹³.

Yine Kurşunkaya köyü sınırları içerisindeki Soğanlı mezarının yakınlarında yüksek bir tepenin üzerinde “Murabık Ziyareti” olarak bilinen etrafı taşlarla çevrili bir mezar bulunmaktadır. Bu mezar sahibinin kim olduğu ve ne zaman yaşadığı

⁶⁹⁰ K.K., 52, 53, 60, 64.

⁶⁹¹ K.K., 52, 53,54, 59, 60.

⁶⁹² K.K., 53, 59, 60, 63, 64.

⁶⁹³ K.K., 49, 50.

bilinmemektedir. Bu ziyaretin başında 1 adet mazı ağacı bulunmaktadır. İnsanlar bu ziyarete bazı dileklerinin kabul olması için gitmektedirler⁶⁹⁴.

2.6.1.1.20. Ölük (Eglük) Baba Ziyareti

Keban ilçesine bağlı Altınkörek köyü sınırları içerisinde, köyün üst tarafında, köye yaklaşık 1km. mesafede, etrafı taşlarla çevrili bir alan içerisinde bir adet mezar bulunmaktadır. Mezarın etrafında beş tane mazı ağacı bulunmaktadır. Ziyarete yaya yoluyla kayalıklardan yürüyerek gidilmektedir. Araba yolundan yaklaşık 50 m. yukarı tarafta bulunmaktadır. Bu ziyarete çeşitli hastalıklardan şifa bulmak, dileklerin kabulü ve Yağmur Duası için gidilir. Hayvanları hastalanan kişiler, ziyaretin başında hayvanlarını tuzlayarak iyileşeceğine inanırlar⁶⁹⁵.

2.6.1.1.21. Sultan Sinemilli, Hısinimili (Hüseyin Mili, Molla Hüseyin) Ziyareti

Keban ilçesine bağlı Akgömlek köyü sınırları içerisinde, Karakuş mezrasında yer almaktadır. Köyün üst kısmındaki küçük bir tepenin üzerinde, üstü kapalı bir alan içerisinde bulunan mezar, ziyaret olarak kabul edilir. Türbe, kare planlı olup üzeri çatılıdır. Türbenin ön tarafında küçük bir mescit bulunmaktadır(Bkz. Ek-52). Türbenin içinde iki mezar bulunmaktadır. Mezarların boyu yaklaşık olarak 2 m. boyundadır(Bkz. Ek-53). Ziyaretin etrafında yaşı tam olarak bilinmese de yaklaşık olarak 1000 yıllık meşe ağaçları bulunmaktadır. Türbenin dış tarafında 4 tane mezar daha vardır. Bu ziyarete çeşitli beden ve ruh hastalıklarından şifa bulmak ümidiyle gidilmektedir. Ziyarete çeşitli vesilelerle kurbanlar kesilmekte ve dualar yapılmaktadır. Burada yatan zatın Hz. Ali'nin 16. torunu olduğu rivayet edilir⁶⁹⁶.

Ziyaretin ismi hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bazı rivayetlere göre ziyarete ismini veren Hısinimili (Hüseyin Mili, Molla Hüseyin) yöre halkı tarafından hoca olarak bilinen ve sevilen bir zattır. Kelimenin yapısına bakıldığında zaman, “*Hısin*” ve “*Mili*” ifadeleri ön plana çıkmaktadır. “*Hısin*” kelimesi yöre halkı tarafından “*Hüseyin*”in kısaltması olarak kullanılmaktadır. Yine “*Mili*” ifadesi de eskilerde “*molla*” diye tabir edilen kişilere verilen takma bir addır. Dolayısıyla “*Hısinimili*”nin zamanla “Molla Hüseyin”nin kısaltılmış hali olarak kullanılmış olabileceği

⁶⁹⁴ K.K., 49, 50.

⁶⁹⁵ K.K., 51, 67, 68.

⁶⁹⁶ K.K., 33, 34, 51, 67, 68.

düşünülmüştür. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre de 700 yıl önce Harput'ta bulunan gümüş madeni yakınlarında bir topluluk yaşamaktaydı. Bu topluluğun üyesi olan hamile bir kadın, diri diri toprağa gömüldü. Kadın mezarda (Kürtçede mezar: Sin) çocuğu doğurdu ve emzirmeye başladı. Sonunda bir yolcu, çocuğun ağlamasını duydu ve köylüler çağrılıp, çocuk mezardan çıkarıldı. Daha sonra kurtarılan çocuk büyüdü ve “*Mezarın İnsanları*” , “*Sinemilli*” diye adlandırılan aşiretin kurucusu oldu⁶⁹⁷.

Ziyaretin isimlendirilmesinde kullanılan “*Sinemilli*” ve “*Hısinimili*” ses benzerliği yönünden birbirlerine çok yakındır. Yöre halkı her iki ismi de kullanmaktadır⁶⁹⁸.

Yine kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre burada yatan şahsın diğer bir adının Sinan olduğu, yöre de konuşulurken isimlerin ilk hecesinin kısaltılarak okunması yaygındır. Dolayısıyla Sinemilli kelimesinin ilk kısmı olan Sinan isminin “Sin” olarak kısaltıldığıdır. Kelimenin son kısmı ise “milli”dir. Dolayısıyla Sinemilli, “Sin-i Milli” yani “Milli Sinan” anlamındadır. Yine buradaki zatın Sinemillilerin atası kabul edildiği ve Horasan'dan geldiği rivayet edilir. Sultan Sinemilli Horasan'dan Anadolu'ya Koca Seyyid, Mir Seyyid, Seyyid Mencek ve Musa Herdi adındaki zatlarla birlikte gelmiştir. Ayrıca Keban' bağlı Bayındır köyü'nde “Sultan Sinemil Evlatları Türbesi” bulunmaktadır. Bu türbe 1955 yılında üstü çatılı düz bir yapı halinde inşa edilmiştir. Bu türbede yatan kişilerin Akgömlek köyündeki Sultan Sinemilli ile aynı soydan geldiklerine inanılır. Türbede Hasan Dede, hanımı ve akrabalarına ait toplam altı kabir bulunmaktadır. Bu kabirler sırayla İbrahim Dede (büyük olan), İsmail Dede, Hasan Dede, Cafer Dede, İsmail Dede, Sultan Ana'nın kabirleridir⁶⁹⁹.

2.6.1.1.22. Kırmızı Gelin Ziyareti

Keban ilçesine bağlı Koyunuşağı köyü sınırları içerisinde, köye yaklaşık olarak 500m. mesafede, köy yolu üzerinde, köy mezarlığında bulunan büyük bir kaya ve yanındaki meşe ağaçları ziyaret olarak kabul edilir (Bkz. Ek-54). Rivayete göre eski zamanlarda gayrimüslim askerler, bu köyde düğün evini basıp, düğündeki bütün insanları öldürmüştü, bir kısım insanları da esir almışlardır. Düğün evindeki gelini de askerlerin başında ki kumandan kendisi için bırakmış ve geline musallat olmak istemiştir. Bir fırsatını bulup kaçmaya başlayan gelin, bugün ki ziyaret yerine geldiğinde

⁶⁹⁷ Ayfer Karakaya, “*Sultan Sinemilli ve Sinemilli Aşireti*” Kırkbudak Dergisi, Ankara 2006, s. 19-59.

⁶⁹⁸ K.K., 34, 67, 68.

⁶⁹⁹ A. Kıyak, *a.g.e.*, s. 186-187, 192-193.

kaçamayacağını anlamış ve Allah'a dua ederek: “*Ya Rabbi! Bu kayayı ikiye yar ve beni bu zalimin elinden kurtar*” demiştir. Allah'ın izniyle kaya ikiye yarılmış ve gelin kayanın içine girdikten sonra kaya tekrar kapanmıştır. O günden sonra gelinden her hangi bir haber alınmamıştır. O günden bugüne kadar bu kaya ve etrafı kutsal kabul edilir. Etrafındaki meşe ağaçları da kutsal sayılır. Günümüzde insanlar korku, sarılık ve baş ağrısı gibi nedenlerle bu ziyaretin başına gitmektedirler. Ziyarete, gece bazı seslerin geldiği ve ışıkların görüldüğü rivayet edilir⁷⁰⁰.

2.6.1.1.23. Geyikli Baba ve Lokman Baba Türbesi

Keban ilçesi Denizli köyü yakınlarında bulunur. Açık bir alanda normal bir mezar boyunda olan Geyikli Baba ziyareti(Bkz. Ek-55), rivayete göre 13. yy. sonları, 14. yy. başlarında, Osman Gazi döneminde yaşadığı sanılan efsanevi Türkmen dervişidir. Bursa'nın fethinden sonra Anadolu'da birçok savaşa katılmıştır. Doğu Anadolu'nun iki su kavuşumu denilen yerde (Murat ve Karasu) kolunu kaybetmiştir. Kesilen bu kol Denizli köyüne gömülmüştür. Bu kolun gömülü olduğu yer Geyikli Baba türbesi olarak bilinir. Lokman Baba Türbesi de Denizli köyünde bulunmaktadır (Bkz. Ek-56). Kim olduğuna ve ne zaman yaşadığına dair her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yöre halkı bu türbelere ilkbahar aylarında giderler. Burada kurban keser ve gelen ziyaretçilere ikramda bulunurlar. Ayrıca türbelere çeşitli hastalıklardan şifa bulmak ümidiyle giden kişilerde bulunmaktadır⁷⁰¹.

2.6.1.1.24. Diğerleri

Keban ilçesi sınırları içerisinde insanlar tarafından bir takım sebeplerden dolayı kutsal sayılan ve ziyaret yeri olarak kabul edilen birçok türbe, mezar, dağ, tepe, taş, ağaç ve çeşme bulunmaktadır. Bunların en başında: Aşağıçakmak köyü sınırları içerisinde bulunan ve bölgenin en yüksek tepesi konumunda olan “*Ziyaret Tepesi*” gelmektedir. Bu tepenin başında kimliği bilinmeyen bir yatır mevcuttur. Yöre halkı tarafından ziyaret yeri olarak bilinen ve belli zamanlarda kurban kesilen bir yerdir. Yine Keban'a bağlı Taşkesen köyü yakınlarındaki yüksek bir tepe kutsal sayılmaktadır. Bu tepede her hangi bir yatır mevcut değildir; sadece kurumuş bir ağaç vardır. Yöre halkı bu ağacı ziyaret olarak kabul etmektedir. Ayrıca Bademli (Sino) köyünde “*Erik Tepesi*”

⁷⁰⁰ K.K., 32, 37, 39, 40, 41, 42, 44, 46.

⁷⁰¹ K.K., 62, 66, 69, 70.

olarak bilinen yerde bir meşe ağacı bulunmaktadır. Köy halkı bu tepeye çıkıp, yemekler pişirmekte ve bu tepedeki meşe ağacı dokunulmaz kabul edilmektedir. Rivayete göre bu meşe ağacının dallarını evine yakacak olarak götüren bir kişinin evi harap olmuş ve yuvası dağılmıştır⁷⁰².

Yine Mirab Ziyareti olarak bilinen ziyaret yeri, Keban'a bağlı Ulupınar köyü girişindeki mezarlıkların üst tarafında, tepedeki bir ağacın altındadır. Bu ziyaret etrafı çevrili bir mezar şeklindedir. Buradaki zat hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir. Bu zatın isminin Şeyh Sadi olduğu rivayet edilir. Bu ziyarete daha çok mevlit okutmak, kurban kesmek, dilek ağacına dilekte bulunmak ve mum yakmak için gidilir. En çok ta Cuma akşamları ziyaret edilir. Yine Taşkesen (Mişelli) Köyü sınırları içerisinde "Taşkesen Ceviz Pınarı Çeşme Ziyaret" bulunmaktadır. Bu ziyaret yöre halkı tarafından kutsal kabul edilir. Cuma akşamları burası ziyaret edilerek mum yakılır, kayalık öpülür ve suyu şifa niyetine içilir. Yine Keban'a bağlı Sağdıçlar (Hamzikan) köyünde, Köyaltı mevkii olarak bilinen yerde, etrafı çevrili bir mezar bulunmaktadır. Bu mezarın bir şehit mezarı olduğu rivayet edilir. Yine kimi rivayetlere göre de burası "Kırklar" olarak bilinen erenlerin ziyaret yeri ve mezar yeridir⁷⁰³.

Ayrıca Keban ilçesine bağlı Topkıran köyünde "Darık" olarak bilinen tepedeki yadır ve etrafındaki ardıç ağaçları, köyün girişindeki çeşmenin suyu ve köy içi mevkiinde "Ziyaret deresi" olarak bilinen yerdeki yadır ve yanındaki meşe ağacı da ziyaret yeri olarak kabul edilmektedir. Yine Akçatepe köyü yakınlarında, küçük bir tepe üzerinde, ismi bilinmeyen bir ziyaret ve Göldere köyü yakınlarında "Celal ziyareti" diye bilinen ziyaretler mevcuttur. İnsanlar çeşitli ağrı ve hastalıklarından şifa bulmak ve dileklerinin kabul görmesi amacıyla bu gibi yerleri ziyaret etmektedirler⁷⁰⁴.

2.6.2. Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Ziyaret, bir kimseyi, bir yeri veya insanlar arasında kutsal ve dokunulmaz sayılan; mezar, yadır, türbe, ziyaret, ocak, dağ, çeşme ve ağaç gibi her hangi bir şeyi görmek, tanımak, ibret almak ve sevap kazanmak gayesiyle yapılan işleme⁷⁰⁵ ve aynı zamanda bu gibi şeylerin meydana getirdiği inanış ve uygulamalara da denmektedir.

⁷⁰² K.K., 34, 35, 49, 51.

⁷⁰³ A. Kıyak, a.g.e., s. 191, 192.

⁷⁰⁴ K.K., 22, 29, 30, 31, 32, 40.

⁷⁰⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz. İskender Oymak, **Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri**, Malatya 2002, s. 13-14.

Ziyaret kültürü ve ziyaret yerleri geçmişten günümüze kadar birçok inanç ve kültürde var olmuş ve var olmaya da devam etmektedir.

Bugün Keban ve çevresinde karşılaşmış olduğumuz ziyaret yerlerinin başında; türbe, yatır, mezar, ağaç, kaya, su, dağ, mağara vb. fenomenler gelmektedir. Bu ziyaret yerlerini görmeye giden insanlar, buralarda kurbanlar keser ve kestikleri kurbanların etlerinden yemekler yaparak beraberlerinde gelen kimselere ikramda bulunurlar ve arta kalanları oradaki hayvanlara verirler. Bunun yanında ziyarette bulunan kişiler, orada bulunduğunu var saydıkları zat için dualar okur ve orada namaz kılarlar. İnsanlar, kabul olmasını istedikleri dualar için orda ki zatı Allah'a aracı kılarlar. Ziyarete çeşitli hastalıklardan şifa bulmak niyetiyle giden kişiler ziyarette çeşitli ritüellerde bulunurlar. Bunların başında ziyarette belli bir miktar uyumak, ziyaretin toprağını yutkunmak, varsa oradaki çeşmenin suyundan şifa niyetine içmek veya banyo yapmak gelmektedir. Yine ziyarete çeşitli dileklerin kabulü için giden kimseler buradaki türbe, mezar ve mağaranın taşlarına veya duvarlarına küçük taşlar yapıştırırlar. Yapıştırdıkları taşlar, düşmez duvarda kalırsa dileklerinin kabul olacağına inanırlar. Bunun aksi durumda dileklerin kabul olmayacağına inanırlar. Yine aynı uygulama ziyaret olarak kabul edilen ağaçlar içinde geçerlidir. Ziyarete giden kimseler, dileklerinin kabul olması için ağaçlara çaput ve iplik bağlarlar. Ağaçlara bağladıkları çaput ve bezler düşmezse dileklerinin kabul olacağına inanırlar.

Keban ve çevresinde ziyaret olarak kabul edilen yerlerle ve bu yerlerde var olduklarına inanılan kişilerle ilgili çeşitli efsane ve hikâyeler bulunmaktadır. Yöre halkına göre ziyaret edilen yerlere ve burada metfun bulunan kişilere kutsallık atfedilir. Her kültür ve dinde görülen kutsal, Tevrat'ta "*Qds*" , İncil'de "*Hagios*" , Kur'an'da "*Tebareke*" kelimeleri ile ifade edilir. Orta Asya Türkçesinde ise bu kavram "*Iduk*" kelimesi ile ifade edilmektedir⁷⁰⁶. İlahi dinlerde kutsal yer ve mekânlar bizzat Tanrı tarafından belirlenmiş, Türklerce kutsal kabul edilen mekânların ise Gök Tanrı tarafından belirlendiğini söylemek mümkündür. Türklere göre canlı bir varlık olarak kabul edilen yeryüzü, bir takım ruhlarla doludur. Bu ruhlar Orhun Kitabelerinde "*Iduk yir sub*" diye anılan güçlerdi. Türkler Müslüman olduktan sonra kutsal mekânları, eski inanışlardaki atalar kültürünün bir devamı olmak üzere türbe, yatır, mezar vb. biçimlerde Anadolu'ya getirmişlerdir. İslami birtakım rivayet ve menkıbelerle de daha da

⁷⁰⁶ A. İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara 1972, s. 98.

zenginleşerek bir kültür oluşturdular⁷⁰⁷. Kutsallığın en üstünde hiç şüphesiz Tanrı bulunmaktadır. Kişisel bakımdan kutsallık atfedilen kişilere peygamber, sahabe, evliya, veli ve şehit gibi isimler verilmektedir.

Keban ve çevresinde halk tarafından ziyaret yeri ve kutsal olarak kabul edilen birçok dağ ve tepe mevcuttur. Bu yerler genellikle buldukları yerlere göre çok yüksekte olan yerlerdir. Bu dağ ve tepelerin zirvesinde evliya veya şehit olduğuna inanılan ismi ve yaşadığı zamanı belli olmayan, bazı yatır, türbe ve mezarlar mevcuttur. Bazı dağ ve tepebaşlarında hiçbir yatır, türbe ve mezar bulunmamakta; sadece bir taş yığını, birkaç ağaç veya dağın yamacında bir su kaynağı bulunmaktadır. Bu yerler Eski Türklerdeki Yer-su'ların en önemli temsilcileri olan dağları akla getirmektedirler. Eski Türkler dağları, göğe yakınlığı sebebiyle, kutsal ve Tanrı makamı bilmişler ve Gök-Tanrı'ya kurbanlarını hep buralarda sunmuşlardır⁷⁰⁸. Dağ, tepe ve yüksek yerler Türk topluluklarında büyüklüklerinden dolayı bazı zamanlarda Tanrı kabul edilmiş, bazı zamanlarda da gökyüzüne ve yeryüzüne ibadet edilen alanlar olarak kullanılmışlardır⁷⁰⁹. Eski Türklerde yüksek dağların kutsallaştırılması, günümüzde İslami bir yapıya bürünerek, bu tepe ve dağlar; bir evliya ve şehitle bütünleşmiştir. Yine Keban ve çevresinde bazı kaya ve mağaraların ziyaret yeri olarak kutsallaştırılması, Eski Türklerdeki “*Iduk Yer- sub*” larla bağlantısını öne çıkarmaktadır. Türkler iduk olan yerlerin birer “*izi*”sinin bulunduğuna inanmışlardır. Bu gibi yerler Türkler tarafından korumaya alınmış; o yerlerin ağacını ve ormanını kesmek yasaklanmıştır⁷¹⁰. Kayalar ve mağaralarla ilgili inanışlar, Türklerin Müslüman olmasından sonra da devam etmiş olmasıyla birlikte birçok İslami motifle süslenmiştir⁷¹¹. Bu yerlerle ilgili birçok efsane ve hikâye anlatılmaktadır.

Kutsal alan olarak görülen bir diğer yerde hiç şüphesiz su kaynaklarının olduğu yerlerdir. Burada suyun kutsallığıyla ilgili olarak Dede Korkut hikâyelerindeki “*su Tanrı yüzünü görmüştür*”⁷¹² ifadelerindeki suyun Tanrıyı görmüş olmasıyla bağlantılı olarak kutsallaştırıldığını görmek gerekir. Kutsal olarak kabul edilen bir diğer ziyaret yeri de “*ocak*”lardır. Bu ocakların ön plana çıkmasında ateş figürü önemli bir yer tutmaktadır. Bilindiği gibi “*ocak*” yani ateş kültürünün, “*aile ocağı kültü*” ile bağlantısı

⁷⁰⁷ H. Güngör, **Türk Bodun Bilimi Araştırmaları**, s. 350.

⁷⁰⁸ Ü. Günay-H. Güngör, **a.g.e.**, s. 73.

⁷⁰⁹ Y. Çoruhlu, **a.g.e.**, s. 34.

⁷¹⁰ Ü. Günay-H. Güngör, **a.g.e.**, s. 79.

⁷¹¹ Bkz. Hikmet Tanyu, **Türklerde Taşla İlgili İnançlar**, Ankara 1968.

⁷¹² Orhan Şaik Gökyay, **Dede Korkut Hikâyeleri**, İstanbul 1976, s. 27.

bulunmaktadır⁷¹³. Yine ateş hayatın devamını simgeleyen ocak'ın diğer adıdır. Ocak, ailenin direğidir ve “*tabu*” anlayışı ile korunmaktadır. Ocak, kutsaldır; ocağı, söndürmek ve küllerini dağıtmak ırkın yok olmasının sebebidir. Ateşin tedavi edici özelliğiyle alakalı olarak, “*Seyyid Ocağı*” denilen yerdeki ocağın küllerinin şifalı olduğuna inanan insanlar, bu külden bir tutam yemektirler ve ocakta bulunan bir takım eşyaların tedavi edici olduğuna inanmaktadırlar. Buna benzer pratikler, Eski Türklerdeki “*ateş ve ocak iyeleri*” ile ilişkili inanç ve düşüncelerin burada yaşatıldığını göstermektedir⁷¹⁴.

Keban'daki Nallı Ziyaret olarak bilinen yerdeki izlerin Hz. Ali'nin atının ayak izleri olarak kabul edilmesi, insanların benimsemiş oldukları dinin yaşatılması için bir takım kutsallar ve değerler oluşturmasıyla alakalıdır. Su kaynakları, ağaçlar, dağlar ve bazı mezarların kutsal kabul edilmesi bize Eski Türk Dini'nin etkisini göstermektedir. Şehit ve evliya mezarları, türbeler ve Hz. Ali'nin atının ayak izinin varlığı bizlere İslam dininin etkisini göstermektedir.

Keban ve çevresinde bazı ağaçların ziyaret olarak kutsallaştırılması, ağaçlara saçı olarak çaput bağlanması ve dilekte bulunulması, çocuğu olmayan kadınların bu ağaçların yanına gidip dilekte bulunmaları ve bu ağaçların bulunduğu yerlerde kurbanlar kesmesi, bizlere Eski Türklerdeki Orman ve Ağaç kültürünün bir devamı olarak yaşatıldığını göstermektedir. Yakutlar “*karaçam*” ağacını kutsal sayarlardı, çocuğu olmayan Yakut kadını, Karaçam ağacına gelir, beyaz at derisini ağacın altına sererek ağacın karşısında “*Yer sahibine*” dua ederdi⁷¹⁵.

Hz. Peygamber, henüz kader inancının kökleşmediği ve cahiliye alışkanlıklarının devam ettiği dönemde kabir ziyaretini bir ara yasaklamış, ancak bunu daha sonra serbest bırakmıştır. Hadiste şöyle buyrulur: “*Size kabir ziyaretini yasaklamıştım. Artık kabirleri ziyaret edebilirsiniz*”⁷¹⁶. Kabir ziyaretinin, tarihi akış içinde, ölülerden yardım istemek, hatta tapılmak için de yapıldığı görülmektedir. İslâm'ın başlangıcında Hz. Peygamberin kabir ziyaretlerini yasaklamasının sebebi bundan dolayıdır.

Keban ve çevresinde ziyaret yeri olarak kabul edilen yerlerin çoğunluğunu şehit olduğu söylenen zatların kabirleri gelmektedir. Bu kabirler veya ziyaretler genellikle

⁷¹³ Ü. Günay-H. Güngör, **a.g.e.**, s. 77.

⁷¹⁴ Rıfat Araz, **a.g.e.**, s. 180.

⁷¹⁵ Ü. Günay-H. Güngör, **a.g.e.**, s. 102.

⁷¹⁶ İ. Canan, **a.g.e.**, C. XVII, s. 134.

yüksek tepelerin başında veya dağların zirvesinde bulunmaktadır. Yöre halkı şehitlere saygı duymakta ve onların manen yaşadıklarına inanarak buldukları yerlerden kendilerini koruduklarına ve bazı sırları taşıdıklarına inanmaktadırlar. Şehitlik büyük bir derecedir. Şehitler hem Allah'ın övgüsünü ve hem de Hz. Muhammed (s.a.s)'in sevgisini kazanan bahtiyar insanlardır. Yüce Allah, şehitlerin manen ölmediklerini, onlara ölümler denilmemesinin gerektiğini, Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerinde dile getirmiştir: Kur'an-ı Kerim'de: “*Allah yolunda öldürülenleri, ölümler sanma. Hayır, (onlar) diridirler. Rab'leri katında rızıklanmaktadırlar*”⁷¹⁷ buyurmuştur. Yukarıdaki bilgiler ışığında Keban ve çevresindeki ziyaret yerlerinin şehit mezarı olarak nitelendirilmesi ve yöre halkı tarafından saygı duyulması, İslam kültürüyle bütünleşmektedir.

⁷¹⁷ Âl-i İmran , 169.

SONUÇ

Tarihin derinliklerinden bugüne kadar çeşitli uygarlıklara, milletlere ve topluluklara ev sahipliği yapmış, sahip olduğu yeraltı ve yer üstü kaynaklarıyla kendisine ve çevresine yetebilecek bir zenginliğe sahip olan Keban, maddi anlamda bunları kendinde barındırırken, manevi anlamda da çeşitli kültürlerle ve inanç sistemlerine beşik olmuştur. Son zamanlarda hidroelektrik santrali ve balık üretim tesisleriyle yöreye önemli anlamda bir girdi sağlanmıştır. Bununla birlikte kültürel anlamda hem bir canlılık hem de bir yozlaşma söz konusudur. Kültürel yozlaşmaya ayak direyen konuların başında da halk inanışları gelmektedir. İnsanlar doğası itibariyle yalnız başlarına yaşayamaz ve hayatlarını devam ettiremezler. Bunun içinde toplum halinde yaşarlar. Toplum içerisinde yaşayan insanlar birbirlerini her yönden etkilerler. Bunun en bariz örneğini de halk inanışlarında görmekteyiz.

Halk inanışları, yaşadıkları toplumlara hem maddi hem de manevi anlamda zenginlik kazandıran, toplumların kendi ayakları üzerinde durabilmelerine yardımcı olan, kendi geçmişleri ile gelecekleri arasında köprü kuran, çağdaş dünyanın altından kalkamadığı sorunlara çözüm arayan ve yerini hiçbir şeyle dolduramadığı sözlü, yazılı ve uygulamalı ritüellerdir. Bu uygulamalar bazen örf, âdet, tören, anane, gelenek ve görenek; bazen de halk hekimliği ve psikolojik tedavi yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk inanışları kendi bünyelerinde büyüsel ve dinsel motifleri barındırmaktadır. Bu halk inanışlarının başında geçiş dönemleriyle ilgili; doğum, sünnet, evlenme ve ölüm; tabiat ile ilgili olarak da yağmur duası, ağaç ve orman, hayvanlar, su, ateş ve ziyaret yerleri ile ilgili inanış ve uygulamalar gelmektedir.

Keban ve çevresinde araştırma konusu yaptığımız halk inanışlarını incelerken, doğum olayının ne ifade ettiği, doğum yapacak kadının ve doğacak çocuğun nelere sahip olması gerektiğiyle ilgili çarpıcı sonuçlara ulaştık. Doğum öncesi halk inanışları, kadının hamile kalabilmesi için yapılan uygulamalar, hamile kaldıktan sonra çocuğun cinsiyeti ve sağ olarak doğabilmesi için geçecek zaman içerisindeki uygulamalar ve kadının sağlığının korunmasıyla ilgili uygulamalar mevcuttur. Doğumdan sonra erkek çocukların sünnet ettirilmeleri, kirvelik ve sünnet anında yapılan uygulamalar göze çarpmaktadır. Doğum ile ilgili inanış ve uygulamaların genellikle Anadolu'daki inanışlarla benzerlik gösterdiği, daha çok ta Orta Asya Türk kültürüne kaynaklık eden, Geleneksel Türk Dini ile yakından alakalı olduğu görülmektedir. Sünnet ile ilgili olarak

ta, sünnet kültürünün Sami kültürün etkisiyle, eski Türk inanışlarının İslam'la bütünleşmesi sonucu oluştuğunu söyleyebiliriz.

Keban'da evlenme ile ilgili halk inanışları ilçe merkezi ile köylerde çok az farklılıklar barındırmaktadır. İlçe merkezinde düğünler, düğün salonlarında ve yemekli olarak yapılmaktadır. Köy yerlerinde ise düğünler açık alanlarda, yemekli ve çeşitli eğlencelerin yapıldığı, eski gelenek ve göreneklere bağlı kalındığı, halk inanışlarının daha yoğun yaşatıldığı düğünler şeklinde geçmektedir.

Ölüm olayı herkesin kaçınılmaz sonu olması hasebiyle Keban ve çevresinde halk inanışlarının yaşatıldığı bir geçiş dönemidir. Özellikle ölünün yıkanması, kefenlenmesi, defnedilmesi, yas törenleri, ölü için yapılan hayır ve hasenatlar; ölümlle ilgili halk inanışlarında eski Türk inanışlarının İslam'la yoğrulması öne çıkmaktadır.

Tabiatla ilgili halk inanışlarında görülen yağmur duası, su, ateş, ağaç ve orman ile ziyaret yerleri ve ziyaret yerlerinde yapılan uygulamalar; Geleneksel Türk Dini'ndeki "Yer-su" kültlerine ait inanışların, İslam'la bütünleşerek yaşatıldığını göstermektedir. Keban ve çevresinde mevcut halk inanışlarına, dini motiflerin ve eski Türk gelenek ve göreneklerinin etkisi fazla olmakla birlikte halkın kültür ve eğitim düzeyinin yükselmesine paralel olarak modern tıbbın nimetlerinden faydalandıkları görülmüştür.

Bugün Keban ve çevresinde yaşatılan Halk İnanışları, burada yaşayan insanların atalarının tarihi süreçte karşılaştıkları bütün din, inanç, kültür ve sistemlerde kendilerine ve karakterlerine uygun olan, öz itibarıyla de değışime yol açmayan bazı uygulamaları, kendi inanışlarıyla yoğurmaları sonucunda bugüne kadar taşımalarıyla oluşmuştur. Bu inanışlar Eski Türklerin ve beraberinde yaşadıkları toplumların hayatlarında yaşattıkları pratikleri, İslam Dinini kabul ettikten sonra da bazı İslami figürlerle kaynaştırmaları sonucu, yeni bir hale dönüştürmeleriyle meydana gelmiştir.

Halk inanışları olarak ele aldığımız çoğu zaman da yeteri kadar önemsemediğimiz birçok inanış aslında sahip olduğumuz değerlerin; örf, âdet, anane, gelenek ve göreneklerin aslını oluşturmaktadır. Bu değerlerin unutulmadan yaşanmasına, daha sonra ki kuşaklara aktarılmasına vesile olan, toplumların can damarı ve genetik şifresi sayılabilecek bu pratik ve uygulamaların korunması ve yaşatılması hayati derecede önemlidir. Halk inanışları toplumları ayakta tutan, birlik ve beraberliği sağlayan, kültür yozlaşmasını önleyen başlıca değerlerdir. Halk inanışları, içerisinde yaşadığı toplumun hâkim inanç, kültür ve değerlerinin bir ürünü olarak görülmelidir.

Uzun yıllar toplumların kendi özellikleri, hayat şartları ve felsefeleriyle ördükleri halk inanışları, geleneklerinin içerisinde varlıklarını sürdürmektedir. Keban ve çevresi kendi öz kültürüyle bağlarını koparmadan ve yeni gelişmelere de duyarsız kalmadan; kendi değerlerini, törenlerini, örf ve âdetlerini, gelenek ve göreneklerini, inanışlarını canlı olarak yaşamakta ve yaşatmaktadır. Yarınlarımıza umutla bakmak istiyorsak, atalarımızın binlerce yıllık tecrübeleriyle yoğurduğu, kendilerini hep bir adım ötesine taşıyan, milli benliğimizin harcı olan halk inanışlarını yeni nesillere ilim ve kültür yoluyla aktarmamız gerekir.

BİBLİYOGRAFYA

A-KAYNAK ESERLER

- AÇIKSES, Erdal, “**Mamuratü’l Aziz Vilayet Salnamelerinde Kayıtlı Kütüphaneler ve Yazma Eserler**” Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, Elazığ 1987.
- ADAM, Baki, **Yaşayan Dünya Dinleri**, D. İ. B. Yay., I. Baskı, Ankara 2007.
- ALPTEKİN, Ali Berat, **Fırat Havzası Efsaneleri**, Antakya 1993.
- ARAS, Özgü, “**Ad Koyma**”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. C. I., İstanbul 1988.
- ARAZ, Rıfat, **Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını No: 108, Ankara 1995.
- ARIKAN, Kadir, **Elazığ Efsaneleri** (F.Ü. Fen. Edeb. Fak. Edebiyat Böl., Yayınlanmamış Lisans Tezi), Elazığ 1979.
- ARMUTAK, Altun, “**Eskiçağ Uygarlıklarında Kurban Edilen Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme**”, İ.Ü. Vet. Fak. Morfoloji Anabilim Dalı Vet. Hek. Tar. ve Deontoloji Bilim Dalı, 34850, Avcılar- İstanbul.
- AŞAN, M. Beşir, **Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde İskân İzleri (XI. XII. y.y)** Ankara 1992.
- ATAR, Fahrettin, “**Akika**”, **İ.A. C. II**, İstanbul 1989, s. 264.
- ATMACA, İlhami, **Suruç ve Çevresi Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2006.
- AYDIN, Mehmet, **Dinler Tarihine Giriş**, IV. Baskı, Konya 2008.
- AYDIN, Mehmet Akif, “**Aile**”, **İ.A. C. II**, İstanbul 1989.
- AYDIN, Mahmut, **Yaşayan Dünya Dinleri**, D. İ. B. Yay., Ankara 2007.
- BAYINDIR, Cem, **Keban Gazetesi**, Keban’da Camiler, Tekke ve Zaviyeler, Kiliseler ve Nüfus, sayı 53.
- BEKKİ, Selahaddin, “**Türk Mitolojisinde Kurban**”, A. Ü. Sos. Bil. Enst. Halk Bilimi, Akademik Araştırmalar. Yıl I, Sayı III., Kış 1996.
- BİANCHİ, Ugo, **Dinler Tarihi Araştırma Yöntemleri**, Çev. Mustafa Ünal, Kayseri 1999.
- BİLGİN, Sait, **Dünden Bugüne Keban**, İstanbul 2007.
- BİLMEN, Ö. Nasûhi, **Büyük İslâm İlmihali**, İstanbul Trs.

- BUHARİ, Muhammed b. İsmail, **el-Câmiu's-Sahih(Sahihi Buhari)** İstanbul 1992.
- Sahih-i BUHARİ Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi ve şerhi**, C. IX., Ankara 1980.
- Sahih-i Buhari, **Muhtasarı Tecrid-i Sarih**, Çev. Abdullah Feyzi Kocaer, C. I., İstanbul 2004.
- BULUÇ, Sadettin, **İslam Ansiklopedisi**, MEB. Yay. İstanbul 1979, C. XI.
- BURAN, Ahmet, **“Keban Ağzı”**, (F.Ü. Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Yayınlanmamış Lisans Tezi) Elazığ 1984.
- **“Fırat Havzasında Yağmur Duası ve Yada Taşı”**, **Fırat Havzası II. Folklor ve Etnoğrafya Sempozyumu**, Elazığ 1989.
- **“Fırat Havzasındaki Eski Türk Gelenek ve Görenekleri” F. Ü. Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu**, Elazığ 1992.
- Büyük Lerause Ansiklopedisi **“Harput”**, C. X., İstanbul 1986.
- **“Keban”**, C. XIII., İstanbul 1986.
- BORATAV, P. Naili, **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul 1984.
- Türk Mitolojisi Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi**, Ç. Recep Özbay, Ankara 2012.
- CANAN, İbrahim, **Kütüb-i Sitte(Hadis Ansiklopedisi)**, Akçağ Yay. İstanbul Trs.
- CEVDET PAŞA, **Kıyas-ı Enbiya I**, İstanbul 1972.
- ÇEM, Munzur, **Dersim Merkezli Kürt Aleviliği**, İstanbul 2009.
- ÇORUHLU, Yaşar, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, İstanbul 2002.
- DARKOT, Besim, **“Harput” İslam Ansiklopedisi C.V.**, İstanbul 1982.
- DEMİR, Zekiye, **Aile Huzuru**, D. İ. B. Yay., Ankara 2009.
- DEMİR, Ramazan, **Işığı Arayan Genç**, Antalya 2002.
- Zırkı Yöresi ve “Seyyid Hasan Zerraki Ziyareti”**, Ankara 2007.
- DEMİRCİ, Kürşat, **“Hayvan”**, İ. A. T.D.V. Yay., C. XVII., İstanbul 1998.
- DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügati**, Ankara 1970.
- Diyaret İşleri Başkanlığı Yayınları, **İlmihal I**, Ankara 2005.
- İlmihal II**, Ankara 2006.
- Cenaze Hizmetleri Rehberi**, Ankara 2008.
- Yaşayan Dünya Dinleri**, I. Baskı, Ankara 2007.
- DOĞAN, Pirhasan, **Keban Derneği'nin Tanıtımı**, Keban İsmi, Keban 2010.
- DOĞAN, Şevki, **Keban İlçesi Gökbelen Köyü Yaygın Halk İnanışları**,

Yayınlanmamış Lisans Tezi, Elazığ 2004.

-----**Elazığ İli Keban İlçesi Doğum İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından**

Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Semineri, Elazığ 2012.

DÖNDÜREN, Hamdi, **Delilleriyle Aile İlmihali**, Bursa 1995.

Ebu İshak Muhammed b. İsa, **Sünen-i Tirmizi Tercemesi**, Çağrı Yay. C. III., İstanbul 1992.

Elazığ İl Yapı Malzemesi ve Mahalli Şartlar, Ankara 1964.

Elazığ Kent Rehberi, (Turizm-Tarihi Yapıtlar), Elazığ 2011.

Elazığ Valiliği, Cumhuriyetin 50. yılında Elazığ İl Yıllığı, Elazığ 1973.

Elazığ Valiliği, Elazığ İl Yıllığı, Elazığ 1992, Bingöl Matbaası, Ankara 1992.

Elazığ Turizm ve Tanıtma Bölge Müdürlüğü, Elazığ, Malatya, Bingöl, Tunceli İlleri, Elazığ 1983.

ELİADE, Mircea, **Dinler Tarihi, İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi**, Çev. Mustafa Ünal, Konya 2005.

EMRE, Mehmed, **Üçbin Seçme Fetva**, C. I., İstanbul 2000.

ERÖZ, Mehmet,- GÜLER, Ali, **Türk Ailesi**, Ankara 1998,

-----**Türklerde Totemizm İzleri**, TDAV Yay. İstanbul 1987.

Erzurumlu İbrahim Hakkı, **Marifetname** (Sadeleştiren M. Fuad Başar) İstanbul 2012.

GEZER, Seyit, **Sarıoğlan ve Çevresi Halk İnanışları**, (F. Ü., S. B. E.,

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Elazığ 2011.

GÖKALP, Ziya, **Türk Medeniyeti Tarihi**, İstanbul 1976.

GÜNAY, Ünver,- GÜNGÖR, Harun, **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, İstanbul 2009.

-----**Türk Din Tarihi**, Laçın Yay.,İstanbul 1998.

GÜNAY, Ünver, **Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Ankara 1986.

GÜNDÜZ, Şinasi, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Akara 1998.

GÜNGÖR, Harun, **Türk Bodun Bilimi Araştırmaları**, İstanbul 2008.

----- Harun Güngör, **“Eski Türk Dini”** , **Yaşayan Dünya Dinleri**, I. Baskı, Ankara 2007.

HALAÇOĞLU, Ahmet, **“Elazığ”** , **İ.A.**, C. X., İstanbul 1994.

Hoca Saadettin Efendi, **Tâcü't Tevarih**, (Haz: İ. Parmaksızoğlu) , C. I., İstanbul 1974.

İbn Haldun, **Mukaddime II**, İstanbul 1970.

İbrahim el-Hazimi, **Yedi Hadis İmamın İttifak Ettikleri Hadisler**, İstanbul 2005.

- İNAN, Abdülkadir, **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul 1976.
- Tarihte ve Bugün Şamanizm**, (II. Baskı)Ankara 1972.
- Makaleler ve İncelemeler II**, Ankara 1982.
- Manas Destanı**, Ankara 1985.
- Materyeller ve Araştırmalar**, II. Baskı, Ankara 1972.
- Hurafeler ve Menşe'leri**, D. İ. B. Yay, Ankara 1962.
- İslam Ansiklopedisi.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul 1993.
- KALAFAT, Yaşar, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1995.
- KARAGÖZ, İSMAİL. **“Batıl İnanışlar, Bid'at ve Hurafeler Dini Hayatı Olumsuz - Yönde Etkiler”** , D.İ.B. Yay, Diyanet Aylık Dergi/Makale, Ankara (Haziran 2006), sayı: 186.
- Dualar**, D.İ.B. Yay. III. Baskı, Ankara 2011.
- KARAKAYA, Ayfer, **“Sultan Sinemili ve Sinemili Aşireti”** Kırkbudak Dergisi, Ankara 2006.
- KARAKUŞ, Abdullah- SAĞLAM, Yunus, Resulullah'ın Dilinden Tercümeli ve İzahlı Tam Dua Kitabı, İstanbul 2008.
- KARLIĞA, H. Bekir, **“Anasır-ı Erbaa”** ,T.D.V., İ. A., C. III, İstanbul 1991.
- Karlızade Cemalettin, **Me'debetül-Hitân**, İstanbul 1252 H.
- Kasım-Kadir Türbesindeki Yazılı Levha.**
- Keban Kaymakamlığı, **60 Dakikalık Brifing Dosyası**, Keban 2005.
- KILIÇ, Sami, **Türk Halk İnanışlarında Yiyecek ve İçecekler**, Elazığ 2012.
- “Çocuk Sahibi Olmak İçin Dinsel-Sihirsel Bir Uygulama: İrkatma Ocağı (Takmak Köyü- Elif İskeçe Örneği)”** , Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Güz 2012, Ankara 2012.
- “Uşak ve Çevresinde Yağmur Yağdırma Uygulamaları (Takmak Köyü Örneği)”** , Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Litarature, and History of Turkish or Turkic-Volume 6/1 Kış, 2011.
- KIYAK, Abdulkadir, **Baskil ve Çevresindeki yaygın Halk İnanışları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005.
- KIYAK, Abdulkadir, **Elazığ Ve Yöresinde Ziyaret Yerleri**, Ankara 2012.

- KOÇOĞLU, Kıyasettin, **21. Yüzyıl Türkiye'sinde Hurafeler**, D. İ. B. Yay., Ankara 2009.
- KORKMAZ, Esat, **Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimler Sözlüğü**, II. Baskı İstanbul 2008.
- Kur'an-ı Kerim.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, "**Alkarısı**", İ. A. C. II., İstanbul 1989.
- Meydan Lerause Ansiklopedisi, "**Keban**", C. VII., İstanbul 1990.
- "**Elazığ**", C. VI., İstanbul 1992.
- "**Harput**", C. VI., İstanbul 1992.
- Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Çev. Salih Tuğ, İstanbul 1973.
- Müttakî-i Hindi, **Kenzü'l-Ummâl**, nr. 42212.
- OYMAK, İskender, **Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri**, Malatya 2002.
- ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, C. I., Ankara 1978.
- Türk Mitolojisi**, C. I., Ankara 1971.
- Türk Mitolojisi**, C. II., Ankara 1995,
- Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, C. I., İstanbul 1971.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, **Türk Halk Bilimi**, Ankara 2000.
- **Geleneksel Kültürümüzde Çocuk**, Ankara 1979.
- **Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançlar ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki**, Ankara 1966.
- 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, İstanbul 1971.
- Etnoloji Sözlüğü**, Ankara 1971.
- ÖZARSLAN, Selim, **İslam'da Ölüm ve Diriliş Öğretisi**, Konya 2001.
- ÖZGEN, Nusret, **Keban Barajı ve Tarihçesi**, Ankara 2000.
- Abdulhamid Pehlivan, **Ölüm ve Ötesi Halk İnançları, Günümüz, Halk İnançlarına Yönelik Bir Tespit ve Değerlendirme**, İstanbul 2013.
- Pir Hasan Zerraki Türbesinin Giriş Kapısındaki Levha.**
- RADLOFF, Wilhelm, **Türklük ve Şamanlık**, II. Baskı, İstanbul 2009.
- RAHMAN, Ali, "**Uygurların Defin Merasimleri**", **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C. IV., Ankara 1987.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, **Din Fenomolojisi**, Isparta 2002.
- SELÇUK, Ali, **Tahtacılar**, İstanbul 2004.

- SİVRİKAYA, Selahattin, **Notalarıyla Elazığ Yöresi Halk Oyunları Müzikleri**, İstanbul 2002.
- SUNGUROĞLU, İshak, **Harput Yollarında I-IV**, İstanbul 1958.
- SÜNEN-İ TİRMİZİ, Ebu İshak Muhammed b. İsa, **Sünen-i Tirmizi Tercemesi**, Çağrı Yay. C. III., İstanbul 1992.
- ŞAHHÜSEYİNOĞLU, Nedim, **Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri**, Ay Yıldız Yay. Ankara 2000.
- TAN, Namık, **“Türkiye’de Evlenemeyen Kızların Kismetlerini Açma Pratikleri”**, Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı, Ankara 1976.
- TANYU, Hikmet, **İslam Ansiklopedisi**, T.D.V. Yay., C. IV., İstanbul 1991.
- “Ağaç”, **İ. A.** T.D.V. Yay., C. I, İstanbul 1988.
- Türklerde Taşla İlgili İnançlar**, Ankara 1968.
- Türklerin Dini Tarihçesi**, İstanbul 1978.
- “Ateş”, T.D.V. Yay., **İ. A.**, C. IV, İstanbul 1991.
- TEKİN, İbrahim, **Tarih İçinde Keban**(Fırat Üniv. Fen Edeb. Fak. Tarih Böl. Yayınlanmamış Lisans Tezi), Elazığ 1987.
- TEZCAN, Mahmut, **Ülkemizde Başlık Parası Uygulaması**, Ankara 1977.
- TUNCEL, Metin, **“Elazığ”**, **İ.A.** T.D.V. Yay., C. X, İstanbul 1994.
- UZUN, Mustafa, **“Fırat”**, **İ.A.** C. XIII, İstanbul 1996.
- TUNCEL, Yakup, **Tarihte Keban**, Elazığ 1997, (Basımevi ve basıldığı yer bilinmiyor).
- TURAN, Osman, **Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, İstanbul 1993.
- Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, C. I-II., İstanbul 1978.
- TÜMER, Günay- KÜÇÜK, Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ocak Yay. Ankara 2002.
- Türk Ansiklopedisi, **“Keban”** XXI, İstanbul 1982.
- TOKYÜREK, Hacer, **Eski Uygur Türkçesinde “Ölüm” Kavramı İle İlgili İfadeler**, Erciyes Üniv. S.B.E., Kayseri 2009, Sayı 50.
- TOPALOĞLU, Bekir, **“Ağaç”**, **İ. A.** T.D.V. Yay., C. I, İstanbul 1988.
- TOPU, Zülküf, **Keban İlçesi Halk İnanışları**, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Dinler Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Bitirme Tezi, Elazığ 2002.
- ÜNAL, M. Ali, **“Harput”**, **İ. A.**, C. XVI., İstanbul 1997.
- YARAN, Rahmi, **“Düğün”**, **İ.A.** T.D.V. Yay., C. X., İstanbul 1994.
- Yeni Türk Ansiklopedisi **“Elazığ”**, C. II., İstanbul 1985.

-----“**Keban**” , C. V., İstanbul 1985.

YETİK, Zübeyr, **Şamil İslam Ansiklopedisi**, C. II, İstanbul Trs.

Yurt Ansiklopedisi, “**Elazığ**” C. IV., İstanbul 1982.

YÜKSEL, Hasan, **Maden Emni Defteri**, Sivas 2002.

[http://www. Denizli Köyü Derneği. Com./denizli/makale/html](http://www.DenizliKöyüDerneği.Com/denizli/makale/html) (17.10.2012).

[http://www. darulkitap. Com/Sünnet/makale/Sünnet.html](http://www.darulkitap.Com/Sünnet/makale/Sünnet.html) (12.09.2012).

[http://www. Hazro Kaymakamlığı, bilgi@ Hazro. gov. tr. /tarih/hazro/tarih.html](http://www.HazroKaymakamlığı,bilgi@Hazro.gov.tr./tarih/hazro/tarih.html) (12.09.2012).

B- SÖZLÜ KAYNAKLAR

- K.K. 1, DOĞAN, Fatma, Sato kızı 1955 Gökbelen Köyü doğumlu, ilkokul mezunu, Gökbelen köyü'nde ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 2, ASLAN, Şerife, Abdulvahap kızı 1946 Gökbelen Köyü doğumlu, ilkokul mezunu, Elazığ'da ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 3, VURAL, Zeliha, Abdulvahap kızı 1955 Gökbelen Köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Adana'da ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 4, DOĞAN, Salih, Bilal oğlu 1972 Keban doğumlu, İlkokul mezunu, Keban'da ikamet etmekte, Esnaf.
- K.K. 5, DOĞAN, Bilal, Abdulvahap oğlu 1949 Gökbelen Köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Vefat etti.
- K.K. 6, DOĞAN, M. Ali, Abdulvahap oğlu 1939 Gökbelen Köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 7, DOĞAN, Veysel, Bilal oğlu 1974 Keban doğumlu, Yüksek okul mezunu, Keban'da ikamet etmekte, Memur.
- K.K. 8, ASLAN, Elif, İbrahim kızı 1948 Gökbelen Köyü doğumlu, Okur-yazar değil, Elazığ'da ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 9, ASLAN, Elif, Ramazan kızı 1955 Gökbelen Köyü doğumlu, Okur-yazar değil, Gökbelen Köyü'nde ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 10, ASLAN, Emine, Şükrü kızı 1953 Keban doğumlu, İlkokul mezunu, Elazığ'da ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 11, ASLAN, Hatice, İbrahim kızı 1965 Keban doğumlu, İlkokul mezunu, Elazığ'da ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 12, ASLAN, Hüseyin, Sato oğlu 1946 Zırkıbaz Köyü doğumlu, Lise mezunu, Elazığ'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 13, ASLAN, M. Nuri, Sato oğlu 1948 Gökbelen Köyü doğumlu, İlkokul Mezunu, Gökbelen Köyü'nde ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 14, ASLAN, Mustafa, Sato oğlu 1939 Gökbelen Köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Elazığ'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 15, AYDIN, Bekir, Abdullah oğlu 1937 Zırkıbaz Köyü doğumlu, Okur-yazar, Gökbelen Köyü'nde ikamet etmekte, Emekli.

- K.K. 16, AYDIN, Güllü, Osman kızı 1950 Gökbelen Köyü doğumlu, Okur-yazar, Gökbelen Köyü'nde ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 17, AK, Cemal, Sultan oğlu 1926 Zırkıbaz Köyü doğumlu, Okur-yazar, Vefat etti.
- K.K. 18, DEMİR, Müslüm, İbrahim oğlu 1943 Zırkıbaz Köyü doğumlu, Okur-yazar, Gökbelen Köyü'nde ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 19, DEMİR, Elif, Sato kızı 1942 Gökbelen Köyü doğumlu, Okur-yazar, Vefat etti.
- K.K. 20, DOĞAN, Hüseyin, Bahri oğlu, 1950 Gökbelen Köyü doğumlu, Keban'da ikamet etmekte, İlkokul mezunu, Esnaf.
- K.K. 21, DOĞAN, H. Tahsin, Dursun oğlu 1933 Zırkıbaz doğumlu, Okur-yazar, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 22, DOĞAN, Remziye, Mehmet kızı 1940 Göldere Köyü doğumlu, Okur-yazar değil, Keban'da ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 23, DOĞAN, Ömer, Yakup oğlu 1944 Zırkıbaz Köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Malatya'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 24, YÜKSEL, Yasin, Murtaza oğlu 1935 Zırkıbaz Köyü doğumlu, Okur-yazar, Gökbelen Köyü'nde ikamet etmekte, Çiftçi.
- K.K. 25, DEMİR, Hanım, Ali kızı 1936 Koyunuşağı Köyü doğumlu, Okur-yazar değil, Gökbelen Köyü'nde ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 26, BAYIR, Şerif, Yakup oğlu 1954 Gökbelen Köyü doğumlu, Okur-yazar, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 27, DEMİR, Güzel, İbrahim kızı 1925 Göldere Köyü doğumlu, Okur-yazar değil, Keban'da ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 28, BULUT, Abdullah, Zekeriya oğlu 1959 Keban doğumlu, Lisans mezunu, Keban'da ikamet etmekte, Emekli, Ressam.
- K.K. 29, POLAT, Celal, Mehmet oğlu 1970 Topkıran Köyü doğumlu, İlkokul Mezunu, Keban'da ikamet etmekte, İşçi.
- K.K. 30, POLAT, Hanife, Hüseyin kızı 1974 Akçetepe Köyü doğumlu, ilkokul mezunu, Keban'da ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 31, POLAT, Meryem, Eyüp kızı 1940 Akçetepe Köyü doğumlu, Okur-yazar değil, Topkıran Köyü'nde ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 32, TURAN, Hanım, Yusuf kızı 1974 Göldere Köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Keban'da ikamet etmekte, Ev hanımı.

- K.K. 33, YILDIRIM, Hafize, Abdülbaki Kızı 1967 alık Köyü doğumlu, Okur-yazar, Keban'da ikamet etmekte, Ev Hanımı.
- K.K. 34, YILDIRIM, Naim, Rıza oğlu 1961 Keban doğumlu, Lise mezunu, Keban'da ikamet etmekte, Memur.
- K.K. 35, YILDIRIM, Rahile, Nuri kızı 1967 Keban doğumlu, İlkokul mezunu, Keban'da ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 36, POLAT, Hava, Mehmet kızı 1942 Zırkıbaz Köyü doğumlu, Okur-yazar, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 37, CAN, Şaban, Ali oğlu 1930 Koyunuşadı Köyü doğumlu, Okur-yazar, Koyunuşadı Köyü'nde ikamet etmekte, iftçi.
- K.K. 38, ASLAN, Koyun Ali, Hasan oğlu 1915 Koyunuşadı Köyü doğumlu, Okur-yazar, Vefat etti.
- K.K. 39, TURAN, İ.Halil, Osman oğlu, 1945 Koyunuşadı Köyü doğumlu, Okur-yazar, Koyunuşadı Köyünde ikamet etmekte, iftçi.
- K.K. 40, TURAN, Şemsiye, Ali Kızı, 1955 Göldere Köyü doğumlu, Okur-yazar değil, Koyunuşadı Köyünde ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 41, TÜRKAY, İbrahim, Ramazan oğlu 1938 Koyunuşadı Köyü doğumlu, Okur-yazar, Koyunuşadı Köyünde ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 42, UÇAR, Bekir, Abdullah oğlu 1937 Koyunuşadı Köyü doğumlu, Okur-yazar, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 43, UDUM, Abdurrahman, Mehmet oğlu 1941 Koyunuşadı Köyü doğumlu, Okur-yazar, Malatya'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 44, İLTER, Fatma, Mehmet kızı 1939 Koyunuşadı Köyü doğumlu, Okur-yazar değil, Koyunuşadı Köyü'nde ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 45, İLTER, Ramazan, Ramazan oğlu 1959 Koyunuşadı Köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 46, İLTER, Ayşe, Mehmet kızı 1925 Baskil doğumlu, Okur-yazar değil, İstanbul'da ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 47, POLAT, Ali, Bekir oğlu 1933 Koyunuşadı Köyü doğumlu, Okur-yazar, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 48, YILMAZ, Bekir, Arif oğlu 1942 Koyunuşadı Köyü doğumlu, Okur-yazar, Elazığ'da ikamet etmekte, Emekli.

- K.K. 49, CELAYİR, İrfan, Osman oğlu 1964 Kurşunkaya Köyü doğumlu, Lise mezunu, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 50, CELAYİR, Mehmet, Hüseyin oğlu 1938 Kurşunkaya Köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 51, ALBAYRAK, Sadrettin, İ. Hakkı oğlu 1951 Aslankaşı Köyü doğumlu, Aslankaşı Köyünde ikamet etmekte, Muhtar.
- K.K. 52, AKPINAR, Nazım, Mustafa oğlu 1942 Bahçeli Köyü doğumlu, Okur-yazar, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 53, DOĞAN, Latif, Hüseyin oğlu 1941 Bahçeli Köyü doğumlu, Okur-yazar, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 54, BAŞI, Kaime, İsmail kızı 1970 Bahçeli Köyü doğumlu, Okur-yazar, Keban'da ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 55, BAYER, Hatun, Cemal kızı 1945 Baskil doğumlu, Keban'da ikamet etmekte, Okur-yazar, Ev hanımı.
- K.K. 56, BAYER, İbrahim, Hüseyin oğlu 1946 Üçpınar Köyü doğumlu, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 57, ÇELİK, Halis, Bekir oğlu 1944 Üçpınar Köyü doğumlu, Okur-yazar, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 58, YÜKSEL, Sabri, Musa oğlu 1945 Üçpınar Köyü doğumlu, Okur-yazar, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 59, CELAYİR, Ömer, İsmail oğlu 1942 Çevrekaya Köyü doğumlu, Okur-yazar, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 60, COŞKUN, Mehmet, Ali oğlu 1927 Çevrekaya Köyü doğumlu, Okur-yazar, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 61, DOĞAN, Ekrem, Mehmet oğlu 1959 Keban doğumlu, Lise mezunu, Keban'da ikamet etmekte, Keban İlçe Kaymakamlığında Memur.
- K.K. 62, DOĞAN, Faruk, M. Ali oğlu 1967 Keban doğumlu, Önlisans mezunu, Keban'da ikamet etmekte, Keban ilçe nüfus müdürlüğünde Memur.
- K.K. 63, FIRAT, Sadık, Battal oğlu 1944 Kuşçu Köyü doğumlu, Okur-yazar, Kuşçu köyü'nde ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 64, CELAYİR, Ahmet, İbrahim oğlu 1946 Kuşçu Köyü doğumlu, Okur-yazar, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.

- K.K. 65, KAYA, Bedri, Ethem oğlu 1939 Örenyaka Köyü doğumlu, Okur-yazar, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 66, KIRATLI, Bünyamin, Ali oğlu, 1969 Denizli Köyü doğumlu, İlköğretim mezunu, Denizli Köyü'nde ikamet etmekte, Muhtar.
- K.K. 67, KOÇAK, Selvi, Abdullah oğlu 1932 Altinkürek Köyü doğumlu, Okur-yazar değil, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 68, KOÇAK, Zetnep, Ali kızı 1940 Üçpınar Köyü doğumlu, Okur-yazar değil, Keban'da ikamet etmekte, Ev hanımı.
- K.K. 69, MURAT, Kemal, Mehmet oğlu 1934 Kopuzlu Köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Kopuzlu Köyü'nde ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 70, ÇUKACI, Ercihan, Mehmet oğlu 1965 Kopuzlu Köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Kopuzlu Köyü'nde ikamet etmekte, Muhtar.
- K.K. 71, ŞENER, Kasım, Hasan oğlu 1938 Çevrekaya Köyü doğumlu, Okur-yazar, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 72, ŞİMŞEK, Kantar, Kadir oğlu 1955 Çevrekaya köyü doğumlu, Lise mezunu, Keban'da ikamet etmekte, İşçi.
- K.K. 73, Mehmet Taşkın, Mehmet oğlu 1964 Çevrekaya Köyü doğumlu, İlkokul mezunu, Keban'da ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 74, TUNCEL, Hayrettin, İsmail oğlu 1947 Ulupınar Köyü doğumlu, Üniversite mezunu, Elazığ'da ikamet etmekte, Muhtar.
- K.K. 75, CAN, Kamber, İbrahim oğlu 1981 Pınarlar Köyü doğumlu, Üniversite mezunu, Pınarlar köyü'nde ikamet etmekte, Muhtar.
- K.K. 76, ÇUKACI, Mehmet, Hasan oğlu 1926 Kopuzlu Köyü doğumlu, Okur-yazar, Kopuzlu Köyü'nde ikamet etmekte, Emekli.
- K.K. 77, DOĞAN, Pirhasan, Hamza oğlu, 1968 Keban doğumlu, Lisans mezunu, Keban'da ikamet etmekte, Gazeteci.

EKLER

Ek-1. Elazığ İl Haritası

Ek-2. Keban İlçe Haritası

Ek-3. Keban Barajı**Ek-4.** Yusuf Ziya Paşa Camii Ana Giriş Kapısındaki Kitabe

Ek-5. Yusuf Ziya Paşa Camii**Ek-6.** Sakal-ı Şerif

Ek-7. IV Murat Kervansarayı**Ek-8.** “Surp Asdvadzadzin” , (Meryem Ana Ermeni Kilisesi)

Ek-9. “Surp Asdvadzadzin” , (Meryem Ana Ermeni Kilisesi) İç Mekan

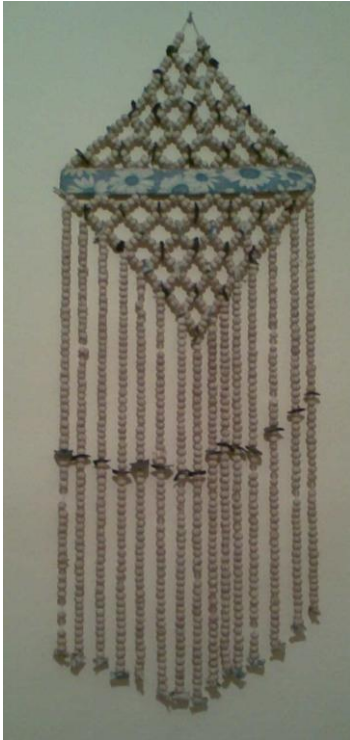

Ek-10. Mar Ahron-Muşar Manastırı

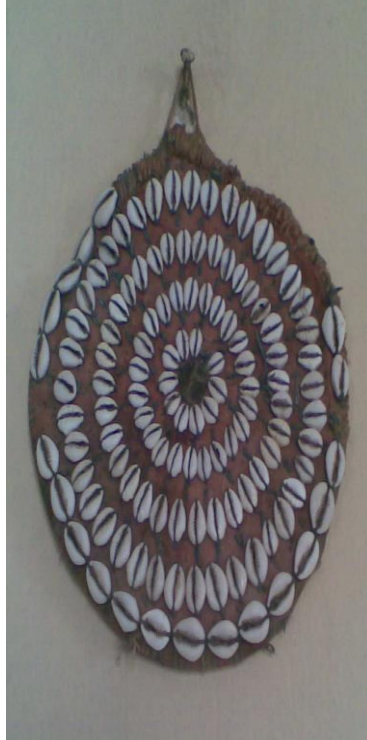

Doğumla İlgili Resim**Ek-11. Gelinin Kucağındaki Erkek Çocuk****Ek-12. Nazarla İlgili Resimler**

Üzerlik

Kespik

Muska

Sünnet İlgili Resimler**Ek-13.** Toplu Halde Yapılan Sünnet Merasimi**Ek-14.** Sünnet Olan Çocuk ve Kirvesi

Evlilikle İlgili Resimler

Ek-15. Evin Çatısındaki Bayrak ve Gelin Eve Götürülürken

Ek-16. Kına Gecesi (Gelinin Eline Kına Yakılırken)

Ek-17. Kına Gecesi (Çayda Çıra)

Ek-18. Kına Gecesi Eğlenen Davetliler

Ek-19. Gelin Baba Evinden Uğurlanırken**Ek-20.** Gelin ve Damada Takı Takılırken

Ölümlle İlgili Resimler

Ek-21. Mezarlık ve Mezar Taşları

Ek-22. Gelin Taşı (Taş Olan Kadın)

Ağaçlarla İlgili Resimler

Ek-22. Kopuzlu Köyündeki Alıç Ağacı

Ek-24. Biruv Otu

Ek-25. Bolluk ve Bereket Sembolü Nohut Başakları ve Yassı Dal

Hayvanlarla ilgili Resimler

Ek-26. Höri Tası ve Bakır Bakraç

Höri Tası'nın içerisindeki Yazılar

Ek-27. Sebzeleri Nazardan Korumak İçin At Kafası

Ek-28. Kapıdaki ve Kapı üstündeki At Nalı

Ek-29. Kapı Eşiğindeki Geyik Boynuzu ve Nazar Boncuğu**Ek-30.** Yılan Resmi

Ziyaretlerle İlgili Resimler

Ek-31. Pir (Seyyid) Hasan Zerraki Ziyareti

Ek-32. Pir (Seyyid) Hasan Zerraki Ziyareti'ndeki Levha

Ek-33. Pir (Seyyid) Hasan Zerraki Ziyareti'ndeki Mezar

Ek-34. Kasım-Kadir Ziyareti

Ek-35. Kasım-Kadir Ziyareti'deki Mezarlar**Ek-36.** Seyyid Ocağı Ziyareti

Ek-37. Seyyid Ocağı Ziyareti İç Mekânı, Ocak ve Geyik Boynuzları

Ek-38. Seyyid Ocağı Ziyareti'ndeki Maşa, Kılıç, Mumluk, Taş, Asa, Eyer vb.

Ek-39. Pir-i Davud Ziyareti**Ek-40. Pir-i Davud'un Mezarı**

Ek-41. Ziyarete Yatan Kişiler

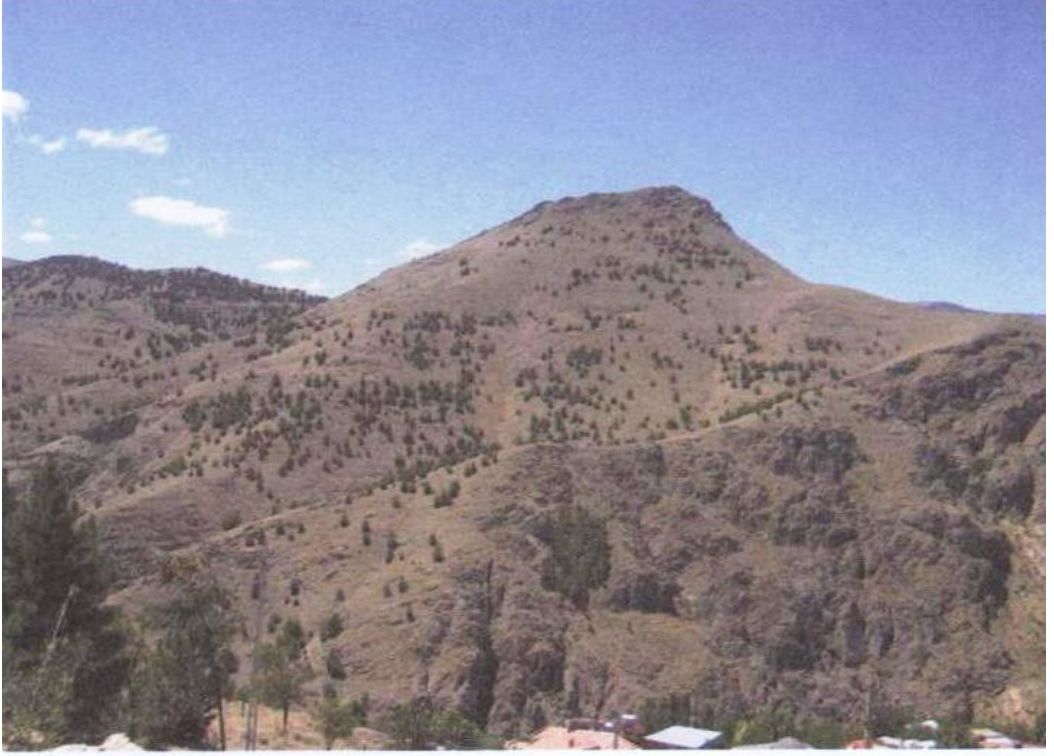

Ek-42. Nallı Ziyaret

Ek-43. Nallı Ziyaret'teki Nal İzi**Ek-44.** Nallı Ziyaret (Eski Görüntüsü)

Ek-45. Seftil Baba Dağı

Ek-46. Uzun Mehmet Ziyareti

Ek-47. Demrek Ziyareti**Ek-48. Derviş Hızır Ziyareti**

Ek-49. Derviş Hızır Ziyareti'ndeki Yazılı Taş

Ek-50. Ağbaba Ziyareti

Ek-51. Ağbaba Ziyareti ve Meşe Ağaçları

Ek-52. Sultan Sinemili, Hısinimili (Hüseyin Mili, Molla Hüseyin) Ziyareti

Ek-53. Sultan Sinemili, Hısinimili (Hüseyin Mili) Ziyareti'ndeki Mezar

Ek-54. Kırmızı Gelin Ziyareti

Ek-55. Geyikli Baba Ziyareti**Ek-56. Lokman Baba Ziyareti**

ÖZGEÇMİŞ

10.01.1983 Yılında Elazığ iline bağılı Keban ilçesinde doğdum. Gökbelen Köyü ilköğretim okulunda ilköğretimimi tamamladım. Orta öğretimimi Keban imam-Hatip Lisesinde tamamladım. 2000 yılında Fırat üniversitesi ilahiyat fakültesine girdim ve buradan 2004 yılında mezun oldum. Halen Elazığ da ikamet etmekteyim.